

АМЕРИКАНСЬКЕ ЧУДО

АЛЬМАНАХ
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ 1976

MIRACLE OF AMERICA

A L M A N A C

of the

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

1976

**BICENTENNIAL OF AMERICAN REVOLUTION
and
CENTENNIAL OF UKRAINIAN SETTLEMENT IN AMERICA**

Volume 66

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

АМЕРИКАНСЬКЕ ЧУДО

А Л Ь М А Н А Х

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

1976

**У 200-РІЧЧЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
і
100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ В АМЕРИЦІ**

Річник 66-ий

**ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Ситі — Нью Йорк**

*Обкладинка і мистецьке оформлення заголовків статей
роботи артиста-маляра
БОГДАНА ТИТЛИ*

Printed in U.S.A.

Svoboda — 81-83 Grand Street, Jersey City, N.J. 07303

MIRACLE OF AMERICA

America means far more than a continent bounded by two oceans. It is more than pride of military power, glory in war or in victory. It means more than vast expanse of farms, of great factories or mines, magnificent cities or millions of automobiles and radios. It is more even than the traditions of the great tide westward from Europe which pioneered the conquest of a continent. It is more than our literature, our music, our poetry. Other nations have these things also.

What we have in addition, the intangible we cannot describe, lies in the personal experience and the living of each of us rather than in phrases, however inspiring . . .

The meaning of our word AMERICA flows from one pure source. Within the soul of America is the freedom of mind and spirit in man. Here alone are the open windows through which pours the sunlight of the human spirit. Here alone human dignity is not a dream but a major accomplishment.

HERBERT HOOVER

The Star-Spangled Banner

FRANCIS SCOTT KEY, 1814

O say, can you see, by the dawn's early light,
What so proudly we hail'd at the twilight's last gleaming?
Whose broad stripes and bright stars, thro' the perilous fight,
O'er the ramparts we watch'd, were so gallantly streaming?
And the rockets' red glare, bombs bursting in air,
Gave proof thro' the night that our flag was still there.
O say, does that star-spangled banner yet wave
O'er the land of the free and the home of the brave?

On the shore dimly seen thro' the mists of the deep,
Where the foe's haughty host in dread silence reposes,
What is that which the breeze, o'er the towering steep,
As it fitfully blows, half conceals, half discloses?
Now it catches the gleam of the morning's first beam,
In fully glory reflected, now shines on the stream:
'T is the star-spangled banner: O, long may it wave
O'er the land of the free and the home of the brave!

And where is that band who so vauntingly swore
That the havoc of war and the battle's confusion,
A home and a country should leave us no more?
Their blood has wash'd out their foul footsteps' pollution.
No refuge could save the hireling and slave
From the terror of flight or the gloom of the grave:
And the star-spangled banner in triumph doth wave
O'er the land of the free and the home of the brave.

O thus be it ever when free-men shall stand
Between their lov'd home and wild war's desolation;
Blest with vict'ry and peace, may the heav'n-rescued land
Praise the pow'r that hath made and preserv'd us a nation!
Then conquer we must, when our cause it is just,
And this be our motto: "In God is our trust!"
And the star-spangled banner in triumph shall wave
O'er the land of the free and the home of the brave!

Державні гимни

THE STAR-SPANGLED BANNER

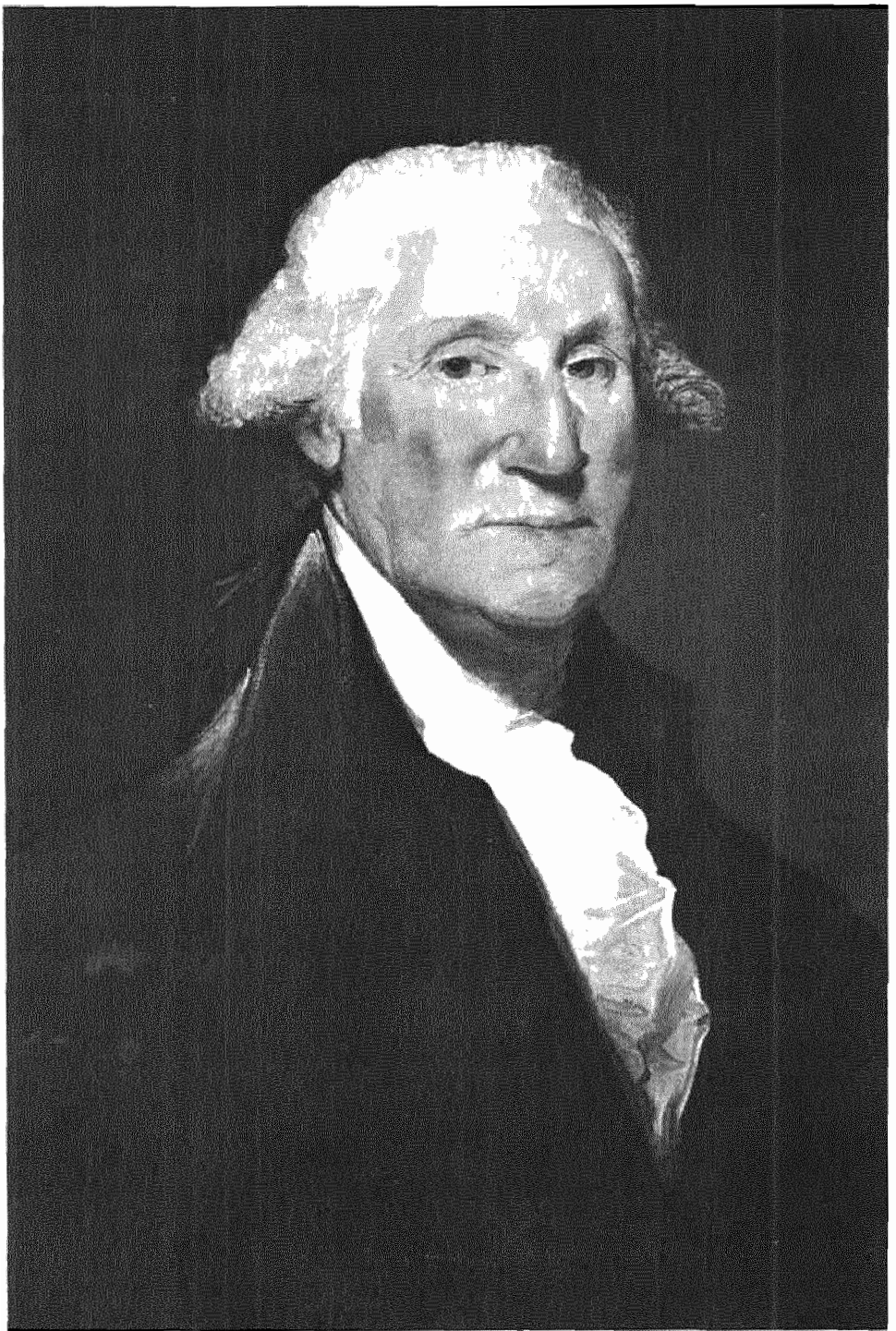
*O say, can you see, by the dawn's early light,
What so proudly we hail'd at the twilight's last gleaming?
Whose broad stripes and bright stars, thro' the perilous fight,
O'er the ramparts we watch'd, were so gallantly streaming?
And the rockets' red glare, bombs bursting in air,
Gave proof thro' the night that our flag was still there.
O say, does that star-spangled banner yet wave
O'er the land of the free and the home of the brave?*

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН

*Ще не вмерла Україна і слава і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці, —
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу-тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.*

○ CANADA!

*O Canada! Our home and native land!
True patriot-love in all thy sons command.
With glowing hearts we see thee rise,
The True North, strong and free,
And stand on guard. O Canada,
We stand on guard for thee.
O Canada, glorious and free!
We stand on guard, we stand on guard for thee.
O Canada, we stand on guard for thee!*

GEORGE WASHINGTON — ДЖОРДЖ ВАШИНГТОН

Перший Президент З'єднаних Штатів Америки

GERALD FORD — ДЖЕРАЛД ФОРД

Теперішній 38-ий Президент З'єднаних Стейтів Америки

IN CONGRESS, JULY 4, 1776.

The unanimous Declaration of the thirteen united States of America.

When in the course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, and to assume among the powers of the earth, the separate and equal station to which the laws of Nature and of Nature's God entitle them, a solemn appeal is made to the Supreme Judge of the world for the rectitude of their intentions. We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness. — That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed. — That whenever any Form of Government becomes destructive of these ends, it is the Right of the People to alter or to abolish it, and to institute new Government, laying its foundation on such principles, and organizing its powers in such form, as to them shall seem most likely to promote their Safety and Happiness. Prudence, indeed, will dictate that Governments long established should not be changed for light and transient causes; and accordingly we have borne with them when long suffered, but in the last resort, we must submit to Alteration or to the more extended Rule of a new Government. — That whenever the Course of human Affairs has advanced so far, that a material Change in the Principles and Form of Government is necessary, it is the Duty of the People to attend to the Situation of their Country, and to take effect for the most advantageous Terms, to which a wise and free People are entitled. — We declare, therefore, that the thirteen united States of America, are united together by the Laws of God and of Nature, and that they have solemnly separated themselves from all former Allegiance to Great Britain, and that they have united themselves to each other, as free and independent States, who have full Power to do whatever independent States may have a Right to do, and to enter into all the Relations which free and independent States may enter into, and to contract Amity, Commerce, and Alliance, as they shall see proper, to send and receive Ambassadors and Consuls, to make Treaties, to contract with one another, to declare War, to conclude Peace, to enter into all other Acts, which independent States may lawfully do, and to do the same. We therefore, the Representatives of the united States of America, in General Congress assembled, solemnly publish and declare, that these united States are, and of Right ought to be, free and independent States, that they are absolved from all Allegiance to Great Britain, and that all political Connections between them and that Kingdom, are and ought to be totally dissolved; and that as a consequence of the Declaration above contained, all the Rights and Liberties which we have claimed and shall claim as free and independent States, shall be, and shall continue to be, the same as those of other free and independent States. We therefore declare, that we have solemnly separated ourselves from Great Britain, and that we have united ourselves to each other, as free and independent States, who have full Power to do whatever independent States may have a Right to do, and to enter into all the Relations which free and independent States may enter into, and to contract Amity, Commerce, and Alliance, as they shall see proper, to send and receive Ambassadors and Consuls, to make Treaties, to contract with one another, to declare War, to conclude Peace, to enter into all other Acts, which independent States may lawfully do, and to do the same.

John Hancock	Samuel Adams	John Adams	John Jay	John Dickinson	John Deane	George Clymer	Thomas Mifflin	Robert Morris	George Ross	Charles Carroll	Thomas Jefferson	Richard Stockton	John Witherspoon	Francis Pickens	Richard B. Smith	George Taylor	James Smith	William Willing	Joseph Hewes	George Clymer	Thomas Mifflin	Robert Morris	George Ross	Charles Carroll	Thomas Jefferson	Richard Stockton	John Witherspoon	Francis Pickens	Richard B. Smith	George Taylor	James Smith	William Willing	Joseph Hewes
--------------	--------------	------------	----------	----------------	------------	---------------	----------------	---------------	-------------	-----------------	------------------	------------------	------------------	-----------------	------------------	---------------	-------------	-----------------	--------------	---------------	----------------	---------------	-------------	-----------------	------------------	------------------	------------------	-----------------	------------------	---------------	-------------	-----------------	--------------

Деклярація Незалежності

Одноголосно ухвалена
тринадцятьма З'єднаними
Стейтами Америки
в Конґресі 4 липня 1776 р.

Коли в перебігу історії людства одному народові доводиться розірвати політичні зв'язки, що лушили його з іншими, і посісти серед держав світу окреме й рівне становище, на яке йому дають право закони природи й закони Бога природи, належна пошана до поглядів людства вимагає з'ясувати причини, що спонукали його відокремитися.

Ми вважаємо за самозрозумілі істини, що всі люди створені рівними; що Творець обдарував їх певними невід'ємними правами, до яких належать життя, свобода і здобування щастя, що уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечити ці права, а влада урядів виводиться зі згоди тих, ким вони управляють; що, в кожному випадку, коли якась форма уряду стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її і встановити новий уряд, спираючися на такі принципи та організувати його владу в такій формі, які видаються народові найвідповіднішими, щоб досягти своєї безпеки й щастя. Розважливість, звичайно, підказує не змінювати здавна встановлених урядів з дрібних і скороминущих причин; у згоді з цим увесь досвід показує, що людство воліє радше терпіти, поки лише стерпне, ніж виправляти лихо скасуванням звичних форм. Але, коли довга низка зловживань і правопорушень влади, незмінно спрямована на досягнення тієї мети, виявляє намір підпорядковувати народ абсолютному деспотизмові, тоді народ має право і обов'язок повалити такий уряд і встановити нову форму забезпечення народу в майбутньому. Таке було довготривале страждання наших Колоній; і така є тепер ко-

незність, що примушує їх змінити їхні давніші системи уряду. Вся історія правління теперішнього Короля Великобританії — це історія постійних зловживань і правопорушень влади, безпосередньою метою яких було створити абсолютну тиранію над нашими Стейтами. На доказ цього наводимо факти, щоб про них знав безсторонній світ.

Король відмовляється затверджувати найкорисніші й найпотрібніші для загального добра закони.

Він забороняє своїм губернаторам ухвалювати закони невідкладного й пекузого характеру, якщо їх застосування не було узалежнене від попередньої королівської згоди; а в таких випадках він зовсім їх не розглядає.

Він відмовляється ухвалювати закони, що їх потребує для свого життя людинність просторих теренів, якщо вона зрештеша свого права репрезентації в законодавчих органах, права неоціненого для людинности й грізного тільки для тиранів.

Він скликає законодавчі органи в місцях незвичайних, невідгідних і віддалених від сховищ публічних документів тільки на те, щоб цим вимусити в законодавців згоду на свої заходи.

Він неодноразово розпускав Палати Представників за те, що вони мужньо опиралися його зазіханням на права народу.

Він довго відмовлявся після таких розпусків дати дозвіл на вибори інших; в наслідок цього законодавча влада, що їй не можна знищити, поверталася до народу в цілому, але стейт тим часом лишався беззахисним як від нападу ззовні, так і від внутрішніх заворушень.

Він намагається запобігти заселенню цих стейтів, перешкоджаючи для цього діянно про надання громадянства гужинцям, відмовляючися запровадити інші закони, щоб заохотити переселення сюди, і ускладнюючи умови нових наділень землею.

Він перешкоджає судовим органам, відмовляючи санкції для законів, що встановлюють судейську владу.

Він поставив суддів у цілковиту залежність від своєї волі, сам визнаючи регенці їхнього урядування, як також розмір і виплату їхньої винагороди.

Він заснував безліз нових установ і наслав сюди змари урядовців, щоб непокоїти наше населення і витягати з нього останні соки.

Він утримує серед нас у мирні часи постійні армії без згоди на це наших законодавчих органів.

Він намагається поставити військових у становище незалежності й вищости від цивільної влади.

Він підтримує тих, що хотіли підпорядкувати нас режимові, гужому нашій конституції і не визнаному нашими законами, схвалюючи їхні акти позірно законодавчого характеру — :

на розквартирування серед нас великої кількості озброєного війська;

на забезпечення цих військових від кари за вбивство, яких вони допустилися б супроти мешканців цих стейтів, з допомогою впровадження судогинства, що є глузуванням з правосуддя;

на припинення наших торговельних зв'язків з усіма частинами світу;

на обкладення нас податками без нашої на те згоди;
на позбавлення нас у багатьох випадках добродійства бути
судженим судом присяжних;

на перевезення нас за океан для суду за здагадні злогини;
на скасування вільної системи англійського права в судійній
провінції, встановлюючи в ній свавільний уряд та поширюючи
межі цієї провінції так, щоб зробити її водночас прикладом і зруг-
ним зняряддя для запровадження такого самого абсолютного
правління в наших Колоніях;

на відібрання наших хартії, на скасування наших найцінні-
ших законів і на ґрунтовну зміну форми нашого уряду;

на припинення діяльності наших законодавчих органів і про-
голошення себе управненим видавати для нас закони в усіх ви-
падках.

Король зрікся своєї влади тут, проголосивши нас поза своєю
охороною і повівши проти нас війну.

Він плюндрує наші моря, грабує наші узбережжя, палить на-
ші міста, відбирає життя в наших людей.

Він тепер переправляє великі армії ґужоземних найманців,
щоб довершити діло смерти, спустошення й тиранії, вже розпоза-
те в умовах такої жорстокости й віроломства, яким ледве ги були
подібні навіть у найбільш варварські часи і які цілком негідні го-
лови цивілізованої держави.

Він примушує наших співгромадян, захоплених у полон на
відкритому морі, здіймати зброю проти своєї країни і або ставати
бвивинками своїх друзів і братів, або самим гинути від їхньої руки.

Він сіє внутрішні гвари серед нас і намагається нацькувати
на людність наших прикордонних районів немилосердних індіан-
ських дикунів, що їхнє відоме правило полягає в безоглядному
нищенні людей усякого віку, статі ги стану.

На всіх шаблях цих утисків ми едавалися з проханнями про
повернення справедливости, складеними в найсмирненіших ви-
разах. Відповіддю на наші раз-у-раз відновлювані прохання були
тільки дальші кризди. Державець, що його кожний з цих вгикнів
характеризує як тирана, не надається бути володарем вільних
людей.

Не бракувало в нас і уваги до наших британських братів.
Ми перестерігали їх час від часу про спроби їх законодавчих ор-
ганів безпідставно поширити на нас свою юрисдикцію. Ми нага-
дували їм про обставини нашої еміґрації й нашого тут поселення.
Ми зверталися до їх вродженої справедливости й великодушности
і ми закликали їх, посилаючися на нитки нашого стільного похо-
дження, відкликати ці зловживання владою, які неминуге мали
довести до розриву наших зв'язків і листування. Але вони також
були глухими до голосу справедливости і єдинокровности. Через
те ми мусимо скористатися з конегности проголосити наше відо-
кремлення і ставитися до них так, як ми ставимся до решти люд-
ства — як до ворогів у війні, як до приятелів у мирі.

Тому ми, представники З'єднаних Стейтів Америки, зібрав-
шись на Загальному Конґресі, покликаючись на Всевишнього
Суддю Світу в справедливости наших змагань, в імені та з дору-
ження всіх добрих людей наших колоній, урогисто заявляємо і
проголошуємо, що наші З'єднані Колонії є і за правом повинні

бути вільними й незалежними стейтами; що вони звільнені від будь-якої вірності Британській Короні; що будь-який політичний зв'язок поміж ними і Великобританською державою є і повинен бути цілковито розірваний; і що, як вільні й незалежні стейти, вони мають повне право проголошувати війну, укладати мир, вступати в союз, нав'язувати торговельні зносини і взиняти всякі інші дії й справи, на які мають право незалежні держави. У міцній вірі в охорону Божественного Провидіння ми присягаємося один перед одним на підтрим цієї Деклярації віддати своє життя, добро і свою гесьть.

Нью Гемпшир

Джозая Бартлетт
Вільям Віппл
Метью Торнтон

Род Айленд

Стівен Гопкінс
Вільям Еллері

Коннектикат

Роджер Шерман
Семюел Гаятінгтон
Вільям Вільямс
Олівер Волкотт

Нью Йорк

Вільям Флорйд
Філіп Лівінгстон
Френсіс Люїс
Люїс Морріс

Нью Джерзі

Річард Стоктон
Джон Відерспун
Френсіс Гопкінсон
Джон Гарт
Абрагам Кларк

Пенсильвенія

Роберт Морріс
Бенджамин Раш
Бенджамин Франклін
Джон Мортон
Джордж Кляймер
Джеймс Сміт
Джордж Тейлор
Джеймс Вілсон
Джордж Росс

Массачусетс

Семюел Адамс
Джон Адамс
Роберт Пейн
Елбрідж Геррі
Джон Генкак

Делавер

Сізар Родні
Джордж Рід
Томас Мек Кін

Меріленд

Семюел Чейз
Вільям Пака

Томас Стон
Чарлз Карролл

Вірджинія

Джордж Вайт
Річард Генрі Лі
Томас Джефферсон
Бенджемін Гаррісон
Томас Нелсон
Френсіс Ляйтфут Лі
Картер Брекстон

Північна Каролайна

Вільям Гупер
Джозеф Г'юз
Джон Пенн

Південна Каролайна

Едвард Ратлідж
Томас Гейворд
Томас Лінч
Артур Міддлтон

Джорджія

Баттон Гвіннетт
Ляйман Голл
Джордж Волтон

Our cause is just. Our Union is perfect. Our internal resources are great, and, if necessary, foreign assistance is undoubtedly attainable... The arms we have been compelled by our enemies to assume we will in defiance of every hazard, with unbating firmness and perseverance, employ for the preservation of our liberties; being with one mind resolved to die free men rather than live slaves.

Thomas Jefferson

АМЕРИКАНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Написав Юрій Старосольський

Дня 10-го травня 1775 зійшовся в Філадельфії Другий Континентальний Конгрес представників тринадцяти американських колоній. Це вже вдруге ці колонії, в почутті солідарності і спільної долі, з'їхались на раду. Цим разом з неабияким хвилюванням: тож оце від 19-го квітня того ж року колонії були практично в стані революції проти могутньої Великої Британії. Того пам'ятного квітневого дня впав був перший стріл біля містечка Лексінгтону, недалеко від Бостону, і за ним пішли другі стріли і полилася кров... Історія досі не знає певно, хто зробив цей перший стріл, але історія встановила, що він пролунав у той час, як кількадесятя колоністів, запряжених „мінютеменів"¹ заступило шлях пів тисячці британських регулярних всяків і заявили: „Коли вони справді хочуть війни, хай вона починається тут!"; історія знає про романтичну нічну кінну їзду Павла Ревера, що мчав з вісткою про марш британців, щоб зайняти склади зброї колоністів; історія знає, що цей стріл „було чути в цілому світі", бо впав він в обороні ідеї свободи, а ця ідея вже була власністю людства...

Усім — й очевидно Конгресові — було ясно, що реbelie була вже дійсністю, що воля і природне право на волю були головною ставкою у великім змаганні. Ще рік перед тим писав Джордж Вашингтон в одному листі: „ні одна з Колоній ніколи не погодиться на втрату тих цінних прав і привілеїв, які є основні для частя вільної спільноти і без яких життя, воля і власність стали б зов-

сім без захисту". Тодішній Конгрес демонстрував це ясно, кажучи в Деклярації з 6 липня 1775 року: „Це в обороні свободи, яка є нашим природним правом, підняли ми зброю". Той Конгрес був дуже щасливий в одному із перших своїх актів: іменував головним командувачем усіх колоніальних військ достойного плянатора з Монт Вернону у Вірджинії, Ексселенцію Генерала Джорджа Вашингтона, Ексвайра... В Новому Світі Воля була в поході.

І здається інколи дивним, що в тих самих днях у Старому Світі, на Сході Європи Воля була у відступі: саме тоді Катерина II руйнувала Січ, останній бастион і символ свободи України... Саме в той час ділили Польщу... І дивно, що дозволила історія, щоб в одному місці нашої великої землі йшло людство до поступу, і щоб в тому самому часі в другому місці темна реакція починала свій похід до найтемнішого поневолення... А може саме в тому була синтеза Нового і Старого Світу?

**

*

Чому саме почалася так звана Американська Революція? Чого хотіли реbelieанти 1775-го року?

Із перспективи сьогоднішнього дня, один великий документ — Деклярація Незалежності з 4 липня 1776 року затемнює все інше ясним блиском слова **НЕЗАЛЕЖНІСТЬ**; другий — Конституція 1778 року додає як відблиск: **НОВА СУВЕРЕННА ДЕРЖАВА**. Та це — з перспективи сьогодні. Не зовсім так кажуть документи та записки 1775-го року і раніших літ, коли назрівала і почалася реbelie. Вони дозволяють думати, що властиво назва „Американ-

¹ Таких, що присягнули ставитись на поклик протягом однієї мінуты.

ська Революція" не зовсім влучна для тих часів: тоді Америка була тільки географічною назвою континенту, але політичними творами і назвами були тільки колонії: Нью Гемпшир, Масачусетс, Нью Йорк, Вірджинія і інші, тринадцять числом. Від Першого Континентального Конгресу в 1774 році називали себе вони „Об'єднаними Колоніями“, а щойно в Деклярації Незалежності — Об'єднаними Державами Америки. Завзятці однієї Колонії — Масачусетс, зовсім на власну руку почали стріляти під Лексінгтоном 19-го квітня 1775 року. І тільки потому всі Колонії стали до зброї, бо реbelie стала спільною справою „цих Об'єднаних Колоній“. А при тому: який малий простір великого континенту Америки був у стані революції — вузька смуга східного побережжя.

І знову — з перспективи часу — модерний американський історик однієї крайньої групи твердитиме, що була це чисто і виключно економічна революція; представник другої школи відповість йому, що це вже американський націоналізм і почуття політичної самовистачальності народились були в половині 18-го сторіччя в колоніях і лягли в основу революції. І обидва матимуть свої докази й аргументи. Шкільний підручник підкреслюватиме патріотизм і демократизм революціонерів, а ідеалісти європейського виховання добачатимуть в них ірраціональні ідеї.

Здається мені, що безпосередні причини революції були такі різні, як різні були ті люди, що її робили, як різні були їх особисті й колоніальні інтереси, їх економічні проблеми чи їх світогляд. Предки революціонерів прийшли були до Нового Світу, гнані різними причинами. Але ціль їх була загалом однакова: мати тут нагоду свобідного розвитку і свобідного змагання до щастя, як вони уявляли собі своє щастя. Вони творили свої нові форми політичного самоуправління, свої — їм вигідні — форми життя-буття. Робили і на протязі життя цілих поколінь привикли робити те, що їм здавалося корисним

для їх добробуту, безпеки й будучности. Розвивали свою економіку, промисел, торгівлю; колоніальні кораблі плавали по морі й везли сирівець чи готовий товар; закордонна й заморська торгівля (рум, м'яса, дерево, бавовна, невідьники) почали цвісти майже нарівні з крайовою, і поволі своя індустрія зменшувала потребу довозити з Англії одяги, зброю чи мебелі. В половині 18-го сторіччя колоністи ставали все більше незалежні практично від материка. Пересічний колоніст не хотів від короля нічого, тільки, щоб його залишили в спокою.

Але, чим менше Америка потребувала Британії, тим більше Британія (і її король) починали потребувати Америки: її сирівців, ринків збуту, грошей... І так 18-те сторіччя сповнене численними відомими вже актами Бритійського Парляменту: про обмеження колоніальної навігації, про гербові значки (штмпелі) і податки від різних товарів... обмеження експансії на захід, ігнорування права на присяжні суди для колоністів і т. д. Практично беручи — майже всі ці акти обмежували економіку колоністів і сягали в їхню кишеню. Можна тому сказати, що це були головним чином економічні причини, що турбували і дратували пересічного колоніста (а не один ще, задовжений по вуха в кишені британського купця в Лондоні, мав надію через війну звільнитись від тягару). Але формально — ці окремі акти Бритійського Парляменту і уряду зводились у висліді до свідомости, що це порушено вроджені чи традицією набуті вольності й права колоністів. Все це входило в конституційні проблеми, права, привілеї, престиж колоніальних самоуправ, які стояли на сторожі вольностей своїх мешканців, які сдино мали право накладати на них податки, обмежувати торгівлю, чи ставити перед суд. Отож, формально, назовні — права і вольності були предметом спору. Ще в 1774 році писав Вашингтон в іншому листі: „... Проти чого ми беремося? Чи проти того, щоб платити три пенси за фунт чаю, бо це нам

важко? Ні, це тільки право як таке, про яке ми цілий час споримо". Колоністи бачили, що це право і ці вольності були істотні для їх щастя, безпеки й розвитку, і були готові боронити їх зброєю. Це вже була ідея, а не тільки конкретне невдоволення. Це була вже ідея, що виходила за межі приватних інтересів колоністів, за межі окремих колоній і ставала спільною справою об'єднаних колоній. Вже можна було стати патріотом цієї ідеї вольності: в її обороні виступали поети, агітатори й оратори. Це в її справі драматично промовляв Петрик Генрі на Конвенції в В'єрджинії і кликав: „Дайте мені волю або дайте мені смерть!"

Так, здається мені, економічні і конституційні проблеми доповнялися, одні одним додавали сенсу в очах колоністів.

Це були конкретні причини: їх згадували в численних петиціях до короля, їх подано в Деклярації 2-го Контигентального Конгресу в липні 1775 року, і знову, рік пізніше, в Деклярації Незалежності.

Але, здається мені, була ще інша, тоді ще певно не усвідомлена причина: історична конечність. У вісімнадцятому сторіччі, в кілька генерацій після першого колоніального поселення, — колоніст перестав уже бути британцем за психологією, за світоглядом, за практичним досвідом самоуправи, за економічною ситуацією... Навіть особа короля, що могла ще держати переселенців з допомогою сентименту лояльності, навіть ця особа мусіла стати для пересічного колоніста-піонера далекою, нереальною, а й те, що батьки розказували, звичайно не надто посилювало авторитет і повагу корони. Америка була задалеко, щоб стати правдивою частиною Бритійської монархії, але рівночасно, її мешканці були занадто незалежні світоглядом, занадто свідомі традиційних вольностей, щоб дозволити звести Америку до ряду звичайних колоній, як це хотів король. На тому тлі конфлікт ставав неминучий, і тільки неначе ждав на конкретні причини.

**

Сьогодні, з перспективи історії, важко уявити собі, що революція 1775-го року була наділі тільки обороною старого ладу і велася за „привернення старої гармонії" між материком і колоніями. Це була боротьба проти Бритійського Парляменту, а це проти короля чи „Матірнього Краю". Другий Контигентальний Конгрес заявив був виразно у своїй Деклярації 6 липня: „Ми не підняли зброї з амбітним наміром сепарації від Великої Британії і творення незалежних держав". А два дні після цієї деклярації Конгрес вислав другу петицію до короля: „Ми, Вашої Милости вірні піддані з Колоній... подаємо цю покірну петицію..." Були там, правда, рішучі домагання, може не цілком згідні з „покірністю", але далі говорилось:

„...Прив'язані до особи Вашої Милости і Його Родини й уряду, з усією відданістю надхненою принципами і любов'ю, з'єднані з Великою Британією найсильнішими нитками, які тільки можуть в'язати спільноти, осуджуючи кожному подію, що могла б послабити ці нитки... ми урочисто запевняємо Вашу Милість, що ми гаряче бажаємо привернення давнішої гармонії..." Перший підпис на цій вірнопідданчій петиції звучав: Джан Генкок. Це був той підпис, що рік пізніше був знову першим на Деклярації Незалежності. З ним був і підпис внескодавця Деклярації Незалежності Річарда Г. Лі, її автора Томи Джефферсона й інших делегатів.

На щастя колоністів — король зігнорував петицію.

**

Неначе з ударом годинника на Новий Рік 1776 р. ситуація почала змінюватися. В січні 1776 року Том Пейн випустив у світ свій славний памфлет „Коммон Сенс" — Здоровий розум. В ньому було багато переборщення і фраз. Але вперше була там виразна і часто драстична атака на короля Юрія Третього, тирана, королівського „брута" і таке інше, і

на саму інституцію монархії. І загальним висновком було: ці колонії повинні стати вільними, незалежними державами. Грунт виявився незвичайно сприятливий: не зважаючи на голоси ряду поважних льоблістів — ідея незалежності швидко ширилась між населенням, від Колонії Нью Гемпшир, на півночі, — до Колонії Джорджії на півдні.

П'ятнадцятого травня 1776 року вірджинійський парламент прийняв резолюцію, якою доручив своїм делегатам на Континентальний Конгрес домагатися там декларації незалежності в імені всіх Колоній. Та це були не тільки столичні настрої. В архівах можна бачити десятки протоколів рішень міських чи повітових рад того часу, які — на запит парламенту Вірджинії — заявляли: „... рішено одностайно, що якщо Достойний Конгрес, для безпеки наших Колоній, проголосить їх незалежними від Королівства Великої Британії, ми мешканці... готові поставити до диспозиції наше життя і майно, щоб піддержати постанову Конгресу”. Правда, можна знайти і таке, що на запит парламенту „рішено відповісти негативно”... вслід за чим „ряд поважних громадян, яких підписи положено внизу, вважаючи, що повище рішення може спричинитися до незгоди між колоніями і пошкодити спільній справі, публічно за-протестувати проти нього, в надії що таким чином охороняться від закиду, що й вони погоджувалися з цим недостойним рішенням”.

Тома Джефферсон, делегат Вірджинії до Континентального Конгресу, робив точні записки з нарад. Ось уривки:

„В п'ятницю 1-го червня 1776 року делегат Вірджинії (це був Річард Генрі Лі) згідно з інструкціями подав пропозицію, щоб Конгрес заявив, що ці Колонії є, і за правом повинні бути вільними і незалежними державами...”... „Тому, що Конгрес мусів погоджувати в тому часі ряд інших справ, пропозицію відкладено до наступного дня...”

Так: Конгрес мав пильніші справи; не було стихійного вибуху за-

хоплення, був поважний настрій і речевий підхід до пропозиції. Далі, в суботу 8-го червня Джефферсон заготовує, як почалася дискусія і як багато делегатів виступило проти резолюції; між їхніми закладами були такі... що ще зарано на таку за-яву (хоч в засаді годі її відкинути)... що середущі Колонії — від Нью Йорку до Мериленду — ще незрілі до зриву з Великою Британією, але скоро „дозріють”... що деякі Колонії просто заборонили своїм делегатам годитися на таку декларацію... прихильники декларації доводили, що в дійсності ніхто не є проти незалежності в засаді... що Колонії ці були завжди незалежні від Бритійського Парляменту, а щодо короля, то він сам звільнив їх від обов'язку вірності, коли заявив, що „колонії не є вже під його опікою”, бо протекція і вірність, це дві нерозривні частини підданства...

Щоб дати нагоду середущим Колоніям „дозріти”, Конгрес відклав справу до 1-го липня 1776 р. (так: три тижні для політичного назрівання, але практично — скільки праці прихильників обох позицій, скільки агітації...).

І далі записав Джефферсон: „... але вибрано комітет з метою запропонувати текст Деклярації Незалежності, в складі: Адамс, Франклін, Шерман, Лівінгстон і я... Комітет цей висловив бажання, щоб я це зробив; було це зроблено, згідно з бажанням... вони прийняли проєкт і я звітував про це Конгресові дня 28-го червня.”

Так: „було це зроблено” записав коротко Джефферсон; але те, що „було зроблено”, вкрило його не-вмирущою славою, а про сам документ, коли його прийняв Конгрес, писав Джан Адамс (пізніший другий президент ЗДА) до своєї дружини до Бостону: „... цей день „стане найбільш пам'ятним моментом в історії Америки. Я вірю, що його будуть святкувати майбутні покоління, як велику річницю...”

**

Очевидно, суть Деклярації з 4-го липня 1776 року — це заява неза-

лежності й суверенності З'єдинених Держав Америки. Але документ цей каже ще багато більше; він неначе пише історію походу до незалежності, пояснює його конкретні причини, його моральні підстави та філософічні вірування тих, що цей похід творили. Автор Деклярації, Тома Джефферсон, був одним з архітектів американської незалежності і розумів її практичну суть; він був філософом, що бачив глибші основи в практичних діях.

Деклярація починається від виправдання перед світом, чому Колонії мусіли відірватися від Великої Британії і Корони; вона далі вичисляє довгий ряд ламання їхніх прав Парламентом і королем і оповідає, як довго й терпеливо чекали колоністи й терпіли, доки не усвідомлено, що відірвання — це єдиний вихід із ситуації. Це, отже, не незалежність була ціллю першою перед усіма конкретними причинами, тільки навпаки, ці конкретні причини — порушення прав і загрожування життю, майнові і щастю — були безпосередньою рушійною силою революції, а незалежність була тільки практично доконечним логічним висновком. А славний другий уступ Деклярації дає філософічну її основу, виправдання, чому королівські акти були порушенням природних прав колоністів і чому мали вони право, а то й обов'язок скинути королівську владу і встановити свою...

Колоністи здавна говорили про свої природні права. Але тепер філософ і політик Джефферсон висловив це „вірування” ясними словами.

„Ми вважаємо ту правду очевидною, що всі люди були створені рівними, що Творець наділив їх певними невід'ємними правами, між якими є життя, воля і змагання до щастя”... Влада державна встановлена для береження цих прав... свою силу вона має від громадян... коли надуживає тієї сили з метою встановити тиранію, громадяни мають право скинути дану владу і встановити нову...

Це індивідуалістичне й раціоналістичне вірування, що ставить людину, її життя і щастя в осередок міркувань і розумом доходить до чисто практичних завдань держави. Це філософи „права натури”, особливо Джан Лок, були Джефферсоновими вчителями.

Але все таки Воля була прапричиною Американської Революції; а Воля завжди має звук ідеї й ідеалізму, з далеко не завжди особистим і раціоналістичним аспектом в тих, що за неї борються.

**

Деклярація Незалежності 4-го липня 1776 року була тільки етапом у революції, але етапом, що надав нового змісту і новій цілі боротьби. Ще довгі роки кривавих змагань, ще багато критичних моментів і хвилин зневіри стояли перед цими тринадцятьма Об'єднаними Державами Америки. Перемога й мир в 1783 р. були тільки дальшими етапами боротьби: хоч не кривава, йшла вона далі за будівництва нової держави. ІЩе йшли важкі роки, поки знову Вашингтон зміг писати в листі до Шевальє де Ля Люцерна: „Оце покладено фундаменти великої імперії...”

Державний Устрій ЗДА

написав Арнольд Марголін

Більш-менш систематична еміграція з Англії в Північну Америку почалася в XVII столітті. Почали приїжджати сюди сміливі й заповзяті люди тих шарів населення Англії та інших країн Західної Європи, серед яких було багато безземельних і безробітних. Ці люди вирішили шукати свого щастя в малозалюднених просторах Америки з її величезними можливостями. Тоді ж таки з'явилися численні групи емігрантів з Англії, що склалися з ідейних людей, які переселялися до Америки не через злидні, а тікаючи від релігійних та політичних переслідувань у тодішній Європі. Метою цих людей було забезпечити собі та всім іншим колоністам свободу сумління та закласти в Америці основи вільного людського співжиття.

Опір напівдиких племен, яким ще в часи Христофора Колумба надано ім'я „індіян", бо Колумб вважав, що приплив він до Індій, потреба вирубувати незаймані густі ліси і обробляти цілину, — все це вимагало надзвичайної енергії і працездатності. Багато колоністів об'єднувалися, щоб спільно обробляти землю. В перших невеликих містах, постали віча (народні збори) всього населення міста і запроваджено самоврядування. Усе це сприяло розвитку таких рис характеру колоністів, які не могли розвинутися в народів, що жили в монархічних країнах тодішньої Європи або в самодержавній Росії. Бже в половині XVIII століття колоністи вільно висловлювали свої думки на зборах, не боячися репресій, та виявляли велику толерантність до поглядів інших людей, навіть тоді, коли ці погляди були протилежні поглядом більшості.

Така свобода слова й зборів, де обговорювано, як підносити добробут колоній та як поліпшити їх стосунки з Англією, витворювала в колоніс-

тів схильність до взаємних компромісів у їхніх ухвалах. І навіть коли уряд англійського короля Джорджа III став запроваджувати в колоніях штемплеві оплати на користь Англії (1765), податки на чай (1767) і почав обмежувати права колоній вільно розвивати власну промисловість і торгівлю з країнами континентальної Європи, навіть і тоді колоністи були готові піти на компроміс з Англією в усіх цих литаннях. Тільки після того, як виявилася впертість короля і брак бажання в нього та в його найближчих дорадників піти на будь-які поступки, — шойно тоді колонії вирішили відокремитися від Англії і оголосили себе незалежною державою в Американській Деклярації Незалежності з 4-го липня 1776 року.

В нерівній революційній боротьбі з своєю метрополією — могутньою Англією міцні духом колоністи своєю вірою в свободу, умінням знаходити союзників з-поміж інших держав та здібністю різних груп людности приходити до компромісових рішень і координувати свої сили проти ворога у війні, — досягли остаточної перемоги.

Ті риси американського життя, які советська пропаганда подас тепер як прояви слабкості Америки, вже в кінці XVIII століття виявилися джерелом духової сили американського народу, що створив у своїй країні перший зразок дійсного народоправства, себто народний уряд, що його покликав сам народ і що працює для народу. Таке окреслення народоправства — це вільний переклад з англійської мови славнозвісної формули одного з найбільших президентів і реформаторів Америки, Абрагама Лінкольна, — яку він виголосив у своїй Геттисбурзькій промові 19-го листопада 1863 року.

Зрозуміло, що в З'єднані Стейти Америки завжди бажали переселюватися волелюбні люди, які не могли або не хотіли лишатися в країнах свого народження, де існували політичні і релігійні переслідування від панівних груп населення й реакційних урядів. І вже після недовгого перебування в Америці величезна більшість цих пересельців ставали палкими американськими патріотами.

ВІД КОНФЕДЕРАЦІЇ ДО ФЕДЕРАЦІЇ

Людність англійських колоній в Америці не мала представників у британському парламенті. Але колоністи знали, що за англійською традицією групи населення, які платять податки, повинні мати право вибирати й посилати до парламенту своїх представників. Американці-колоністи платили високі податки на утримання англійських урядовців та війська в Америці. Англійська олігархія хотіла тримати американські колонії в залежному становищі і загальмувати економічний розвиток колоній. Ціла низка законів підкреслювала другорядне становище колоній супроти англійської метрополії. Наприклад, 1764 року англійці встановили для оплати урядовців мито на цукор, хоч це шкодило американській торгівлі. 1764 року колоніям заборонено друкувати паперові гроші. 1765 року колоністи були примушені купувати гербові марки для газет та для різних документів (Stamp Act). Того ж року закон зобов'язав їх давати мешкання та харч англійським воюкам. Ці два закони були найнеприємніші для колоністів; колоністи почали широко та успішну кампанію проти них. 1776 року англійці видали закон, що був корисний для Англійської Східньо-Індійської Компанії, але шкідливий для американської торгівлі. Спроби Англії запровадити ці закони та присутність великої кількості англійського війська стримували розвиток американської революції.

В квітні 1775-го року відбулася перша битва у Лексінгтоні та Конкорді між колоністами та англійськими вояками. Це був початок американської боротьби проти тиранії. Американцям набридла тиранія, й вони почали боротьбу за республіканську форму влади.

Як відомо, головне командування військовими силами Америки доручено Джорджові Вашингтонові, нащадкові видатної англійської родини, дід якого переселився в Америку. Вашингтон був одним з великих землевласників у Вірджинії. Йому припало організувати військо. Але душею повстання і головним автором Деклярації Незалежності Америки був Томас Джефферсон, також великий землевласник і всебічно освічена людина, добре обізнана на поглядах відомого англійського філософа Джона Локка та на творах видатного французького філософа і правника Монтеск'є. Деклярація Незалежності 4-го липня 1776 року, статті Конфедерації 1777 року, Конституція ЗСА 1787 року, що набрала сили 1789 року, і десять перших поправок (Amendments) до цієї Конституції — Біл про Права — були втіленням принципів, висунутих Локком, Монтеск'є та іншими англійськими й французькими ліберальними діячами.

Деклярація Незалежності, що була підписана членами Континентального Конгресу, перелічує в низці пунктів права людини на життя, свободу і на змагання до щастя. Автори Деклярації заявляють, що коли зловживання і злочини Уряду вказують на його намір не зважати на вищеназвані права людини на свободу та встановлюють абсолютний деспотичний порядок правління, то населення такої країни має право й обов'язок усунути такий Уряд і створити гарантії проти можливості такої небезпеки в майбутньому. Засобом для цього може бути війна і революція.

Далі Деклярація перелічує всі зловживання й злочини англійського короля та уряду супроти колоній і урочисто заявляє від імени народу цих колоній, що будь-який політичний зв'язок між колоніями і Великобританською державою розривається.

З дня проголошення цієї Деклярації війна американських колоній з Англією тривала під гаслом їх повного відокремлення від Англії та їх повної незалежності.

До 1781 року американські колонії вступили між собою в Митний і Воєнний Союз, себто уклали договір Конфедерації. За два роки війна з Англією скінчилася перемогою Американської Конфедерації, — Англія визнала незалежність і самостійність Американської Республіки.

Слабкість Конфедерації була в тому, що в її статтях не були визначені обов'язки окремих стейтів фінансувати бюджет Конфедерації на загальні потреби для утримування її війська та інших спільних видатків. Конфедерація не мала також ні голови виконавчих органів, ні Найвищого Суду. Маючи це на увазі, вирішено утворити щільніший союз між усіма тодішніми тринадцятьма стейтами, себто колишніми тринадцятьма колоніями, що були членами Конфедерації.

Щоб скласти Конституцію З'єднаних Стейтів, скликано у Філядельфії Конституційну Конвенцію, що скінчила свою працю у вересні 1787 року. Конституція була затверджена стейтами 1789 року і стала основним законом ЗСА. Але Північна Каролайна ухвалила конституцію тільки в листопаді 1789 року, а Род Айленд — навесні 1796 року.

Між членами Конвенції були найвидатніші представники людности стейтів. Попри всі відміни їх поглядів на політичні, економічні й соціальні основи людського співжиття, всі вони були об'єднані розумінням потреби тіснішого зв'язку між окремими стейтами. Особливо активну й

енергійну діяльність над опрацюванням Конституції виявили Джеймс Медісон, Александер Гамільтон і Бенджамін Франклін.

Гамільтон мало вірив у здатність народних мас правити державою. В дискусії про реченець уповноважень для президента ЗСА він висловлювався весь час за потребу „повної суверенності Уряду”, за обрання президентів на час усього їх життя і за довгі реченці також для членів законодавчих палат. Але більшість членів Конвенції трималися в цьому питанні діаметрально протилежного погляду. Дуже яскраво висловився про небезпеку „суверенності Уряду”, а не народу, Медісон у своєму окресленні того, що являє собою не обмежена доглядом і контролем народу влада диктатора або групи олігархів над країною. „Тиранія, — словами Медісона, — це скупчення всієї влади в одних руках”. Тому американська Конституція заснована на принципі розподілу влади.

Коли Гамільтон переконався в тому, що більшість делегатів Конвенції не поділяє його поглядів на необмежену компетенцію президентів та на обрання їх на цей відповідальний пост аж до їхньої смерті, він підпорядкувався рішенню більшості членів Конвенції.

Менш спірним було на Конвенції питання про однопалатну чи двопалатну систему майбутнього Конгресу З'єднаних Штатів Америки. Тільки один делегат, а саме всіма шанований Бенджамін Франклін, висловився за однопалатну систему. Всі інші делегати боронили потребу двох палат. Бувши ще пристраснішим, ніж Гамільтон, прихильником погляду, що при остаточному схвалюванні дебатованих питань повинна рішати виявлена голосуванням думка більшості, Франклін підпорядкувався рішенню більшості.

Таке глибоке розуміння принципу народоправства увійшло потім у плоть і кров усіх наступних поколінь американського народу. У зв'язку з цим у жадній іншій країні нема такої безмежної свободи й таких широких можливостей висловлювати свої думки, як у З'єднаних Штатах Америки.

Друга характеристична риса, яку засвоїв від творців ЗСА американський народ, — це намагання досягти згоди всіх опіній в спірних питаннях і підпорядкування волі більшості. А коли після якогось часу виявиться, що більшість не мала рації або зробила помилку, то меншість, що з самого початку голосувала проти постанови, має в рільних країнах можливість старатися переконати більшість, щоб вона погодилась на перегляд рішення і заміну його новою постановою.

КОНСТИТУЦІЯ З'ЄДНАНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Спроби систематичної організації окремих ділянок управління країною і поділ діяльності Уряду на законодавчу, виконавчу й судову галузі зроблені в Англії задовго до появи відомого твору Монтеск'є „Дух законів” (1784). Як великий прихильник англійської конституції, Монтеск'є називав її „дзеркалом свободи”. Але це не перешкодило йому виступити з справедливою критикою того факту, що в англійській конституційній системі поділ урядової влади на згадані вище три галузі її діяльності не здійснений послідовно, бо деякі основні функції законодавчої, виконавчої й судової діяльності скупчені в руках того самого органу управління. Наприклад, головні представники виконавчої влади фактично признаються тією політичною партією, що має більшість членів у парламенті. Прем'єр-міністр в Англії та його кабінет перебувають під постійною контролею парламенту, і кожного разу, коли парламент заявляє вотум не-

довір'я, прем'єр і його кабінет змушені подаватися на димісію. Монтеस्क'є твердив, що не може бути ніякої свободи там, де законодавчі й виконавчі функції управління виконуються під проводом тієї самої особи та тієї самої групи урядовців. Так само Монтеस्क'є критикував залишення судових функцій у руках законодавця або скупчення в руках судді судових і законодавчих функцій.

Автори американської Конституції доклали їй собі всіх старань, щоб розподіл згаданих вище функцій між трьома окремими органами управління був здійснений з якнайбільшим наближенням до ідеалу, вказаного в „Дусі законів” Монтеस्क'є з американською Конституцією, вся законодавча влада належить Конгресові. Але голову виконавчої влади, себто президента країни, вибирає американський народ, а не Конгрес, і президент відповідальний безпосередньо перед усім народом. Крім того не Конгрес, а президент, сам формує свій кабінет міністрів, цілком йому підпорядкований і цілком відповідальний перед ним, а не перед Конгресом. І хоч президентів вибір міністрів мусить бути затверджений Сенатом, фактично це є лише формальністю, і Сенат майже ніколи не користувався своїм правом не затверджувати небажаної, на його думку, особи.

В американській Конституції не згадується ні про раду міністрів (кабінет), ні про політичні партії. Американські міністри називаються секретарями; міністер закордонних справ — державний секретар (Secretary of State). У Конституції згадується, і то принагідно, тільки про трое міністерств — закордонних справ, фінансів та військових справ, — а Конгрес сам утворює нові міністерства, коли треба. Наприклад, після Другої світової війни замість міністрів війська й фльоти Конгрес утворив міністерство народної оборони, яке охоплює і повітряні військові сили. Крім того існують такі міністерства: юстиції (attorney general), пошти, сільського господарства, праці, торгівлі. Цікаво, що міністерству внутрішніх справ (of interior) не підпорядковані жадні поліцейні установи, воно порядкує майже виключно зберіганням народних ресурсів та адмістрас національні парки та громадські землі. 1953 року Конгрес утворив міністерство здоров'я, освіти й добробуту.

В американській Конституції були зроблені деякі конечні відступи від цілковитого й послідовного розподілу трьох галузей управління, а саме: американські послы, члени Найвищого Суду ЗСА, члени федеральних судів та інші урядові особи не вибираються народом, а призначаються президентом за згодою Сенату. Президентові також належить право й обов'язок укладати договори з чужоземними державами, при умові, що такі договори будуть затверджені двома третинами сенаторів. Є ще деякі відступи від занадто ригористичних вимог цілковитого поділу функцій між трьома галузями управління, але про них буде мова нижче, в зв'язку з питанням про так звані взаємні „перевірки й врівноваження” (checks and balances) окремих ділянок державної влади. Майже всі конституції інших європейських країн, відомі під назвою парламентських конституцій, згідно з англійським зразком, ставлять виконавчу владу в багату більшу залежність від парламентів, ніж американська Конституція.

Однією з важливих рис американської Конституції є те, що всі стейти, малі чи великі, мають однакове представництво в Сенаті, себто людиність кожного стейту вибирає двох сенаторів. З другого боку, в Палаті Представників, де є 435 членів, населення Америки репрезентоване пропорційно до кількості населення в кожному стейті. Кожних десять

років відбувається перерозподіл мандатів, якщо загальний перепис люду показує великі зміни, себто значне збільшення або зменшення населення в окремих стейтах.

Конституція З'єднаних Стейтів передбачає можливість змін у Конституції у формі так званих поправок (Amendments). Схвалення і затвердження таких поправок залежить або від двох третин (2/3) депутатів Палати Представників і сенаторів З'єднаних Стейтів, або від двох третин законодавчих палат окремих стейтів, що вносять такі поправки. Коли такі пропозиції ратифіковано трьома четвертинами всіх стейтів або трьома четвертинами членів спеціальних Конвенцій, скликаних Конгресом ЗСА, то поправки стають частиною Конституції.

Повертаючися до згаданого вище питання про „взаємні перевірки й врівноваження” окремих ділянок державної влади, треба відзначити, що поруч з іншими функціями Палати Представників Конституція надає цій Палаті право висувати обвинувачення в злочинах проти президента ЗСА, федеральних суддів і деяких інших представників виконавчої й судової влади. Щодо права передавати до суду й судити їх, то це, згідно з Конституцією, є прерогатив Сенату, який також у повнозначній усувати таких осіб з посади, коли їх визнано винними.

Щодо права перевіряти конституційність тих чи тих законів або актів Конгресу, то в усіх випадках, коли до федеральних судів надійде заява чи то від приватних осіб, чи то від товариств, корпорацій або державних установ як позовників або оскаржених, про те, що той чи той закон суперечить Конституції ЗСА, федеральні суди зобов'язані розглянути такі заяви заінтересованих сторін і ухвалювати рішення в цих питаннях, себто проголошувати закон чи Акт Конгресу, про який іде мова, конституційним або неконституційним, при чому в другому випадку даний закон або Акт Конгресу вважається за анульований.

Коли такі питання на заяви сторін у процесах виникають не в федеральних, а в стейтових судах, то ці останні мусять пересилати такі питання про конституційність чи неконституційність закону чи Акту Конгресу на розгляд і рішення федеральних судів. В більшості випадків ці справи приходять в ході інстанцій до Найвищого Суду З'єднаних Стейтів. Розгляд і рішення цих питань Найвищим Судом це його основна функція. Щоб федеральні судді почували себе цілком незалежними від президента і від Конгресу ЗСА, їх призначається на ці посади на весь час їх життя, або, як це зформульовано в Конституції, федеральних судів призначається на весь час, доки вони поведуться бездоганно.

Найважливіше право контролю над законодавчою діяльністю Конгресу, що його надається президентові ЗСА, є його право так званого вето. Згідно з Конституцією кожний законопроект, схвалений Палатою Представників і Сенатом, посилається президентові на затвердження. Установлено десятиденний реченець, протягом якого президент мусить або підписати законопроект, або заявити своє вето, себто свою відмову зробити це. Коли президент утримується і від підписання законопроєкту і від накладання вето, себто свого протесту проти законопроєкту, протягом десятиох днів, то його мовчання вважається за вияв його згоди, і тоді законопроект автоматично стає законом. Але коли президент накладає своє вето, законопроект разом з мотивами вето повертається до тієї Палати Конгресу, де цей законопроект був спершу ухвалений. Нове рішення цієї Палати посилається на розгляд другої Палати. І коли більшістю двох третин голосів у кожній з цих Палат вето президента буде відкинене й обидві Палати, себто Палата Представників і Сенат, вислов-

ляться за затвердження законопроекту, то він стає законом. Отже, останнє слово й остатнє рішення про долю законопроектів належить в Америці не президентові, а Конгресові.

Якщо президент одержує від Конгресу закон для затвердження під час останніх десятих днів поточної сесії Конгресу й не погоджується з цим законом, то він уживає свого права на вето й відмовляється підписати цей закон. Президент не мусить пояснювати причини свого відмовлення; це вето називається „кишеньковим” (pocket veto).

ПРЕЗИДЕНТ, КОНГРЕС ТА СУДОВА ВЛАДА

Президент З'єднаних Штатів Америки має дуже складні й важливі обов'язки, і його роля в державі дуже велика. Конституційні королі Великої Британії, Скандинавських країн, Бельгії, Голландії і президент Французької Республіки виконують головню формальну функцію офіційної презентації, але американський президент є одночасно і формальний і фактичний голова Уряду.

Президент З'єднаних Штатів — фактичний і відповідальний перед народом голова виконавчої влади, він — слуга народу. Він мусить завжди зважати на думки більшости народу і мусить дотримувати більшости обітниць, які дав народові під час виборів. Як слушно відзначив у своїй відомій книжці про Америку англійський письменник Джеймс Брайс, у жадній іншій країні громадська думка не має такої великої сили, як в Америці. Американський народ має велику віру в своє природне право правити країною та в демократичну форму Уряду.

Президента вибирають на чотирирічний період. Перший Президент Америки, Джордж Вашингтон, був двічі обраний Президентом, себто пробув на цій посаді вісім років. Але, коли населення захотіло обрати його також на третій період, він відмовився виставити свою кандидатуру. З того часу в Америці встановився звичай, що ніхто не може бути Президентом понад вісім років. Зформулював цей принцип Томас Джефферсон ще тоді, коли Вашингтон був президентом. Джефферсон наполягав на тому, щоб період урядування одного Президента був обмежений коротким реченцем і щоб президент не був „незаступний”. Пізніше, коли сам Джефферсон був президентом Америки впродовж восьми років, він також, як Вашингтон, відмовився кандидувати в третій раз.

Цей принцип, установлений Джефферсоном, визнала за правильний переважна більшість американців, свідомих того, що пост президента — не привілей, а важкий обов'язок і відповідальна служба народові. Взагалі, творці американської Конституції не вірили в існування „незаступних” людей, не обожнювали навіть видатних своїми здібностями й заслугами політичних і громадських діячів та не робили з них ідолів, як це практикувалося в абсолютних монархіях тодішніх часів або в країнах тоталітарної диктатури в ХХ столітті.

Спроби Президента Гранта й Президента Теодора Рузвелта порушити цей звичай і урядувати більше як два періоди не увінчалися успіхом, бо під час голосування на третій період вони не одержали підтримки більшости.

Перший раз населення відступило від цього звичаю тоді, коли президент Франклін Рузвелт, під впливом і за намовами своїх приятелів між лідерами Демократичної партії, виставив свою кандидатуру на третій, а відтак на четвертий період, і обидва рази був обраний. На початку четвертого періоду президентства Рузвелт помер, прослуживши на цьому

посту дванадцять років і сім тижнів. Цього разу відступ населення Америки від укоріненого звичаю був спричинений тим, що в ті часи над західнім світом нависла загроза від Гітлера. Користаючися з прислів'я, демократи казали, що, „переїжджаючи через ріку, не можна перепрягати коней”.

Проте, як тільки після закінчення війни і після конференції в Потсдамі стало ясно, що на зміну режимові Гітлера з'явилася загроза для всього світу від ще могутнішого тоталітарного режиму Сталіна, в психології чималой частини американського народу сталася зміна, спричинена розчаруванням у зовнішній політиці Рузвелтової адміністрації. Ця зміна в настроях американського народу виявилася в резолюції Палати Представників і Сенату на початку 1947-го року про потребу заборонити законом, щоб будь-хто був Президентом понад два періоди.

Для того, щоб ця пропозиція Конгресу стала законом, згідно з Конституцією її мусіли затвердити три чвертини законодавчих Палат усіх сорока восьми стейтів.

Законодавці Палати двадцяти чотирьох стейтів схвалили цей законопроект як двадцять другу поправку до Конституції. Після цього ще дванадцять стейтів висловилися за затвердження цієї поправки, і на початку 1951 року вона була визнана затвердженою і 1-го березня 1951 року стала частиною Конституції.

Президент має дуже великий вплив на закордонну політику, бо в цій ділянці йому належить ініціатива. Він має також велику владу, як головнокомандувач військових сил, зокрема під час війни. Межі влади президента як головнокомандувача ще не цілком усталені.

Поки американська Конституція, складена 1787 року, не була затверджена і 4-го березня 1789 року не набрала сили, в Нью Йорку від жовтня 1787 до травня 1788 року опубліковано 85 статей у виданні під назвою „Федераліст”. Авторами цих статей були відомі члени Конституційної Конвенції Медісон і Гамільтон та відомий юрист і дипломат того часу Джон Джей. В одній із цих статей (ч. 52) була висловлена думка про дворічний період урядування, встановлений Конституцією для членів Палати Представників бо, як сказано там: „Чим більшою є влада, тим коротший мусить бути реченець, на який вона встановлюється”. Далі, в тому самому числі „Федераліста” висловлено думку, що „часті вибори, безумовно є єдиною формою політики, при якій може бути з успіхом забезпечений щільний зв'язок вибраних з народом”. Ця думка особливо правильна щодо членів Конгресу, бо як для депутатів Палати Представників, так і для сенаторів не встановлено жадних обмежень в їх праві бути обраними на будь-яку кількість каденцій. Тому для них треба бути в найтіснішому контакті з виборцями в їхніх стейтах і виправдувати покладені на них надії, бо від цього залежать їхні шанси на переобрання на наступні каденції. Інакше кажучи, члени американського Конгресу завжди мусять виходити з поглядів і волі своїх виборців. І мають цілковиту рацію ті американські та європейські державознавці, які вже давно відзначили в своїх творах, що в З'єднаних Стейтах Америки громадська думка має багато більший вплив на урядові кола, ніж в інших країнах світу.

Найвищий Суд ЗСА — це найвища й остання інстанція американських федеральних судів. Особливо важлива його роля як тлумача законів з погляду їх конституційності. Щодо цього американська Конституція — єдина в світі, бо інші конституції не знають такої контролі судової влади над законодавством.

Важливою функцією федеральних судів є розгляд суперечок між двома чи більшою кількістю стейтів. З уваги на те, що американська Конституція гарантує кожному стейтові збереження республіканської форми правління, всяке обвинувачення в порушенні кимсь цієї гарантії в котромусь із стейтів мусить, очевидна річ, розглядатися не в стейтовому, а в федеральному суді, а у випадку відклику рішення нижчого федерального суду справа доходить до Найвищого Суду, що ухвалює остаточне рішення.

Як виразно сказано в десятій поправці до Конституції, затвердженій 1791 року, всі ті функції, що не були Конституцією передані федеральній владі ЗСА, належать окремим стейтам і народіві. Таким чином і всі судові справи, крім зазначених вище, які Конституція передає компетенції федеральних судів, належать до юрисдикції судів окремих стейтів.

Ще перед затвердженням Конституції 1789 року, себто коли ще існувала Конфедерація, кожний з тринадцяти первісних стейтів мав свою окрему конституцію, свої окремі закони і свої окремі суди. Конституція Массачусетсу вже 1780 року проголосувала, що „всі внутрішні справи належать до юрисдикції окремих стейтів. Цей принцип був включений також у Конституцію ЗСА.

Згадані вище постанови Конституції про довічне урядування найвищих і всіх інших федеральних суддів були подиктовані потребою забезпечити повну незалежність їх діяльності від Президента й Конгресу. Цей спеціальний підхід до питання про термін урядування для суддів пояснюється тим, що суди мусять виходити в своїх рішеннях виключно з законів країни, а не з мінливої громадської думки й настроїв людности.

ПРОЦЕДУРА ЗАКОНОДАВСТВА

Законопроект в Америці й в усіх англосаксонських країнах зветься „біл”. Згідно з американською Конституцією тільки члени Конгресу мають право вносити біли у відповідну Палату Конгресу, себто в Палату Представників або в Сенат. Але фактично дуже мале число білів постає з ініціативи членів Конгресу. В переважній більшості випадків ініціатива законопроекту виходить від заінтересованих у тому чи тому питанні громадян або груп громадян, товариств, корпорацій або урядових інституцій. Число білів, що їх вноситься в Конгрес, дуже велике. Наприклад, за час урядування Конгресу 79-го скликання впродовж 1945 й 1946 років внесено приблизно дванадцять тисяч білів. З того часу кількість білів, що їх вноситься щороку в обидві Палати Конгресу, дуже збільшилася.

Члени Конгресу виявляють звичайно велику увагу до бажань людности тих стейтів, що вони репрезентують, — особливо в тих випадках, коли до них звертається впливова організація, від якої великою мірою залежить переобрання депутатів Конгресу, себто членів Палати Представників і сенаторів, на наступні каденції. Є навіть спеціальні „представники” таких груп і організацій, відомі під назвою „лоббістів”. „Лоббі” по-англійському означає приймальні кімнати в будинках громадських інституцій, у готелях і т. ін. В „лоббі” Палати Представників і в „лоббі” Сенату члени Конгресу приймають своїх співгромадян і вислухують їх петиції про внесення пропонованих ними білів. Деякі групи підтримують такі біли, що їх вони вважають корисними для інтересів усієї країни. Але буває, що деякі групи домагаються внесення білів, що принесли б користь тільки їм самим. Серед таких груп та їх „представників” є певна кількість людей, що намагаються вплинути на „свого” сенатора, або

„свого” делегата в Палаті Представників, щоб він вніс біл навіть шкідливий для добробуту чи здоров'я більшості населення в даному стейті або навіть у всій країні.

Американські журналісти пильно слідкують за діяльністю „лоббістів” і викривають тих, які заходяться коло справ, що мають на оці особисті або групові інтереси з шкодою для інтересів загалу.

Щоб оформляти й редагувати біли, в обох Палатах Конгресу є спеціальні урядовці, так звані „драфтсмени”. Зредаговані ними біли друкуються, і після попереднього відчитання в Палаті Представників або в Сенаті кожний біл передається у відповідну комісію Конгресу залежно від його змісту. Останнім часом у Палаті Представників було близько двадцяти таких комісій, наприклад, комісія в земельних справах, фінансова комісія тощо. В Сенаті недавно нараховувалося коло п'ятнадцяти комісій, як комісія закордонних справ, комісія справ праці і т.д.

Копії білу розсилаються членам відповідної комісії й представникам зацікавлених сторін. Після цього призначається засідання комісії, щоб вислухати біл у присутності його фактичних ініціаторів, представників заінтересованих у цьому білі груп і повноважних представників урядових установ. Припускається допит свідків і експертів.

Після такого всебічного розгляду білу, комісія виносить своє рішення про нього і посилає його на розгляд пленуму. Біли, схвалені пленумом Палати Представників, посилають на розгляд і рішення у Сенат. Біли, що спершу були внесені в Сенат і були схвалені пленумом Сенату, посилають на розгляд і рішення в Палату Представників.

Конституція вимагає, щоб усі біли про податки та інші урядові оплати вносилися спершу в Палату Представників або в Сенат залежно від того, хто саме офіційно пропонує цей біл: член Палати Представників чи сенатор.

Біл, ухвалений обома законодавчими Палатами, посилається на затвердження президентові ЗСА. Дальша процедура вже була описана в зв'язку з питанням про президентове право вето.

У країні, де всі групи населення мають право вільно висловлювати свої думки в усіх політичних, економічних і соціальних справах, це право дуже дбайливо охороняється. І хоч остаточне рішення в демократичних країнах належить більшості населення або більшості його представників у законодавчих установах, але меншість, що не поділяє погляду більшості, дуже цінить своє право необмежено висловлювати думки й докази в обороні своїх поглядів під час дискусій у законодавчих Палатах перед голосуванням і ухвалою рішень. Одним із засобів для здійснення цього права докладно з'ясувати свої думки є так званий „філібастер”, себто намагання меншості в Сенаті ставленням усіляких пропозицій або поправок до поданих більшістю резолюцій перешкодити закінчити дискусію й відтягти рішення, до якого більшість хоче прийти якомога швидше.

„Філібастер” — навмисне зволікання з дебатами — не дозволяється в Палаті Представників, бо там надто багато членів, але іноді припускається в Сенаті.

ХАРТІЯ (БІЛ) ПРАВ ТА ІНШІ ДОПОВНЕННЯ (ПОПРАВКИ) ДО КОНСТИТУЦІ

Найвищий Суддя Вілліям Даглес слушно відзначив у збірнику своїх промов (1948 рік), що найважливіша різниця між демократичними краї-

нами і країнами тоталітарного режиму полягає в тому, що в демократичних країнах існують громадянські права, а в тоталітарних країнах вони відсутні. Даглес підкреслює також, що ця різниця багато істотніша, ніж відмінності в економічній і соціальній системі людського співжиття в різних країнах. Тому суддя Даглес надає особливого значення Білові Права Людини й Громадянина.

Ініціатором скасування привілеїв аристократії й первородности, а також установлення Хартії (Білу) Прав в Америці, був Джефферсон. Більшість членів Конвенції поділяли його погляди в цій справі. Але, згідно з традицією американських освічених людей і згідно з практичним розумінням так званого „пересічного американця”, члени Конвенції хотіли спочатку дійти компромісової згоди щодо тексту хартії. Тому вони не встигли включити хартію у первісний текст Конституції (1789 року). Конгрес виробив остаточну редакцію хартії, і вона була ратифікована трьома четвертими стейтів у грудні 1791 року в формі перших десятих поправок до Конституції.

Хартія установила у молодій американській державі свободу релігії, принцип відокремлення церкви від держави, свободу слова, преси, зборів і петицій, про відплату незаконно заподіяної шкоди. Хартія гарантує всій людині недоторканість особи, помешкання, паперів, листів, гарантує від „необгрунтованих” обшуків, трусів та конфіскації. Передбачені законом судові ордери на трус передається поліції для виконання лише в тих випадках, коли вина запідозреної особи видається ймовірною та стверджується заявами свідків. Компетенція суду присяжних точно означена і встановлена обов'язковість пред'являти обвинуваченому акт обвинувачення. Взагалі, в хартії передбачені всі можливі заходи, щоб забезпечити обвинуваченим і підсудним, їхнє право на „належний законний процес” (due process of law).

Серед цих заходів слід відзначити право заарештованого, запідозреного в злочині, вимагати у судді в тій окрузі, де міститься поліцейна станція або в'язниця, щоб цей суддя послав тому, хто його заарештував, судовий наказ привести заарештованого в суд для вислухання його пояснень. Такі накази називаються “writs of habeas corpus”; вони були вперше запроваджені в Англії вже в XIII столітті. Коли суддя, вислухавши заарештованого, не вважатиме за можливе звільнити його або випустити на поруки, заарештований може домагатися якнайшвидшого судового розгляду його справи.

Цей надзвичайно важливий привілей для охорони населення від довірливих або необгрунтованих арештів був включений в американську Конституцію.

Якщо органи судової влади чи поліція порушують установлені хартією гарантії, обвинувачені й підсудні можуть легко добитися повернення їм цих прав.

Наприклад, документи, листи і інші речі, забрані поліцією в запідозрених осіб без пред'явлення їм судового ордеру на трус і відібрання в них речей, не мають доказової сили. В голосній справі про державну зраду присуд був скасований і був призначений новий розгляд справи саме через згадане вище порушення законної постанови про трус і через відібрання від обвинуваченої особи документів без судового ордеру на обшук. Під час поновного розгляду справи всі ці документи були вилучені з доказів вини підсудного, і його судили тільки на підставі інших доказів, законно одержаних у попередньому слідстві.

Ця хартія і французька Деклярація Прав Людини і Громадянина правила за зразок для всіх держав, що теж ввели в свої конституції гарантії основних прав людини.

Майже всі дальші поправки до американської Конституції зроблено вже після американської Громадянської війни шістдесятих років минулого століття. У зв'язку з скасуванням рабства негрів ці останні були зрівняні в політичних правах з білим населенням. В 15-й поправці до Конституції, ратифікованій 1870 р. сказано, що право участі в виборах до Конгресу ЗСА, як і в виборах у кожному стейті до його урядових установ, включно з правом бути вибраним, мають усі громадяни незалежно від їх расового походження, кольору шкіри або попереднього стану рабства.

Таким чином мрії Бенджаміна Франкліна, Джефферсона та інших авторів Деклярації Незалежності й Конституції здійснилися. Франклін був навіть засновником спеціального товариства, що обстоювало скасування рабства в Америці. Але тоді ще було неможливо переконати в потребі такої реформи більшість білої людности Америки, особливо великих і малих землевласників, що користувалися працею негрів на плантаціях при найменших видатках на їх утримання в найпримітивніших умовах існування. І тільки в половині XIX століття, коли в північних стейтах поруч із хліборобством розвинулася промисловість і разом з цим постала численна класа буржуазії, кількість прихильників скасування рабства в цих північних стейтах помітно зроста. Цим і пояснюється факт, що питання про долю негрів стало однією з причин Громадянської війни південних стейтів з північними. Президент Лінкольн проголосував скасування рабства 1863 року, ще до закінчення цієї війни.

Після 15-ої поправки до Конституції З'єднаних Стейтів, найважливіша 19-та поправка ухвалена 1920 року, яка встановила право жінок брати участь у всіх виборах до урядових установ нарівні з чоловіками.

УРЯДИ ОКРЕМИХ СТЕЙТІВ

Деякі історики й державознавці правильно окреслюють суть державного устрою З'єднаних Стейтів Америки, називаючи їх Республікою Республік. Справді, кожний стейт — це своєрідна автономна держава. Компетенція стейту обмежена тільки в тих нечисленних, але дуже важливих функціях, які належать до обсягу діяльності федерального, себто всеамериканського Уряду і які перелічені в Конституції. Головні з цих функцій — це закордонна політика й взаємини з іншими державами, регулювання торгівлі між поодинокими стейтами і торгівлі ЗСА з іншими державами, організація збройних сил для оборони країни на випадок війни та піклування про загальний добробут людности. Щоб здійснювати ці завдання, Конгрес має право накладати податки на все населення ЗСА, провадити набір до війська, встановлювати однорідну для всієї країни грошову систему і продукувати металеві та паперові гроші. Пошта теж організується і керується федеральним Урядом.

Всі інші численні справи політичного, громадського, господарського, освітнього й культурного життя кожного поодинокого стейту згідно з 10-ю поправкою до Конституції належить до компетенції стейтових урядів. Кожний стейт має свою конституцію, що визначає його кордони і функції законодавчих, виконавчих і судових органів стейту; конституції стейтів мають у собі біли про права, а далі правила про стейтові школи й університети, про податки, про шляхи сполучення, про міліцію, про шпиталі,

про корпорації тощо. Членів обох стейтових законодавчих палат вибирає людинність стейту. Виконавчу владу очолює губернатор, обраний народом на 2 або 4 роки. Законодавча влада у всіх стейтах двопалатна, за винятком Небраски, де є тільки одна палата.

Звичайне право й стейтові закони, що в своїй основі склалися під впливом англійського звичаєвого права (common law), часто різняться одне від одного в різних стейтах. Закони про устрій стейтових судів і про судовий процес своїм змістом і формою теж відмінні в кожному стейті. Це — цілком природне явище, бо майже кожний стейт ще до свого вступу в склад ЗСА мав свою конституцію й свої закони, укладені відповідно до бажань і ухвал своєї людинності.

Рішення так званих Високих Апеляційних Судів окремих стейтів у процесах між громадянами того самого стейту — остаточні. Тільки в тих випадках, коли одна зі сторін у процесі висуває питання про суперечність того чи того стейтового закону або конституції стейту із змістом Конституції ЗСА, справу передають на розгляд і рішення федеральних судів.

Деяку схожість з автономними американськими стейтами мають швейцарські кантони з їх дуже широкою системою самоврядування. ЗСА і Швейцарська Федерація були і є країнами, де досвід федерації дав най-позитивніші наслідки. Взагалі досвід показав, що для успіху федерації треба, щоб вона складалася з країн, що мали давніше самостійне управління і чия людинність добровільно вирішила об'єднати ці країни в союз держав або навіть відразу в союзню державу. Таке добровільне об'єднання країн зветься союзом або федерацією „знизу”. У протилежність цьому федеруванню централістичних держав „згори” звичайно не має успіху, як це показали такі експерименти в Південній Америці. Створення федеративної держави може бути успішним тільки тоді, коли воно починається з побудови солідних підвалин, а не з даху. Цілковитим виявилось перетворення на так званий федеративний союз такої величезної централістичної держави, якою була Російська імперія.

Справжня, а не паперова, автономія окремих стейтів у вільних федеративних країнах і самоврядування так званих графств (counties), міст, сіл та інших адміністративних одиниць відкривають безмежні можливості для здібних і енергійних мешканців, що мають природний хист до громадської діяльності й можуть присвятити себе праці на піднесення добробуту стейту і його людинності. А з добробуту окремих стейтів твориться добробут усієї федеративної держави. І тому права поодиноких стейтів на широку автономію цінні не тільки для їхнього власного розквіту, але й для зростання політичної та економічної сили і для культурного розвитку всієї держави, що в неї входять ці стейти.

З другого боку, праця в стейтових установах — це дуже добра школа для громадських діячів. З-поміж них часто вибиваються кандидати на відповідні становища у Федеральному Уряді.

Нема нічого дивного в тому, що в ЗСА є багато гарячих прихильників збереження прав поодиноких стейтів у їх цілості. Незалежність стейту від накиненої згори рутини створює можливість проявляти вільну ініціативу в шуканні нових шляхів, щоб поліпшити методи й засоби промислової продукції, щоб поліпшити матеріальні й культурні умови людського життя, розвивати транспорт тощо, — і це наочно доказує величезну цінність прав окремих стейтів, що їх вони мають в Америці.

Найвищий суддя Люї Брандейс часто вказував на факт, що завдяки автономії окремих стейтів в американській федерації вони являють собою 48 лабораторій, де існує можливість робити спроби нових реформ у сфері людського співжиття. Кожний успішний експеримент, зроблений в одному стейті, може спонукати інші стейти і навіть усю країну використати такий здобуток для поступу й добра всієї держави, а іноді й всього світу.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

Історія й структура американської держави великою мірою вплинули й на політичне життя країни. Американцеві властиві виразна свідомість даних йому конституцією прав і свідомість приналежності до свого стейту і до громади свого міста чи поселення. В Америці нема нічого, що можна було б назвати „панівною ідеологією”, але американців споріднює між собою відданість демократії і спільний для переважної більшості нації спосіб життя.

Політична система ЗСА базується на двох головних партіях. Різниця між Демократичною й Республіканською партіями не ідеологічна; вона полягає в різному підході до завдань, що стоять перед нацією, і до шляхів, якими можна їх здійснити. Американці — великі прихильники традиції, тільки цим можна пояснити, що, не зважаючи на те, що консервативні елементи обох партій куди ближчі одні до одних, ніж до радикальних елементів всередині своєї ж партії, — не відбувається політичної реорганізації і об'єднання однодумців. З другого боку, яка б партія не була при владі, в ній завжди є чинники, що взаємно врівноважуються, що виключають можливість крайностей у політиці Уряду.

Американський виборець придивляється не лише до політичних платформ партії, але й до окремих кандидатів. Платформу звичайно складають раз на чотири роки перед президентськими виборами, але кандидатам дається воля інтерпретувати її кожному по-своєму чи навіть цілком з нею не погоджуватися. Найчастіше перемагає кандидат, що краще від інших відчуває настрої й сподівання своїх виборців.

І Республіканська й Демократична партії організовані і в загальнонаціональному, і в стейтовому і в місцевому масштабах. Основа партійної організації — виборча округа; всього їх в країні 125 тисяч, і кожна нараховує від 200 до 800 виборців. Партійний лідер округи відповідає за мобілізацію голосів для своєї партії, а всі діяльні члени партії звичайно є членами місцевого партійного клубу, що охоплює весь конгресовий район (кожний такий район вибирає одного представника до Палати Представників). Місцеві партійні лідери, зібравшись, створюють округовий комітет, і ці 3069 округових комітетів створюють кістяк національної партійної організації. Кожна округа посилає дві особи до національного комітету партії.

Кандидатів на виборні посади звичайно намічають організації партії, але часто буває, що вирішальне слово в виборі кандидатів у сенатори чи в члени Палати Представників належить не національному комітетові, а місцевій організації партії. При цьому, щоб виявити найсильнішого кандидата, обидві головні партії провадять так звані „праймеріз”, — щось ніби попередні вибори, — де члени партії даної виборчої округи й стейту голосують за того кандидата, що їм більше подобається. А тоді вже на загальнонаціональних виборах переможець на „праймеріз” виступає як офіційний кандидат своєї партії.

Хоч американці загалом визнають двопартійну систему, за останнє століття періодично, хоч і без успіху, з'являлися різні „прогресивні” партії, що звичайно відколюються від однієї з головних. Наприклад, 1912 року на виборах виступила партія Теодора Рузвелта, 1924 року — Прогресивна партія Роберта Ляфоллета, а 1948 року — Прогресивна партія Генрі Воллеса, що дістала тільки 1.157.172 голосів при загальній кількості 45.075.877 голосів, поданих за Трумана й Дюї. На виборах систематично виступають маленькі партії, — як Соціалістична партія Норма-на Томаса (139 тисяч голосів на президентських виборах 1948 р.), Прогресивно-Комуністична (132 тисячі 1952 року — супроти майже 34 мільйонів голосів, поданих за Айзенгавера, і 27 мільйонів — за Стівенсона) та інші.

Творення „малих партій” пояснюється частково тим, що при американській системі, якщо дотримано певних, передбачених законом умов, кожному охочому надається право створювати „свою” партію. Але через те, що обраним вважається кандидат, який дістає відносну більшість голосів у даній виборчій окрузі, кандидати малих партій, ніде, крім може Нью Йорку, не мають ніяких шансів бути обраними.

Різниця між Республіканською й Демократичною партіями все таки існує. Демократи стоять за більше втручання Уряду в економічне життя країни, республіканці — за менше. Після Першої світової війни республіканці якийсь час проявляли помітну тенденцію до ізоляціонізму, тоді як демократи послідовно дотримувалися інтернаціоналістичної політики. Лідери робітничих профспілок стоять звичайно на боці демократів, фермерські організації частіше на боці республіканців. Але американський виборець дуже незалежний і не любить, коли хтось йому вказує, за кого голосувати. За останні роки помітно зросло число людей, що вважають себе за „незалежних” і голосують за тих кандидатів, що їм подобаються, а не за партійний список. Це дуже утруднює передбачування наслідків виборів.

Географічно центр впливу республіканців — стейти Середнього Заходу, частково — Далекого Заходу й Нової Англії. Демократи панують на Півдні (де Демократична партія з часів Громадянської війни фактично монополна) і переважають у промислових стегах Атлантичного узбережжя та в промислових центрах взагалі.

Національні, а особливо президентські вибори звичайно супроводяться інтенсивною боротьбою сторін, що набирає часом непривабливих форм. Збудження в країні підноситься до найвищого ступеня, розгоряються суперечки, противники часом дуже гостро виступають один проти одного і т.д. Але проходять вибори, і все вщухає, а вчорашні опоненти мирно стискають один одному руки.

Арнольд Марголін: „Державний устрій Сполучених Штатів Америки,” Українська Вільна Академія Наук у США, Нью Йорк, 1956.

КОНСТИТУЦІЯ З'ЄДНАНИХ СТЕЙТІВ АМЕРИКИ

УХВАЛЕНА 17-го ВЕРЕСНЯ 1787 Р. НАБРАЛА СИЛИ
4-го БЕРЕЗНЯ 1789 Р.

Ми, народ З'єднаних Стейтів, щоб створити досконаліший союз, установити правосуддя, забезпечити внутрішній спокій, запровадити спільну оборону, сприяти загальному добробутові та гарантувати нам самим і нашим нащадкам блага свободи, — видаємо і встановлюємо цю Конституцію для З'єднаних Стейтів Америки.

СТАТТЯ I

Розділ 1

Вся законодавча влада, що надається цим, належить Конгресові З'єднаних Стейтів, який має складатися з Сенату й Палати Представників.

Розділ 2

1. Палата Представників має складатися з членів, що їх кожних два роки обиратиме людиність окремих стейтів; виборці в кожному стейті повинні відповідати кваліфікаціям, встановленим для виборців найчисленнішого представництва законодавчих органів стейту.

2. Представником не може бути обраний той, хто не досягнув віку двадцяти п'яти років і не був сім років громадянином З'єднаних

них Стейтів, а також той, хто не проживає в тому стейті, де його обиратимуть.

3. Число представників і безпосередні податки мають бути розподілені¹⁾ між стейтами, що входитимуть в цей союз, відповідно до числа їх людности, яке має визначитися доданням до загальної кількості наявних вільних людей включно з тими, що відбувають певні реґенції служби, за винятком індіан, що не оподатковуються, — трьох п'ятих усіх інших осіб²⁾. Фактичне обчислення має бути проведене протягом трьох років після першої сесії Конгресу З'єднаних Стейтів, а потім кожних наступних десять років способом, установленим законом. Число представників не повинно перевищувати одного представника на 30,000 людности, але кожний стейт мусить мати принаймні одного представника. До того часу, поки буде проведене обчислення людности, стейт Нью Гемпшир має право вибирати трьох представників, Массачусетс — вісьмох, Род Айлленд і Північній Провіденс — одного, Коннектикат — п'ятьох, Нью Йорк — шістьох, Нью Джерзі — зотирьох, Пенсильвенія — вісьмох, Делавер — одного, Меріленд — шістьох, Вірджинія — десятих, Північна Каролайна — п'ятьох, Південна Каролайна — п'ятьох, Джорджія — трьох³⁾.

4. Якщо в представництві якогось стейту створиться вакансія, то органи виконавчої влади цього стейту мають видати розпорядження про вибори, щоб заповнити вакансію.

5. Палата Представників вибирає свого спікера і інших урядовців, і тільки вона має право судово переслідувати високих державних урядовців особливим порядком (*impeachment*).

Розділ 3

1. Сенат З'єднаних Стейтів має складатися з двох сенаторів від кожного стейту, вибраних законодавчими органами даного стейту⁴⁾ терміном на шість років; кожному сенаторові належить один голос.

2. Коли сенатори зберуться після перших виборів, вони зразу ж мають бути поділені на три, по можливості рівні, групи. Сенатори першої групи залишаються на своїх місцях протягом двох років, сенатори другої групи — протягом зотирьох років і сенатори третьої групи — простягом шести років⁵⁾, — таким чином одна третина Сенату перевибиратиметься кожних два роки; якщо в Сенаті створиться вакансія внаслідок відходу одного із сенаторів чи з якихнебудь інших причин під час перерви в роботі законодавчих органів якогось стейту, то виконавчі органи даного стейту можуть призначити когось тимчасово на це місце до наступної сесії законодавчих органів, які тоді вже подбають про заповнення такої вакансії⁶⁾.

3. Сенатором не може бути обраний той, хто не досягнув віку тридцяти років і не був дев'ять років громадянином З'єднаних

1) Змінено в 16-ій поправці до Конституції.

2) Змінено в 14-ій поправці до Конституції

3) Тимчасове правило.

4) Змінено в 17-ій поправці до Конституції.

5) Це було тимчасове правило, що стосувалося до Сенату першого складу.

6) Змінено в 17-ій поправці до Конституції.

Стейтів, а також той, хто під час обрання не проживає в тому стейті, де його обиратимуть.

4. Віцепрезидент З'єднаних Стейтів має бути головою Сенату, але право голосу він має тільки в тому випадку, коли голоси присутніх розділені рівно.

5. Сенат обирає всіх своїх інших урядовців, а також свого тимчасового голову (*President pro tempore*) на час відсутності Віцепрезидента, або коли Віцепрезидент виконує обов'язки Президента З'єднаних Стейтів.

6. Тільки Сенат має право судити високих державних урядовців, що їх обвинувачується особливим порядком (*імпігмент*). Коли Сенат засідає з цією метою, сенатори мають скласти присягу або відповідне запевнення. Коли розглядається справа Президента З'єднаних Стейтів, то головувати має Найвищий Суддя; ніхто не може бути засуджений, коли за це не подадуть голосів дві третини присутніх сенаторів.

7. У випадках спеціального обвинувачення проти високих державних урядовців (*імпігмент*) присуд не може перевищувати такого покарання, як усунення з посади і позбавлення права зайняти будь-яку погесну, довірену чи високоплатну посаду в З'єднаних Стейтах, однак засуджена таким чином особа не звільняється від обвинувачення, процесу, присуду і кари за законом.

Розділ 4

1. Час, місце і спосіб виборів сенаторів і представників у кожному стейті визначаються його законодавчими органами, але Конгрес може спеціальним законом кожночасно видавати або змінювати такі приписи крім тих, що стосуються до місця виборів сенаторів.

2. Сесії Конгресу мають відбуватися щонайменше раз на рік; такі сесії мають відбуватися в перший понеділок грудня, якщо Конгрес спеціальним законом не признажить для цього іншої дати⁷).

Розділ 5

1. Кожна Палата має сама розв'язати питання виборів признаень і кваліфікації її членів; більшість у кожній палаті творить кворум для ведення справ, але й менша кількість має право переносити засідання на інший день і має право домагатися, щоб відсутні члени відвідували засідання, роблячи це так і під загрозою таких кар, як визнажить кожна палата.

2. Кожна палата сама встановлює правила своїх засідань і має право карати своїх членів за порушення встановлених правил і узвалою більшості в дві третини голосів, — виключати члена.

3. Кожна палата має провадити журнал своїх засідань і час від часу публікувати його за винятком тих частин, які, на думку цієї палати, повинні залишитися в таємниці. Голос кожного члена палати „за” чи „проти” з будь-якого питання повинен записуватися до журналу на вимогу однієї п'ятої присутніх членів.

4. Під час сесій Конгресу жадна палата без згоди іншої палати не має права відкладати своїх засідань більше, ніж на три дні, чи

⁷) Змінено в 20-ій поправці до Конституції.

переносити місце своїх засідань звідти, де відбуваються засідання обох палат.

Розділ 6

1. Сенатори і Представники за свою службу мають одержувати винагороду, що встановлюється законом і виплагується скарбницею З'єднаних Стейтів. В усіх випадках, окрім державної зради, тяжкого кримінального злочину чи порушення громадського спокою, Сенатори і Представники користуються правом недоторкості особи під час перебування на сесіях, а також по дорозі туди й назад; за будь-що сказане ними в промовах чи в дебатах у їхніх палатах ніхто не має права допитувати їх у будь-якому іншому місці.

2. Жадний Сенатор чи Представник протягом того часу, на який його обрано, не має права займати в державному апараті З'єднаних Стейтів будь-якої посади, що буде створена або винагорода за яку буде збільшена протягом цього часу; той, хто займає будь-яку посаду в державному апараті З'єднаних Стейтів, не може бути зленом ніякої палати, доки він займає цю посаду.

Розділ 7

1. Усі законопроекти щодо податків має вносити Палата Представників; але Сенат може пропонувати зміни в податкових законопроектах, як і в інших, або погоджуватися на них у такій формі, в якій подала їх Палата Представників.

2. Кожний законопроект, ухвалений Палатою Представників і Сенатом перше ніж стати законом, має бути переданий Президентові З'єднаних Стейтів; коли Президент схвалює такий закон, має його підписати, а коли ні, він має повернути його разом із своїми запереченнями в ту палату, яка внесла цей законопроект; ця палата повинна записати в свій журнал заперечення Президента і ще раз переглянути законопроект. Якщо цей законопроект буде ухвалений і вдруге двома третинами голосів цієї палати, то його разом з запереченнями Президента мають переслати до іншої палати; коли він буде ухвалений двома третинами голосів другої палати, то він стає законом. Але в усіх таких випадках голоси в обох палатах мають бути подані заявою „так” чи „ні”, і прізвища осіб, що голосують за чи проти законопроекту, повинні бути відповідно записані в журналах обох палат.

Коли ж Президент не поверне законопроекту протягом десятих днів (не враховуючи неділь) від того часу, як йому його вручено, то такий законопроект стає законом так само, як коли б він був підписаний Президентом, крім тих випадків, коли законопроект не може бути повернений через закриття сесії Конгресу; в цих випадках він не стає законом.

3. Розпорядження, резолюції і ухвали, що потребують згоди Сенату й Палати Представників (за винятком питання про закриття сесії), мають бути подані Президентові З'єднаних Стейтів перше, ніж набрати сили, мають бути схвалені ним; коли Президент не схвалить якоїсь з них, то вона має бути вдруге прийнята двома третинами голосів Сенату й Палати Представників відповідно до правил і обмежень, установлених для ухвалення законопроектів.

Конгрес має право:

1. Накладати і збирати податки, мита, оплати і акцизні збори; платити борги і дбати за спільну оборону і добробут З'єднаних Стейтів; але всі мита, оплати і акцизні збори повинні бути однакові на всій території З'єднаних Стейтів;

2. Робити позики в імені З'єднаних Стейтів;

3. Регулювати торгівлю з іншими державами, між окремими стейтами, а також з індіанськими племенами;

4. Встановлювати єдині правила для натуралізації та єдині закони про банкрутство по всій території З'єднаних Стейтів;

5. Карбувати монету, регулювати її вартість і вартість зужо-земної валюти та встановлювати стандарти ваги і мір;

6. Встановлювати кару за фальшування державних цінних паперів та монети, що на той час є в обігу в З'єднаних Стейтах;

7. Створювати поштові уряди і встановлювати поштові зв'язки.

8. Сприяли розвиткові науки і корисних мистецтв, забезпечуючи на певний час авторам і винахідникам виключне право на їхні твори й винаходи;

9. Створювати суди, підпорядковані Найвищому Судові;

10. Визначати кару й карати за піратство й злочини, вчинювані у відкритому морі, а також за порушення міжнародного права.

11. Проголошувати війну, видавати каперські свідоцтва і встановлювати правила щодо воєнної здобичі на суходолі й на морі;

12. Набирати і утримувати військо; але призначення коштів на це має провадитися не довше, як на два роки;

13. Споряджати і утримувати флоту;

14. Встановлювати правила для командування наземним і морським військом;

15. Дбати за скликання народної міліції, яка має здійснювати закони Союзу, поборювати повстання та відбивати напади;

16. Дбати за створення, озброєння, навчання народної міліції і керувати тими її частинами, які можуть бути використані на службі З'єднаних Стейтам, залишаючи за відповідними стейтами право призначати старшин і керівників для вишколу міліції відповідно до правил дисципліни, встановлених Конгресом.

17. Неподільно виконувати законодавство в усіх випадках у тій окрузі (площею не більше, ніж 10 квадратних миль), яка буде відступлена окремими стейтами і прийнята Конгресом, щоб стати місцем осідку Уряду З'єднаних Стейтів, і користуватися такою ж владою в усіх місцях, куплених за згодою законодавчої влади стейту, де дані місця розташовані, для створення фортець, складів, арсеналів, доків і інших потрібних споруд; — і,

18. Видавати всі закони, потрібні й відповідні для здійснення перелічених вище повноважень і всіх інших повноважень, що їх ця Конституція надає урядові З'єднаних Стейтів чи будь-якому з його департаментів чи урядовців.

Розділ 9

Переселення і привезення тих осіб, що їх один із тих стейтів, які тепер існують, уважатиме за відповідне допустити, не повинні заборонятися Конгресом до 1808 року, але на такий довіз може накладатися податок або оплата, не вищі, ніж десять доларів за особу⁸).

2. Нікого не можна позбавляти привілею, що надається законом про недоторканість особи (*Habeas Corpus*), крім тих випадків, коли цього вимагає громадська безпека під час повстання чи нападу.

3. Не можна ухвалювати законопроектів про покарання без суду (*bill of attainder*) і не можна видавати законів зі зворотною дією (*ex post facto law*).

4. Подушний чи інший податок повинен накладатися лише пропорційно до даних перепису чи переліку людности, проведеним указаним вище способом⁹).

5. Жадного податку чи мита не можна накладати на предмети, що вивозяться з будь-якого стейту.

6. Не можна надавати ніякої переваги комерційними чи фіскальними приписами портам одного стейту перед портами іншого; так само жадне судно, що прямує до чи з будь-якого стейту, не повинне перевірятися чи платити мито в іншому.

7. Виплата грошей зі скарбниці повинна відбуватися тільки на основі законних асигнувань, і час від часу має публікуватися звіт про надходження й видатки всіх державних грошей.

8. З'єднані Стейти (Уряд З'єднаних Стейтів) не надаватимуть ніяких аристократичних титулів, і жадна особа, що має платню чи довірену посаду в державному апараті З'єднаних Стейтів, не має права без дозволу Конгресу приймати ніякого дарунку, винагороди чи титулу від будь-якого короля, принца чи суверенної держави.

Розділ 10

1. Жадний стейт не має права вступати в будь-яку угоду (коаліцію), союз чи конфедерацію, видавати каперські посвідчення, карбувати монету, випускати кредитні білети (папери), дозволяти виплагувати борги будь-чим іншим, окрім срібної й золотої монети, ухвалювати законопроекти про покарання без суду (*bill of attainder*), видавати закони зі зворотною дією (*ex post facto law*) або закони, що порушували б зобов'язання, накладені контрактами, чи надавати будь-якого аристократичного титулу.

2. Жадний стейт не має права без дозволу Конгресу накладати оплати або мита на довіз та вивіз, за винятком тих, що конге потрібні для виконання його інспекційних законів: густий прибуток від усіх мит і оплат, що їх накладає будь-який стейт на довіз або вивіз, має передаватися в розпорядження скарбниці З'єднаних Стейтів, і всі такі закони підлягають переглядові і контролі Конгресу.

⁸) Тимчасове правило.

⁹) Змінено в 16-ій поправці до Конституції.

3. Жадний стейт не має права без згоди Конгресу накладати мита на тоннаж, утримувати військо чи військові судна в мирний час, вступати в будь-які угоди чи договори з іншим стейтом або з гужоземними державами, вступати у війну, крім тих випадків, коли на нього вчинено напад, або випадків такої безпосередньої загрози, що не терпить відкладання.

СТАТТЯ II

Розділ 1

1. Виконавча влада належить Президентові З'єднаних Стейтів Америки. Президент залишається на своїй посаді протягом чотирьох років. Президента, так само як і Віцепрезидента, що обирається на той самий реґенець, вибирається так¹⁰⁾:

2. Кожний стейт таким способом, що його вкажуть законодавчі органи даного стейту, визначає кількість виборців, що дорівнює кількості сенаторів і представників, що їх даний стейт має право посилати в Конгрес. Але ні сенатори, ні представники, ні будь-хто інший, що має платну чи довірену посаду в державному апараті З'єднаних Стейтів, не можуть призначатися виборцями.

Виборці збираються в своїх стейтах і вибирають голосуванням дві особи, з яких принаймні одна не повинна проживати в тому самому стейті, що виборці. Вони складають список усіх голосованих осіб, зазначаючи, скільки голосів подано за кожного; цей список вони підписують, завіряють та відсилають запечатаний до осідку Уряду З'єднаних Стейтів, адресуючи його Голові Сенату. Голова Сенату відкриває всі документи в присутності Сенату й Палати Представників, після чого голоси підраховується. Президентом стає особа, що має найбільше голосів, якщо число голосів становить більшість загального числа призначених виборців; якщо таку більшість дістане більше ніж одна особа, і число голосів за кожного буде рівне, то Палата Представників відразу вибирає голосуванням одного з них на Президента; а якщо ніхто не дістав більшості голосів, тоді Палата Представників вибирає Президента таким самим порядком з-поміж п'ятих перших осіб у списку. Але при виборі Президента голоси подаються за стейтами, тобто представництво кожного стейту має один голос; кворум такого голосування складається з глена або гленів щонайменше двох третин усіх стейтів, а для обрання потрібна абсолютна більшість усіх стейтів. У кожному випадку після обрання Президента особа, що дістала найбільше число голосів виборців, стає Віцепрезидентом. Але якщо лишається дві особи або більше з рівним числом голосів, то Віцепрезидента вибирає з-поміж них голосуванням Сенат¹¹⁾.

3. Конгрес може визначати час для обрання виборців і день, коли вони мають подати свої голоси; цей день повинен бути той самий по всій території З'єднаних Стейтів.

¹⁰⁾ Кількість речень обмежена до двох у 22-ій поправці.

¹¹⁾ Дванадцята поправка до Конституції змінила порядок виборів Президента і Віцепрезидента.

4. Президентом може бути тільки вроджений громадянин З'єднаних Стейтів або особа, що була громадянином З'єднаних Стейтів під час прийняття цієї Конституції. Президентом не може бути обраний той, хто не досягнув віку 35 років і не проживав протягом готирнадцяти років в З'єднаних Стейтах.

5. У випадку усунення Президента з його посади або його смерті, зречення чи неспроможности здійснювати владу й виконувати обов'язки, зв'язані з цією посадою, обов'язки Президента перебирає Віцепрезидент; у випадку усунення, смерті, зречення чи неспроможности виконувати обов'язки обох, і Президента і Віцепрезидента, Конгрес може законом призначити одного з високих державних урядовців заступити Президента, і ця особа має виконувати ці обов'язки до того часу, коли неспроможність буде усунена або коли буде обраний новий Президент¹²).

6. Президент має у визначений для цього час діставати за свою службу винагороду, що не повинна ані зменшуватися ані збільшуватися протягом того часу, на який його обрано. Президент не повинен протягом цього часу одержувати ніякої іншої винагороди від З'єднаних Стейтів чи від будь-якого з стейтів.

7. Перше, ніж розпочати виконувати свої обов'язки, Президент має скласти таку присягу чи запевнення:

„Я урочисто присягаю (чи запевняю), що буду віддано виконувати обов'язки Президента З'єднаних Стейтів і буду всіма силами зберігати, захищати і обороняти Конституцію З'єднаних Стейтів.“

Розділ 2

1. Президент є головнокомандувачем збройних сил і морської фльоти З'єднаних Стейтів, а також національної гвардії окремих стейтів, коли їй покликається на дійсну службу З'єднаним Стейтам; він може вимагати від керівників кожного виконавчого департаменту в письмовій формі їхньої думки з кожного питання, що стосується до їх службових обов'язків; він має право відкладати виконання вироків і звільняти від кари за злочини проти З'єднаних Стейтів, крім тих випадків, коли засуд відбувся особливим порядком (імпігмент).

2. Президент має право, за порадою і згодою Сенату, укладати державні договори, при умові, що на це погодиться дві третини присутніх сенаторів; він має обирати і за згодою Сенату призначати послів, інших повноважних представників, консулів, суддів Найвищого Суду і інших високих державних урядовців З'єднаних Стейтів, що про їх призначення немає інших постанов у цій Конституції і що їх посади встановлює закон. Але Конгрес може видати закон, яким право призначати на такі нижчі посади, які він вважатиме за відповідне, він передасть або самому тільки Президентові, або судам, або керівникам департаментів.

3. Президент має право обсаджувати вакантні місця, що створюються поміж сесіями Сенату, але повноваження, надані ним у таких випадках, дійсні лише до кінця наступної сесії Сенату.

¹²) Ця постанова змінена уст. 3 і 4 двадцятій поправки до Конституції.

Розділ 3

Президент час від часу має інформувати Конгрес про стан Союзу і подавати на розгляди Конгресу заходи, що він вважає за потрібні й доцільні. У надзвичайних випадках він може скликати обидві палати або одну з палат, а у випадку незгоди між ними щодо часу закінчення сесії, може сам відкласти сесію на час, що його він вважає за відповідний. Президент приймає послів і інших уповноважених представників; він слідує за тим, щоб закони виконували сумлінно, і визнає обов'язки всіх членів уряду З'єднаних Стейтів.

Розділ 4

Президент, Віцепрезидент та всі високі державні урядовці З'єднаних Стейтів усуваються з посади тоді, коли їх засуджується особливим порядком (імпічмент) або засуджується за зраду, хабарництво чи інші великі злочини й провини.

СТАТТЯ III

Розділ 1

Судова влада З'єднаних Стейтів має належати одному Найвищому Судові і тим нижчим судам, що їх Конгрес може з часом встановлювати і створювати.

Судді як Найвищого Суду, так і нижчих судів, залишаються на своїх посадах протягом усього часу, доки вони поведуться бездоганно, і у визначений час мають одержувати за свою працю винагороду, що не повинна зменшуватися протягом усього часу їхнього урядування.

Розділ 2

1. Судова влада охоплює за принципом законності й рівності всі справи, що постають при застосуванні цієї Конституції, законів З'єднаних Стейтів та договорів, як укладених давніше, так і тих, що їх З'єднані Стейти укладуть в майбутньому, всі справи, що стосуються до послів, усіх інших повноважних та консулів; всі справи адміралтійства (морського міністерства) і морської юрисдикції; всі спірки, що в них однією з сторін є Уряд З'єднаних Стейтів, всі спірки між двома або більшою кількістю стейтів; між стейтом та громадянами іншого стейту; між громадянами різних стейтів; між громадянами того самого стейту у випадку, коли вони заявляють претенсії на землю, що надана іншими стейтами, та між стейтом або його громадянами й гужоземними державами, громадянами чи підданими¹³⁾.

2. У всіх справах, що стосуються до послів, інших повноважних представників, консулів, а також тих, що в них стороною є один із стейтів — Найвищий Суд є першою інстанцією. В усіх інших випадках, перелічених вище, Найвищий Суд має бути

¹³⁾ Змінено в 11-й поправці до Конституції.

¹⁴⁾ Як, наприклад, на морі поза межами територіяльних вод.

апеляційною інстанцією як у питаннях права, так і самого взинку, з тими винятками і згідно з тими правилами, які видасть Конгрес.

3. Процеси у випадках всіх злогинів, за винятком тих, що засуджуються особливим порядком (імпізмент), провадяться судом присяжних в тому стейті, де даний злогин поповнено; коли злогин поповнено в місці, що не є в межах жадного стейту¹⁴⁾, переслухання справи має відбуватися в тому місці ги місцях, що їх визнажить Конгрес спеціальним законом.

Розділ 3

1. Зрада супруги З'єднаних Стейтів полягає тільки в спричиненні війни проти них, приєднані до ворога, подавані ворогові допомоги й підтриму. Ніхто не може бути засуджений за зраду, коли про такий його взинок не посвідчать два свідки або обвинувачений сам не признається до вини на відкритому засіданні суду.

2. Конгрес має право визнажати кару за зраду, але присуд за зраду і конфіскація майна можуть здійснюватися тільки за час життя винуватця і не повинні поширюватися на його родину.

СТАТТЯ IV

Розділ 1

Кожний стейт має виявляти довір'я й визнажати громадські акти, записи й документи судівництва іншого стейту. Конгрес може загальними законами встановлювати спосіб засвіджувати такі акти, записи й документи судівництва та їхню правну вартість.

Розділ 2

1. Громадяни кожного окремого стейту мають права на всі ті привілеї й пільги, що й громадяни інших стейтів¹⁵⁾.

2. Особа, обвинувачена в зраді, в тяжкому кримінальному злогині в одному із стейтів, якщо вона втеге від правосуддя і буде знайдена в іншому стейті, повинна на вимогу виконавчих органів стейту, з якого вона втекла, бути передана до стейту, що його юрисдикції вона підлягає за поповнений злогин.

3. Особа тримана на службі або примусовій праці в одному зі стейтів відповідно до законів даного стейту, коли вона втеге до іншого стейту, не може відповідно до законів ги розпорядків цього останнього стейту бути звільнена від такої служби ги примусової праці, а на жадання повинна бути передана стороні, якій вона зобов'язана відбуванням служби ги примусової праці¹⁶⁾.

Розділ 3

1. Конгрес може допускати в Союз нові стейти, але не може утворювати ги засновувати нового стейту в мсжах юрисдикції

14) Змінено в 14-ій поправці до Конституції.

15) Змінено в 13-ій поправці до Конституції.

іншого стейту; також не можна створювати нового стейту шляхом злиття двох чи більшої кількості наявних стейтів чи застину окремих стейтів без згоди на це законодавчих органів стейтів, як ремих стейтів без згоди на це законодавчих органів стейтів, як

2. Конгрес має право порядкувати територією чи іншою власністю, що належить З'єднаним Стейтам, і видавати потрібні правила й приписи щодо цього, і ніщо сказане в цій Конституції не повинно бути тлумачене так, щоб завдати шкоди будь-яким домаганням З'єднаних Стейтів чи окремих стейтів.

Розділ 4

З'єднані Стейти гарантують кожному стейтові цього Союзу республіканську форму управління та мають охороняти кожний стейт від нападу, а на прохання законодавчих чи виконавчих органів (коли законодавчі органи не можуть бути скликані) також і від внутрішніх насильств.

СТАТТЯ V

Конгрес може робити поправки до цієї Конституції кожного разу, коли це вважатимуть за потрібне дві третини обох палат; також на бажання законодавчих органів двох третин усіх стейтів він повинен скликати Конвенцію для внесення поправок, які в обох випадках наберуть сили й вважатимуться за частину цієї Конституції, коли їх ратифікують законодавчі органи трьох четвертих усіх стейтів або Конвенції в трьох четвертих усіх стейтів; той чи інший спосіб ратифікації має бути визначений Конгресом; при цьому жадна поправка, що буде внесена перед роком тисяча вісімсот восьмим, ніяк не повинна порушувати першого й четвертого параграфів дев'ятого розділу першої статті¹⁷⁾, і жадний стейт без його згоди не може бути позбавлений свого рівного з іншими стейтами голосу в Сенаті.

СТАТТЯ VI

1. Всі борги й зобов'язання, до прийняття цієї Конституції, такі ж дійсні для З'єднаних Стейтів, якими вони були для Конфедерації¹⁸⁾.

2. Ця Конституція й закони З'єднаних Стейтів, що будуть установлені на її основі, як також усі договори, як укладені в минулому, так і ті, що будуть укладені З'єднаними Стейтами після цього, є найвищий закон країни, і судді всіх стейтів мають йому підлягати, не зважаючи на будь-які статті в Конституції чи в законах окремих стейтів, що суперечитимуть йому.

3. Згадані вище Сенатори й представники, а також злени законодавчих органів окремих стейтів, усі урядовці, органів виконавчої й судової влади як З'єднаних Стейтів, так і окремих стейтів зобов'язані присягою підтримувати цю Конституцію; але, щоб займати ту чи ту посаду або виконувати громадські обо-

¹⁷⁾ Тимчасове правило.

¹⁸⁾ Змінено в 14-ій поправці до Конституції, 4-та секція.

в'язки в З'єднаних Стейтах, не може вимагатися ніякого доказу релігійної приналежності.

СТАТТЯ VII

Щоб надати сили цій Конституції в тих стейтах, що її затверджують, вистає ратифікації цієї Конституції конвенціями дев'ятох стейтів.

Опрацьовано на Конвенції при одностайній згоді присутніх стейтів, сімнадцятого вересня року Божого 1787 і з гасу проголошення Незалежності З'єднаних Стейтів Америки дванадцятого. На засвідчення цього підписуємо тут свої імена.

*Джордж Вашингтон
Голова і делегат від Вірджинії*

Нью Гемпшир

Джон Ленгдон
Ніколас Гілмен

Коннектикат

Вільям Семюел Джонсон
Роджер Шерман

Нью Йорк

Александр Гамілтон

Нью Джерзі

Вільям Лівінгстон
Дейвід Бредлі
Вільям Петерсон
Джонатан Дейтон

Пенсильвенія

Бенджемін Франклін
Томас Міфлін
Роберт Морріс
Джордж Клаймер
Томас Фіцсінмонс
Джаред Інгерсол
Джеймс Вілсон
Говернор Морріс

Вірджинія

Джон Елер
Джейм Медісон, молодший

Массачусете

Натаніел Горгем
Руфус Кінг

Делавер

Джордж Рід
Гуннінг Бедфорд, молодший
Джон Дікінсон
Річард Бессет
Джекоб Брум

Меріленд

Джеймс Мек Генрі
Деніел Дженіфер із Сент Томас
Деніел Керрол

Північна Каролайна

Вільям Блавнт
Річард Доббс Спейт
Г'ю Вільямсон

Південна Каролайна

Джон Рутледж
Чарлс Пінкні
Чарлс Котсворт Пінкні
Пірс Батлер

Джорджія

Вільям Ф'ю
Абрагам Болдвін

Завірюв: **Вільям Джексон**, секретар.

ПОПРАВКИ ДО КОНСТИТУЦІЇ З'ЄДНАНИХ СТЕЙТІВ

I

(Перших десять поправок відомі під назвою „Хартії Прав”, були затверджені Конгресом 25-го вересня 1789 року і ратифіковані трьома четвертими стейтів 15-го грудня 1791 року).

Конгрес не має права видавати законів на впровадження будь-якої релігії чи заборону вільно виконувати її, а також не має права видавати законів, що обмежували б свободу слова, преси та права народу мирно збиратися й звертатися до Уряду, просячи усунути якусь кривду.

II

Через те, що для безпеки вільної держави потрібна добре зорганізована міліція, право народу мати й носити зброю не повинно обмежуватися.

III

В мирний час жаден вояк не може бути поставлений на квартиру в будь-якому будинку без згоди на це власника; під час війни таке розквартирування може відбуватися лише згідно з законом, що буде встановлений.

IV

Право народу на недоторканість особи, мешкання, особистих паперів і майна не має порушуватися безпідставними обшуками і арештами; ордер на обшук і арешт має видаватися лише з обґрунтованих пригін, скріплених присягою або ствердженням. В таких ордерах повинно докладно вказуватися місце, де має бути зроблений обшук, особи, що мають бути заарештовані, або режі, що мають бути skonфісковані.

V

Ніхто не може бути притяганий до відповідальності за тяжкий кримінальний злочин чи інший знеславлювальний злочин, інакше, як на подання або рішенням спеціального Жюрі Присяжних (Grand Jury), за винятком злочинів, поповнених особами, що належать до наземних чи морських військових сил або міліції, коли ці особи є на дійсній службі, під час війни чи іншої громадської небезпеки; ніхто не може бути притягнений до відповідальності й за той самий злочин вдруге; ніхто не по-

винен бути змушуваний свідчити проти себе при обвинувазненні в будь-якому кримінальному злочині, як також ніхто не може бути позбавлений життя, свободи або власності без законного судового переслухання; приватна власність не може бути відібрана для громадського користування без справедливої винагороди.

VI

В усіх кримінальних переслідуваннях обвинувазнений повинен користуватися з права на скорий і відкритий суд безсторонніх присяжних зі стейту чи округи, де dokonано злочину, при чому ці округи мають бути наперед установлені законом; обвинувазнений мусить бути повідомлений про характер і причину обвинувазненя і користатися з права мати огні зводни зі свідками обвинувазненя за обов'язковою для всіх процедурою, ставити свідків на свою користь та використовувати допомогу адвоката для своєї оборони.

VII

Судові процеси, що базуються на звичаєвому праві (*common law*), коли розміри претенсій перевищують двадцять долярів, повинні належати до суду присяжних, і жадний випадок, що був розглянений судом присяжних, не може переглядатися вдруге в будь-якому суді З'єднаних Стейтів інакше, як відповідно до законів звичайного права.

VIII

Не можна встановлювати занадто високих застав, накладати занадто високі грошові карі або жорстоких і незвичайних кар.

IX

Перелік у Конституції певних прав не повинен тлумазитися для заперезення чи обмеження інших прав, що належать народові.

X

Повноваженя, що передаються цією Конституцією З'єднаним Стейтам і не заборонені нею окремим стейтам, належать відповідно стейтам або народам.

XI

(Ратифіковано 8-го січня 1798 року.)

Судова влада З'єднаних Стейтів не повинна тлумазитися так, що вона поширюється на всі судові справи, законно і справедливо розпогаті або проваджені проти одного з З'єднаних Стейтів громадянами іншого стейту чи громадянами або підданими якоїсь гужоземної держави.

XII

(Ратифіковано 25 вересня 1804 року).

Виборці сходяться у відповідних стейтах і таємним голосуванням подають свої голоси за Президента і Віцепрезидента, що з них принаймні один не є мешканцем того самого стейту, що й вони. В своїх бюлетенях виборці вказують особу, що за неї вони голосують як за Президента, і в окремих бюлетенях особу, що за неї вони голосують як за Віцепрезидента. Вони мають виготовити окремі списки на всіх осіб, голосованих на Президента, і на всіх осіб, голосованих на Віцепрезидента, вказавши кількість голосів за кожного. Ці списки вони мають підписати, засвідчити й запечатаним листом переслати до місця осідку Уряду З'єднаних Стейтів, на руки голови Сенату. Голова Сенату має в присутності Сенату й Палати Представників відкрити всі такі звідомлення, і тоді голоси підраховуються. Особа, що дістала найбільше голосів на Президента, має бути Президентом, якщо ця кількість становить більшість із загальної кількості призначених виборців. Якщо жадна з виставлених кандидатур не матиме такої більшості, тоді з осіб, що мають найбільшу кількість голосів зі списків кандидатур на Президента, але не більше як три такі особи, Палата Представників має відразу таємним голосуванням вибрати Президента. При таких виборах Президента голосування відбувається за стейтами, при зому представництво кожного стейту має один голос. Кворум для цієї мети складеться з двох третин стейтів, репрезентованих кожний одним або кількома гленами і для обрання потрібна більшість з-поміж усіх стейтів. Якщо Палата Представників, що їй припало право вибрати, не вибере Президента до зетвертого дня наступного березня, обов'язки Президента має виконувати Віцепрезидент, (змінено в 20-ій поправці до Конституції) так само як у випадку смерті чи інших пригин, що не дозволяють Президентові виконувати свої обов'язки.

2. Особа, що дістане найбільше зисло голосів на Віцепрезидента, має бути Віцепрезидентом, коли це зисло становить більшість усієї кількості призначених виборців. Якщо ніхто не одержить більшості, то Віцепрезидента вибирає Сенат з двох кандидатур, що мають найбільшу кількість голосів у списках. Кворум для цієї мети має складатися з двох третин загальної кількості сенаторів, але для обрання потрібна більшість із загального зисла сенаторів.

3. Жадна особа, що не відповідає вимогам Конституції щодо Президента, не може бути обрана також на Віцепрезидента З'єднаних Стейтів.

XIII

(Ратифіковано 18-го грудня 1865 року).

1. Ні в З'єднаних Стейтах, ні в будь-якому іншому місці, що належить до їх юрисдикції, не повинні існувати ні рабство ні примусова праця; остання припускається лише як покарання за злогин, і в такому випадку винна особа повинна бути законно засуджена.

2. Конгрес має право забезпечити виконання цього параграфу відповідним законодавством.

XIV

(Ратифіковано 28-го липня 1868 року.)

1. Всі особи, що народжені чи натуралізовані в З'єднаних Штатах та підлягають їх юрисдикції, є громадянами З'єднаних Штатів і штейту, де вони проживають. Жаден штейт не може видавати чи застосовувати законів, що обмежували б привілеї й вільності громадян З'єднаних Штатів. Жаден штейт не може без законного судового розгляду справи нікого позбавити життя, свободи чи майна і не може відмовити нікому, хто підлягає його юрисдикції, рівної охорони законом.

2. Число представників від окремих штейтів встановлюється пропорційно до числа їх людности, враховуючи всіх мешканців кожного штейту, за винятком індіан, що не оподатковуються. Але коли при будь-яких виборах для обрання виборців Президента чи Віцепрезидента З'єднаних Штатів, при виборах представників у Конгрес, виконавчих чи судових урядових осіб штейту чи членів законодавчих органів даного штейту право голосу буде відмовлене комусь із мешканців головізої статі, що досягнув 21 року життя і є громадянином З'єднаних Штатів, або коли це право якое обмежене — з інших пригін, ніж за угасть у повстанні або інший злогін, — то число представників цього штейту повинно бути зменшене в пропорції між кількістю цих громадян головізої статі і кількістю всіх громадян цього штейту, що досягли 21 року життя.

3. Ніхто не може бути сенатором, представником у Конгресі, виборцем Президента або Віцепрезидента чи займати якусь цивільну або військову посаду в уряді З'єднаних Штатів або в будь-якому штейті, коли він, склавши раніше присягу як член Конгресу, як урядова особа З'єднаних Штатів, як член законодавчих органів якогось штейту чи як виконавця або судова урядова особа штейту в тому, що буде підтримувати Конституцію З'єднаних Штатів, потім узяв угасть у повстанні або заколоті проти цієї Конституції і подавав допомогу чи підтримку її ворогам. Проте, Конгрес може скасувати таке обмеження прав двома третинами голосів у кожній палаті.

4. Державні борги, зроблені відповідно до законів З'єднаних Штатів, включаючи сюди й борги, зроблені для виплати пенсій та винагороди за службу в приборканні заколоту чи повстання проти З'єднаних Штатів, дійсні і не можуть бути піддані сумніву. Але ні З'єднані Штейти, ні будь-який із штейтів не можуть вимагати й не повинні платити боргів, зроблених на підтрим заколоту чи повстання проти З'єднаних Штатів, і не повинні виплачувати винагороди за втрату чи звільнення якогось раба. Всі такі борги, зобов'язання й грошові претенсії будуть вважатись за незаконні й недійсні.

5. Конгрес має право забезпечити виконання цього параграфу відповідним законодавством.

XV

(Ратифіковано 30-го березня 1870 року.)

1. *Виборге право громадян З'єднаних Стейтів не може бути відбиране ги обмежуване З'єднаними Стейтами або окремими стейтами з пригизн раси, кольору шкіри ги попереднього перебування в рабстві.*

2. *Конгрес має право забезпегити виконання цього параграфу відповідним законодавством.*

XVI

(Ратифіковано 25-го лютого 1913 року.)

Конгрес має право накладати й збирати податки з прибутків із будь-якого джерела, не розподіляючи їх між окремими стейтами, і незалежно від перепису ги підрахунку населення.

XVII

(Ратифіковано 31-го травня 1913 року.)

1. *Сенат З'єднаних Стейтів має складатися з двоох Сенаторів із кожного стейту, вибраних населенням останнього на шість років. Кожний сенатор має один голос. Виборці в кожному стейті повинні відповідати вимогам, установленим для виборів у найчисленнішу палату стейтових законодавчих органів.*

2. *Коли відкриється вакансія в представництві окремого стейту в Сенаті, виконавча влада цього стейту має видати розпорядження про вибори, щоб заповнити цю вакансію. При цьому законодавчі органи окремого стейту можуть уповноважити орган його виконавчої влади зробити тимчасове призначення, поки вакансія не буде заповнена народними виборами, відповідно до вказівок законодавчих органів.*

3. *Ця поправка не повинна тлумазитися так, щоб вплинути на обрання ги термін повноважень Сенаторів, вибраних перед тим, як ця поправка набрала сили як гастина Конституції.*

XVIII

(Ратифіковано 29-го січня 1919 року.)

Скасовано 1933 року 21-ою поправкою до Конституції).

1. *Через рік після ратифікації цієї поправки виріб, продаж ги перевіз спиртових напоїв у межах країни, довіз їх у З'єднані Стейти і всі території, що підлягають їх юрисдикції, як і вивіз звідти з метою пиття, цим забороняється.*

2. *Конгрес і окремі стейти мають право спільно забезпегити виконання цієї поправки відповідним законодавством.*

3. *Ця стаття не буде дійсна, якщо законодавчі органи окремих стейтів не ратифікують її як поправку до Конституції в передбаженому Конституцією порядку протягом сімох років з дня її внесення Конгресом.*

XIX

(Ратифіковано 26-го серпня 1920 року.)

1. *Виборче право громадян З'єднаних Стейтів не повинне відбиратися чи обмежуватися З'єднаними Стейтами чи якимсь окремим стејтом з пригин приналежності до певної статі.*

2. *Конгрес має право забезпечити виконання цієї поправки відповідним законодавством.*

XX

(Ратифіковано 6-го лютого 1933 року.)

1. *Резенець служби Президента й Віцепрезидента закінчується опівдні 20-го сіжня, а резенець служби сенаторів і представників — опівдні 3-го сіжня в ті роки, коли їх резенці закінчилися 6, коли 6 ця поправка не була ратифікована. В цей же час погинаються резенці урядування їх наступників.*

2. *Конгрес має збиратися принаймні раз на рік, і перша сесія має погинатися опівдні 3-го сіжня, якщо Конгрес не встановить законом іншого дня.*

3. *Якщо до часу, визначеного для позатку урядування Президента, новообраний Президент помре, Президентом стає новообраний Віцепрезидент. Якщо до часу, визначеного для позатку резенця його урядування, Президент ще не буде обраний або якщо новообраний Президент не відповідатиме вимогам закону, обов'язки Президента має виконувати Віцепрезидент, поки Президент не відповідатиме вимогам закону. Конгрес може законом передбачити випадок, коли ні новообраний Президент, ні новообраний Віцепрезидент не відповідатимуть вимогам закону, вказуючи, хто в такому випадку має виконувати обов'язки Президента, чи спосіб, яким має бути обрана особа, щоб виконувати ці обов'язки. Така особа має відповідно діяти, поки Президент або Віцепрезидент будуть відповідати вимогам закону.*

4. *Конгрес може передбачити законом випадок смерти осіб з-поміж тих, з кого Палата Представників може вибрати Президента, коли до неї переходить це право, а також випадок смерти когось із тих осіб, що з них Сенат може вибрати Віцепрезидента, коли до нього переходить це право.*

5. *Розділи 1 і 2 наберуть сили найближчого 15-го жовтня після ратифікації поправки.*

6. *Цей параграф не матиме сили, якщо він не буде ратифікований як поправка до Конституції законодавчими органами трьох гетвертин стејтів протягом сімох років з дня внесення його Конгресом.*

XXI

(Ратифіковано 5-го грудня 1933 року.)

1. *Вісімнадцята поправка до Конституції З'єднаних Стейтів цим скасовується.*

2. *Перевіз чи довіз в будь-який стејт, територію, чи володіння З'єднаних Стейтів спиртових напоїв для постагання або вжитку, якщо це порушує місцеві закони, цим забороняється.*

3. Ця поправка не набере сили, якщо вона не буде ратифікована як поправка до Конституції конвенціями окремих стейтів у порядку, передбаченому Конституцією, протягом сімох років з дня внесення її Конгресом на розгляд стейтів.

XXII

(Набрало сили 1-го березня 1951 року).

1. Ніхто не може бути обраний на Президента З'єднаних Стейтів більше, ніж двічі. Той, хто був Президентом чи виконував обов'язки Президента довше ніж два роки, протягом реценця, на який інша особа була вибрана Президентом, не може бути обраний на Президента більше, ніж один раз. Але ця стаття не поширюється на особу, що була Президентом у той час, коли Конгрес запропонував цю статтю, і не перешкоджає особі, що буде Президентом чи виконуватиме обов'язки Президента протягом того реценця, під час якого стаття набере сили, бути Президентом чи виконувати обов'язки Президента протягом решти цього реценця.

2. Це доповнення не набере сили, якщо воно не буде ратифіковане як поправка до Конституції законодавчими органами трьох четвртин окремих стейтів, протягом сімох років з дня внесення його Конгресом.

Поправка XXIII

ГОЛОСУВАННЯ НА ПРЕЗИДЕНТА В ДИСТРИКТІ КОЛЮМБІЯ

(Запропонована Конгресом 17 червня 1960 року; ратифікація закінчена 29 березня 1961 року).

1. Дистрикт, який становить осідок Уряду З'єднаних Стейтів, назначить в спосіб, що його може визначити Конгрес:

Число електорів на Президента і Віцепрезидента, різне цілому числу Сенаторів і Репрезентантів в Конгресі, які належали б Дистриктові, якщо б він був Стейтом, але в жадному випадку не більше як найменш заселений Стейт; вони будуть додатком до тих, що їх назначать стейти, але в цілях вибору Президента і Віцепрезидента їх уважатиметься за електорів, назначених стейтом, і вони повинні збиратися в Дистрикті і виконувати такі обов'язки, які є передбачені 12-ою поправкою

2. Конгрес матиме право ввести в силу цю статтю відповідним законом.

Поправка XXIV

ЗАБОРОНА ВИБОРЧОГО ПОДАТКУ У ФЕДЕРАЛЬНИХ ВИБОРАХ

(Запропонована Конгресом 27 серпня 1962 року; ратифікація закінчена 23 січня 1964 року).

1. *Право громадян З'єднаних Штатів голосувати в будь-яких правоборах та інших виборах на Президента або Віцепрезидента, на електорів на Президента або Віцепрезидента, або на Сенаторів та Репрезентантів в Конгресі не відбиратиметься ані не обмежуватиметься З'єднаними Штатами та якимсь Штейтом з пригин незаплення будь-якого виборого та іншого податку.*

Поправка XXV

НЕПРАЦЕЗДАТНІСТЬ І НАСТУПСТВО ПРЕЗИДЕНТА

(Запропонована Конгресом 6 липня 1965 року; ратифікація закінчена 10 лютого 1967 року).

1. *На випадок усунення Президента з цього посту, або його смерти та резигнації, Віцепрезидент стане Президентом.*

2. *Якщо наступить ваканція на пості Віцепрезидента, Президент номінуватиме Віцепрезидента, який займе пост після затвердження його більшістю голосів обох палат Конгресу.*

3. *В кожному випадку, коли Президент передасть Президентові про темпоре Сенату і Спікерові Палати Репрезентантів його писемну заяву, що він неспроможний виконувати повновласті і обов'язки свого уряду, і доки він не передасть їм писемної заяви протилежного змісту, ці права і обов'язки виконуватиме Віцепрезидент як Діючий президент.*

4. *В кожному випадку, коли Віцепрезидент і більшість головних урядовців езекутивних департаментів, та інших органів, що їх може встановити Конгрес законом, передадуть Президентові про темпоре Сенату і Спікерові Палати Репрезентантів їхні писемні заяви, що Президент неспроможний виконувати повновласті і обов'язки свого уряду, Віцепрезидент перебере негайно повновласті і права цього уряду як Діючий Президент.*

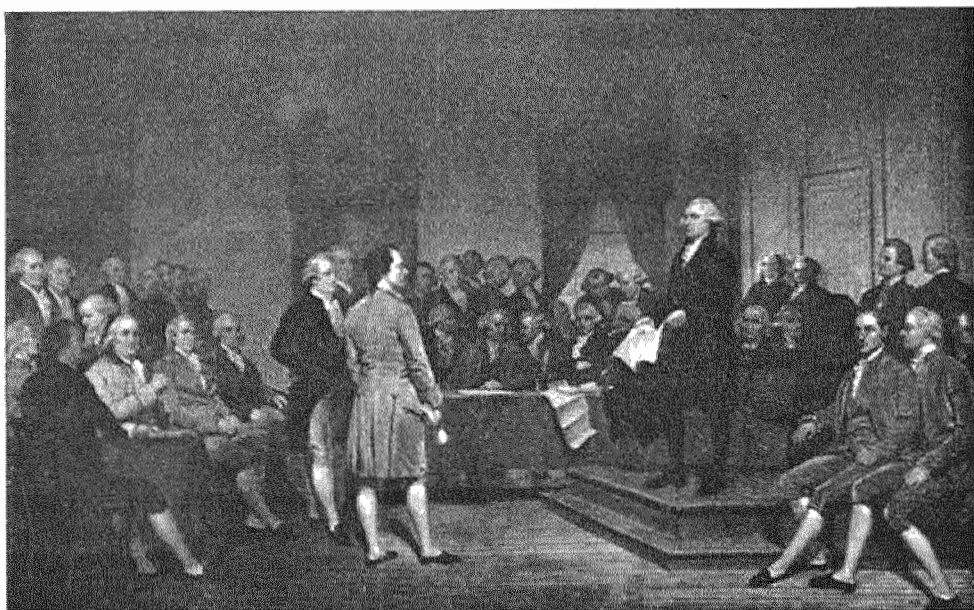
Після цього, коли Президент передасть Президентові про темпоре Сенату і Спікерові Палати Репрезентантів свою писемну заяву, що його неспроможність минула, він знову перебере повновласті і обов'язки свого уряду, хіба що Віцепрезидент і більшість головних урядовців езекутивних департаментів, та інших, що їх може встановити Конгрес законом, передадуть до зотирьох днів Президентові про темпоре Сенату і Спікерові Палати Репрезентантів їхні писемні заяви, що Президент неспроможний виконувати повновласті і обов'язки свого уряду. В такому випадку Конгрес вирішить це питання, зібравшись для тієї мети до 48 годин, якщо він не є в сесії. Якщо до 21 дня після одержання цієї останньої писемної заяви, або до 21 дня після його скликання цієї останньої писемної заяви, він вирішить більшістю двох третіх голосів обидвох палат, що Президент неспроможний виконувати повновласті і обов'язки свого уряду, тоді Віцепрезидент продовжуватиме виконувати ці повновласті і обов'язки як Діючий Президент; в іншому випадку Президент знову перебере повновласті і обов'язки свого уряду.

Поправка XXVI

(Запропонована Конгресом 23 березня 1971 року; ратифікація закінчена 30 червня 1971 року).

1. Право громадян З'єднаних Штатів, які мають 18 або більше років, голосувати не відбиратиметься ані не обмежуватиметься З'єднаними Штатами чи якимось Штатом з уваги на вік.

2. Конгрес матиме право ввести в силу цю статтю відповідним законом.

At the Constitutional Convention of 1787 Washington was the presiding officer and the guiding spirit of the remarkable group of delegates. (From a painting by J. B. Stearns)

Геттисбурська Промова Линколна

Битва біля Геттисбургу, що відбулася в днях 1, 2 і 3-го липня 1863 р., вирішила справу Громадянської Війни в цій країні. Стейт Пенсильвенія опісля закупив 18 акрів землі з цього побоєвища і їх призначено на вічний спочинок поляглих в цій битві вояків. Врочисте відкриття кладовища відбулося в дні 19-го листопада того ж року. Головну промову виголосив з цієї нагоди визнаний в тому часі за найкращого бесідника Едвард Еверетт. Його промова тривала дві години. Линколн теж старанно приготувався до виступу і почав писати свою промову ще у Вашингтоні та опісля докінчував у Геттисбургу. Але як прийшлося говорити, він цілком не скористав з приготованої і написаної промови, виголошуючи цілком іншу, на яку тоді звернено відносно малу увагу. Тільки після деякого часу цей виступ Линколна був визнаний за одну з найбільш клясичних промов всіх часів.

Інтересно, що день після тої промови, Едвард Еверетт писав до Линколна: „Я бажав би, щоби я міг почванитися, що я в двох годинах так близько підійшов до центральної ідеї цієї нагоди, як ви це зробили в двох мінутах”. Промова Линколна в дослівному перекладі звучить:

„Вісім десятків і сім років тому наші батьки здвигнули на цьому континенті нову державу, народжену у вольності та з думкою, що всі люди є сотворені рівними. Власне тепер ми зайняті великою громадянською війною, випробовуючи, чи ця або будь-яка інша нація, так створена і з таким призначенням, може довго встоятись. Ми зустрілися на великому побоєвищі тієї війни. Ми прийшли, щоби частину цього поля присвятити на місце вічного спочинку тим, які тут віддали своє життя, щоби могла жити ця нація. Це цілком слушно і правильно, що ми повинні це зробити. Але, в ширшому розумінні ми не в силі віддати, ми не в силі посвятити, ми не в силі звеличати цієї землі. Сміливі мужі, живі і мертві, які тут боролись, освятили її далеко понад нашу слабу можливість до цього щонебудь додати або відняти. Світ зверне малу увагу і не довго пам'ятатиме це, що ми тут говоримо, але він ніколи не може забути того, чого вони тут dokonали. Це радше нам живим треба тут присвятитися цьому незакінченому ділу, яке так благородно довели досі ті, що боролися. Це радше нам тут треба присвятитися цьому великому завданню, що залишається перед нами; аби ми від цих вшановуваних поляглих набрали збільшеного запалу до цієї справи, за яку вони віддали останню мірку посвятити; аби ми тут свято постановили, що ці поляглі не згинули даремно, що ця нація, при Божій допомозі, матиме нове народження волі та що влада народу, народом і для народу, не щезне з лиця землі”.

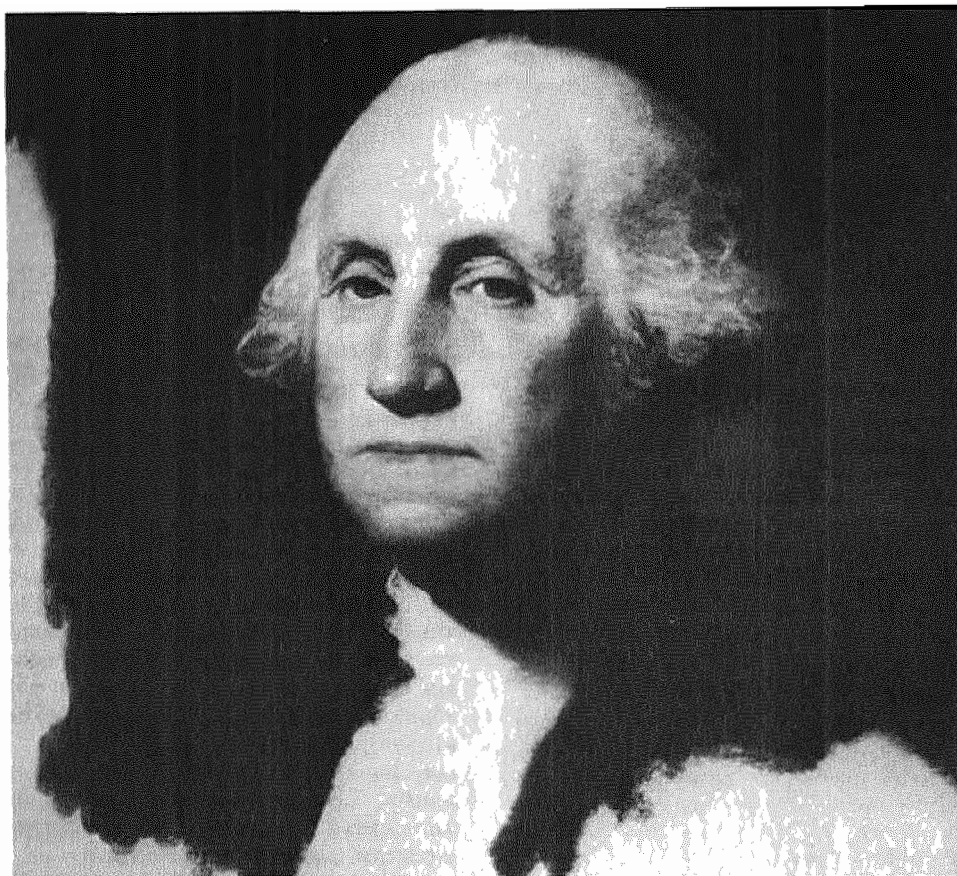
ПРЕЗИДЕНТИ

З'єднаних Стейтів Америку

написав
Василь
Тершаковець

Обраний народом кожночасний Президент З'єднаних Стейтів Америки конституційно має, мабуть, найбільшу виконавчу владу в світі. Він є головою держави і головою уряду, себто президентом і прем'єр-міністром, він добирає собі міністрів-секретарів поодиноких міністерств-департаментів, він є головнокомандуючим усіх збройних сил та справжнім „батьком” країни, втішаючись найбільшою пошаною та авторитетом усього населення. До його головних обов'язків належить: найкраще по його спроможностям „зберігати, захищати і обороняти Конституцію З'єднаних Стейтів”, до чого він зобов'язується у своїй присязі. Вся законодавча влада в країні належить двопалатному Конгресові ЗСА, Палаті Представників і Сенатові, а всю судову владу, включно з правом інтерпретації Конституції, має Найвищий Суд.

В такій системі історія країни та її поодинокі етапи позначаються власне владою Президентів, яка конституційно обмежена до двох чотирирічних каденцій. Короткі дані про Президентів ЗСА, від першого президента Джорджа Вашингтона починаючи і на теперішньому президентові Джералдові Фордові кінчаючи, як і короткий огляд їх політики та подій, які заіснували під час їхніх каденцій, дають загальний образ історії та розвитку З'єднаних Стейтів Америки за двісті років їхньої незалежності.

1. GEORGE WASHINGTON — ДЖОРДЖ ВАШІНГТОН

Президент в роках 1789-1797.

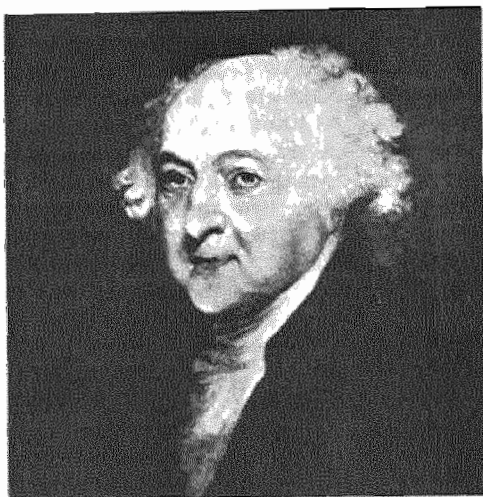
Народився 22-го лютого 1732 року у Вірджинії. Член вірджинської легіслятури (1759-74). Був делегатом до Континентального Конгресу (1774-75). У липні 1775 року перебрав команду над Континентальною Армією. Після кількох поразок, переміг британців у Трентоні, Нью Джерзі, 25-го грудня 1776 року. Займав пост головнокомандувача до кінця Війни за Незалежність, остаточно перемагаючи британські війська біля Йорктавну, Вірджинія, 19-го жовтня 1781 року. Був президентом Конституційної Конвенції (1787 р.). Коли після перемоги над Великобританією 13 стейтів потребували сильного проводу, то логічним кандидатом на пост першого пре-

зидента ЗСА був генерал Джордж Вашингтон. Хоча він не старався узурпувати повновластей Конгресу, то спричинився до скріплення посту президента. Зформував перший кабінет, чого Конституція не передбачувала, і подбав, щоб закордонна політика головним чином була в руках виконавчої частини федерального уряду. Домігся неутралітету ЗСА під час французько-британської війни. За його президентури створено державний банк і прийнято перших десять Додатків до Конституції, т. зв. „Билл оф Райтс“, тобто „Хартія прав“. Вашингтон відмовився кандидувати втретє на президента, хоча міг легко виграти. Помер 14-го грудня 1799 року.

2. JOHN ADAMS — ДЖОН АДАМС

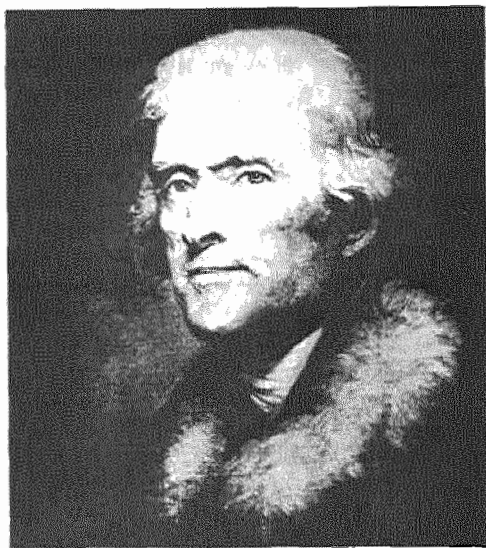
Президент в роках 1797-1801. Партія: Федералістів.

Народився 19-го жовтня 1735 року в Массачусетс. Закінчив Гарвардський університет. Був одним з авторів Деклярації Незалежності. Від 1777 до 1779 року займав пост американського посла до Франції. Переговорював з Великобританією в справі мирного договору, що був остаточно підписаний 1783 року і яким формально закінчено війну між ЗСА та Британією. Був амбасадором до Великобританії. Джон Адамс — це перший віцепрезидент ЗСА (1789-97). Вибраний на пост президента, Адамс мав підтримку більш заможних прошарків суспільства, що часто доводило до гострого конфлікту з його віцепрезидентом Томасом Джефферсоном, який належав до Демократично-Республіканської партії. Президент Адамс створив Департамент фльоти і американські кораблі були втягнені у воснні здури з фльоотою революційної Франції, хоча формально війна не була проголошена. Адамс підтримував схвалення законів, т. зв. „Ейміен енд Седишин Акте“, які надавали надмірну владу президентові у відношенні до „ворогів держави й уряду“, і тому Адамс ще більше втратив популярність. Програв вибори в 1800 році. Помер 4-го липня 1826 року.

трого конфлікту з його віцепрезидентом Томасом Джефферсоном, який належав до Демократично-Республіканської партії. Президент Адамс створив Департамент фльоти і американські кораблі були втягнені у воснні здури з фльоотою революційної Франції, хоча формально війна не була проголошена. Адамс підтримував схвалення законів, т. зв. „Ейміен енд Седишин Акте“, які надавали надмірну владу президентові у відношенні до „ворогів держави й уряду“, і тому Адамс ще більше втратив популярність. Програв вибори в 1800 році. Помер 4-го липня 1826 року.

3. THOMAS JEFFERSON — ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН

Президент в роках 1801-1809. Партія: Демократично-Республіканська.

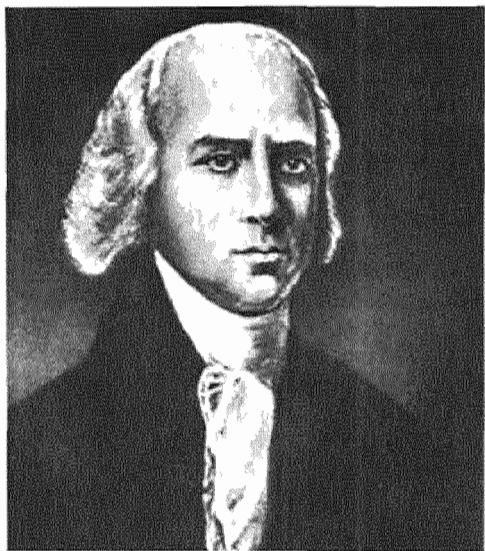
Народився 13-го квітня 1743 року у Вірджинії. Замолоду виявляв зацікавлення наукою, зокрема філософією та різними винаходами. Був членом Континентального Конгресу та головним автором Деклярації Незалежності. Під час Війни за Незалежність був губернатором Вірджинії. Опісля був амбасадором до Франції, державним секретарем і віцепрезидентом. Виступав проти старань партії федералістів надати надмірну владу центральному урядові, вважаючи, що це є зрадою принципів Американської Революції. Вибраний на пост президента, Джефферсон відкупив від Франції Територію Люїзіани, чим вдвоє збільшив територію ЗСА. Він

запобіг втягненню ЗСА у війну між Великобританією та Францією. Ціле життя наголошував індивідуальні права людини. Помер 4-го липня 1826 року.

4. JAMES MADISON — ДЖЕЙМС МАДІСОН

Президент в роках 1809-1817. Партия: Демократично-Республіканська.

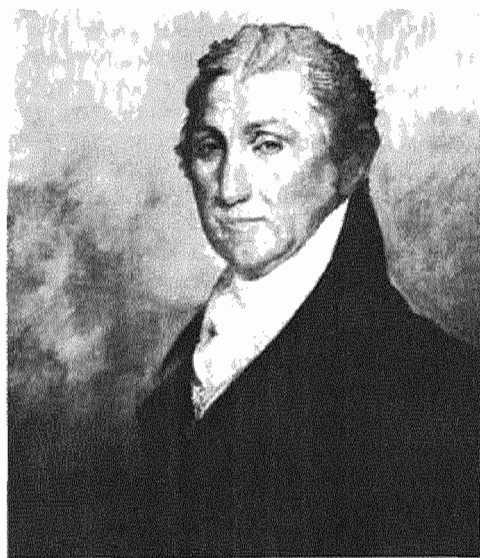
Народився 16-го березня 1751 року у Вірджинії. Мадісон був членом Конти-нентального Конгресу, стейтової ле-гіслатури та брав дуже активну участь в Конституційній Конвенції. Він власне був головним автором Конституції ЗСА і спонзором перших десятиох Додатків, тобто „Билл оф Райтс”. Після виготовлення Консти-туції, Мадісон у „Федераліст пейперс” переконував стейти, щоб ратифікува-ли її. Був членом Палати Репрезен-тантів і державним секретарем за пре-зидентури Джефферсона. Мадісон був вибраний на пост президента в час, коли Великобританія знову воювала з Францією. Спершу Мадісон старав-ся вдержати ЗСА нейтральними, на-віть в обличчя серйозних провокацій з боку Британії, але остаточно в червні 1812 року звернувся до Конгресу, щоб проголосив війну Великобританії. З'єд-нані Стейти спершу потерпіли ряд мілітарних поразок, включно з тим, що бри-тійці спалили Білий Дім у Вашингтоні, Д. К., але опісля американські перемоги довели до миру. Джеймс Мадісон помер 28-го червня 1836 року.

5. JAMES MONROE — ДЖЕЙМС МОНРО

Президент в роках 1817-1825. Партия: Демократично-Республіканська.

Народився 28-го квітня 1758 року у Вірджинії. Брав участь у Війні за Незалежність, був членом Конти-нентального Конгресу, сенатором, амба-садором до Франції, губернатором Вірджинії, амбасадором до Британії, державним секретарем. На пості пре-зидента виявився знаменитим адміні-стратором. За його президентури Фльорида стала частиною ЗСА, були поладженні непорозуміння щодо американсько-канадських кордонів, т. зв. „Міссурський компроміс” тимчасо-во задержав баянс між рабовласни-цькими і вільними стейтами, а також була проголошена т. зв. „Доктрина Монро”, якою ЗСА попереджали єв-ропейські держави, щоб не вмішуват-

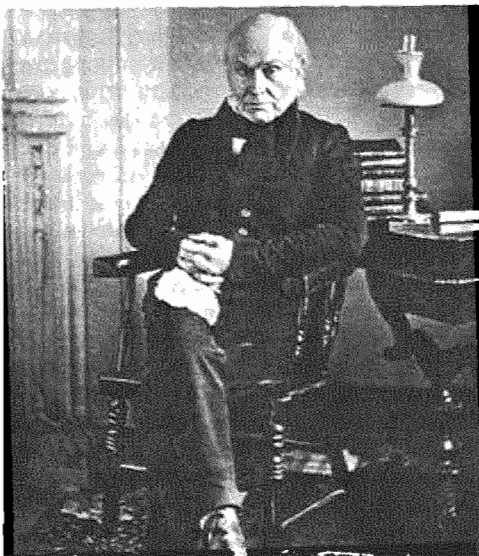
лися в справи країн Західньої Півкулі та не старалися створювати на тому обширі нових колоній. Хоча спершу Європа не брала „Доктрини Монро” сер-

йозно, то із зростом потужності ЗСА багато Президентів покликалися на неї, наприклад, під час Еспансько-Американської війни в кінці XIX сторіччя, як також в 1962 році, коли президент Джон Кеннеді зажадав від СРСР усунення ракет з Куби. Президент Джеймс Монро помер 4-го липня 1831 року.

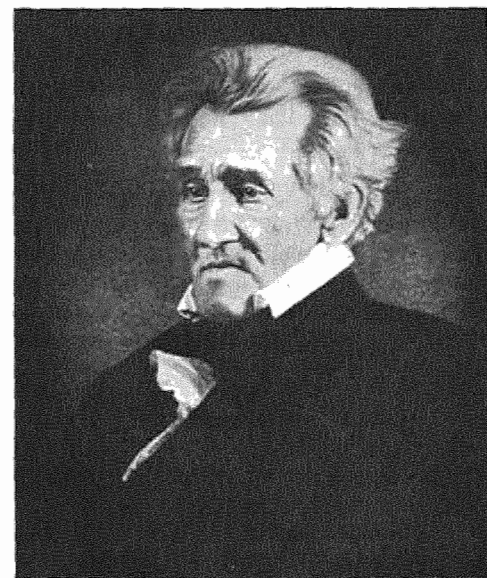
6. JOHN QUINCY ADAMS — ДЖОН КВИНСІ АДАМС

Президент в роках 1825-1829. Партія: Демократично-Республіканська.

Народився в Массачусетс 11-го липня 1767 року. Був сином другого президента ЗСА, Джона Адамса. Перед обранням на президента, Джон Квінсі Адамс був сенатором і амбасадором до кількох європейських держав, між іншим, від 1809 до 1814 року був амбасадором до Росії. За президентури Джеймса Монро був весь час державним секретарем і власне Адамс формулював успішну закордонну політику президента Монро. Але коли він сам був обраний на пост президента, то Джон Квінсі Адамс не мав успіхів. Конгрес відкидав майже всі його пропозиції, зокрема ті, якими президент Адамс хотів поширити повноважності федерального уряду. З уваги на те він був обраний тільки на одну президентську каденцію. Але від 1831 до 1848 року Джон Квінсі Адамс був у Вашингтоні, тим разом як член Палати Репрезентантів. На тому пості він помер 23-го лютого 1848 року.

7. ANDREW JACKSON — ЕНДРУ ДЖЕКСОН

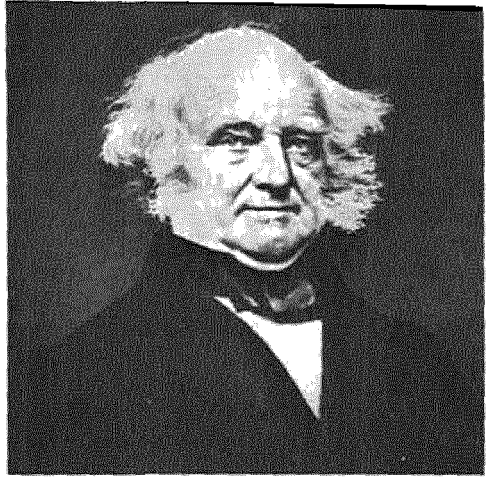
Президент в роках 1829-1837. Партія: Демократична.

Народився 15-го березня 1767 року в Південній Каролاینі. Був конгресменом, сенатором, суддею, а також воював з різними індіанськими племенами, а в 1815 році переміг британців у битві Нью Орлінсу. Вважався речником простолюду і виступав проти більш освічених і заможних прошарків суспільства й тому, коли став президентом, то призначував на різні федеральні пости своїх прихильників і приятелів, не зважаючи на те чи були вони кваліфіковані, чи ні. Під час його президентури значно послабилися впливи Конгресу, а натомість зросла важливість Білого Дому. Деякі критики через те називали Джексона „Королем Ендрю 1-им”. Він помер 8-го червня 1845 року.

8. MARTIN VAN BUREN — МАРТИН ВАН БЮРЕН

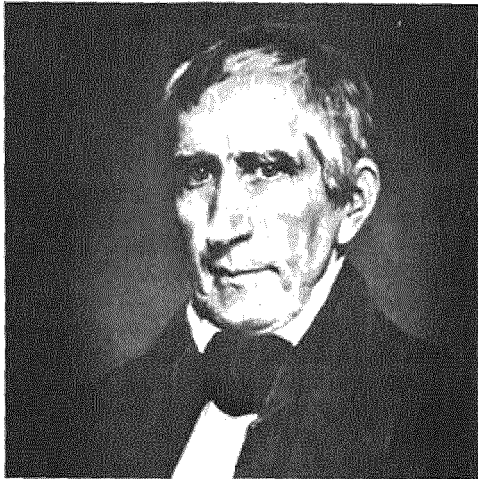
Президент в роках 1837-1841. Партія: Демократична.

Народився 5-го грудня 1782 року в Нью Йорк стейті. Був сенатором і губернатором Нью Йорку. За президентури Джексона був спершу державним секретарем, а опісля віцепрезидентом. Визначався політичним хистом і переважно вмів задовольнити різні частини американського суспільства. Але його заходи не завжди були успішні, наприклад, проти нього виступили рабовласницькі стейти, коли він відмовився прилучити до ЗСА Техас, бо хотів оминати війну з Мехіко. Він тоді також втратив підтримку власної партії. Натомість Ван Бюренові пощастило полагодити непорозуміння з Британією щодо американсько-канадської границі, а також за

його президентури створено незалежний від банків Департамент скарбу. Займав пост президента тільки протягом однієї каденції, бо, як згадано, втратив підтримку власної Демократичної партії. Мартин Ван Бюрен опісля два рази безуспішно старався бути обраним на цей пост, як кандидат партії „Фрі Сойл“, яка виступала проти невільництва. Помер 24-го липня 1826 року.

9. WILLIAM HENRY HARRISON — ВІЛЛІЯМ ГЕНРІ ГАРРИСОН

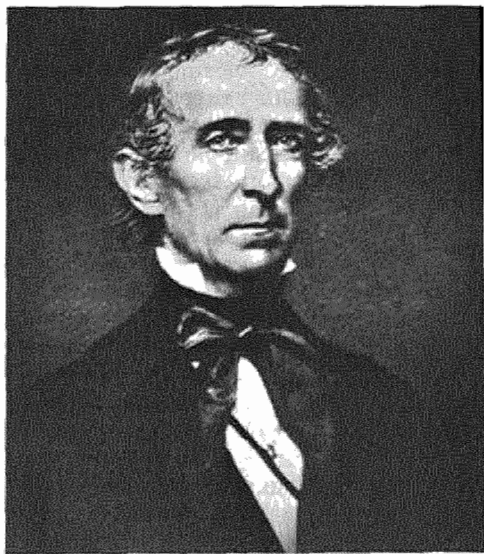
Президент в році 1841. Партія: „Виг”.

Народився 9-го лютого 1773 року у Вірджинії. Був командиром американських військ Північнозахідньої території. Провадив боротьбу проти індіанських племен. Опісля був амбасадором, конгресменом і сенатором. Помер 4-го квітня 1841 року, точно один місяць після його інавгурації на пост президента. Смерть була спричинена запаленням легенів, бо свою майже двогодинну інавгураційну промову виголошував на холоді без плаща і капелюха.

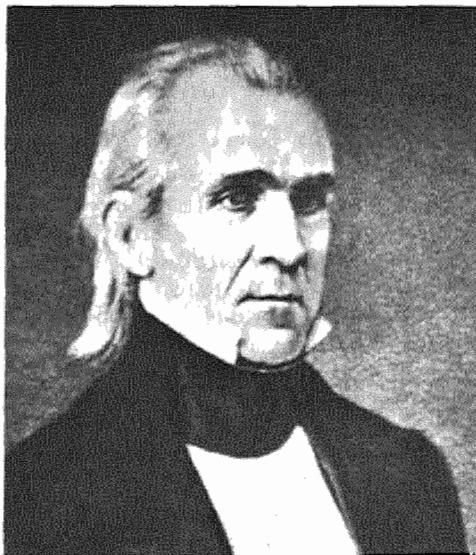
10. JOHN TYLER — ДЖОН ТАЙЛЕР

Президент в роках 1841-1845. Партія: „Виг”.

Народився 29-го березня 1790 року у Вірджинії. Був членом стейтової легіслятури, конгресменом, губернатором Вірджинії, сенатором, а в 1841 році обраний на пост віцепрезидента. Коли президент Вілліам Генрі Гаррісон помер один місяць після інавгурації, то Тайлер став президентом. Тому, що заступав права стейтів проти всезростаючої сили федерального уряду, то втратив підтримку Конгресу, власної „Виг” партії та його кабінету, який майже поголовно зрезигнував. Дуже часто накладав „вето” на пропозиції Конгресу. Хоча у внутрішніх справах не мав успіху, то закордонна політика Тайлера була дуже корисною для ЗСА: підписав договір з Китаєм, тим відкриваючи Далекий Схід для американської торгівлі; підписав резолюцію, якою Флориди і Техас стали стейтами Америки. Помер 18-го січня 1862 року.

11. JAMES K. POLK — ДЖЕЙМС К. ПОЛК

Президент в роках 1845-1849. Партія: Демократична.

Народився 2-го листопада 1795 року в Північній Кароліні. Був стейтовим законодавцем, конгресменом, спікером Палати Репрезентантів, губернатором Теннесі. Виявився одним з найбільш ефективних президентів, хоча спершу був маловідомий виборцям. Під час його каденції ЗСА воювали з Мехіко (1846-1848). Мехіко було змушене визнати спірний кордон з Техасом, а президент Полк також купив від Мехіко велику територію, а саме, Каліфорнію, Нью Мексіко, Арізону, Неваду, Юту, частини Кольорадо та Вайомінгу. Крім того Полк домовився з Великобританією, щоб вона визнала 49 паралелю за границю між ЗСА та Канадою. Таким чином ЗСА одержали Орегон, стейт Вашингтон та частини інших західних і середньозахідних стейтів. За президентури Полка територія ЗСА зросла на один мільйон квадратних миль і вперше сягала від Атлантийського до Тихого океану. Помер 15-го червня 1849 року.

12. ZACHARY TAYLOR — ЗЕКАРІ ТЕЙЛОР

Президент в роках 1849-1850. Партія: „Виг”.

Народився 24-го листопада 1784 року у Вірджинії. Як генерал у війні з Мехіко виявився знаменитим стратегом, перемагаючи значно більші ворожі армії. Дуже популярний між виборцями, які почали намовляти його прийняти номінацію вже два роки перед виборами. За його президентури зріс конфлікт між рабовласницькими і вільними стейтами, бо Південь боявся, що більшість нових стейтів ввійде в склад ЗСА, як вільні стейти, що зліквідувало б дотогочасний бальянс. Тому, коли Каліфорнія внесла прохання стати стейтом, то помірковані законодавці запропонували компроміс, щоб Каліфорнія була прийнята як вільний стейт, але щоб Нью Мексіко та Юта залишилися територіями і рішили питання невільництва пізніше. Проти цього компромісу виступив президент Тейлор, бо не хотів, щоб невільництво було поширене до будь-яких нових стейтів. Коли деякі південні стейти натякали, що відлучаться від ЗСА, то Тейлор загрозив, що придушить ці спроби силою зброї. Але президент Тейлор помер нагло 9-го липня 1850 року, а 11 тижнів після його смерті ввійшов в силу Компроміс 1850 року, проти якого так гостро виступав Зекарі Тейлор.

13. MILLARD FILLMORE — МІЛЛАРД ФІЛЛМОР

Президент в роках 1850-1853. Партія: „Виг”.

Народився 7 січня 1800 року в Нью Йорк стейті. Був членом стейтової легіслятури і конгресменом, а за президентури Зекари Тейлора займав пост віцепрезидента. Коли Тейлор нагло помер, Филлмор став президентом. Він волів піти на компроміс із рабовласницькими стейтами і тому підписав т. зв. Компроміс 1850 року, проти якого так гостро виступав його попередник. Підписанням цього компромісу Филлмор запобіг війні між Північчю і Півднем, радше відложив її на пізніше, бо з компромісу дійсно не була вповні вдоволена ні одна із сторін. В закордонній політиці Филлмор мав успіхи, бо запобіг перебранню Францією контролю над Гавайсь-

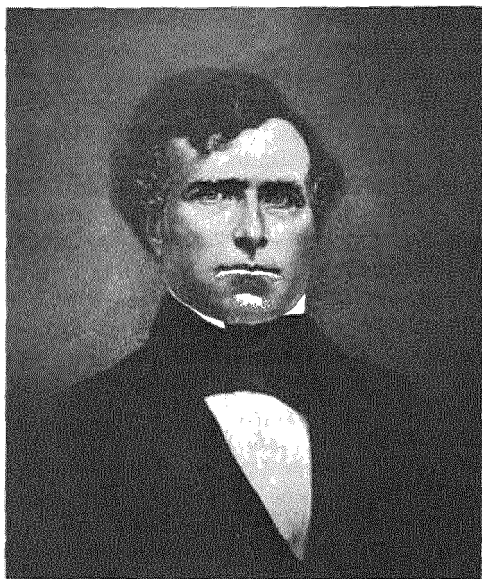

кими островами та не допустив до того, щоб ЗСА силою анексували Кубу, що могло довести до війни з Іспанією, Філлмор вислав коммодора Мет'ю Перрі з кількома кораблями до Японії, щоб нав'язати дипломатичні й торговельні зв'язки. Місія Перрі довела до Канагавського договору, яким Японія, що до того часу провадила ізоляційну політику, нав'язала дипломатичні зв'язки з ЗСА та відкрила два порти для американської торгівлі. Помер 8-го березня 1874 року.

14. FRANKLIN PIERCE — ФРЕНКЛІН ПІРС

Президент в роках 1853-1857. Партія: Демократична.

Народився 23-го листопада 1804 року в Нью-Гемпширі. Був членом стейт-ової легіслятури, конгресменом, сенатором і генералом у війні проти Мехіко. На пості президента він відкупив від Мехіко шмат території, т. зв. „Гадзден Пірчес“, тобто частини теперішніх стейтів Нью-Мексіко та Аризони. Президент Пірс підписав ряд дипломатичних і торговельних договорів з європейськими державами. Безуспішно старався відкупити Аляску від Росії та анексувати Гаваї. Також безуспішно підтримував старання купити або анексувати Кубу (Остенд Маніфесто). Підтримав т. зв. Канзас-Небраска Акт, який уневажнив Компроміс 1850 року і надав більші користі Півднєві, дозволяючи тим

двом територіям впровадити невільність, якщо цього бажають. З уваги на те Пірс втратив підтримку багатьох мешканців північних стейтів і не був номінований на другу каденцію. Помер 8-го жовтня 1869 року.

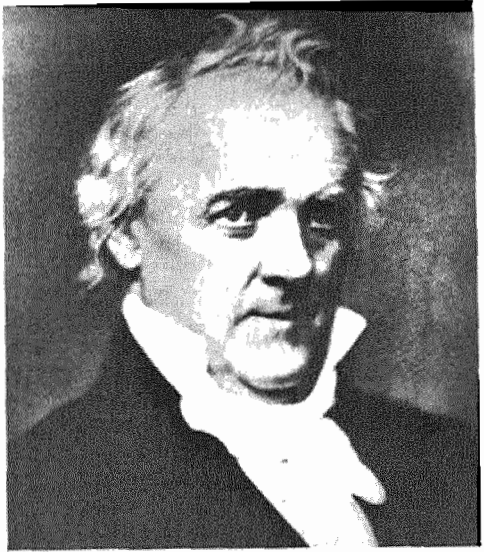
We owe it, therefore to candor and to the amicable relations between the United States and those powers to declare that we consider any attempt on their part to extend their system to any portion of this hemisphere as dangerous to our peace and safety. With the existing colonies or dependencies of any European power we have not interfered and shall not interfere.

James Monroe

15. JAMES BUCHANAN — ДЖЕЙМС БЮКЕНЕН

Президент в роках 1857-1861. Партія: Демократична.

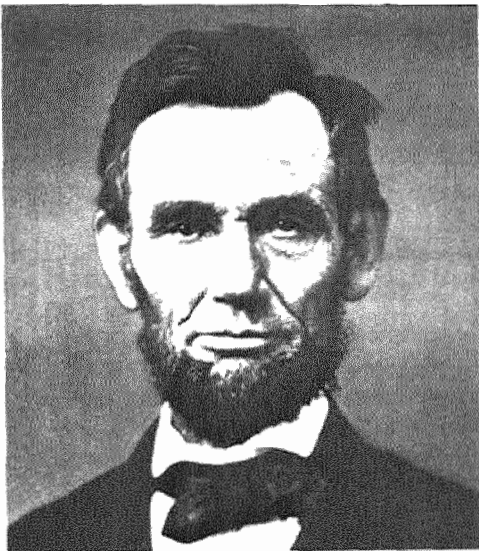
Народився 23-го квітня 1791 року в Пенсильвенії. Був членом стейтової легіслятури, конгресменом, амбасадором до Росії (1832-1834 рр.), сенатором, державним секретарем за президента Полка, амбасадором до Великобританії. Один з авторів „Остенд Маніфесто”, яке пропонувало купити або анексувати від Іспанії Кубу. Коли був вибраний на пост президента, то старався задовольнити Південь і Північ, але безуспішно. Хоча особисто вважав невірність „неморальним”, то, щоб запобігти відокремленню південних стейтів, часто пітримував їхнє становище. Але остаточно втратив підтримку обох сторін, бо питання невірництва не можна було розв'язати жадними компромісами. За Бюкенена Канзас став стейгом без невірників. За його президентури прославився терористичною діяльністю Джон Бравн, який силою зброї хотів зліквідувати невірність. За напад на арсенал у Гарперс Феррі, Західня Вірджінія, Бравн був засуджений за державну зраду і повішений. Під час Громадянської війни Бравн був почитаний північними стейтами як мученик за рівноправність всіх людей. Ще під час каденції Бюкенена, але вже після обрання в листопаді 1860 р. Абрагама Лінкольна на наступного президента, 7 південних стейтів відлучилися від ЗСА та створили Конфедеративні Стейти Америки. Президент Бюкенен не міг запобігти цьому, він помер 1-го червня 1868 року.

16. АБРАГАМ ЛІНКОЛЬН — АБРАГАМ ЛІНКОЛЬН

Президент в роках 1861-1865. Партія: Республіканська.

Народився 12-го лютого 1809 року в Кентакі. Поселився в стейті Ілліной. Хоча був адвокатом, то майже все знання здобув самотужки, тобто без формальної освіти. Був членом іллінойської стейтової легіслятури та Палати Репрезентантів. Вже на тих постах виявляється знаменитим промовцем і дуже чесною людиною. В 1858 році кандидус на сенатора проти демократа Стівена А. Дагласа, з яким бере участь в ряді дебатів на тему поширення невірництва в територіях і збереження об'єднаної країни. Під час однієї із промов Лінкольні заявив, що ця країна „не може навкін існувати наполовину невірницькою, а наполовину вільною”. Хоча в 1858

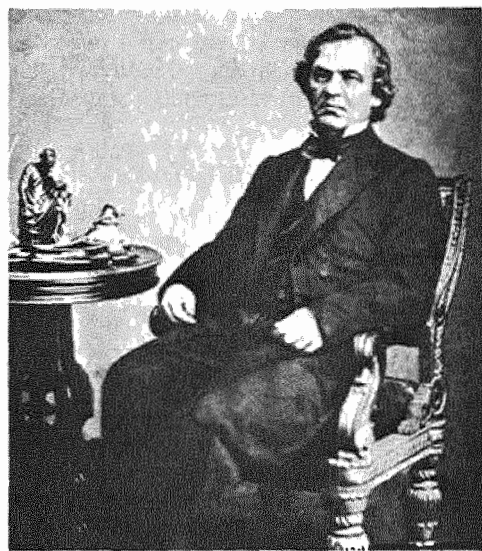

році Абрагам Лінкольн програв вибори до Сенату, то два роки пізніше був обраний на пост президента ЗСА. Тоді 11 південних стейтів відлучилися від ЗСА та створили Конфедеративні Стейти Америки. Коли конфедерати здобули Форт Самптер в Чарлстоні, Південна Каролайна, в квітні 1861 року розпочалася Громадянська війна (1861-1865). Спершу південні стейти мали перевагу, але опісля більш індустріялізована Північ почала перемагати. Для Лінкольна найважливіше було збереження єдності ЗСА, хоча він також вважав невольництво страшним злом. В січні 1863 року він проголосив Деклярацію Емансипації, даючи нею свободу негритянським невольникам. В листопаді 1863 р. він виголосив свою вікопомну Геттисбурзьку промову, в якій, між іншим, заявив, що ця країна базована на рівноправності всіх людей та „що цей уряд народу, через нарід і для народу — ніколи не зникне з лица землі”. Переобраний на президента 1864 року. П'ять днів після закінчення Громадянської війни, президент Лінкльн — „Великий Емансипатор” — був критично ранений в театрі Форда Джоном Вілксом Буттом. Помер день пізніше, 15-го квітня 1865 року. За його президентури була збережена єдність ЗСА та знесене невольництво.

17. ANDREW JOHNSON — ЕНДРУ ДЖОНСОН

Президент в роках 1865-1869. Партія: Національна Унія.

Народився 29-го грудня 1808 року в Північній Каролайні. Подібно як Лінкольн, здобув освіту самотужки. Кравець по фаху, був членом стейтової легіслятури Теннесі, конгресменом, губернатором Теннесі, сенатором. Був речником малоземельних фермерів Півдня. Під час Громадянської війни — єдиний із південних сенаторів, що лишився лояльним до ЗСА. У 1864 році був обраний на пост віцепрезидента, а по вбивстві Абрагама Лінкольна став президентом. За його президентури ЗСА закупили Аляску від Росії. Ендрю Джонсон ввійшов у конфлікт з північними законодавцями, які хотіли покарати південні стейти, а натомість Джонсон хотів продовжувати пляни Лінкольна щодо реконструкції Півдня й „загоєння ран країни”.

Джонсон проголосив амнестію для громадян збунтованого Півдня. Конгрес уневажнив ряд „вето”, накладених Джонсоном, і Палата Репрезентантів формально обвинуватила його („імпічмент”), бо він звільнив одного члена кабінету, але Сенат не зумів доказати, що Джонсон порушив закон, бо бракувало одного голосу. Не здобув номінації в 1868 році. Опісля був обраний на сенатора з Теннесі. Помер 31-го липня 1875 року.

18. ULYSSES S. GRANT — ЮЛИССЕС С. ГРЕНТ

Президент в роках 1869-1877. Партія Республіканська.

Народився 27-го квітня 1822 року в Огайо. Закінчив Військову Академію у Вест Пойнті, Н. Й., і брав участь у війні проти Мехіко. Опісля працював у крамниці його батька в Галіна, Іллиной. З початком Громадянської війни (1861) став генерал-бригадиром і спричинився до кількох важливих перемог Півночі. В 1864-му році президент Лінкольн призначив його головнокомандувачем збройних сил ЗСА. В квітні 1865 року в Аппоматокс, Вірджинія, генерал Роберт Е. Лі, головнокомандувач військ Півдня, зложив на руки Грента заяву, що Конфедеративні Стейти Америки піддаються. Хоча був знаменитим полководцем, то Грент виявився неефективним президентом ЗСА. Під час його двох каденцій призначував на різні пости приятелів, які використовували пости для власного збагачення. Таким чином його президентура відзначалася поширеною корупцією в уряді, хоча немає доказів, що сам Грент був замішаний в цю корупцію. Залишив дуже цікаві два томи „Особистих спогадів”. Помер 23-го липня 1885 року і похований в імпозантному мавзолеї в місті Нью Йорк.

19. RUTHERFORD B. HAYES — РАТЕРФОРД Б. ГЕЙС

Президент в роках 1877-1881. Партія: Республіканська.

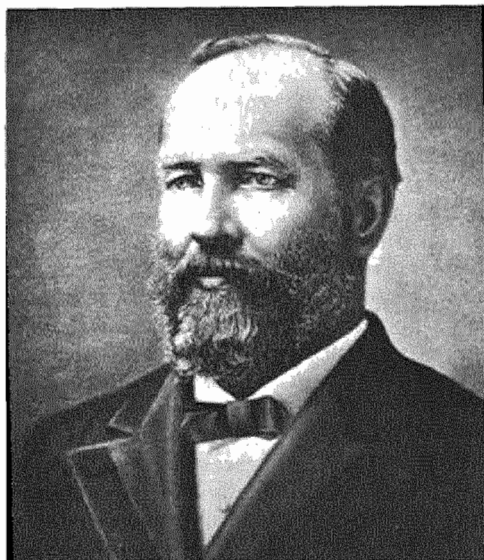
Народився 4-го жовтня 1822 року в Огайо. Під час громадянської війни служив в армії ЗСА в ранзі генерала. Був членом Палати Репрезентантів і губернатором Огайо. Хоча сам був чесною і справедливою людиною, то його приятелі домоглися його вибору на пост президента позакулісовими маневрами у Вибірчій колегії, бо його демократичний супротивник Семюел Тилден одержав більше голосів серед населення. На пості президента Гейс показався дуже ефективним, а саме, призначив до кабінету кваліфікованих людей, усунув багато урядовців, замішаних в корупції за президентури Ю. С. Грента, старався зреформувати систему федеральної урядової служби „(сивил сервис)”. Щоб „Загоїти рани країни”, усунув військові

частини, які від кінця Громадянської війни окупували південні стейти. Таким чином Гейс закінчив період т. зв. „Реконструкції” і довів до примирення Півдня з Північчю. За своєї каденції зреформував монетарну систему країни та силою зброї придушив страйки залізничників, які паралізували економіку цілої держави. Помер 17-го січня 1893 року.

20. — JAMES A. GARFIELD — ДЖЕЙМС А. ГАРФІЛД

Президент в році 1881. Партія: Республіканська.

Народжений 19 листопада 1831 року в Огайо. Учитель по фаху, був стейтовим сенатором, служив під час Громадянської війни в ранзі генерала, опісля був членом Палати Репрезентантів. Обраний президентом, він зарядив реформу Поштового департаменту, в якому була поширена корупція. Послабив впливи стейтових партійних лідерів на федеральний уряд. Продовжував реформу системи федеральної урядової служби („сивил сервис”) і зачартерував Червоний Хрест. На залізничній станції у Вашингтоні був тяжко поранений 2-го липня 1881 Чарлсом Гутіс, умовохворим, який хотів помститися президентові Гарфілдові за те, що не одержав урядової праці. Гарфілд помер 11 тижнів пізніше 19-го вересня 1881 року.

21. CHESTER A. ARTHUR — ЧЕСТЕР А. АРТУР

Президент в роках 1881-1885. Партія: Республіканська.

Народився 5-го жовтня 1830 року у Вермонті. Генерал-квартирмейстер Нью Йорку під час Громадянської війни. Був делегатом на дві Конвенції Республіканської партії. В 1880 році обраний на пост віцепрезидента ЗСА. Коли в 1881 році президент Гарфілд згинув в атентаті, Честер Артур став президентом. На тому пості виявився дуже ефективним. Продовжував реформу федеральної урядової служби („сивил сервис”) підписанням в 1883 році закону Пендельтона, яким створено Комісію Цивільної Служби. За його каденції були встановлені податкові полегші, дещо обнижені мита на імпортовані продукти та зменшено державний борг. Президент

Артур наклав у 1882 році „вето” на законопроект Конгресу, який пропонував припинити іміграцію китайців до ЗСА. Не здобув номінації Республіканської партії в 1884 році. Помер 18-го листопада 1886 року.

22 і 24. GROVER CLEVELAND — ГРОВЕР КЛІВЛЕНД

Президент в роках 1885-1889 і в роках 1893-1897. Партія: Демократична.

Народився 18-го березня 1837 року в Нью Джерсі. Адвокат по фаху, він спершу був заступником прокуратора в Нью Йорку, опісля посадником міста Боффало, а пізніше губернатором Нью Йорку. Обраний на президента ЗСА, Клівленд визначався своєю чесністю. Підписав у 1887 році Міжстейтовий Торговельний закон, який створив Комісію, що до великої міри припинила надужиття власниками залізничних ліній, які використовували фермерів, накладаючи високі ціни за перевіз їхніх продуктів. Розкрив корупцію власників залізниць, які присвоїли собі тисячі акрів землі. Цю землю Клівленд опісля призначив

для безземельних фермерів. У 1888 році він не був переобраний на президента, але чотири роки пізніше знову був обраний на найвищий пост в країні. Продовжував реформу урядової служби („сивил сервіс”), перевів реформу монетарної системи, а також військовими частинами припинив страйк залізничників, т. зв. „Пуллман страйк”, який паралізував економіку цілої країни. Клівленд не допустив до анексії Гавайських островів до ЗСА. Його друга каденція проходила в час економічної депресії, але депресія не була спричинена політикою Клівленда. Помер 25-го червня 1908 року.

“A truly American sentiment recognizes the dignity of labor and the fact that honor lies in honest toil.”

Grover Cleveland

23. BENJAMIN HARRISON — БЕНДЖАМИН ГАРРИСОН

Президент в роках 1889-1893. Партія: Республіканська.

Народився 20-го серпня 1833 року в Огайо. Внук президента Вілліяма Генрі Гаррісона. Адвокат по фаху, Бенджамин Гаррісон провадив адвокатську канцелярію в Індіанполісі, Індіана, а після Громадянської війни був сенатором з Індіани. Під час Громадянської війни служив у армії ЗСА в ранзі генерала. Внутрішня політика президента Гаррісона не була успішною. Щоб віддячитись політичним лідерам за допомогу під час виборів його на президента, Гаррісон призначував некваліфікованих людей на різні урядові пости, тим майже ліквідуючи працю, яку вложили його попередники, щоб зреформувати федеральну урядову службу. Та-

кож встановив надмірні пенсії для ветеранів, які підтримали його під час виборів. Щоб задовольнити власників великих корпорацій, встановив мито на імпортовані продукти („МекКінлі териф”). Крім того, сприяв власникам копалень срібла впровадженням некорисної для країни монетарної реформи. Але закордонна політика Гаррісона мала більші успіхи. У 1890 році президент Гаррісон був одним із основників Панамериканської Унії, що поклала підвалини для дальшої співпраці країн Західньої Півкулі. У 1892 році Гаррісон програв вибори на користь свого попередника Гровера Клівленда. У 1899 році був представником ЗСА на мировій конференції в Газі, Голляндія, де 26 країн намагалися припинити перегони щодо зброєння і встановити більш гуманні закони щодо ведення війни, Бенджамин Гаррісон помер 13-го березня 1901 року.

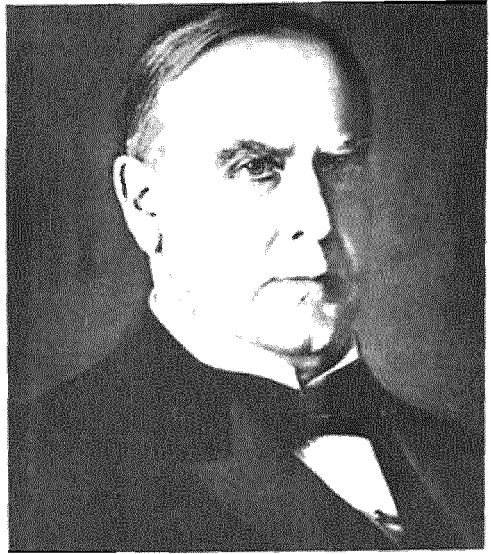
We Americans have no commission from God to police the world.

Benjamin Harrison

25. WILLIAM McKINLEY — ВІЛІАМ МекКІНЛІ

Президент в роках 1897-1901. Партія Республіканська.

Народився 29-го січня 1843 року в Огайо. Під час Громадянської війни був старшиною в армії ЗСА. Опісля був членом Палати Репрезентантів. Губернатор Огайо перед обранням на президента. За своєї президентури МекКінлі провадив політику високих мит, щоб охороняти американську індустрію від закордонної конкуренції. Після затоплення американського корабля „Мейн” у порті Гавани, ЗСА в 1898 році проголосили війну Іспанії. В наслідок цієї війни Америка одержала Філіппінські острови, Гуам і Пуерто-Ріко. Куба стала самостійною державою, але під протекторатом ЗСА, який тривав до 1930-их років. За президентури МекКінлі ЗСА анексували Гавайські острови. МекКінлі також після американсь-

кі військові частини до Пекіну на допомогу європейським дипломатам, оточеним китайськими повстанцями (т. зв. „Баксер Ребеліон”). Президент МекКінлі, щоб забезпечити рівноправність ЗСА з іншими країнами в торгівлі з Китаєм, проголосив „Політику відкритих дверей”. За президентури МекКінлі ЗСА перетворюються в світову потугу. Щодо внутрішньої політики, то за МекКінлі монетарна система ЗСА перейшла на золотий стандарт. Переобраний на другу каденцію, МекКінлі був смертельно поранений анархістом Леоном Чолгочем на Панамериканській виставці у Бофало, Н. Й., і помер тиждень пізніше 14-го вересня 1901 року.

26. THEODORE ROOSEVELT — ТЕОДОР РУЗВЕЛЬТ

Президент в роках 1901-1909. Партія Республіканська.

Народився 27-го жовтня 1858 року в Нью Йорку. Хоча був хворобливою дитиною, то фізичними вправами та силою волі переборював свої недомогання. Маючи 23 роки, став членом ньюйоркської стейтової легіслатури. За першої каденції президента МекКінлі займав пост заступника секретаря фльоти, з якого зрештитував, щоб взяти активну участь в іспансько-американській війні 1898 р. Прославився в битві за гору Сан Хуан на Кубі, де керував відділом добровольців т. зв. „Раф Райдерс”. Після війни був губернатором Нью Йорку, а в 1900 році обраний на віцепрезидента ЗСА. Коли в 1901 році президент МекКінлі згинув у агентаті, то Тео-

дор Рузвельт став президентом, між іншим, наймолодшим досі президентом ЗСА. За його президентури почалась будова Панамського каналу. Рузвельт скріпив „Доктрину Монро”, заявляючи, що ЗСА візьмуть на себе ролю „міжнародного поліція” на випадок втручання інших держав у справи Західної півкулі. Його мотто щодо закордонної політики було: „Говори спокійно, але носи великий ціпок”. Після американську військову флоту доокруги світу, щоб доказати мілітарну силу ЗСА. В 1905 році був посередником на мировій конференції, якою закінчено війну між Росією та Японією. За ту діяльність у 1906 році був нагороджений Нобелівською премією миру, між іншим, Рузвельт був першим американцем, який одержав цю премію миру. Щодо внутрішньої політики, то Теодор Рузвельт виступив проти великих картелів, що надуживали своє монополне становище для изискування споживачів. За його президенти створено Департамент торгівлі, головним завданням якого тоді було розкривати та запобігати надужиттям великих фірм. Рузвельт також збільшив повновласті Міжстейтової Торговельної Комісії, підтримував закони щодо збереження довкілля, а також за його президентури був схвалений закон, який встановив високі стандарти для харчової індустрії та продуцентів ліків. Хоча в 1908 році не хотів знову кандидувати на президента, то в 1912 році був кандидатом партії, (Прогресивної партії) т. зв. „Бул Мус Парті”, і хоча здобув більше голосів ніж республіканець Вілліам Тефт, то програв вибори до демократичного кандидата Вудрова Вілсона. Теодор Рузвельт помер 6-го січня 1919 року.

27. WILLIAM H. TAFT — ВІЛЛІАМ Г. ТЕФТ

Президент в роках 1909-1913. Партія Республіканська.

Народжений 15-го вересня 1857 в Огайо. Був суддею, займав високий пост в Департаменті справедливости, був губернатором Філіппінських островів, а опісля секретарем війни. Президент Теодор Рузвельт сам висунув кандидатуру Тефта на пост президента, хоча Тефт волів би бути призначеним до Найвищого Суду ЗСА. На пості президента Тефт продовжував політику Рузвельта щодо боротьби з монополіями, притягаючи до судової відповідальности навіть більше картелів ніж його попередник. Але Тефт вважав, що Рузвельт надмірно збільшив повновласті президента. З уваги на те Тефт втратив підтримку самого Рузвельта та інших членів Республіканської партії, зокрема т. зв. „прогресивної вітки” тієї партії. Хоча „прогресисти” вважали його „зрадником”, то Тефт все одно збільшив повновласті Міжстейтової Торговельної Комісії, продовжував реформу федеральної урядової служби („сивил сервис”), за його президентури і на його пропозицію Конгрес схвалив Додаток до Конституції, яким встановлено федеральний прибутковий податок. В закордонній політиці встановив т. зв. „долларову дипломатію”, тобто замість поширювати впливи ЗСА шляхом війни,

Тефт заохочував американські фірми збільшувати свої інвестиції закордоном. За його каденції були дещо зменшені мита на імпортовані продукти, але це був компроміс, який в дійсності не задовольнив нікого. У 1912 році Тефт програв вибори, здобуваючи третє місце після демократа Вудрова Вілсона та Теодора Рузвельта, кандидата Прогресивної партії. У 1912 р. президент Боррен Гардінг призначив Тефта на Головного суддю Найвищого Суду ЗСА. На тому пості він служив майже до кінця свого життя, перетворюючи той Суд у більш ефективне тіло. Помер 8-го березня 1930 року.

28. WOODROW WILSON — ВУДРОВ ВІЛСОН

Президент в роках 1913-1921. Партия: Демократична.

Народився 28-го грудня 1856 року у Вірджинії. Був президентом Принстонського університету та губернатором Нью Джерсі. У 1912 році обраний на пост президента. Під час його першої каденції переведено реформу митної системи, встановлено Федеральну Систему Резерв для банків та схвалено закони, які збільшили повноважності уряду у боротьбі з картелями. Вілсон підписав також кілька законів, які встановляли соціальні реформи. У 1916 році переобраний на президента, бо не допустив, щоб ЗСА були втягнені у Першу світову війну. У 1916 році після американські війська на територію Мехіко, щоб запобігти дальшим нападам на американську територію відділами мекіканського партизана Панчо Віллі.

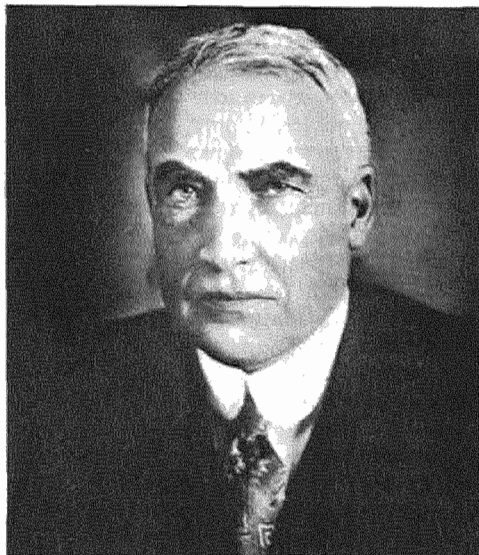
Хоча під час другої каденції старався задержати ЗСА нейтральними, то в квітні 1917 року звернувся до Конгресу, щоб виповів війну Німеччині, яка підводними човнами затоплювала торговельні кораблі, спричинюючи смерть американських громадян. Вілсон надіявся, що американська участь у війні „створить світ безпечним для демократії”. Американські війська до великої міри спричинилися до перемоги над Центральними Державами. Вілсон, будучи ідеалістом, надіявся, що після війни наступить повне замирення між воюючими сторонами, народи Європи матимуть право на самовизначення та буде створена Ліга Націй. Ці принципи та інші він помістив у своїх „Чотирнадцяти пунктах”, проголошених в січні 1918 року. Але коли в листопаді того року закінчилася Перша світова війна і Вілсон прибув на Паризьку мирову конференцію, то виявилось, що інші представники Атланти не підтримували всіх ідеалістичних поглядів Вілсона. Він, щоб зберегти пропозицію щодо створення Ліги Націй, погодився на цілий ряд компромісів і тому Версальський мировий договір (1919 р.) мало мав спільного з „Чотирнадцятьма пунктами” Вілсона. Але Вілсон все одно в 1919 році одержав Нобелівську премію миру. Повернувшись до ЗСА, він старався переконати Сенат схвалити членство Америки в Лізі Націй, але законодавці, розчаровані наслідками вмі-

шання ЗСА у Першу світову війну, відкинули пропозиції президента Вілсона, який не хотів погодитися на будь-які компроміси. Під час цих змагань з Сенатом Вілсон тяжко захворів і був частинно спаралізований. ЗСА таки не ввійшли в склад Ліги Націй. Вілсон помер 3-го лютого 1924 року.

29. WARREN G. HARDING — ВОРРЕН Г. ГАРДІНГ

Президент в роках 1921-1923. Партія: Республіканська.

Народився 2-го листопада 1865 року в Огайо. Був учителем, журналістом, заступником губернатора Огайо, членом Сенату. Обраний на пост президента ЗСА, Гардінг підтримував ізоляційну політику, бо подібно як багато інших американців був розчарований вмішанням ЗСА в Першу світову війну та її наслідками. Хоча призначив знаменитих людей на деякі важливі пости, то на інші призначував некваліфікованих приятелів. За його каденції існувала корупція в різних частинах уряду, хоча Гардінг правдоподібно не знав про ці надужиття його приятелями. Корупція була поширена в Департаменті справедливости, Ветерансь-

кім бюро, а зокрема в Департаменті внутрішніх справ, де секретар цього Департаменту, Альберт Фелл, нелегально винаймав для приватних корпорацій урядові нафтові поля, призначені для майбутнього вжитку фльотою ЗСА, і за це одержував великі хабарі („Тіпат Довм скендалс”). Всі подробиці корупцій вийшли на світло денне щойно після наглої смерті президента Гардінга 2-го серпня 1923 року. Хоча президентура Гардінга пов'язана з корупцією деяких урядовців, то в закордонній політиці Гардінг мав значні успіхи. В 1921-22 роках він скликав Вашингтонську Конференцію, яка встановила обмеження на розбудову військових кораблів головними потугами світу, гарантувала цілість території Китаю та запобігла війні на Далекому Сході, яка тоді загрожувала.

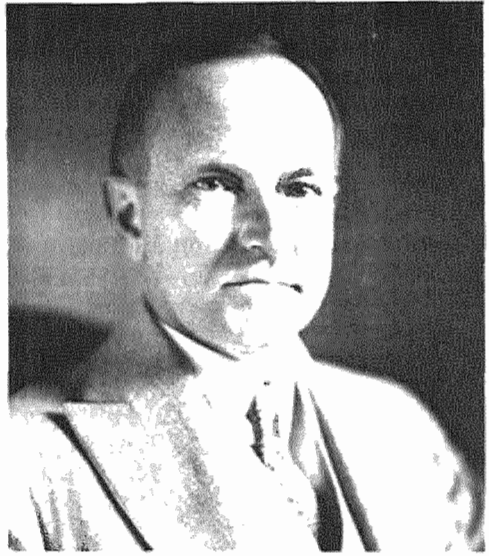

The government is after all a very simple thing.

Warren G. Harding

Президент в роках 1923-1929. Партія: Республіканська.

Народжений 4-го липня 1872 року у Вермонті. Був членом стейтової асамблеї Массачусетс, опісля губернатором того стейту. Припинив страйк поліцаїв Бостону, мобілізуючи стейтову Крайову Гвардію. У 1920 році був обраний на віцепрезидента ЗСА, а коли президент Гардінг нагло помер в 1923 році, то Кулідж став президентом. Хоча за Гардінга була поширена корупція, то незаперечна чесність Куліджа забезпечила дальший престиж посту президента ЗСА. Переобраний в 1924 році, Кулідж був переконаний, що президент ЗСА повинен бути тільки „наглядачем”, а інші урядовці, федеральні чи стейтові, повинні виконувати майже всі завдання. Він підтримував американські корпорації і тому послабив урядову контролю над ними. За його каденції зменшено державний бюджет і державний борг, обнижено податки, але встановлено вищі мита на імпортовані продукти. У закордонній політиці президент Кулідж поліпшив відносини з країнами Південної Америки. За його президентури був виготовлений т. зв. „Плян Дейвіса” щодо сплачування Німеччиною воєнних репарацій, а також 62 держави в 1928 році підписали запропонований Америкою та Францією Келлог-Бріянд договір, який мав на меті заборонити війну, як засіб розв'язання міжнародних конфліктів. Договір був неефективний. Хоча за президентури Куліджа в ЗСА панував добробут, то сам Кулідж передбачував недалеку економічну депресію. В 1928 р. відмовився кандидувати на ще одну каденцію. Помер 5-го січня 1933 року.

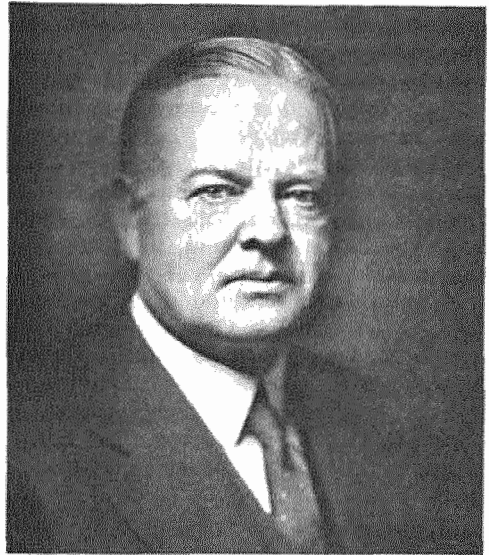

(Armaments) constitute one of the most dangerous contributing causes of international suspicion and discord, and are calculated eventually to lead to war.

Calvin Coolidge

Президент в роках 1929-1933. Партия: Республіканська.

Народився 10-го серпня 1874 року в Айові. Став сиротою, коли мав 8 років. Тяжкою працею здобув вищу освіту. По фаху інженер. В кінці XIX і на початку XX століть працював у різних частинах світу, включно з Китаєм. Під час і після Першої світової війни очолював організації уряду ЗСА, які харчами, ліками та одягом допомагали жертвам війни в різних частинах Європи. За президентів Гардінга та Куліджа був секретарем торгівлі. Обраний на пост президента в 1928 році, не передбачив економічної депресії, яка тривала майже 10 років і розпочалася біржовою кризою в жовтні 1929 року. Хоча Гувера політика не спричинила

кризи ані економічної депресії, то в той час населення вину звалоювало на нього. Президент Гувер у 1932 році схвалив створення Фінансової Корпорації для Реконструкції, завданням якої було позичати гроші для корпорацій, щоб в такий спосіб збільшити продукцію та зменшити безробіття. Гувер виступав проти безпосередньої фінансової допомоги федерального уряду для потребуючих осіб чи родин і проти програм масових публічних праць, бо вважав такі заходи неконституційними, а також думав, що таке вмішування уряду підкопає в американців „самовпевнення розв'язувати власні проблеми”. У 1932 році подавляючою більшістю голосів програв вибори до демократичного кандидата Френкліна Д. Рузвельта. Після Другої світової війни Герберт Гувер був координатором Європейської Харчової Програми, яка опікувалася переміщеними особами („дисплейсд персонс”). Опісля двічі очолював комісії, які пропонували реформи структури та діяльності різних частин уряду. Помер 20-го жовтня 1964 р.

Criticism also comes from our native Communists who want to overturn the system. And from the fuzzy-minded totalitarian liberals who believe that their creeping collectivism can be adopted without destroying personal liberty and representative government.

Herbert Clark Hoover

Президент в роках 1933-1945. Партія: Республіканська.

Народився 30-го січня 1882 року в Нью Йорку. Був адвокатом і членом ньюйоркської стейтової легіслаури, опісля заступником секретаря фльоти за президента Вудрова Вілсона. У 1921 році захворів на полію і був частинно спаралізований, між іншим, до кінця життя, але з уваги на силу волі та заохоту його жінки, Еленори, не покинув політичної діяльності, бо вже в 1929 році був обраний на губернатора Нью Йорку. У 1932 році у виборах переміг республіканця Герберта Гувера на пост президента, обіцяючи американському народові „новий курс” („ню діл”), який мав вивести країну із важкої економічної депресії. Протилежно до Гувера, Рузвельт вважав, що федеральний уряд відповідає за добробут населення, і тому за його президентури були переведені різні реформи та встановлені різні нові програми, наприклад, програми масових публічних праць для зменшення безробіття, схвалено закон Соціального забезпечення, встановлено допомогу для фермерів, збільшено контролю уряду над різними секторами економіки тощо. Його критики вважали, що ці реформи ведуть до соціалізму, а натомість прихильники твердили, що ці заходи, хоча змінять, але збережуть капіталістичну систему країни та демократію в ЗСА. З уваги на популярність його внутрішньої та закордонної політики, Рузвельт був обраний на чотири каденції. Жадний інший президент не служив на тому пості більше ніж дві каденції. В закордонній політиці Рузвельт вже в 1933 році встановив кращі відносини з країнами Південної Америки („Гуд Нейбор Палісі”). З вибухом Другої світової війни багато американців хотіло, щоб ЗСА задержали неутральність, але Рузвельт був переконаний, що безпека країни залежатиме від мілітарної сили західних демократичних держав і Китаю. Тому, хоча Америка формально була неутральна, Рузвельтові пощастило переконати Конгрес схвалити закон, який надавав би Президентові право доставляти Великобританії воєнний матеріал. Америка сама ввійшла у війну після нападу японських бомбовиків на американську фльоту в Перл Гарбор, Гаваї, 7-го грудня 1941 року. Хоча ЗСА не були приготовані до війни, то протягом порівняльно короткого часу почали відігравати головну роль на фронтах в Європі та на Далекому Сході. Рузвельт вірив, що після війни мир може бути запевнений тільки співпрацею всіх країн світу і тому піддержував пляни створити Організацію Об'єднаних Націй. Прихильники Рузвельта твердять, що він хотів запевнити співпрацю Москви в майбутніх ОН і тому погодився на концесії для ССРСР під час конференції в Тегерані та Ялті. Критики Рузвельта натомість закидають йому, що він не потрібно погодився, щоб Східня Європа стала „сферою впливів” Советського Союзу. Мрії Рузвельта про світовий мир не сповнилися, бо недовго після його смер-

ти кількість жертв, які ЗСА та Японія потерпіла б, якщо б війна тривала що його очолює Советський Союз, — тобто настав період „холодної війни”. Сам Рузвельт не дожив до кінця Другої світової війни, бо помер 12-го квітня 1945 року. Не зважаючи на те, чи вони погоджуються із всіма заходами і діяльністю Рузвельта, майже всі історики вказують на факт, що він збільшив повновласті федерального уряду над майже всіма ділянками американського життя та значно скріпив пост президента. Крім того вивів ЗСА із політичної ізоляції та безповоротно пов'язав інтереси ЗСА з інтересами Європи і решти світу.

33. HARRY S. TRUMAN — ГАРРІ С. ТРУМАН

Президент в роках 1945-1953. Партия: Демократична.

Народився 8-го травня 1884 року в Міссурі. З уваги на неможливість його батьків не міг здобути вищої освіти. Під час Першої світової війни був старшиною артилерії, а опісля власником крамниці мужеської галлянтерії. Відтак займав ряд політичних постів у Міссурі, а від 1935 до 1945 був сенатором. Обраний на віцепрезидента, Труман служив на тому пості тільки три місяці, бо став президентом ЗСА після смерті Френкліна Д. Рузвельта в квітні 1945 року. Хоча не був підготований до перебрання важких обов'язків президента ЗСА під час війни, то виявив хист скоро орієнтуватися в ситуації. Вже в липні 1945 року брав участь у Потсдамській конференції, де союзники вирішували повоєнну долю Німеччини. В серпні того року наказав скинути атомові бомби на японські міста Гірошіму та Нагасакі, щоб якнайшвидше закінчити війну і зменшити кількість жертв, які ЗСА та Японія потерпіла б, якщо б війна тривала довше. За його президентури в 1945 році були створені Об'єднані Нації, а також розпочалася „холодна війна” між Заходом і комуністичним блоком. Щоб запобігти поширенню комунізму, президент Труман, з допомогою державного секретаря Джорджа Маршалла, у 1947 році встановив економічну та мілітарну допомогу країнам, яким загрожував комунізм („Доктрина Трумана”). У 1948-49 роках совєти встановили блокаду Берліну, але збройні сили Заходу літаками постачали харчі, паливо, одяг тощо мешканцям Берліну. Нарешті Сталін зніс блокаду, але Захід переконався, що йому треба сильної оборонної організації, й тому в квітні 1949 року був створений Північно-Атлантийський Союз (НАТО). Труман також проголосив т. зв. „Плян Маршала”, згідно з яким ЗСА допомагали відбудовувати знищену війною економіку європейських держав. У 1949 році встановив програму економічної допомоги недорозвиненим країнам. Рік раніше був переобраний на пост президента, хоча коментатори передбачували перемогу республіканця Томаса Дюї. У 1950 році після американські військові частини до Південної Кореї, коли на ту країну напала комуністична Північна Корея, а опісля вмішалися у війну „добровольці” комуністичного Китаю. У

1951 році звільнив з посту головнокомандувача популярного генерала Даг-леса МекАртура, який пропонував бомбардувати китайську територію, а Труман боявся, що це доведе до третьої світової війни. Звільнення МекАртура викликало гостру реакцію серед американського загалу, але Труман був переконаний, що поступив правильно. Щодо внутрішньої політики, то Труман також виявився стійким в своїх поглядах. Коли робітничі спілки проголосили страйки в різних індустріях, то Труман змусив припинити їх. Уряд на деякий час також перебрав контроль над фабриками сталі, коли продуценти хотіли підвищити ціни, а робітничі спілки загрожували страйками. Корпорації нарікали на продовження урядової контролі цін після закінчення війни, але Труман хотів поборювати інфляцію. Він втратив популярність у південних стейтах, бо запропонував ряд законопроектів, які мали запевнити дійсну рівноправність для негритянського населення. За президентури Трумана поширив свою контроверсійну діяльність сенатор Джо-зеф МекКарті, який залюбки закидав навіть найвищим урядовцям в адміністрації Трумана, що вони „сприяють комунізмові“. Труман часто гостро реагував на ці обвинувачення з боку МекКарті. Отже, в закордонній і внутрішній політиці Труман виявився одним із найсильніших президентів ЗСА, хоча майже ніхто цього не передбачував. У 1952 році він відмовився кандидувати втретє. Помер 26-го грудня 1972 року.

34. DWIGHT D. EISENHOWER — ДВАЙТ Д. АЙЗЕНГАВЕР

Президент в роках 1953-1961. Пар-тія: Республіканська.

Народився 14-го жовтня 1890 року в Тексасі. Закінчив Військову Ака-демію у Вест Пойнті, Н. Й. Після Пер-шої світової війни займав різні пости, між іншим, був адъютантом генерала Даглеса МекАртура. З вибухом Дру-гої світової війни дуже скоро аван-сував з уваги на адміністративні зді-бності та вмільсть погодити коман-дирів, які мали протилежні погляди. Вже в листопаді 1942 року займав пост головнокомандувача Західних союзників у північній Африці, а в грудні 1943 року призначений на го-ловнокомандувача збройних сил За-ходу для висадки в Нормандії, Фран-ція. Після закінчення війни, Айзен-гавер був головним командиром амери-канських окупаційних військ у Німеччині, опісля шефом штабу армії ЗСА,

президентом Колюмбійського університету, головою об'єднаних шефів штабу ЗСА, а в роках 1951-1952 головнокомандуючим військами НАТО. У листо-паді 1952 року Айзенгавер був обраний на президента ЗСА, а його віцепре-зидентом став Ричард Ніксон. Перебираючи президентуру в січні 1953 року, шість місяців пізніше Айзенгавер довів до закінчення Корейської війни. Що-до інших аспектів закордонної політики, то він був ініціатором організації договору Південно-східної Азії (СЕАТО), поліпшив відносини атомової зброї в оборонній стратегії ЗСА; натаврував інвазію Франції, Британії та Із-раїля проти Єгипту і змусив ті держави відтягнути війська від Суецького

каналу; встановив „Доктрину Айтзенгавера”, що мала за завдання допомагати країнам Близького Сходу, яким загрожував комунізм; у 1958 році, на прохання ливанського уряду, післав до Ливану американську морську піхоту, щоб запобігти комуністичному переворотові; відбув кілька вершинних конференцій із совєтськими лідерами, стараючись зменшити напруження „холодної війни”, але в березні 1960 року його запланована нарада з Нікітою Хрущовим не відбулася з уваги на зістрілення совєтами американського розвідного літака „Ю-2”. В загальному, в закордонній політиці Айтзенгавер старався задержати статус-кво у світі. Щодо внутрішньої політики, то під час його двох каденцій Айтзенгавер виявився президентом поміркованих поглядів. Він був ініціатором поширення Соціального забезпечення на більше число американських громадян, домігся підвишки мінімальної заробітної платні, сприяв розбудові шляхів та допомагав містам відновляти занепалі ділянки. У 1957 році післав військові частини до Лител Рак, Аркансо, щоб змусити місцеві власті виконати рішення Найвищого Суду щодо десеґрегації шкіл. Президент Айтзенгавер у 1954 році натаврував тактику сенатора Джозефа МекКарті, який часто безпідставно закидав різним громадянам ЗСА, що вони „симпатичні комунізму”. У 1946 році, вже після закінчення його другої каденції, брав активну участь у відкритті пам’ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні і одержав Шевченківську Нагороду Волі. Помер 28-го березня 1969 року.

35. JOHN F. KENNEDY — ДЖОН КЕННЕДІ

Президент в роках 1961-1963. Партия: Демократична.

Народився 29-го травня 1917 року в Массачусетс. Під час Другої світової війни відзначений за геройство за врятування життя кільком морякам, коли корабель, яким він командував, був затоплений японцями. Після війни був членом Палати Репрезентантів, а опісля сенатором. У 1957 році йому признано премію Пуліцера за книжку „Профілі хоробрих”, в яких описав визначних американських політичних провідників. У 1960 році Кеннеді був обраний на пост президента ЗСА, перемагаючи республіканського віцепрезидента Ричарда Ніксона. Кеннеді був першим католиком, обраним на цей пост, і другим Наймолодшим був Теодор Рузвельт.

Під час інавгураційної промови Джон Ф. Кеннеді виголосив вікопомні слова: „Не питай, що твоя країна може зробити для тебе, але томість, що ти можеш зробити для своєї країни”. Проголошуючи політику „Нових кордонів” („Нью Фронтірс”), Кеннеді створив Корпус Миру, завданням якого було допомагати потребуючим у різних частинах світу; запропонував Союз для Прогресу, щоб допомогти економічному розвиткові південноамериканських країн та запропонував ряд внутрішніх соціальних реформ. Хоча такі його пропозиції, як збільшення федеральної допомоги для шкільництва, „Медикер”, законопроекти щодо рівноправності всіх громадян,

допомога для бідніших частин країни тощо були в більшості відкинени Конгресом за його життя, то були схвалені за президентури його наслідника, Ліндона Б. Джонсона. Запал і лібералізм Кеннеді схопив молодшу генерацію американського суспільства, яка в його програмах вбачала відображення їхніх власних поглядів. Щодо закордонної політики, то крім Корпусу Миру, Союзу для Прогресу, Кеннеді також старався спершу допомогти антикомуністичним кубинцям у квітні 1961 року повалити владу Фіделя Кастра („Бей оф Пигс Інвейжен"). Коли однак прийшов до переконання, що інвазія не буде успішною, то заборонив американському летунству допомагати антикомуністам. У жовтні 1962 року його рішуча постава змусила генерального секретаря КПРС Нікіту Хрущова усунути з Куби совєтські ракети, які загрожували безпеці ЗСА та цілій Західній півкулі. У 1963 році підписав із СРСР і Британією договір, яким заборонено випробування атомової зброї в атмосфері. Хоча Кеннеді не допустив до вмішування ЗСА у боротьбу Ляосу проти комуністичних партизанів, то в той самий час збільшив кількість американських воєнків у Південному В'єтнамі, де північно-в'єтнамські регулярні військові частини та місцеві комуністичні партизани старалися захопити владу. Отже, Кеннеді поклав підвалини для ще більшого заангажування ЗСА у В'єтнамську війну, що сталося за президентури Ліндона Б. Джонсона. Президент Кеннеді згинув в атентаті в Даллас, Техас, 22-го листопада 1963 року. Хоча т. зв. Комісія Воррена, перевірявши справу, вирішила, що президента Кеннеді вбив Лі Гарві Освалд, що діяв відокремлено, тобто, що не було жадної змови, то ще далі існують сумніви щодо цього висновку Комісії.

36. LYNDON B. JOHNSON — ЛИНДОН Б. ДЖОНСОН

Президент в роках 1963-1969. Партія: Демократична.

Народився 27-го серпня 1908 року в Тексасі. Учитель по фаху, Джонсон скоро в житті зацікавився політикою. Був членом Палати Репрезентантів, старшиною під час Другої світової війни, а опісля членом Сенату, де в скорому часі став лідером Демократичної меншости, а від 1955 до 1961 був лідером Демократичної більшости. В Конгресі його вважали одним з найвидатніших знавців американської законодавчої системи. Від 1961 до 1963 року був віцепрезидентом, а після вбиття президента Джона Кеннеді став президентом 22-го листопада 1963 року. Протягом короткого часу більшість реформ, запропонованих ще Джоном

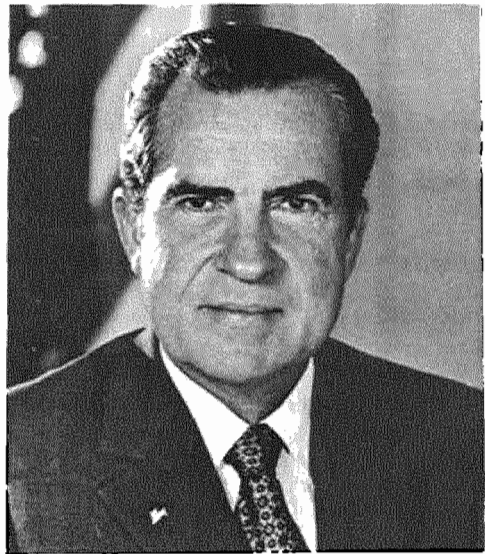
Кеннеді, але не схвалених за його життя, були проголосовані Конгресом, наприклад, в 1964 р. був схвалений важливий Закон Громадянських Прав. Під час першої каденції Джонсона законодавці проголосували також зменшення податків, збільшили допомогу для шкільництва та засобів масої транспортації, як також схвалили програми допомоги біднішим прошаркам американського суспільства. У 1964 році Джонсон був переобраний величез-

ною більшістю голосів, перемігши консервативного республіканця Беррі Голдвотера. Джонсон тоді виготовив свою власну програму „Величавого Суспільства” („Грейт Сосасті”), що охоплювала цілий ряд законів, які встановили реформи в різних ділянках американського життя. Ці реформи Джонсона були найбільш далекоїдучі від часів президента Френкліна Рузвельта та здобули для Джонсона підтримку різних прошарків американського суспільства. Але закордонна політика президента Джонсона не увінчалася успіхом. Спершу, коли Джонсон у серпні 1964 року одержав від Конгресу широкі повноваження щодо здержання комуністичної агресії в Південному В'єтнамі (т. зв. „Тонкінська Резолюція”), то більшість населення та законодавців погоджувалися з його рішенням збільшити число американських воєнів в Південному В'єтнамі та його децизію бомбардувати Північний В'єтнам. Але опозиція до політики Джонсона почала зростати, коли війна затягнулася на довший час. Зокрема зросла опозиція між студентами університетів, непопулярним було також рішення Джонсона з 1965 року післати військові частини до Домініканської республіки, щоб запобігти лівому переворотові. За другої каденції Джонсона також зросли в південних степах зударі між консервативними білими з одного боку та неграми й ліберальними білими, які вимагали більших прав для негритянського населення. Популярність Джонсона дуже підупала, головним чином з уваги на його політику у В'єтнамі, хоча його внутрішня політика втішалася підтримкою великої більшості населення. В березні 1968 року президент несподівано повідомив, що не старатиметься бути переобраним на ще одну каденцію. В той самий час він наказав зменшити бомбардування Північного В'єтнаму та закликав до мирних переговорів, які почалися в Парижі ще за його президентури. Президент Джонсон помер 22-го січня 1973 року.

37. RICHARD M. NIXON — РИЧАРД М. НІКСОН

Президент у роках 1969-1974. Партия: Республіканська.

Народився 9-го січня 1913 року в Каліфорнії. Адвокат по фаху, він під час Другої світової війни служив у флоті як старшина. Після війни був обраний до Палати Репрезентантів, де здобув собі репутацію палкого антикомуніста. Між іншим, як член Комітету для справ антиамериканської діяльності, спричинився до засудження за кривоприсягу Алджера Гісса, працівника Державного департаменту, якому закидали прокомуністичні симпатії. У 1950 році Ніксон виграв вибори на пост сенатора, а від 1953 до 1961 року був віцепрезидентом ЗСА за президентури Двайта Азенгавера. У 1960 році був республіканським кандидатом на пост президента, але малою кількістю голосів програв вибори в користь Джона Ф. Кеннеді. Два роки пізніше програв вибори на пост губернатора Каліфорнії. Виглядало, що політична кар'єра Ніксона закінчилася. Але після прогрі республіканського кандидата Беррі Голдвотера в президентських виборах

1964 року, Ніксон почав плянувати свій поворот до політичного життя. Відбув ряд поїздок до різних країн світу та зустрівся з їхніми провідниками, а в ЗСА допомагав під час виборчих кампаній різних республіканських кандидатів. У 1968 році здобув номінацію Республіканської Партії на пост президента і того року у виборах переміг демократичного кандидата Гюберта Г. Гомфрі. Ніксон перебрав владу, коли в країні поширювалася інфляція і тому проти власних політичних переконань був змушений встановити урядову контрольно над цінами та платнями і проголосити девальвацію доляра. Крім того, під час його президентури в ЗСА існувала енергетична криза, спричинена головним чином арабським ембарго на експорт нафти до Америки. У закордонній політиці Ніксон здивував майже весь світ, бо хоча ціла його тодішня політична кар'єра визначалася антикомуністичними переконаннями, то він, ставши президентом, з допомогою державного секретаря Генрі Кіссінджера встановив кращі відносини з комуністичним Китаєм і Советським Союзом. На початку 1972 року Ніксон відвідав Пекін і Москву. До того часу жадний американський президент не відвідував ті держави. В травні 1972 року Ніксон і генеральний секретар КПСС Леонід Брежнєв підписали 5-річний договір щодо обмеження оборонної та офензивної атомової зброї. У 1972 році ЗСА також продали для СРСР велику кількість зерна, що спричинило високі підвишки в цінах харчових продуктів в Америці. У 1973 році Л. Брежнєв відвідав ЗСА. За президентури Ніксона комуністичний Китай був прийнятий в членство Об'єднаних Націй, Націоналістичний Китай усунений з цієї міжнародної організації. У виборах 1972 року Ніксон переміг демократичного кандидата Джерджа МекГоверна найбільшою різницею голосів в історії ЗСА. Президент Ніксон і його державний секретар Кіссінджер довели до закінчення безпосередньої мілітарної ролі ЗСА у В'єтнамській війні та до перемир'я. Підписанням паризьких мирових договорів у січні 1973 року було встановлене не тільки перемир'я, але також звільнено американських військовополонених. Це дуже збільшило популярність Ніксона, як також більшість населення вітало закінчення ним примусової 2-річної військової служби для молодих американців. Але незабаром почалися Ніксона клопоти, які з кожним днем зростали. В першій половині 1973 року почало виходити на світло денне більше подробиць про т. зв. Вотергейтську аферу, тобто про влом до головної квартири Демократичної партії під час виборчої кампанії 1972 року, як також про спроби близьких радників Ніксона затаїти цілу аферу. Президент Ніксон спершу заперечував свою будь-яку причетність до цього, але з часом все більше фактів вказувало на те, що він знав і таки брав участь у затаванні цієї справи. Неприсмості зросли для Ніксона, коли в жовтні 1973 року його віцепрезидент Спіро Егню зрезигнував, обвинувачений в одержуванні хабарів і неплаченні податків. Сам Ніксон зрезигнував з посту президента 9-го серпня 1974 року, коли Юридична Комісія Палати Репрезентантів проголосувала рекомендацію, щоб ціла Палата почала т. зв. „імпичмент" проти Ніксона. Ніксон вирішив зрезигнувати, бо навіть республіканські лідери в обох Палатах Конгресу були певні, що він таки буде формально обвинувачений і засуджений Сенатом. Президент Ніксон -- це перший президент в історії ЗСА, що був змушений зрезигнувати.

Президент від 1974 року. Партія: Республіканська.

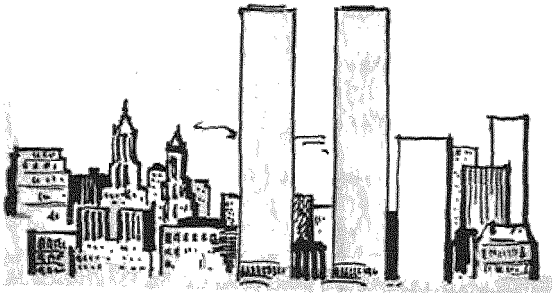
Народився 14-го липня 1913 року в Небрасці, але виріс у Мічигені. Адвокат по фаху, Форд під час Другої світової війни був старшиною фльоти. Від 1949 до 1973 року був членом Палати Репрезентантів, а від 1965 — лідером Республіканської меншости в тій Палаті Конгресу. Після резигнації в жовтні 1973 року віцепрезидента Спіро Егню, президент Ніксон, згідно з новим 25-им Додатком до Конституції, найменував Форда на той пост. Він був затверджений обома Палатами Конгресу і заприсяжений на пост віцепрезидента 10-го грудня 1973 року. Став президентом ЗСА 9-го серпня 1974 року після резигнації самого

Річарда Ніксона. Таким чином Форд є першим в історії ЗСА, що займав два найвищі пости в країні і не був обраний на ці пости шляхом загальних виборів. Сам президент Форд, також згідно з 25-им Додатком до Конституції, вибрав на віцепрезидента колишнього ньюйоркського губернатора Нелсона Рокефеллера, який був затверджений Конгресом. Форд вже заявив, що старатиметься в 1976 році здобути номінацію Республіканської партії на наступну президентську каденцію. Щодо внутрішньої політики, то контроверсію викликало надання Фордом повного помилування колишньому президентові Ніксону за його ролі у Вотергейтській афері. Але президент Форд також проголосив обмежену амністію для дезертирів із збройних сил ЗСА під час В'єтнамської війни. У закордонній ділянці Форд до великої міри продовжує політику свого попередника Ніксона, а саме, продовжує політику „детанту” із Советським Союзом та поліпшування стосунків з червоним Китаєм, між іншим вже відвідав ці дві комуністичні держави. Президент Форд, разом з представниками 34-ох інших держав, між ними і Советського Союзу, 1-го серпня 1975 року підписав у Гельсінках, Фінляндія, Декларацію Європейської Конференції для справ Безпеки і Співробітництва. Восени 1975 року СССР підписав 5-річний контракт щодо закупівлі зерна в ЗСА. Форд і державний секретар Генрі Кіссінджер прикладають багато уваги справі нового договору з Москвою щодо обмеження атомової зброї. За посередництвом Кіссінджера Єгипет і Ізраїль восени 1975 року підписали договір щодо дальшої сепарації їхніх військ на Синайському півострові. Уряд Форда продовжує старання довести до остаточного миру на Близькому Сході, однаково зменшуючи вплив СССР на тому обширі. У 1975 році ЗСА потерпіли деяку поразку в закордонній політиці, наприклад, Південний В'єтнам і Камбоджа були остаточно окуповані комуністами, які не додержалися паризьких мирових договорів із січня 1973 року. Щодо внутрішньої політики, то президент Форд приділяє багато уваги розв'язанню енергетичної проблеми, а саме: подібно, як його попередник Ніксон, старається зробити ЗСА самовистачальними щодо пального. Протягом другої половини 1975 року всі економічні показники виявляли, що в ЗСА закінчилася серйозна економічна

реція та поліпилшлася ситуація на протиінфляційному фронті. Президент Форд настоює на тому, щоб шляхом зменшення видатків федерального уряду був зменшений державний дефіцит. Він також запропонував, щоб у 1976 році знову були зменшені федеральні податки, подібно як це було зроблено попереднього року. В справі енергетичного питання та бюджету країни між президентом Фордом і контрольованим демократами Конгресом існують розбіжності щодо способів розв'язання цих проблем. Чи пощастить цілком поладити ці розбіжності, ще невідомо, як також ще невідомо, як оцінить історія президентуру Форда, який має честь бути президентом ЗСА під час відзначення 200-річчя Американської Незалежності 4-го липня 1976 року.

Улас Самчук

американське ДИВО

(ЧАСТИНА З КНИГИ: „СОЮЗ НЕЗНАНИХ”)

Америку легше було знайти на земній кулі, ніж її висловити на земній кулі. В кожному разі, ще коли наша чарівна планета була не влаштована і тільки Дух Божий ширяв над нею, вже тоді в майстерні її архітекта, разом з проєктами Гімалаїв, робилось також і проєкти Мангеттену.

Хто і коли вложив той клин граніту між Гудзоном і Східньою рікою, як основу цієї споруди — сказати годі. Біблія про це також мсечить. Коли ж дивитися на це диво хоч би з висоти Імперського будинку, що на П'ятій евеню — стихійність цієї конструкції також очевидна, як і стихійність Альп.

І, можливо, трохи шкода, що це не старогрецький міт, а жива дійсність цієї землі... А також можливо, що це не так дійсність, як наддійсність. Компроміс з мітом. Про це хоче також сказати статуя Атласа роботи Лі Лявріс, що перед Інтернаціональною будівлею на П'ятій евеню, як також, трохи вища, в глибині квітчастого скверу Центру Рокефеллера з його 115-ма прапорами Об'єднаних Націй, летюча постать Прометей — титана-революціонера, який викрав огонь з неба і дав його смертним людям, за що власник цього добра, бог Вулкан прикував його до скель Кавказу на розтерзанія гірських орлів.

Ці фігури — це данина мітології, а разом символ самого Центру, який є символом Америки. З виразно визивним моттом на фасаді головної, сімдесятповерхової його будови, яке твердить, що не помста і не жорстокість, а „мудрість і знання мають бути рівновагою часу”.

Кому маємо вірити? Вулканові чи Рокефеллерові? Заплянована, на думку оптимістів, „для усправедливлення людини”. — песимістів, як „примха Рокефеллера”, в реалістів, щоб „дати людям роботу” в роз-

найлютішої депресії 30-их років на суму 245,000,000 доларів, ця титанічна споруда говорить сама за себе.

Оповідать, що коли цю „прихму” будували, Рокефеллер любив непомітно придивлятися до його гігантського муравлища робітників. Вони, що його не знали, любили над ним поквитися, а один доглядач схопив його за плече і виштовхнув геть. — Іди, чоловіче! Чого тут гав ловиш! — Рокефеллер слухняно відійшов, але, щоб уможливити собі і іншим далі „гав ловити”, наказав поробити в огорожі будови віконця і навіть заклад клуб „глядачів з хідника” з членськими картками, що їх роздавали зацікавленим.

А приміщена на терені Центру зеленого мармуру скрижаль, сповіщає світ, що його будівничі вірили у найвищу вартість індивіда, його „право на життя, свободу і змагання до щастя”. Вони також вірили, що „кожне право поєднане з відповідальністю, кожне щастя і успіх зобов'язують, а кожна власність — обов'язок”. А також, що „закон був даний для людини, а не людина для закону, і що влада є слугою народу, а не його володарем”, і одночасно вони вірили „в гідність праці однаково, як голови, так і рук, що світ не є вірителем життя людини, але позичає кожній людині нагоду творити життя”...

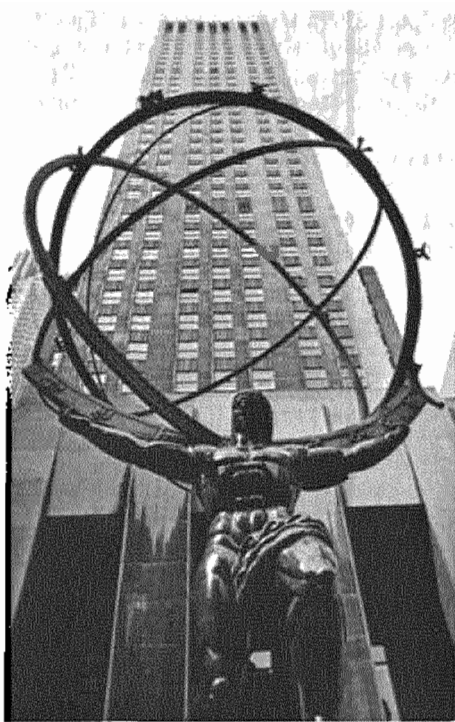
Чи була ця земля коли відкрита? Чи був це Колумб, Америго Веспуччі, а чи пілігрими Нової Англії? Напис одного з мюралів головної будови Центру глаголить: „Остаточне призначення людини залежить не від того, чи вона здібна завчати нову лекцію, чи зробити нове відкриття і тим перемогти, але від засвоєння нею всього того, чого вчили її протягом щонайменше двох тисяч минулих років”. Отже, не лише титани, колумби, а також Хеопс, Евклід і досвід тисячоліть... Люди, що малювали ці мюралі (Джозе Марія Серт, Франк Бренгвін), як і ті, що креслили проєкти, монтували сталь, заливали бетон, всі вони хочуть сказати, що й вони так чи інакше відкривали цю землю і що Центр Рокефеллера — вимовний її свідок, а одночасно і доказ її невизначеності, іншости, небувалости. Катедра св. Патріка, проєкції Джеймса Ренвіка, що стоїть насупроти Центру, не зважаючи на її величність, традиційність, посвятність, безнадійно втопилася серед гігантів Нью Йорку, бо це вперше в історії людської цивілізації побудовано будови вищі її величніші для живих людей, ніж для мертвих, фараонів і богів. Людська сила сягнула в надмір, піднеслась у висоту... „Наші мрії були такі неймовірні, що ми перенесли їх реалізацію до неба” (Джон Стайнбек)...

Розважання Ніцше про „надлюдину”, що з них формувалось стільки утопічних доктрин, знайшли свої реальні виправдання аж тут на цьому другому березі Атлантики без ніяких маніфестів, реторики, а творчою працею мільйонів людських воль, які залишили світ минулого, щоб у поєднанні з ним створити світ перемоги: простору, часу, темряви, вбогости.

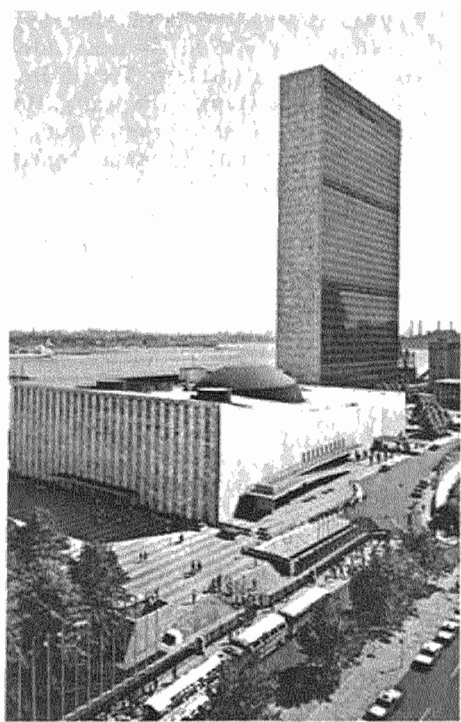
„Нова земля” — без даху, без доріг, без форм і стилю у смузі близького до Європи фізичного підсоння — стала тугою невтомних, мрією шукачів, ідеолом недоволенних. Люди, що потягнулися до цих нових незаних березів, це люди завтра, люди протесту, ті що пишуть конституцію: „Ми, народ З'єднаних Стейтів, покликаний створити досконаліше об'єднання, встановити закон, забезпечити домашній спокій, дбати про загальну безпеку, сприяти загальному добробуту і закріпити благословенство свободи, як для нас самих, так і для наших нащадків”.

А цим самим Америка стане не лише „новою”, але й першою на планеті нацією „рівних і вільних” Томаса Джефферсона, „нацією всіх” Ендру Джексона і „з народу — для народу” Абрагама Лінкольна. Мавши

*Статуя Атласа на тлі
Рокефеллерового Центру*

*Будівля Організації Об'єднаних
Націй над Східньою Рікою
в Нью Йорку.*

Загальний вид на долішній Мангеттен, фінансово-біржовий осередок з двома великанськими будівлями Світового Торговельного Центру.

на увазі перше речення її конституції, що „всі люди народились рівними”.

Відкрита залізно — вона повинна наздогнати історію. Засадничо це час Фрідріха Великого, Петра Великого, Французької революції, Європа вже має Париж, Версаль, Лондон, Берлін, Петербург... А тут лише праліси, прерії, дикі річки і дикі люди... І нараз, за одну ніч, 1776 року, це вже незалежні З'єднані Стейти Америки, що об'єднують тринадцять ще вчорашніх колоній...

Історія цієї феноменальної концентрації людських зусиль разючо виїняткована в історії людства. Ніякі знамі класичні приклади державотворення з минулого — походів, підбиття, поневолення — не знаходять з цим порівняння. Це повільне, послідовне опановування простору, це проникання у домену чогось ще не знаного, це бажання осягнути нові обрії, це справді туга, мрія й жадаба землі і земного хай навіть „раю”, але суворо накресленого мозолястою рукою людини. І робили це люди Окциденту — святі і грішні, філософи і пірати, шукачі пригод і шукачі золота, господарі і волоцюги, але всі вони, в повному значенні слова, люди вибрані. Це добровільна селекція старих рас і культур, які, ступивши на новий, порожній, непривитий берег, без будівель і доріг, відновлялися в зударі з первинністю природи, рослин, звірини, людини. Темінь вічного пралісу, монотонний шум потоків і рік, пугукання сови та індіан і непроглядна, безконечна статика абсолютної нечинності. Чотири мільярди років бездіяльності на землі, призначеній людині.

До цієї масстатичної первобутності і широкій простоті несподівано виривається фльорентієць Америго Веспуччі (1451-1512) на службі еспанця П'єра Францеско і приносить сюди ковані мечі, мушкети, панцери, муштрованих вояків. А то Джордж Веймонт — зять сера Томаса Арондела, пристрасного католика, який в роках 1605-06 перепливас океан, щоб знайти собі безпечніше, ніж в антикаголицькій Англії, місце... А там група інших єдиноправильно-вірних, які відколотись від англікан і під назвою пілігримів (1606-20) втекли від переслідувань зі Старої Англії до суворих берегів Нової Англії. І так ці вірні, найвірніші, пристрасні і гарячі шукачі кращого, завзяті віри, фортуни і взагалі чогось нового з року на рік виходили на береги Атлантики від Ньюфавндленду і геть аж до Фльориди.

Людина, що лишала Європу для Америки, майже відразу міняла свій соціальний клімат. Вражаюче почуття необмежености, ніде ніяких границь, ніяких митниць, ніяких змін мови і ніяких клас. Лише простір і інстинкти самозбереження. І боротьба за збільшення особистого посідання. Виникає гостра потреба змагання, перегонів, конкуренції... В з тим ня. Виникає гостра потреба змагання, перегонів, конкуренції, і з тим — соціальної моралі, почуття правди і справедливости змінє свій характер. Ідеалом рівности стає не людина низу, а людина верху, не бідність, а багатство, не пролетар, а капіталіст. І байдуже від якого соціального кореня він походить. Це не поділ, а вибір, не класи і не верстви, а змагуни в перегонах. І це не філантропія, а діло — гарні теорії, утопічні марення, чудодійні ідеології не знаходять тут послідовників.

Але чи Америка справді не мала поділів на класи, верстви й середовища? Розуміється, мала; тільки її „класова свідомість” також різнитья від тієї, що її пропонує Маркс чи Ленін. Далеко не „боротьба клас” і не марення про диктатури тих чи інших з „грабуї награвоване”, а лише тимчасове, чисто випадкове розмежування матеріального посідання, завжди пливкої подоби, схильної до швидких видозмін.

„Боротьба кляс” обернулась тут у боротьбу юній — збірних малих рівноправних воль проти індивідуальних великих воль. Два партнери за шахівницею з рівною нагодою виграти. Питання соціальної рівності, як і всі інші проблеми співжиття людей, а в тому числі питання індивідуальної, як моральної, так і юридичної свободи, знайшло на цьому обширі зовсім відмінне, часто протилежне до європейського, рішення. Свобідна воля зі свободним вибором, почуття обов'язку, справедливості, нарешті почуття гуманності, знайшли тут практичне, обов'язкове застосування, але не за європейськими часто нереальними, переважно емоційними, а то й метафізично-утопічними доктринами, а за вимогами й потребами щоденного діяння, яке тут названо „нашим способом життя”.

Вражас, як тут мало доктринерських „ізмів” — соціалістів, комуністів, фашистів, не зважаючи на те, що американець любить своєрідне секстантське відношення до своїх кодексів віри. І навіть у стосунках з Богом в американця переважає не доктрина, а „свобода вибору”. Можливо, ніде інде немає стільки відмінностей вірування в Божу силу, як саме тут. Це величезна мозаїка сект, інколи дивовижних, а одночасно це майже милозвучна гармонія молитви і віри. Європейці, особливо східні, схильні бачити в американцях гіпокритичних фарисеїв, які будують пишні храми з амбіції і відвідують їх лише за звичкою або задля самореклями. Європейцям не легко збагнути, що релігійне почуття може бути не конечне містичним, а звичайним „знаю, що є Бог”, який створив мене таким, яким йому хотілося і яким я мушу бути. Для чого та містична надвіра або таке ж містичне безвір'я? Чи немає тут середньоаритметичної формули єднання з Вищою Силою? Марк Твейн у „Листах із землі” добродушно висміває дитинячо-наївні уявлення про силу Творця всесвіту, але в цьому нема його заперечення. Це ніяке толстовське „шукування віри”, ані твердження астронавта Ніколаса, який, кілька разів облетівши довкола Землю, заявив, що він там не бачив ніякого Бога. На відміну від астронавта Джона Глена, який, побувавши у космічних просторах, написав: „Я не вірю в Бога, я ЗНАЮ, що є Бог”. Людина, яка починає думати категоріями світляних років, не має сили заперечити логіку найвищої Розумної Волі у такому космосі. Байдуже, чи ми її бачимо, чи не бачимо.

Від самого початку, можливо від першого дня американець був змушений бачити і сприймати явища не крізь окуляри чийогось досвіду, а своїми власними очима. Найбільші фантасти, найодчайдушніші мрійники, найсуворіші аскети, найнетерпиміші сектанти, як і найбезоглядніші гангстери були примушені думати силою фактів, статистики, конечности, закономірности. З цього постала критична і скептична постава до кожної визначеної наперед доктрини, байдуже якого б походження вона не була. Не перевірені на практиці факти, зловлений злодій, якому ще не доказано злочину, не підлягає засуду. Це лише об'єкт довгого дослідження прокурорів, адвокатів, психіатрів, присяжних і нарешті суддів. Щоб охоронити право слабих, щоб ствердити не так злочин, як його причину, створено складну, затяжну процедуру перегляду кожного найдрібнішого деталю справи, розтягаючи інколи судові розправи до неймовірних розмірів, не забуваючи при цьому і відомого „п'ятого додатку” до Конституції, який гарантує право підсудному не складати зізнань, які можуть йому пошкодити.

Добре це чи не добре, але це — вияв бажання додержуватись міри справедливості. Дармащо це спричиняє в цій країні багато труднощів у боротьбі з порушниками правопорядку. Бо, либонь, ніде в світі порушники законности не користаються такою поблажливістю як саме тут.

Як сказано, це спричиняє цій країні великі труднощі з утриманням ладу, загострий клімат свободи п'янить незбалансовані пристрасті, викликає вуличні заворушення, гангстерські ексцеси, хуліганізм підлітків, шантажуючі страйки, витівки екстремістів, а останніми роками погромні расові заворушення, потрясають спокій особливо великих міст країни. В Європі, особливо Східній, подібні справи рішались і рішаються просто — колись козаки, нагай, тепер танки, кулемети, при чому, з жертвами не рахуються. Тут це знов таки довга, марудна процедура поліційних органів, зумовлених різними правилами, а коли вже викликається військо, то це діється під контролею преси, радіо, телевізії, на очах всього світу. І дуже часто винними лишаються не порушники правопорядку, а ті, що їх поборюють. „Брутальність поліції“, — найулюбленіша вимовка кожного злочинця.

А все ж таки Америка є країною законности й порядку. І справедливости. Заперечувати це можуть тільки ті, що не бачили й не знають іншого ладу і законности, або ті, що цього не хочуть бачити. Об'єктивно, це законність і порядок сильної, свобідної, суспільної категорії, це діяння з позицій права, правди і глибокого переконання, що саме ці чесноти перемагають і перемагатимуть завжди.

І взагалі Америка виросла на вірі в перемогу. З усіма її труднощами. З усіма перешкодами. Вирішальними й неvirішальними. Внутрішніми і зовнішніми. І в основному — Америка від початку свого буття і до наших днів цю свою засаду ретельно переводила і переводить у життя.

Не зважаючи на свою безісторичність, брак великої традиції і, можливо, тривалої оцінки явищ, за цей порівняно короткий часово і безмежний просторово період державного життя Америка витворила своєрідну породу людини, яка відрізняється духовими, а то й фізичними прикметами від решти людства. Можливо причиною цього інший клімат, можливо інший простір, а можливо також інше моральне середовище, але, які б це не були причини, Америка витворила цілком нову композицію людського типу під кожним оглядом. Американці всіх рас відрізняються від своїх земляків, яких вони залишили вдома. Письменник Джон Стайнбек шотландсько-ірландського походження зазначає, що в „старому краю“, в його Шотландії, вже з першого погляду його приймали за американця. Діти новоприбулих, уже з першого покоління відрізняються від своїх батьків ростом, поведінкою, смаками, вподобаннями і навіть кодексом моралі.

Загальна, світова думка з приводу цього гостро поділилась. Одні вважають американізм за зразок життя, за приклад гідний наслідування, інші, особливо прихильники марксизму, вбачають в цьому загибель роду людського. Монстри „ненажерливого капіталізму“, „промотори імперіалізму“, для більш поміркованих, це лише прихильники долара, без духової культури, без державної традиції і доброго виховання. Оглядаючи Акрополь, американець, мовляв, передусім запитає, скільки могло коштувати, щоб його збудувати.

Але чому б не любити хоч би ось такої статистики: ЗСА мають у два рази більше студентів високих шкіл, ніж ціла Західна Європа. 1966 року ЗСА мали 6,085,000 студентів, тобто на 1000 населення 31, Франція мала 500,000, на 1000 — 10, Бельгія 85,000, на 1000 — 9. Швеція 68,992, на 1000 — 9, Англія 410,000, на 1000 — 8, Італія 425,466, на 1000 — 8, Австрія 52,000, на 1000 — 7, Швейцарія 33,920, на 1000 — 6, Західна Німеччина 280,857, на 1000 — 5. У Західній Європі на 1000 населення

припадало пересічно 7 студентів, в той самий час, коли мурини ЗСА мали 320,000 студентів, на 1000 - 15.

А до того не забуваймо, що в Америці жив і діяв винахідник телеграфної азбуки Морзе, винахідник електричної лампочки Едісон, винахідник швальної машини Зінгер, писальної Ремінгтон, вулканізованої гуми Гулір... Цю статистику можна було б продовжити сотнями імен, аж до визволення ядерної енергії включно... А тому ніяке диво, що найширші маси населення Америки їздять автами, орють, сіють і збирають збіжжя машинами, огрівають хату машинами, леруть машинами, копають машинами і навіть голяться й чистять зуби машинками.

Дуже часто нації, далеко старші віком і традиціями, які не рахуються з епітетами, щоб понизити гідність Америки, ні про що інше не думають, щоб тільки її „догнати і перегнати”. Але їм у цьому ніяк не щастить.

Молода віком нація має велику літературу, її актори, особливо кіноактори неперевершені, її видавництва і преса займають перше місце в світі так само, як радіо і телевізія. 1969 року Америка мала 1695 газет-щоденників з накладом 60,640,566; недільних газет з накладом 48,959,641 примірників, 8,003 тижневиків з накладом 26,088,230 примірників. 1966 року Америка мала 4,460 видавництв і випустила 30,050 назв книжок. Не враховуючи величезної кількості видань урядових. З кожним роком тираж книжкових видань збільшується на 5%.

А до того кожна ліпша книжка, крім звичайного видання, перевидається т.зв. кишеньковим виданням, часто мільйоновими накладами за дуже низькими цінами. А ще до того 8,000 публічних бібліотек з їх чисельними філіями випозичають читачам 11,500,000 книжок кожного тижня. Не включаючи до цього бібліотек університетських, урядових і приватних.

Європейцям не легко повірити, що американці утримують на високому рівні, з доброю оплатою виконавців, 1,200 симфонічних оркестр і закулюють річно 35,000,000 концертних квитків. Не забуваючи, що радіо й телевізійні пересилання постійно передають концерти й опери, як також не забуваючи, що такі славлені місця музичного мистецтва, як Голлівуд, Бродвей і багаті інших, є також величезними розсадниками музичної культури високого рівня.

І все це не могло статися випадково. Як відомо, Америка була завжди жадібна на творчі таланти, будувала не лише хмаросяги, мости й дороги, але також палаци мистецтв, бібліотек, науки, музеї, до неї тягнулись творчі таланти, як метал до магнету, кожний композитор, музика, співак, артист прагнув потрапити до Америки.

Ніколи люди люблять собі пригадати, як 1872 року Америка вітала у себе віденського „короля вальсу”, Йогана Штрауса — молодого, після тріумфального концертного походу по всій Європі, де вітали його монархи Відня, Берліну, Лондону, Парижу й Петербургу, його запрошено до Бостону, де він виступав перед сотисячною публікою у гігантській, спеціально для цього побудованій залі, у якій його „Блакитний Дунай” виконала оркестра з 2.000 музик, з додатками звуків дзвонів, ковадла і навіть підвішених на спеціальній рамі залізничних рейок. „Це була справді несаможита метушня, якої я ніколи не забуду”, — згадував пізніше Штраус. Його гонорар становив 100,000 доларів. Далєбі, гарний шматок навіть і на наш час. Сюди тягнуло і тих найблискупіших — Дворжака, Чайковського, Карузо, Шаляпіна, Падеревського і інших, і інших.

І слід додати, що до цього залізо-гранітного Ельдорадо тягнулися не тільки музики та поети і не тільки колись, бо й до днів наших ця течія найкращих інтелектів світу до цього континенту не припинилася. І так за один тільки 1966 рік з Британії прибуло сюди понад 1000 інженерів і науковців, понад 500 науковців і техніків прибуло із Західної Німеччини, 3,000 з Австрії, 2,000 зі Швейцарії... З Італії, з Японії і навіть гордої Франції де Голля. Кращі лікарі Індії, Пакістану і Латинської Америки, таких не багатих на інтелект країн, шукають місця в Америці. Шукають там, де його багато і де знайшли його такі маркантні імена, як німецький Айнштайн, російський Стравінський, український Сікорський і безконечно багато їм подібних, які спільними творчими зусиллями будували й будують цю справді „поему без слів“, Америку.

ПРО СОЮЗ НАД ГУДЗОНОМ

Це чиста ньюйоркська казка той Союз над Гудзоном, офіційно і формально УНС або Український Народний Союз. Пригадую на диво ясний, соняшний і навіть дуже теплий день, хоч це було 15 лютого 1967 року. Клімат Нью Йорку примхливий — то сніговії, то зливи, то спека і завжди хмародерновеликі, але скажіть про це будь-якому мешканцеві „Давнтавну“, Бронксу чи Брукліну і він вам заявить, що такого клімату, як в Нью Йорку, немає ніде на планеті, так само, як і нема ніде інде Нью Йорк Стейт Білдінг у або Об'єднаних Націй.

Пригадую, ми стояли з приятелем, тодішнім головою Об'єднання Українських Письменників в екзилі, Григорієм Костюком у сквері Центру Рокефеллера, спостерігаючи масстатичність і гармонію цього поєднання бетону, заліза і сонячного проміння, бажаючи збагнути сенс і мету саме такого людського вияву. Зір не сягав до верху цього колосального виступу інтелекту і рук людини.

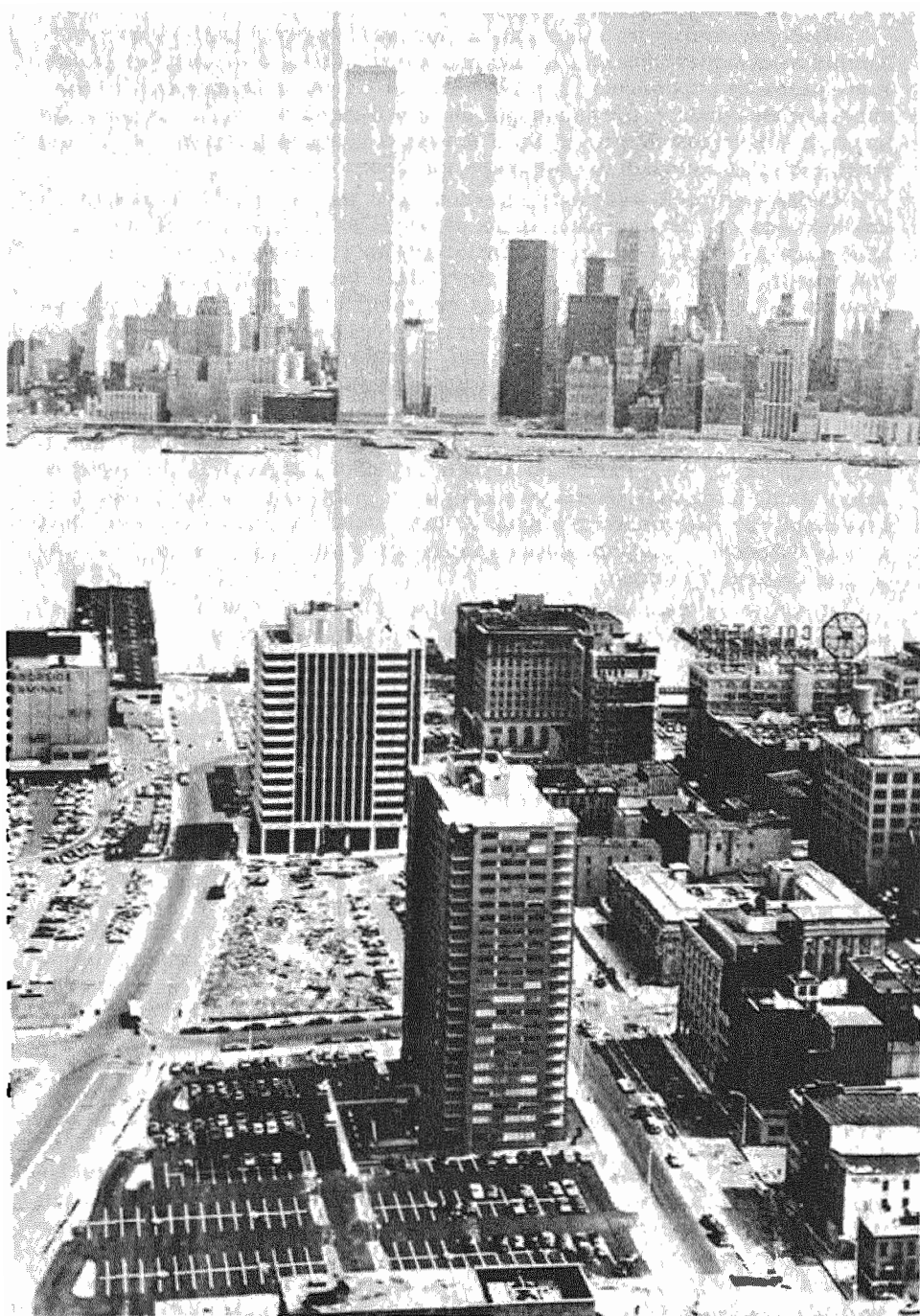
Архітектура, можливо, менше „вічна“ творчість, ніж „Дев'ята Симфонія“ чи, скажімо, „Гамлет“, і, стоячи на самому верху цієї будови і оглядаючи далекі, сині обрії, чомусь приходила на думку атомова бомба, про яку в наш час ведеться стільки мови. Що сталося б з цих будівель, коли б на них упало з висоти небес кілька подібних об'єктів руйнної сили?

Але ми вже бачили руїни Гірошіми, Варшави, Берліну, Штутгарту. Знаємо ще руїни Єгипту, Атен, Помпеї. Будувати і руйнувати, — це продовження того ж процесу, і справа не в руїнах, а в наставленні щось творити.

Головне, що хотілося пізнати, це наші власні спроможності у супоставленні до всього того, що бачать очі і сприймає розум. Піднятись вище, можливо найвище і запліднитись духом цієї величчї процесу життя. І ніде, можливо, як на шпилі такої, як ця, будівлі, з таким красвидом воістину гігантських діл людини, ми можемо зважати і пізнати ці самі наші власні співвідносини з усім, що нас на цій землі оточує.

І хотілося б це все сказати словом. Знайти вислів своїх спостережень і передати їх можливо більшим і кращим від нас самих. Щоб їм щось підказати і їх підштовхнути на більший і величніший подвиг. І саме в течії цього наставлення думки і з цієї висоти бачення хотілося б дивитися й говорити про Союз над Гудзоном.

Я прибув о годині п'ятій вечора, вже затемна, під зливний дощ турболітаком Американської лінії з Торонта в Канаді. Учора в Торонті була снігова хуга, мій літак на три з половиною години спізнився, летів на висоті двадцяти восьми тисяч стіп, понад хмарами, під яскравим сонцем

Два дива над Гудсоном: вгорі — долішня частина Мангеттену, світового фінансового центру, внизу — могутня Українська Будівля Українського Народного Союзу та адміністрованого УНСоюзом житлового будинку, по другому боці Гудсону в Джерзі Сіті, Н.Дж.

і в синьому передвечірньому небі, а вже над Нью Йорком потрапили ми в непроглядний туман, щоб ще за хвилину приземлитись знов під зливним дощем на летовищі Ля Гвардія . . .

Ньюйоркський сабвей неймовірно брудний, грюкотливий і перенатовплений людськими масами з перевагою чорних і оливко-брунатних облич. А все разом це спресована людська мішанина з усіх континентів. Людина дивиться на людину, вугляночорні очі в небесно-сині, тепло Африки мішається з холодом Арктики, малі й великі серця вибивають загальний ритм, ніби годинники в годинникарській крамниці.

Сабвей-експреси женуться з неймовірною швидкістю. На зупинках на них чекають нові маси різнобарвних облич. Десятки дверей розхиляються, одні маси виливаються, інші вливаються, двері закриваються і начпнений вщертъ поїзд женеться далі. Мигають зупинки, цифри вулиць, пролітають світляні точки контрольних сигналів, стоячі й висячі пасажири драглисто здригаються. Декому щастить якось тримати в руках ранішню газету у вигляді величезної купи задрукованого реклямами паперу, деякі читають „кишенькову книжку", деякі байдуже жують гуму або спокійно чекають на закінчення цих туртур.

Але боронь Боже натякнути ньюйоркчанинові, що це не вигідно. Він одразу відріже, що це – найкращі засоби модерної комунікації, що переповнення лише в годинах раннього і вечірного „рашу", що не всі вагони сабвею старі, що трапляються й нові. А коли запитасте, для чого у вагонах ходять озброєні, з мікрофонними апаратами, поліцаї, вам скажуть, що це -- для безпеки громадян.

В кожному разі мешканці Нью Йорку люблять це стовпице, цей настрій і цей коктейль рас і кольорів. У цьому таїться також надія на злиття, перетоплення, а також перетілення біології, можливо зовсім відмінної конструкції цього плодо-механізму. Анатомія цієї людско-маси провокує фантазію в напрямку різних байково-фікційних просктів реформації людської подоби, можливо з гумовим серцем, телячою печінкою і компюторським мозком. На тлі Нью Йорку це далєбі ніяка фантазія, баюдуже, чи дивитися на нього з глибини цього каналу-сабвею, чи з висоти Емпайр Стейт Білдингу, а чи з висоти літакового лету понад Гудзоном.

Моя сира, примітивна природа ледве чи змогла б розчинитися у таких складних розчинах, якими с вся ця формула Нью Йорку. Я лише іноді ставлю собі таке питання, що коли сам почуваво себе тут таким розгубленим і безрадним, то як могли почувати себе мої попередники, які приїжджали сюди безпосередньо з Карпатських гір, не знаючи англійської мови. Залізо-бетонова звірюка чигала на них з-за кожного рогу, щоб пожерти. У романі „Про час і річку" Томас Вольф казав: „Це було жорстоке містс, але також чудове, без милосердя, але разом ніжне; люті, шорсткі і гвалтовні катакомби каменю, криці, подірявлених скель, затиканих ворожими світлами з ревом безупинної, невтомної боротьби людей і машинерії"...

На зупинці Фультон, сливе на краю Мангеттену, перемагаючи спротив людського натовпу, спрямовую свої кроки до виходу. Тут же зараз за бар'єром сабвею, вузькими, стрімкими, затоптаними болотом схода-виринаю на світло денне, де на розі вулиць Черч і Весей загубилася по-чорніла від часу, зі шпичастою вежею, церковця із цвинтарем, обнесена залізною загородою, як давній спогад нрю класично-джоржеанський забутий стиль вісімнадцятого століття.

І навіть не віриться, що на цій землі могли колись стояти звичайні хати, клуні, хліви, селянська церква і жили люди життям волячого темпу. Ця ось на 10 поверхів, тяжка, сіра, подіравленами віками скриня телеграфу і телефону або той банк стилю „вувльгер” минулого століття з його навантаженням гзимсів, або всі ті інші великі накопичення матеріалу виразно суперечать думці, що цей простір міг бути колись звичайною поверхнею з дубами і кущами глоду, де співали робіни і бігали меткі вивірки.

Вниз в напрямку Гудзону, переступивши вулицю Черч під найвищими в Нью Йорку хмаросягами — „близнюками” входи до підземної лінії „Пет” із широкими сходами, які ведуть до зупинки Гудзон Тюб, тут уже чекає новий потяг, який за 30 центів перевезе вас попід Гудзоном на другий його берег, до другого стейту, до міста Джерзі Ситі, де ви висідаєте глибоко під землею на зупинці Екскендж, йдете до виходу і великим витягом підіймаєтесь на вулицю Монтгомері. Це вже і є нарешті територія Українського Народного Союзу і „Свободи”.

Коли і де ми зустрічалися з УНС? Давно і далеко... І майже повсякчасно. Кожний з нас, людей передвоєнного часу, коли це була Європа Ризького кордону, коли був ще Львів „Просвіти”, „Сільського Господаря”, „Рідної Школи”, коли діяла УВО, бушувала ОУН, коли газету „Свободу” читали від дошки до дошки, як проклямацію свободи життя, коли кожний з нас думав, уявляв і мріяв про Америку категоріями всерятівних рецептів людства, коли ми, малі й великі, простягали нашу руку за допомогою — тоді на першому місці був УНСоюз з Мишугою, Галичиним, Мурашком, які завжди щось десь робили, їздили по країнах, засідали, проєктували, організували...

Пригадую УНС, а особливо „Свободу” дуже виразно, поминаючи безконежного Тарзана, якого наша молодь завжди читала на останній сторінці цієї заморської газети, але також її статті дуже бойового змісту, яких би годі було друкувати у царстві маршала Пілсудського. Для мене особисто з років тридцятих „Свобода” була також місцем пристановища моїх праць, як передрук двох книг „Волині”, роману „Марія”, які приносили мені хлібодайні долари, що для нас, авторів-початківців, були так само потрібні, як повітря. Редактор Лука Мишуга час від часу, не зважаючи на завантаження працюю, обдаровував мене дуже присмними листами з усілякими компліментами, а одного разу обіцяв навіть zorganizувати мені подорож по чарівній Америці.

Ця обіцянка не здійснилась тільки з такої переконливої причини, як Друга світова війна. І довершити цього довелося аж після того, коли нас послала сюди та сама Друга світова війна.

Зустріч з редактором „Свободи” Лукою Мишугою і предсідником численних установ Дмитром Галичиним мала місце ще в Торонті 1949 року у македонському ресторані. Говорилося про різні справи, а також про моє співробітництво у „Свободі”, після чого там появилось багато десятків різних моїх статей, і тим самим „Свобода” далі була моїм добрим і поживним пристановищем, мабуть також тому, що філософія її життя, а зокрема філософія о. Григорія Грушки, дуже відповідала моїй власній. Революції революціями, героїзм героїзмом, фанатизм фанатизмом, можливо це все корисні й потрібні речі, але коли не буде в тому твердої, тяглої, розумної логіки розбудови, освіти, господарства, політики — ніякий героїзм не допоможе. Таку твердість, тяглість і логіку життя можна знайти якраз в УНС і його „Свободі”. Єдина українська установа, яка записала за собою вже понад 80 років часу, породила, виплекала і пу-

стила в люди стільки зорганізованого доробку, що його годі навіть перелічити. А тому, коли хтось із нас появлявся вперше в цьому вавилонському граді, Нью Йорку, негайно квапився побувати за Гудзоном, сподіваючись знайти там і торкнутися власними руками тієї Мекки українства — УНС...

Можливо, в цілості планетарного засягу ці три літери, УНС, займають непомітне місце, їх не знайдете у популярних енциклопедіях, але з якоїсь іншої інтимнішої точки зору ця інституція таїть в собі великий, шляхетно-повчальний зміст чи не найскладніших людських проблем нашого збентеженого світу.

Ніхто не може сказати, чому саме часто важливі рішальні справи лишуються поза межами людського зацікавлення, так, як і ніхто не може сказати, чому деякі важливі простори землі лишуються пустелями без дощу. Біблійний цар Давид у переспіві Шевченка міг про таке казати:

*Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко причту,
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.*

УНСоюз у своїй філософській концепції мав цю проблему з початку свого діяння і свого існування. Люди йшли шукати долі „на край світу” і, коли її знаходили, мусіли знайти також формулу її вислову. З цього й поставали згуртовання людей, для яких часто звичайні слова і звичайні справи творили надзвичайні труднощі, щоб їх сказати. Мова могла бути косноязычною, думка могла бути туманною, рухи нескоординовані. Але все це поволі вирівнювалось, скріплювалось і набирало сили. Його початок датується ще за гранню минулого століття, за часів зростання ЗСА як імперської сили індустріально-урбаністичного типу, за часів енергійного президентства Гровера Клівленда з його великими господарськими труднощами, в часи перших великих робітничих страйків, коли економіка цієї країни починала набирати світового потенціалу.

Тепер це вже сіра давнина, і коли УНС може похвалитися таким минулим, коли в його рамках зорганізовано 90,000 членства з майже 500 Відділами, розкиданими по 27 стейтах і по всіх провінціях Канади, і діловим капіталом близько 40,000,000 доларів, то це лише свідчить про те, що така організаційна клітина на два з половиною мільйони наполовину зденаціоналізованого українського населення цього континенту, пропорційно є більшою і сильнішою, ніж будь-яка інша такого роду інституція ЗСА.

Виразний і міцний генеалогічний стрижень системи УНС побудованої за строгими демократичними засадами, початки якої сягають глибини минулого століття, навколо цього стрижня формувалось основне ядро українства в Америці. Цілий ряд видатних діячів у різних ролях, відданих ідеї відродження і розбудови своєї етнічної групи великого американського суспільства.

Формальна хроніка цієї організації нотує до цього часу двадцять вісім загальних з'їздів-конвенцій членства, які відбувалися за рідкими

вийнятками зі строгою послідовністю в часі від одного до чотирьох років у різних містах Америки.

При чому кожний з таких з'їздів обов'язково, крім своїх стандартних, поточних звітів, справ, ухвал, позначився також окремими ухвалами, не конче союзного характеру. Перша-ліпша конвенція, наприклад 22-27 травня 1950 в Клівленді, Огайо, вислала листа до президента Трумана з подякою за помч скитальцям і з проханням піддержати українські визвольні змагання. Доручено Головному Екзекутивному Комітетові закупити посілість для побудови дому-сиротинця. Уділено на народні цілі \$12,950, на стипендії \$2,010, на допомогу хворим членам \$4,715. З цього „уділення” пішло \$5,000 на видання книжки про Україну, \$3,000 — на Народний Фонд УККА, \$1,000 на інші народні цілі...

Подібний мотив домінував на кожній з двадцяти вісьмох конвенцій, він постійно набрав сили й засягу, висновків, які не вимагають коментарів, бо говорять мовою фактів, конкретних цифр, які кажуть самі за себе.

Історія і цифри мають також свою анатомію. І густо ілюстровану книгу буття, з якої хочемо й мусимо черпати потрібні нам факти.

Згадуваний нами американський письменник Джон Стайнбек у своїх розважаннях на цю тему висловлюється, що „прийнято (а на шкільних градаціях це є вимогою) пояснювати Америку, як дорогоцінну дідищу, яку ми успадкували... Дарунок, запропонований ніби сендвіч, загорнутий у пластикову обгортку на пластиковій таці. Наших предків звичайно й зрозуміло запрошено до країни золота, де причащались вони молоком і медом”.

„Так не було, продовжує Стайнбек. На початку ми повзали, ховалися, утікали, були гнані, заселяли закутини землі на краях дивовижної і ворожої дичини безіменного, хижого континенту. Це було далеко не дружнє привітання. Нам ставили спротив. Ця земля не була дарунком. Початківці працювали, боролись за нього, вмирили. Вони крали, відбирали, обдурювали. Але ми побудували Америку, і це зробило нас американцями”...

Український Народний Союз, все те, що з ним пов'язане, не виломлюється з цього загального американського правила. Розгортаємо сторінки його історії і читаємо, що це таке ж „відкриття Америки”, як і всіх тих інших паломників — відомих і невідомих, які звідкілясь і від чогось „тікали”, які пливли назустріч Свободі, і не тільки тієї, що стоїть зі смолоскипом у гирлі Гудзону, але й тієї, що стояла і стоїть на кожному березі, куди тільки не підпливав їх корабель.

Це міг бути відомий Колюмб, але й майже невідомий вікінг Кабот, це міг бути еспанець Бальбо, португалець Гомез чи англієць Релей, чи француз Ля Саль. Голляндці, шотляндці, німці, ірляндці і інші, аж поки до цього потоку людей долучилися також, під різними псевдонімами, як русини, малороси, гунгвари, православні, греко-католики, а то й просто без роду люди зі загальною назвою „рашен”.

Хто вони і що вони? Якого роду? Що їх гнало за океан і чого там вони шукали? Чому спізилися і де загубили долю? Хто і коли відібрав їх автентичність? Чи був це Чингіз хан монгольський, чи цар Петро московський, а чи добрі інші „брати-сусіди” турки й татари? В кожному разі, це прями і незаперечні нащадки Великої Руси — Київської, Волинської, Галицької — всіх „білих” і „червоних” Русей від Кавказу, Дону до Тиси й Ужгороду. Велика, збірна, одноплемінна, загублена родина найкращої, найродючішої в Європі, повної молока і меду землі, на краю

того континенту, під порогом Геллади, на границях Візантії, родичка скитів, антів, половців, печенігів, на перехресті доріг з „варяг у греки”, Азії на Європу... Чорна земля пшениці, вугілля, заліза... Ясного сонця й високого синього неба... Приваба готів, гунів, монголів, москалів, ляхів, лава за лавою, із-за лиманів, морів, лісів, гір, аж до тієї ситої, безоглядної „проклятої прусачки” на троні царському, „вражой матері”, що „занапастила край веселий і люд хрищений”. Скільки треба було зламати шабель і пролити крові, щоб це втримати?... І яка сила могла це подужати? А тому й поклялися вздовж і впоперек границі над границями. І коли це сталося, землі Києва, Чернігова, Тмуторокані, Луцька, Львова й Мукачева були вздовж і впоперек стоптані, отруєні, обезличені. Русь сковано, вирвано з її рук право, оплюгавлено й кинуте в нищість. Дуже була вона сильна, непокірна, але — одна проти десяти...

Коли це все завершилось, коли не стало Руси, а стали Росія, Німеччина і Австро-Угорщина — її нащадки були в такій же диспропорції до свого минулого, як італійці часів Гарібальді до часів імператора Августа, або греки Оттаманської імперії до часів Атен Перікла. Ніщо вже не вказувало, що це ті самі люди, з яких Володимир будував „Візантію Сходу”, Святослав Завойовник „водив свої вої на враги”, Ярослав будував свою мудрість „о граді Києві”...

Єдине, що лишилося — вони не зійшли зі землі предків, стали підданими царя, кайзера, але заселяли ті самі простори, що й з-перед тисяч років — здеградовані, замкнуті, закам'янілі... Стримано й звужено їх інтелект, затемнено свідомість, але не змінено їх біології, що є завдатком можливості їх повернення до рівня минулого.

І найгірше в тому, що їх оминувало велике, емансипаційне, дев'ятнадцяте століття — століття Руссо, Дарвіна, Менделєєва з безліччю відкриттів у фізиці і хемії, а також емансипації думання з його глибокими соціальним зрушенням, яке відсвіжувало уявлення про багато речей, а зокрема про справу національної суверенності.

Плем'я, яке одного разу замкнулося само в собі, відкинуло всі компроміси з вимогами часу, ображене за свої поразки, убралося в жалобу пасивного спротиву, зігнувало „добу відродження народів”, затвердло „на роздоріжжі” „убогим перелогом” і стало символом заскорузлості на динамічному континенті, де діяли Мікельанджельо, Шекспір, Бетговен, Гете... Щоб пізніше почати від азбучних істин, назви з безконачною низкою баталій за елементарно самозрозумілі речі.

І з цього інфантильного борсання вийшло остаточне закінчення Руси і тим самими початок України.

Малоросія його імператорської величності і Рутенія імперії Габсбургів були для цього замаскованим передднем пробудження зачарованої принцеси з сангитентальним бряжчанням бандури і варварським „не било, нет і бить не может”. Але підкарпатські русини, залишивши глибокий сон доброзичливого „батюшки” Олександра Духновича, все таки перемагали, діяли і Квітка-Основ'яненко, і Куліш, а головне Кобзар Тарас — і все це разом розгорнуло й поглибило той процес аж до його вивершення 1917 року, коли за одну ніч появився і „дід-чорномор” Грушевський, і „полтавський сотник” Петлюра, і УНР, і Центральна Рада.

За цього самого часу відкрито також Америку. Розуміється, Америку відкривав вікінг Кабот, аргонавт Колумб і навіть запорожець Гармаш, але для зачарованої Руси Америка була закрыта. Особливо та Америка, що тоді з болями й корчами формувалася й випалювалася в

горнилі протиріч і зударів однієї з найжорстокіших воєн — Громадянської війни з її 800,000 людських жертв, включаючи сюди й найвидатнішого її президента Абрагама Лінкольна.

Це було народження майбутньої імперії в зудареннях титанічних темпераментів за пасовища, за золото, за вугілля — Америка Астерів і Вандербільдів з її 34,500,000 населення і припливом щораз нових хвиль іміграції, яка в той час давала 300,000 заокеанських прибульців переважно з Ірляндії, Англії, Німеччини, Австро-Угорщини і між якими почали появлятися також прізвища українського звучання.

Час швидкого розгортання індустрії. Прокладалися шляхи й залізниці, зшивалися південь з північчю, схід із заходом, в самому тільки початковому періоді — 1826 по 1865 роки, побудовано 35.000 миль залізничної лінії, а в 1877 році вже було 122,000 миль, з таким же зростанням урбанізованої робітної сили, з постійно зростаючою заробітною платнею, що доходить до інфляційного рівня, з драстичними заходами підприємців спинити це зростання, що в свою чергу викликало бурхливі страйки, особливо за президентури Бенджаміна Гаррісона в роках 1829-94, коли вибух перший великий страйк у сталеварнях Карнегі біля Гомстеду в Пенсильвенії, а пізніше за президента Клівленда з відомим страйком Пульманів, у якому взяло участь три чверті мільйона робітництва. . .

Але загально у той час господарська ситуація ЗСА значно покращала, чергова економічна паніка 1893 року була позаду, розпочалась довга доба суперництва між силами підприємців і робітною силою, зорганізованою в юніонних осередках. . . Як також вирівняння продуктивності півдня і півночі, між Америкою аграрною і Америкою індустріальною, доба, яка тривала півстоліття і витворила своєрідний стиль взаємовідносин між силами продукції і дала цьому континентові можливість згармонізувати свої продуктивні сили.

Знаний автор книги „Епіка Америки”, Джеймс Труслів Адамс, каже з цього приводу, що „ані американський фармер, ані американський робітник не був таким радикальним, як це розуміють в Європі. Далєбі, коли дивитися в минулість справ, за які тоді боролися — бачимо, що друга половина дев'ятнадцятого століття засадничо була дуже консервативною. Переляк, що постав між представниками великого капіталу, згодом перенесений у середовища меншого бізнесу, годі зрозуміти. Чого боялись великі капіталісти — постійно зростаючої контролі збоку федерального Уряду. Змагання відбувалося не між капіталізмом і соціалізмом або комунізмом, а між клясами, які глибоко вірили у свою капіталістичну систему. Це діялось між великою людиною і малою людиною, між збирачами багатства та сили і між людиною, яка домагалася можливості творити своє життя і жити в мирі.

Це був такий же старий конфлікт, як і американська Конституція — далєбі, як ціла американська революція. В гаслах революції, як і в проголошенні незалежності, проста людина спонукувалась до боротьби, щоб доказати, що вона важливіша і здібніша, ніж та, як її розуміли провідники. Помалу-малу проста людина стала успішно вимагати для себе місця, гарантованого їй в проголошенні незалежності” . . .

Цивілізована Європа бачила Америку, як міраж майбутнього людства, „з новим і праведним законом”, де людина кожної крові і мови може знайти собі місце. І тільки від неї самої має залежати, як це місце буде використане.

Але коли кожна людина створена рівною, як твердить Конституція цієї землі, чи такою ж рівною створено її інтелект? Це питання вима-

гало коментарів. Ні Джефферсон, ні Джексон, ані навіть Лінкольн не спромоглися на точну відповідь. Емігранти, які зривали з Європою і пускалися „в далеку дорогу на край світу”, не завжди були аж такі рівні в дусі і засобах діяння. Одні, як, наприклад, Джон Астер, прибували, щоб „нічого не робити” і залишити по собі (1848 року) 20,000,000 доларів фортуни, інші, а таких була більшість, прибували, щоб „тяжко працювати” і „заробити лише на кусень хліба”. Питання цих і тих — питання не конче соціології, а можливо також і біології, і клітин мозку, і тілець крові... А також і певної мозкової вправи, досвіду... Люди, які не мали можливості підозрівати, що в їхній мозковій коробці міститься щось трохи більше, ніж звичайний розум, такі люди не могли покладати великих надій на саму назву Америка, бо Америка — це 3,735,233 квадратних миль простору, це мільярди тонн вугілля, океани нафти, гори заліза, копальні золота, це ліси, це лани, ріки, океани. Це промисловці, торгівці, фермери, банкіри... Це ловці, це винахідники, конструктори, білі й чорні люди, пильні робітники і ледарі, включно з гангстерами і повіями.

І кожний, хто покидав Європу для Америки, мав право „свобідного вибору”. Хто за чим і для чого покидав Європу? Малороси, русини та всі інші царсько-кайзерівські підданці покидали її переважно з наглої потреби. Малороси, наприклад, мали свою власну Америку, що зветься Сибіром, куди вони могли дешевим коштом емігрувати або куди їх інколи засилала поліція, а тому, коли хтось з них ще й „тікав” до Америки, то було це здебільша з konieczности. Чимало незнаних конокрадів поробилися колумбами тільки тому, що це було вигідніше, ніж сибірська каторга. В Америці вони могли продовжувати свою професію на Далекому Заході або в Чикаго, торгуючи нелегально горілкою, а то й навіть іти до Сієри шукати золота. Історія здебільше ними не цікавилась, і вони розчинилися на землях Кольорадо, Ельдорадо, Каліфорнії. Їх перевернуті прізвища ще й сьогодні можна зустріти по всій території ЗСА — з Макогона ставав Мек’Огон, з Лисого Лісей. Зрештою, дуже природне лицедійство Америки часів „Дикого Заходу” з її „золотими гарячками”, а то й просто у безмежних преріях ковбойства з їх мільйонами коров’ячого інвентаря.

Але могли бути й інші, от хоч би аж там у далекій, замороженій Алясці, що її, як відомо, відкрили і підкорили козаки імператорської величності, між якими не могло обійтись і без наших вовків-сіроманців. Горе лише в тому, що люди цієї породи, з якоюсь незрозумілою впертістю не хотіли залишити по собі чогось записаного. От протанцює такий козак-невмирака вісімдесят років від краю до краю планети і, крім своєї люльки, нічого свої нащадкам не лишить. Його місце на землі затреться, його імення розвіється з вітром, дармащо густо-часто ці люди могли навіть підписати своє імення, а то й навіть закінчити десь якусь бурсу.

Залишилися хіба напівлегенди, напівпогади, як от хоч би про одного невтомного мандрівця 60-70-их років минулого століття — революціонера, соціяліста, співробітника герценівського „Колокола”, службовця царського посольства в Атонах, утікача від царської „охранки”, атонського ченця-схимника, одного з перших, уже записаних, імігрантів до цієї країни, сина священика зі села Кривені на Київщині і нарешті також священика, о. Агапія Гончаренка. Його шлях до Америки проходить через Лондон і через Царгород, через Атонську гору і через Єгипет — довгий, довгий, нерівний, бурхливий, з усілякими пригодами, атентатами,

як і слід такому Маркові Полю у ясі православного духовника і папасі запорізького козака, з бородою патріярха.

Чи не нагадує він в чомусь Джона Августа Саттера — засновника відомого форту в долині Сакраменто в Каліфорнії з 1839 року, першого піонера того чарівного краю на березі Пацифіку, великого мандрівця, ренчара, співпричинника прилучення Каліфорнії до Стейтів і нарешті великого невдачу-банкрута, який доживав віку з ласки Уряду у Вашингтоні.

За свідченнями о. Гончаренка, що переповідає також у „Пропамятній книзі” УНСоюзу редактор „Свободи” Лука Мишуга, а за ним також і інші зацікавлені, що для Аляски, а згодом і далі вдовж узбережжя Каліфорнії аж до Сан Дієго допливали українські козаки, які допомагали російському капітанові Берінгові 1724 року досліджувати цю велику, північну землю. Число їх, либонь, було досить велике, бо коли 1867 року Аляску продано ЗСА, там залишилося коло 20,000 козацького племені. Американці прийняли їх спершу за якусь особливу породу індіан, але згодом довідалися, що це прибульці із Східньої Європи, з землі козацької, української...

Розуміється, що такими припущеннями користуються, щоб вяснити походження всіх поселенців американського континенту, включно з інками, ацтеками і рештою „індіан”, але чи можна наших чубатих звитяжців, які на „дубах” перепливали Чорне море, громили Трапезунд, билися під Москвою, під Віднем, які оселилися за Дунаєм і на Кубані, чи можна їх перепровадити через Берінгову протоку аж до Сан Дієго на Пацифіку — сказати це без вагання годі.

Одначе, хто знає... Шлях Магелана, Жуана Кабріельо й інших знаних мандрівників став би такою ж легендою, коли б вони не залишили писаних свідчень. Теперішні американці переконані, що їх континент відкрив не Колюмб, а вікінги далеко перед Колюмбом, але Колюмб — це „писана історія”, а вікінги лише саги і здогади. Лишається хіба додати, що мова легенд переважно лягає в основу релігійних вірувань. У неписаній історії залишається багато „світових потопів” і „вевилонських”, що їх годі прийняти за чисту монету, одначе кожний такий потоп в очах сучасників міг постати зі звичайної повені Тигру й Ефрату, зважаючи на те, що в ті часи поняття світовости було також мітом і легендою.

Знаємо, що козаки запорізькі й не запорізькі любили вештатися по широкому світі, бо це вже така була їхня „козацька доля”, і це ж вони придбали для царя Росів Сибір і Аляску, але не були добрими літописцями. А тому й їхній нащадок Агапій Гончаренко, навіть видаючи свій „Аласкіян Гералд”, у якому з першого ж числа розказував своїм землякам про „дивні ідеї поета Тараса Шевченка”, для якого „не було у світі другої України, ані другого Дніпра”, що переповідав „Кавказ”, „Посланис”, „Думи мої, думи мої”, не залишив конкретних записок, як це звичайно робили подібні до нього мандрівники інших народів.

Але „з усіх емігрантів, що прибули до Америки, таки найнещасливішим був український емігрант”, — такими словами починає свою оповість про цю справу Лука Мишуга — наймаркантніший після о. Григорія Грушки редактор „Свободи” і видатний пропагатор справи УНСоюзу. Писав Лука Мишуга про „нашого емігранта” із заходу України, з Галичини, Буковини, Закарпаття. „Іхав чоловік за море — світ за очі”, зривався зі своїх століттями засиджених місць і прямував „на край

світу шукати долі". Не знав він географії, не знав англійської мови, не думав категоріями міста. На Галицькій землі 30,000 ліліпутових парцельок, з яких годі вижити — 16-24 сотики за день роботи, до того шинкарі, шахраї, лихварі, 2,500-3,000 ліцитаційних господарств в ціні не вище як 40 доларів. А ще до того процесування за межу, за курку і 100-120 річно церковних свят, тобто днів дефіциту.

„Поети і письменники описали ту трагедію, яку переживали емігранти”, — стверджує Лука Мишуга. Писав про це й Володимир Короленко („Без язика”), писало багато інших, переважно віршописців, але з нашої сьогоднішньої точки зору ствердження самого болю, горя, розпуки, безсилля, нужди справи ніяк не змінює... „Чув біль у серці, а сльози пекучі і очі, і лица зросили мені” (Сава Чарнецький). „Вони не просили, у сльозах молили, щоб ви на чужині по-божому жили” (С. Мусійчук). Один однотонний, мов звук трембіти, мотив, який можна розуміти, але якого не можна брати за рішення, за виправдання, за ідеал. Можливо вже час також робити хемічні аналізи цих сліз і цього горя, і тих ліліпутних господарств і, можливо, треба шукати їх причини далеко поза видимими ознаками „горя”. Не соціальні умови, не брак простору, не матеріальні злидні... небезпечніші „люті воріженьки” влізли до душ наших... І, мабуть, не плакати і не скаржитись „на долю”, а можливо, гарячим залізом почати випікати того рака інтелектуального безсилля, що поставило нашу людину на цю найнижчу ступінь європейського суспільства. Байдуже як, чим і хто коли завинив. В основі кожної такої поразки лежить та чи інша недорозвиненість біопсихології. Якша паталогія центрів думання, параліч вольових категорій. Стоїть дядько перед брамою панського палацу і розважає: — „А чи я знаю, чи можна сюди ввійти? А що єк вібіжит і дасть у писок? А відки я знаю, що не дасть?” — оповідає В. Стефаник. „Я живу так, що гаразд не знаю, — переповідає Володимир Гнатюк думку такої ж істоти в листах „З Угорської Руси”. — Живу із-за рук. Та киб жив із-за рук, най бй було; ай-бо четверо дітий у мене. Із-за рук уплачую усяку дань. Вадь коби заробок був усе — най бй було, айбо не є заробку все, а взими нігде не є його туй, хиба тко свої воли має — айбо тому не є біди. Земли только'мь має, що нігде уйти з хижі вон. Єнну'мь коровицю має і на уту плачу три сріберни в літо пасового”... .

Для соціяліста, „матеріяліста”, це явище ясне: поневолення, визиск, умови й обставини. Воно зовсім неясне для думаючої людини. Чому і як здорова, нормальна людська істота потрапляє нараз у таке безвихіддя? І коли ми хочемо вказати на якийсь вихід, то саме люди нашої Америки, переважно також прості, обережно почали його шукати і знаходити. Безнадійний Іван з Унгарської Руси, задубілий віками безпораїрко, потрапляє до Америки і починає жити. І яке щастя, що тут не було доктрини і „ізмів”, а конкретна, щоденна, буденна праця. І добрий приклад. І ясна мета. А ще добрі, розумні люди, які надали Іванові людської форми. Відчуття суспільної норми, організаційної системи поведінки і бажання рости та змагатися.

Америка, до якої були звернені очі всіх безнадійників, постала з надміру динаміки, зі спраги творчости, наснаги, ініціативи. І саме вона була найкращою санаторією для всіх знедолених, спаралізованих, покривджених. Вогонь її динамізму палив і спалював кожну неміч, яка сюди потрапляла. Не було часу на квилення. Людина діяла, квапилась, змагалася — тяжко-нетяжко, справедливо-несправедливо, а жила, „дороблялася”, усамостійнювалась, вирівнювала хребет, набиралась віри

в себе і — перемагала. Кризи, банкрутства, нові спроби, нові успіхи, а все разом темп Америки.

А всезнаюча статистика, наприклад, з років 1885 по 1894, стверджує, що до берегів Америки з Великої Британії (Англії, Шотляндії, Валії й Ірляндії) прибуло 1,189,000 нових імігрантів, з Німеччини — 984,000, зі Скандинавії (Данії, Швеції й Норвегії) — 652,000, з Австро-Угорщини — 476,000, з Італії — 474,000, а з Росії (Московщини, України, Польщі) — 379,000.

Можна твердити непомилно, що в числах імігрантів з Австро-Угорщини і Росії переважна частина це були русини, рутенці, малороси, з чого, наприклад, такий граф Мелива в „Русько-Американському календарі“ з 1897 року стверджує, що „на величезній простороні Сполучених Держав, від Нью Йорку до Сан Франсіска, від Ріо Гранде до джерел Міссури, живе нині до 200,000 русинів“... Може бути й інша статистика, але одне ясне, що до основної чорноробочої сили того часу, десь після ірландців, поляків і литовців, додалися рутенці.

Як це сталося? Дуже просто, а разом дуже зворушливо, а інколи й мелодраматично. Для людей українських Карпат із задимлених хаток, далеких від великого світу така подія, як виїзд за океан, мусіла бути потрясаючою. це міг бути сільський поет, непоправний мрійник, грач на сопілку, місцевий мудрагель, романтичний бунтар. Інколи це був наймит, заборгований батько родини, неохочий рекрут гунгварського війська. Один з таких, мабуть, вільнодумний місцевий Сковорода, підписаний Гр. Гр., залишас нам у „Русько-Американському Календарі“ свою „поезію“ на цю тему, в дусі і стилі тодішніх досягнень цього роду словесности, яку можна назвати баладою чи піснею і співати на мотив шакарських чи пастушних пісень коломийкового ритму.

*Ой, погана се робота
У жида служити.
Ой, Боже мій милосердний,
Як на світі жити?
Вон знайшлися добрі люди,
Мудру раду дали:
Грошей мені позигили
Та їхать казали
В далеку Америку,
Чрез широке море,
Там затопиш, віщували,
Свою біду-горе!
У неділю, вранці рано,
Ми з селом прощались,
Як до церкви на утренью,
Дзвонити позали.*

*Куди везли і де везли,
Того вже не знаю.
Аж в Гамбургу зупинились,
То ще пам'ятаю.
В тім Гамбургу, в півжидівськім,
Взяли нас агенти,
Як ворони, обступили,
Кригать, „Чи маш центи?“...*

Ця поема скандується досить протяжно і оповідає про цілу подорож завзятого русинського Колумба з невід'ємною для нього скаргою на життєві умови, з традиційним жидом, який звичайно відігравав у його житті рішальну роль. Він міг бути і його господарем, і його банкіром, і агентом, і, нарешті, дорадником та працевластувачем у самій „Гамериці”. Усе життя цього філософа проходило під знаком всюдисущого і всезнаючого жида. Сантиментів, розуміється, не було. „Як ворони обступили, кричать: „Чи маш центи?” Мудрий Мошко Іцкович має за собою тисячі років мандрівного життя, він набув сві йдосвід і знання довгою, впертою працею з роду в рід, протягом безлічі поколінь, для яких батьківщиною було „убі патрія, убі бене”. До того він має інстинкт відчуття вартостей, вийняткову здібність пізнавати ті чи інші явища і негайно підкоряти їх за своєю вподобою.

Цілком відмінна ситуація нашого поета-наймита, трагедія якого в повному розмірі почнеться вже на цьому узбережжі. Піонер часів Релея чи пілігримів знаходив тут ворожість первісної, незайманої природи — живої і мертвої, людини і звірини. Перед ним лежав незаний, незмірний континент, який треба було перейти, зміряти, підкорити своїй волі.

Відмінну ворожість знаходив тут наш піонер-наймит. Його ворогом була залізниця, корабель, причал, митниця, урядовці, агенти, вулиця, будинки. Це були його дикі звірі, його індіани, його бездоріжжя, його праліс. Вулиця Нью Йорку в його очах набирала вигляду упиря, з-за кожного її рогу чигала на нього якась смертоносна потвора, він стояв тут німий, самотній... Стільки людей, а він у безлюдді, стільки будівель, а він без даху над головою, стільки їжі, а він голодний, стільки галасу, а він німий, як риба. О, як було б гарно, коли б хтось підійшов і запитав його мовою, хто він, звідки, якого роду, чого шукає, допоміг і скерував. Він вимагає лише одного: праці. Робити. Заробити. Наїстися. Послати трохи грошей жінці й дітям. Він не піде жебрати, грабувати. Він кришталево чесна, чиста людина. Його ці чесноти такі великі, що в цьому великому, нечистому, гамірливому Вавилоні видаються злочином, з яким треба ховатися від очей людських.

І хто міг підійти й запитатися? Звичайно, жид. Мошко чи Іцько з Криворівні чи Сваляви, тепер 11-ої вулиці, який тут торгує старим одягом, посередничає в пошуках праці. Він і питає, і порадить, і заведе, і покаже, і передасть з рук у руки. Це коштуватиме комусь кількामісячного заробітку, але питання Америки буде розв'язане.

Газета „Свобода” з тих часів переповнена баладами про таких лицарів. „Заки такий русин, — оповідає вона, — приїхавши до Америки, допитався до своїх „краянів, мусів перетерпіти всяку нужду і біду, голод і холод, а часто переплачував за це життям і гинув десь у незнаному місці, в лісовій ярузі, а тіло його накрила хіба впала зогнила деревина”. Питання „краян” було питанням бути чи не бути, мати сусіда, мати живу, свою, вже осілу людину десь у якійсь долині Коннектикату, Гудзону, на фармах Огайо, в копальні Пенандоа, дібратися туди, обняти друга, брата, товариша, наговоритися про своє село, обговорити кожну куму, кожного вуйка, розказати про кожне свято, весілля, христини, мерлини, випити по-християнськи „за здоров'я” і затягнути стару, знану, рідну пісню, залити горе, болі й рани. О, це вже піде! Це ж бо Америка! Дакота-не-Дакота, ми вже вдома, на місці, свої, разом. Ось нас тут уже громадка — десять-тридцять родин, а там би ще церковцю та отця-превелебного, а там, диви, і фарма, і четверо коней, і гурт корів, і поле. Роки за роками, і русин-наймит вже на повну губу господар,

більший і кращий, ніж той з його села пан, до якого боявся на поріг приступити.

Але це не давалось задарма! Що ні, то ні. Іван тяжко працював. Від світання до смеркання. Корчував ліс, розорював переліг, сів зерно, збирав урожай. Не жалів ні рук, ні спини, заливав своїм потом прерії. Вписував Маріічку з рідного села - солодку, як ягідку, оплачував їй дорогу, зустрічав, як королеву, а там, диви, весілля на всі фарми, столи від їжі гнулися, пили і співали гейби сказилися. А там діти поспипались... Ще рік, ще десяток і повий двір машинерії, а там і перший „форд“, і Іван тепер не Іван, а Джон і звуть його „містером“, а там і „джентлменом“, і мова його стає рвучкою, гострою, певною. Де поділися всі ті скарги і плачі? Його тепер не вбереш у межі ніякої Дуклі. Без нього і президента не виберуть, і закону не напишуть.

О, Америко, Америко! Яка ти чаклунська! Як ти вмієш людину перетвітати! Без ніяких мудрих книг, ніяких барикад, ніяких Че-Ка. Зі своїми примітивними Іванами орама прерії, копала вугіль, промивала золото, зводила хмарочоси.

Питання вічне і морочливе: чому до цього часу ніхто з великих не дав мудрої відповіді, що, наприклад, всезнаючий „Капітал“ не знайшов тут читача, а разом з цим тут розв'язано стільки пекучих питань „капіталу і праці“, що їх ніде інде не вдалося і, мабуть, ніколи не вдасться розв'язати краще?

Кожний, хто припливає до Америки через Нью Йорк, перш за все бачить відому бронзову, проекту француза Ф. А. Бартольді, на 151,51 фута заввишки, скульптуру з назвою Статуя Свободи, подаровану З'єднаним Стейтам Америки французькою владою з приводу їх століття і споруджену 1885 року в гирлі Гудзону на острові Бедло.

Статуя Свободи зроблена у вигляді жінки в староримській туніці, з вінком на голові і смолоскипом у високо піднесеній правій руці. Від 1885 року цей символ стільки разів зловживано, так часто викривлялося його на вулицях міст Європи, на барикадах з червоним прапором, на фронтах революції з мільйонами людських жертв, що про це годі розповісти звичайними словами, аж поки не дійшло до Леніна, до Сталіна, Гітлера...

Але Франція Третьої Республіки, за президентства Франсуа Грєві, під гаслом „ліберте, егаліте, фрaternіте“, все ще вірила у Свободу, як вияв найвищого прагнення людського духа, а тому не могла знайти кращого подарунку на ювілей століття ЗСА, як саме цю статую, зі щирим переконанням, що саме там, на тому великому, новому, динамічному просторі вона знайде, нарешті, свій практичний вжиток. Ані Франція Робесп'єра і Паризької комуни, яка в той час репрезентувала Європу, ані ті голосні й настирливі, в той час нові ідеї майбутніх революцій, не давали гарантії, що народжена там Свобода зможе розвинути у кліматі за давніх, перестарілих суспільних традицій, перенесених з минулих, клясичних культур з їх спекулятивним поняттям цього абсолютного, неподільного скарбу людини.

І лише Америка „з народу, через народ, для народу“, а головне „нового і праведного закону“, із засадничим переконанням, що під народження „кожна людина є рівною“, байдуже, як ту рівність використає кожна індивідуальність, лише ця Америка дістала той виїнятковий патент на широке й найширше користання цієї великою благодаттю.

Жінка століття

написала Іванна Савицька

Стоїть у пристані Нью Йорку могутня і висока, та не як переможниця у війнах і боях. Стоїть з піднятим вгору смолоскипом, усміхнена, ласкава, добросердна, і наче просить: „Прийдіть до мене втомлені і бідні, прийдіть бездомні, гонені і спрагнені свободного життя, а я освічу вам ворота Волі”. (Виймок із поезії Емми Лазарус, в якій сто років тому поетка назвала Статую Свободи — Матір'ю Вигнанців).

У століття нашого поселення варто б присвятити Статуї дещо уваги, тим більше, що її „народження” збігається з початком нашої іміграції, а вона сама, по суті — „французька емігрантка” з бігом обставин теж поділяла колісь долю скиталки.

Ідея побудови Статуї Свободи зродилася в 1865 році. Французький історик Едвард Ляболе запропонував закріпити французько - американський союз побудовою Статуї, якої конструкція мала б довершитися у Франції, підставу для Статуї мала б

виконати Америка. Проект апробовано рівно сто років тому, і французький скульптор Фрідріх Бартольдів взявся наполегливо до праці.

Ідея побудови Статуї сподобалася французам. В той час, як Бартольдів працював над моделем, французи спонтанно збирали фонди, включивши в збіркову акцію все громадянство, без допомоги держави. На той час чвертьмільйонна сума вповні гарантувала завершення роботи.

Модель Статуї висотою дев'яти стіп був готовий, прийшлося побільшити його чотири рази, опісля кожну вимірену частинку побільшувати окремо і у висліді заблестіла тріюмфально над Парижем гігантська Статуя висотою 152-ох стіп.

Статую розложено на частини, спаковано в скрині, і так, французькою емігранткою вона припливла до Нью Йорку, та тут для Статуї ще не зготовили місця.

Фонди збиралися поволі, робота над підставою зупинилася і щойно

видавець Пуліцер, сам емігрант, взяв-ся популяризувати справу. Своїми полум'яними статтями так розворушив громаду, що два роки згодом, в 1886 році Статуя Свободи стала на Острові Волі і звідси освічувала і освічує мільйонам емігрантів шлях до волі.

Такою величною і достойною я бачу її з мого вікна. Однієї соняшної неділі пливу корабликом поклонитись Матері Вигнанців. Пливу, колишусь, коливаюсь. Море спокійне, одностайне, не те, що колись, чверть століття тому. А час пролетів мигунцем, і я, гей би вчора, допливаю до берегів Америки.

Корабель „Тейлор” підпливас до пристані. Більшість скитальців хворі, лежать безсило в кабінах, а ті, що вийшли на поклад, махають руками в напрямі Статуї Свободи.

А в серці — журба, а в серці печаль і непевність завтрішнього дня...

В пристані дуже гамірно. Є свої люди, є рідна мова, є опіка.

Як нині бачу — добрі, сердечні обличчя, перше горнятко кави, доторк добрячих рук і щире серце. Пані Іванна Бенцаль, пані Катерина Пелешок, д-р Галан і багато, багато інших. Невже ж можна забути?

Як же тиснуться на уста слова подяки всім тим, що колись в пристані говорили: „Прийдіть до нас втомлені, гонені і бездомні, а ми зогріємо вас рідним, щирим теплом”...

І я, як колись, підношу на кораблику руку, махаю на вітання Статуї Свободи, моїй колишній знайомій.

Ми на Острові Волі. Тихо, затишно. Мило дивує чистота. Є зелень, кущі, дерева, бракує квітів.

Входжу до підніжжя Статуї, підношусь східцями і я в Музеї Еміграції. Не йду, а пробігаю одно віконце за другим.

Історія перших поселенців, сцени громадянської війни, невілляництво, манекени давніх одягів, повні габльотки польські, чеські, мадярські, словацькі, габльотка квакерів, окрема жидівська кімната з їхньою то-

рою (перших п'ять книг Старого Завіту), що збереглися чудом в концентраційнім таборі, і маленьке віконце на спілку з мадярами, а в ньому українська доріжка вилиняла, поплямлена, прозора від старости, бідна, мов якась сиротина, аж жалко на неї дивитися.

Виходжу з музею з важкою на серці журбою. А що ж ми принесли в подарунку Матері Вигнанців в її достойне Століття?

Шукаю пояснень в інформаторів, ніхто нічого не знає. Шукаю брошурки історії еміграційного музею, теж немає. Питаю за компетентною особою і врешті дістаю адресу: Federal Hall, 26 Wall St., New York.

В понеділок їду туди. Мене заводить секретарка до бюро адміністраторки Музею. Дуже привітна пані просить мене сідати. На письмовому столі велика фотографія її предків, виразного африканського походження, сама пані біленька, з дрібоньким, крученим волоссям.

Я заявляю, що не репрезентую ніякої організації, не приходжу сюди в делегації, — я тільки українка, цікавлюся справами музею і хочу розпитати, якими шляхами поособити нашу габльотку.

Ввічлива пані порпається у якійсь течці і витягас звідти список сімдесяти організацій, які двадцять років тому увійшли в склад Комітету для Кооперації в справах музею. Між тими етнічними організаціями — дві наші дуже поважні установи.

Коротка історія Музею Еміграції. Ідея створення музею в пошану емігрантів зродилася у 1954 році. Група думаючих і патріотичних громадян в порозумінні з Товариством Охорони Національних Парків звернулася до президента Айзенгавера, який виявив тій ідеї свою піддержку. Музей задумано примістити у підніжжя Статуї Свободи.

Церемонія вмуровання наріжного каменя під музей відбулася у жовтні 1962 року, а десять років опісля на Острові Волі.

Церемонію відкриття довершив особисто тодішній президент Ніксон, і моя співрозмовниця вручила мені запрошення на це урочисте свято. (На жаль, із трирічним запізненням).

Щоб наша розмова не лишилась безплідною, я спитала директорку, що нам належить робити для покращання нашої репрезентації. У відповідь ввічлива пані написала мені письмо, яке дослівно цитую:

„Напишіть нам на письмі ваші побажання відносно Музею на Острові Волі, і ваші сугестії відносно додаткових виставових експонатів, які запропонує ваша організація.

Час від часу ми уряджуємо спеціальні виставки, які відносяться до окремих ділянок культури, і ті виставки спираються виключно на добровільних пожертвах експонатів. Ціл-

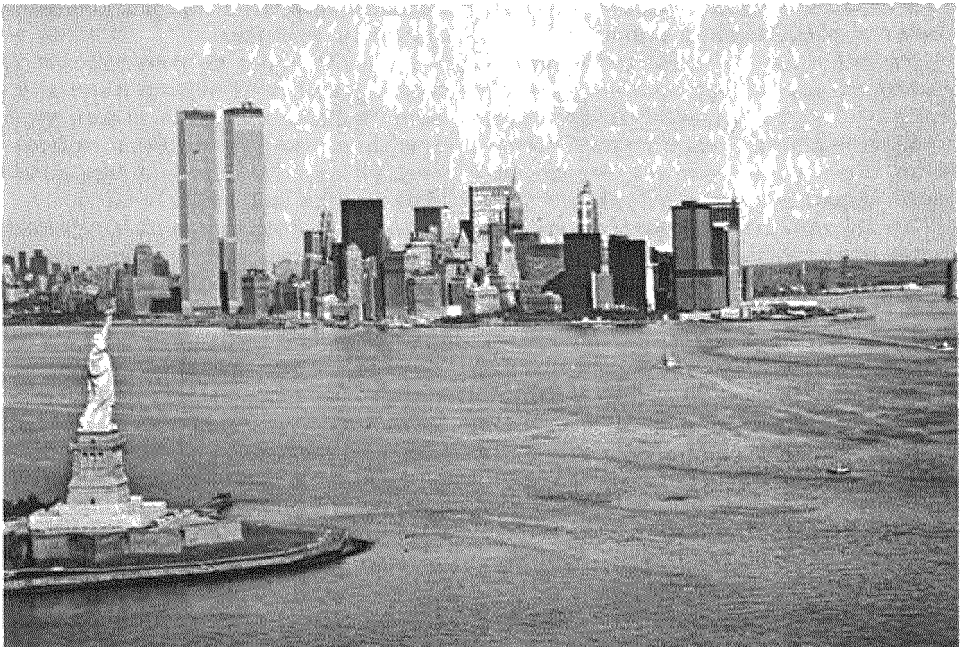
лю тих виставок є пожвавлення і поновлювання функцій музею.

Ми будемо раді мати ваші побажання кожночасно і радо підемо назустріч кожній етнічній групі, яка прийде до нас із ними”.

Mrs. Viola Scott Thomas, Administrator, American Museum of Immigration, Inc., 15 Pine Street, New York, N. Y. 10005. Tel.: 422-2150.

У століття нашого поселення гідно привітати Матір Скитальців.

Складаючи їй у стіп наші дари у формі музейних експонатів, що їх оглядатимуть тисячі, тисячі людей, ми в першій мірі обдаруємо тими дарами самих себе, своєю совістю, свос обличчя і ім'я живої і думаючої нації.

СТАТУЯ СВОБОДИ

Цей славний символ волі і миру при в'їзді до порту в Нью Йорку зустрічає всіх, хто приїжджає до цієї світової метрополії.

Алексіс Токвіль каже, що його постанову й бажання відвідати Америку найбільше збуджувало те, щоб побачити, як далеко засягла європейська цивілізація, та, якщо дозволять обставини, він мав намір відвідати якесь з тих індіанських племен, які замість включитися до того, що білі називають задоволенням суспільного життя, втікають від тієї цивілізації все далі в нетрі.

Від Нью Йорку що далі на північ просувався Токвіль із своїм другом Густавом Бомонтом, здавалося, що ціль їхньої подорожі втікала від них. Проходили околицями, славними з індіанської історії, потрапляли на долини, що їм індіани надавали назви, перепливали ріки, які все ще мають назви їхніх племен, але всюди хата індіанина уступала місце будинкові цивілізованих людей, ліси були повирубувані, пустки оживали.

„Все ж, здавалося, ступаємо слідами індіан”. „Десять літ тому вони тут були”, — говорили нам. „Тому п'ять років”... „Тому два роки”... „Там, де побачите найгарнішу церкву, — розповідав один, — я зрубав перше дерево”. „Тут, — розказував інший, — збиралася велика рада ірокезів”.

„Що ж сталося з індіанами?” спитав я. — „Індіани, — відповів наш господар, — пішли кудись, десь там на другий берег Великих Озер. Ця раса вигибає; вони не надаються до цивілізації, цивілізація нищить їх”.

„Прастарий нарід, перший і повноправний власник другої частини світу, топиться з кожним днем, наче сніг на сонці, зникає на наших очах із землі. На тому самому місці замість нього виростає інша раса з ще більшою скорістю, вирубує ліси, висушує мочарі, озера, великі, наче моря, безмежні ріки дарма ставлять спротив її переможному походу. Пущі перемінюються в села, села в міста. Щоденний свідок цього чуда, американець, не знаходить у тому нічого дивного. Ця неправдоподібна руїна, цей більше дивний хід подій, це для нього щось зовсім звичайне в цьому світі”.

Так то пройшли вони обидва в пошуках „дикунів” і пущі 360 миль, які ділять Нью Йорк від Боффало. Перше, що їм впало в очі, це було велике число індіан, які того дня зішлись в Боффало, щоб одержати гроші за ґрунти, які відступили для ЗСА. „Ніколи, здається мені, — каже Токвіль, — не був я більш розчарований, як тепер, коли побачив тих індіан. Я був захоплений спогадами Шатобріана й Купера і сподівався, що в американських тубільцях побачу мужів, на лицах яких природа залишила сліди гордих чеснот, що їх пробуджує дух волі. Я думав, що побачу людей, тіла яких завдяки ловам виглядають наче ставелі. Я розчарувався. Індіани, яких я тоді побачив, були невеликі на зріст, члени їх тіла, поскільки можна було здогадуватися, бо були зодягнені, були тендітні, шкіра замість бронзово-червонавої барви, як загально думают, була темно-бронзова, так що на перший погляд подобали дуже на мулатів. Довге чорне блискуче волосся звисало їм тугими пасмами довкола шиї і плечей. Уста, понайбільше, надто великі. Вигляд обличчя злющий. Їх поява говорила наочно про те, яке лихо може спричинити лише нестримне надужиття алькоголю. Подобали на людей поміж найнижчої голоти наших великих міст. Із пороками, які перейняли від нас, змішувалося щось таке нелюдське, що робило їх ще більше відразливими. Ті індіани не мали з собою ніякої зброї, були в європейських убраннях. Пізнати було, що ця ноша була для них чужа, та що почувалися в ній, наче в'язні. До європейських прикрас додавали свої власні, пера, величезні сережки й нашійники з мушель. А ці слабовиті, здегенеровані створіння належали до колись одного з найвідважніших племен староамериканського світу. Те, що ми бачили, — а прикро, що мушу це сказати, — то були залишки славного союзу ірокезів, бистрота яких не менше була знана, як і їх відвага. Одначе ми зробили б кривду індіанській расі, якщо б оцінювали її на основі тих знищених зразків.

Увечері ми пішли до Боффало й недалеко останніх домів побачили індіанина, що лежав при дорозі. Це був молодий чоловік. Не рухався, ми думали, що він неживий. Та здавлюваний стогін, що з трудом добувався з його грудей, казав нам, що він був ще живий і боровся з цим страшним очманінням, яке спричинює горілка. Сонце вже було зайшло, земля звогчила, Все говорило про те, що той нещасний помре, як хто не порятує його.

Тоді саме індіани покидали Боффало, щоб вернутися до свого села. Час від часу якийсь гурток проходив попри нас. Підходили ближче, перевертали недбало тіло нещасного земляка, щоб пізнати, хто він, і йшли далі, ні трохи не зважаючи на наші завваги: майже всі ті люди були п'яні.

Нарешті надійшла молода індіанка, стала підходити дуже обережно до молодого чоловіка. Може то була жінка вмираючого або сестра. Приглядалася йому пильно, кликала голосно по імені, намацувала його сер-

це, коли ж переконалася, що він не живий, старалася пробудити його. А що її труди були даремні, розсердилася. Би́ла його по голові, шургала ще руками по обличчі, копала ногами. Коли так нелюдськи поводитися з ним, кричала так дико, що ще сьогодні наче чу́ю її крик. Ми обоє сказали їй рішуче, щоб забралася. Послухала, але, відходячи, зареготалася голосно.

Коли ми повернулися до міста, говорили з кількома людьми про того індіанця. Кажали, що йому грозить смерть, впевняли, що заплачимо, хто прийме його до хати. Все було даремне. Не могли ми нікого зворушити, щоб заопікувався нещасним. Одні говорили: „Ті люди звикли забагато пити і спати на землі. Вони не вмирають з того”. Інші признавали, що індіанець мабуть помре. Одначе з їх вигляду можна було відчитати недосказану думку: „Що ж це таке дуже важливе — життя одного індіанця?” Такі то загалом були почування серед тих людей.

Часто зустрічали ми на нашій мандрівці міщан, які, сидячи вигідно при ватрі, говорили нам: „Число індіанців з кожним днем меншає. Не тому, щоб ми їх часто побивали в боях, але горілка, яку ми їм дешево продаємо, забирає щорічно з-поміж них більше, ніж могла б забрати найновіша зброя. Цей світ належить до нас, -- додавали вони. — Бог, який відмовився дати тубільцям талант, цивілізацію, тим самим признав їх заздалегідь на неминучу загибель. Справжні власники цієї частини світу -- це ті, які вміють використати її скарби“).

15-го липня відїхав Токвіль кораблем „Огайо” до Детройту. Був сильний вітер, хвилі на озері Ірі були такі бурхливі, наче на океані. Часом бачили здалечини верхочок церковної вежі, білі, чистенькі доми, крамниці. Два кроки далі, і знову непроникливий праліс, що відбивався у плесі озера. Детройт, містечко (2,000-3,000 мешканців) оснували в 1710 році сзуїти посеред лісів. Живе тут чимало французьких родин. „Так то перемандрували ми цілий Ньюйоркський стейт і сто миль проїхали озером Ірі. Цим разом потрапили на край цивілізації, але зовсім не знали, куди тепер звернутися. Довілатися про те не було легко, як хто думав би. Щоб хтось із цікавості хотів пускатися в непрохідні пущі ніхто з американців не хотів нам повірити.

„Хочете бачити ліси, — казали нам, підсміхаючись, наші господарі, — то йдіть весь час вперед і так дійдете до вашої цілі. Якраз в околиці є нові дороги й витопані стежки. А щодо індіанців, то побачите їх аж забагато по наших майданах і вулицях. Задля того не потребуєте йти дуже далеко. Вони помалу стануть культурними трохи, а з вигляду вони не такі дуже дикі“.

Ми зрозуміли, що так нічого не довідаємося і треба взятися на штуки. Отже зайшли до службовця, який на припоручення ЗСА продає незаторкнену ще землю, до якої належить частина дистрикту Мічиген. Сказали йому, що хочемо купити ґрунт і раді б знати, яка ціна і т. д. Він став широко розповідати: „Оця частка, — мовив, вказуючи на мапі на ріку св. Йосифа, яка впадає до озера Мічиген, — надавалася б найкраще для вас. Земля добра, там уже є гарні села, курсують поштові вози“.

Ми побачили, що так із ним не дійдемо до цілі, і спитали, в котрій околиці ще майже нема колоністів. „Тут кругом на північний захід до Понтіяка і довкола цього села постали недавно гарні поселення. Одначе далі годі й подумати, щоб там поселитися. Ця околиця вкрита непрохідним лісом, де є тільки хижі звірі й індіанці”. Ми подякували, дуже

вдоволені, що довідалися нарешті про околицю, якої ще не заторкнула цивілізація.

Токвіль і Бомонт позичили пару коней і вибралися в дорогу. „Якщо ми дійсно раді були бачити тільки ліси, то наші господарі мали рацію, коли казали, що не потребуємо йти далеко, бо на милю від Детройту веде дорога до лісу, який не має кінця-краю. Час від часу подибуємо в лісі чималі галявини. Дзвінки на шії худоби вже здалека сповіщають, що десь пасуться корови і десь тут мусить бути управлена земля. Небаром уже дасться чути і стукіт сокири, яка підрубує дерево. Йдемо ще далі й заходимо до частини лісу, дерева якого серед літа мають зісохле гілля, без листя, наче взимку. Коли приглянутися їм ближче, то бачимо, що кожний пень кругом обрубаний, щоб сік не доходив і дерева скоро гинули. Колоніст не може відразу вирубати всі дерева, а під такими сухими засіває кукурудзу, бо вже не перешкоджає тінь. Тут теж і хата колоніста з кругляків, рідко довшя як 30 стіп, 20 стіп широка, 15 стіп висока. Підійдете ближче до хати, зараз показуються діти, що бавилися серед трав і, наче перелякані, втікають від чужинця. З хати вибігають два великі пси, а за ними з'являється колоніст і просить зайти в хату. Хата звичайно має лише одне вікно. Над кухнею воєнні й ловецькі трофеї, довга рушниця, шкура з оленя, вірлині пера. Перед ватраном часто висить мапа ЗСА. На етажерці з негнблованих дощок кілька книжок. Бачимо там Біблію із знищеними обкладинками, що певно належала вже до кількох генерацій, молитовник, часом якусь поему Мільтона або трагедію Шекспіра. Вздвож стін негнбловані лавки, валіза, господарське приладдя та кілька проб зо жнив. Посередині хати розхитаний стіл, на ногах якого видніють ще галузочки з листям. Може ті ноги так і ростуть із землі. На столі чайник з англійської порцеляни, ложки, звичайно дерев'яні, й газети.

Коли входимо до такої хати, то господар вітає нас поданням руки, але з його лица не пробивається ані щирий привіт, ані радість. Говорить тому, щоб завдавати питання, а як дістає бажану відповідь, знов попадає в задуму. Коли ж ви його питаєте про щось, то, наперед розумно подумавши, дасть вам відповідь.

Це народ завойовників, до якого належить майбутнє Нового Світу. Його мета завоювати пуцу. Це його обов'язок, який показує йому цю роботу, а не якась приємність. Його не захоплює краса країни, в Америці він живе з сокирою і газетою. Його молода, завчасу зів'яла жінка, готовлячи обід, рівночасно колише немовлятко. З рис її лица пізнати, що життя її нелегке. Кругом неї здорові діти, напівголі, справжні діти дикої пуці.

Хата, що в ній живе колоніст із жінкою й дітьми, не поділена на окремі кімнати, не має теж стриху. Ціла сім'я збирається в цій хаті, ковчезі цивілізації, укрита в океані листя, це свого роду оаза серед пустелі. Сто кроків від неї кругом непрохідний праліс.

Увечері, після заходу сонця, прибули ми до Понтіяка. Двадцять чистеньких будиночків і стільки ж крамниць, добре забезпечених запасами, ясний струмок, чотирикутня галявина та знову кругом безмежний ліс. Це точний образ Понтіяка, що може за яких двадцять років буде містом. Вигляд тієї місцевости пригадав мені те, що місяць тому говорив мені в Нью Йорку Галятен²⁾, що в Америці взагалі нема ніяких сіл, принаймні в європейському розумінні. Тут доми поселенців порозкидані серед розлогих піль. В одному місці сходяться мешканці на ярмарок. В тих так званих селах є тільки один адвокат, друкар і куп-

Gov. William Henry Harrison presses on against Indians at Tippecanoe River in 1811 (opposite). Victorious Americans found British arms among vanquished redmen's possessions. That, plus Harrison's boasts—recollected in the 1840 presidential slogan "Tippecanoe and Tyler too"—persuaded American War Hawks that northwestern neighbors' land should and could be invaded.

ці. Ми мешкали в гарній гостинниці (їх є тільки дві). В реставраційній кімнаті, яку тут звуть ваагroom, подають напої, сходяться туди найбідніші робітники й найбагатші торгівці як собі рівні, щоб покурити, випити та поговорити про політику. Коли господар довідався від нас, що ми хочемо купити землю, але спочатку хотіли б знати про ціни, він запровадив нас до окремої кімнати, розгорнув мапу Мічигену та став більш-менш говорити таке:

„Тут не так, як у Франції. У вас робоча сила дешева, а земля дорога; тут земля не коштує майже нічого, а людська праця страшна. Кажу це вам, щоб пояснити, що в Америці, як і в Європі, треба мати гроші, щоб поселитися, хоч це відбувається в різний спосіб. Щодо мене я нікому не радив би жити в цій дикій пущі, якщо він не має принаймні 150-200 доларів. Морг землі не коштує в Мічигені більше як десять шілінгів, коли вона ще необроблена. Це рівняється більш-менш платі за один день праці. Отже робітник за денний заробіток може купити собі морг землі. Та як лише купив, відразу починаються труднощі. Щоб дати собі раду, роблять люди ось що: Піонер вибирається на закуплений ґрунт, бере з собою корову, солоне м'ясо, дві бочки муки й чай. Якщо недалеко є яка хатина, він іде туди, там його на якийсь час притулять. В іншому разі, серед лісу, який має бути його полем, розкладає собі шатро. Найперше вирубає найближчі дерева, з них збудує яку-таку хатину. Вдержати худобу в нас ніщо не коштує. Найбільше коштує обробка землі. Якщо прийшов із сім'єю, яка йому може помагати при перших роботах, його життя доволі легке. Коли ж він сам або діти маленькі, тоді мусить сам про все дбати. Щоб зробити врожайним один морг землі, це коштує 3-4 долари. Коли ґрунт уже оброблений, засаджує його картоплею, решту засіває житом або кукурудзою. Кукурудза наче створена для пущі. Вона рятує цілу сім'ю від неминучої загибелі. Найтяжчі перші роки, потім устаткується добробут, опісля багатство”.

„Тяжке це життя в такій пущі, — запитали ми, — але чи бодай колоніст певен свого життя?” „Кожне прочищення лісу — тяжка річ, — відповів він, — і майже ніколи колоніст і його родина не врятуються від лісової гарячки. Коли йдете туди восени бачите часто всіх мешканців хати аж до найменшої дитини хворих на цю гарячку. Вони здаються на Божу волю і ждуть кращої будучини”.

„А не можуть сподіватися рятунку від своїх ближніх?” „Так сказати -- ніколи”. „Не можуть купити ліків?” -- „Найближчий лікар звичайно живе десь на віддалі яких 60 миль. Вони роблять так, як індіани: мيراють або видужують, як Бог дасть”.

„А чи доходить до них слово Боже?” „Дуже рідко. Ще годі було так уладитися, щоб у наших лісах мати часто Службу Божу. Щоправда, кожного літа приходять кілька духовників-методистів, щоб відвідати нові поселення. Вістка про них поширяється дуже скоро. Це велика новина. В означену пору вибирається емігрант з жінкою і дітьми стежками, ледве що протоптаними, на умовлене місце. Сходяться люди з округи 50 миль. Служба Божа правиться в лісі, проповідниця збита будь-як із пнів. Великі дерева, що лежать кругом, це лавки. Всі піонери і їх родини розтаборюються в лісі. Відправи слухають не раз три дні та три ночі. Треба бачити, з якою побожністю моляться ті люди, як святочно слухають слів священика”.

„В нас вірять звичайно, що американські пущі заселяють європейці. Як же ж це, що ми за весь час мандрівки по ваших лісах не стрінули ніодного європейця?” На цей запит господар гордо і вдоволено

всміхнувся: „Тільки американці мають відвагу виставляти себе на такі труднощі й тільки вони є в стані цей добробут оплачувати такою ціною. Європейський емігрант залишається по великих прибережних містах. Там працює він як ремісник, домашній помічник і чується вдоволенням, якщо своїм дітям може забезпечити таку саму спадщину. Навпаки, американець заволодіє землею і так старається забезпечити собі будучину”.

Ми подякували господареві за інформації, але сказали, що заки поселимося в його околиці, думаємо ще відвідати Сагіно, тому хотіли б одержати ще деякі вказівки. На слово „Сагіно” господар глянув на нас, наче б ми вирвали його з дійсного життя і переселили в якесь царство фантазій. „Двоє розумних людей хочуть іти до Сагіно! — скрикнув він. — Не хочеться вірити!” „Чому ж би ні?” „Чи знаєте ви, що Сагіно аж до Тихого океану це ніщо інше, а тільки дика пуща. Чи подумали ви над тим, що там повно індіан і комарів, що прийдеться вам спати в лісі на вогкій землі. Чи подумали ви про гарячку, про те, що заблудите в непрохідних лісах?” „Це все може бути правда, але завтра рано вибиратимосся в дорогу”.

Ми мали поручення звернутися до пана Віліямса,⁴⁾ який довгий час займався торгівлею з індіанами племені Чіпвей і мав сина, що жив у Сагіно. Він міг нам подати корисні інформації. Проїхали ми лісом уже кілька миль і думали, що вже десь проминули хату Віліямса, як нараз побачили якогось старого, що працював у своєму городчику. Ми заговорили до нього. Це був, власне, сам Віліямс. Прийняв нас дуже щиро і дав листа до свого сина. Ми спитали, чи не потребуємо боятися індіан. Він відповів із обуренням: „Ні, ні! Можете спокійно йти туди. Щодо мене, я спокійніше сплю з індіанами, ніж з білими”.

Зазначу, що то була перша прихильна для індіан згадка, яку я одержав в Америці. В густо заселених околицях говорять про них із острахом і погордою. І я гадаю, що в таких околицях обидва ті почування оправдані. Одначе з часом набрав я багато кращої уяви про цих первісних мешканців Америки.

Почування, які людина переживає серед тієї квітучої дикої пущі, де наче б Мільтоновому „Раї” є все готове для прийняття людей, це спокійне захоплення, лагідне зворушення, якась відраза до цивілізованого життя, а рівночасно жаль, що ця така люба самотина скоро змінить свій вигляд. Біла раса продирається все далі крізь ліси, які її оточують, і небаром вирубає ті велетенські дерева, що відбиваються у кришталевочистих водах рік, а звірів проженуть у ще дальші пущі.

Коли ми так їхали і подивлялися всю красу, нараз побачили на наше здивування індіанина, що їхав на коні зовсім близьенько від наших коней. Йому могло бути з 30 років. Був високий, гарно збудований. Лице чорно й червоно помальоване. Мав на собі синю куртку, штани, звані „мітас”, коротенькі, сягали ледве до стегон, на ногах мокасини. В правій руці держав довгу рушницю, в лівій — два птахи, які у полював. Зуби його були дуже білі, що доказувало, що жував менше тютюну, ніж білі люди, або й зовсім не жував. Коли ми так дивилися на нього, держачи в руках готові рушниці, він холоднокриво дивився на нас, коли ж побачив, що ми не задумуємо нічого злого, став усміхатися, мабуть здогадався, що ми були злякалися його.

Це вперше запримітив я, як веселість зовсім змінює обличчя людини. Індіанин, що поважно дивиться, й індіанин, що сміється, це двоє зовсім інакших людей. В нерухомості першого видно дику гідність, яка

викликає фальшивий страх. Коли ж той сам чоловік усміхається, його обличчя виглядає, наче в дитини, воно щире й добродушне, а це додає йому справжньої краси. Тепер ми заговорили до нього по-англійському.

Він знаками дав знати, що не розуміє. Ми знаками вказали, що хотіли б купити в нього його птахи. Дав нам їх за малі гроші. Кивком руки розпрощалися ми з ним і поїхали далі. За якої чверть години, як я обернувся, побачив, що індієнин їде побіч мого коня. Ми пристанули, він теж пристанув. Поїхали далі, я бачив його то з правого, то з лівого боку мого коня. Поява того мовчазного верхівця, що то тут, то там виривав із гущавини, з часом ставала нам прикрою. Може хоче загнати нас у засідку?

Коли ми так роздумували, побачили в гущавині іншого коня, а незабаром і його власника. Спершу гадали ми, що це індієнин, бо був зодягнений по-індієнськи. Пізнали, що це європеєць. Коли підїхав до нас цілком близько, привітався і ми розговорилися. Вказав рукою на свою хату. Казав, що вся його робота, то їздити по лісах і полювати. „А не боїтеся індієн?“ „Індієн боятися? Ні. Я радніше живу з індієнами, ніж з білими. Індієни ліпші, ніж ми, поскільки ми не втуманювали б сильною горілкою ті бідні створіння“. Ми вказали йому тепер на індієнина, що вперто їхав увесь час за нами. „Це чїпвей, — сказав він, — або як французи кажуть „сотер“. Я певен, що він повертається з Канади, де одержав від англїєвчїв річні подарунки. Його родина мусить бути десь тут недалеко“. Потім дав знак індієниновї, щоб підїхав ближче. Розговорився з ним у його рїднїй мовї. Любо було дивитися, як ті двоє людей рїзної раси розмовляли між собою. Глянув на рушницю індієнина і сказав: „Це дуже гарна рушниця, певно англїєвчї дали її йому“. „Індієни вмїють дати собі раду з такою тяжкою рушницею?“ „Ще й як. Нема кращих стрїльчїв над індієн“. Коли ми знову пустилися в дорогу, наш новий приятель сказав, якщо знову будемо переїжджати тут, щоб зайшли до його хати.

Поїхали ми далі й доїхали до хати якогось піонера. Перед дверима хати розтабурувалася мандрївна індієнська сім'я. Стара жінка, двї молодї дївчини, малї дїти поприсїдали кругом вогню, в якому були ще рештки оленя. Кїлька крокїв далї грївся на сонці нагий індієнин, біля нього качалася по землї мала дитина. Тут зупинився наш мовчазний індієнин, відїйшов від нас, не розпрощавшїся, і гордо засїв собі серед своїх землякїв.

Ми покрїпилися і поїхали далї. Їхали рїдким лїсом, кущі тут були попаленї, земля вкрїлася папоротями, як далеко сягало око. Запала темна нїч, і ми мусїли йти пішки. Нарештї добилися до Флінт Рївер і двох чи трьох хат. Від рубленої хати віддїлював нас лише плїт. По другому боцї побачили ми великого чорного ведмеда, що стояв на двох ногах й шарпав завзято ланцюгом, зраджуючи так, що хоче „обняти“ нас. Ми стали кликати на весь голос, і вкїнци у вікнї показався чоловік. Придивившїся до нас при мїсячному свїтлї, сказав: „Прощу вїйти, мої панове! Пурїна, положися у свою буду! Кажу тобі, це не злодїї“. Ведмїдь колихаючись відїйшов від плота, ми вїйшли в хату. Господар накосив вївса для наших коней, ми заночували. Рано дав нам господар двох індієнських хлопцїв за провїдникїв. Одному могло бути 13-14 рокїв, другому 18 лїт. За провїд цї індієни жадали два доларї. Господар сказав, що індієни не розумїються на грошах, тому хай ми дамо йому доларї, а він дасть їм щось вїдповїдної вартостї. Дав пару мокасїнїв і хусточку до носа. Те все не вартє було й доларя.

Ми посідали на коней і переїхали бродом річку, яка є останньою границею між цивілізацією і пущею. Наші провідники скакали, наче дикі коти. Далі дали нам знаками знати, що треба злізати з коней. Вели нас за руки, наче дітей. Так дійшли ми аж до лісу, що складався з самих сосон і дубів.

Дерева ростуть тут дуже густими рядами, а коли підрастають досить високо й підносяться з гущі на повітря, розпростирають гілля і так вгорі переплітаються у велетенський балдахин. Внизу всюди справжній хаос. Стовбури, які вже не можуть вдержатися на своїх силах, розколюються вполовині. Інші від вітру вже давно попадали на землю, ще інші висять у повітрі й розсипаються в порошок, не торкнувшись землі.

Їхали ми так далі до Сагіно, не знаючи, де ми знайшлися. Наші індіани зупинилися, а старший, що звався Саган-Кюїско, зробив знак на піску, вказав пальцем на один кінець і викликнув: „Міше-Кюте-Квінк (індіанська назва Флінт Рівер), потім вказав на протилежний кінець, який назвав Сагіно, а вказуючи на середину дав нам зрозуміти, що ми зробили половину дороги і хвилину повинні відпочити.

Ми згодилися, бо хотіли підкріпитися нашими харчами. Індіани дали знати, що хотіли б напитися води. Всі наші харчі від спеки зіпсувалися. Ми мусіли вдоволитися кусником хліба. Індіанин, упевнено повів нас до води. Вода ця, то була дощівка, що призбиралася в ямі, яка постала в місці, де вітер вирвав дерево з корінням. До дощівки злетілася жмара комарів і треба було їх відганяти однією рукою, а другою пити дощівку. Як ми їли той хліб, індіани сиділи мовчки з зложеними навхрест руками. Коли бачили, що ми вже скінчили, дали знати, що вони теж голодні. Ми показали їм порожню торбу. Індіани похитали мовчки головами. Вони не знають правильного часу для їжі, їдять, коли трапиться нагода.

Їхали ми ще дві години, як нараз Саган-Кюїско зупинився, нарисовав лінію на піску та дав зрозуміти, що ми зробили щойно дві треті дороги та що треба заночувати в недалеких індіанських покинутих вігвамах. Ми хотіли далі їхати. Індіани вказували на сонце, мовляв, застане нас ніч у лісі. Я думав, що захоочу індіанина якоюсь обіднякою. Однак індіани це найбільш скромні й задоволені люди. Мають дуже малі вимоги й тому мало чого бажають. Цивілізація не робить на них майже ніякого враження, не бачать у ній ніякої приємності, а навіть погорджують нею. Я бачив, що Саган-Кюїско поглядав із цікавістю на мою облетену пляшку, що не розбивається. Дав йому знати, що дам йому пляшку, як поведе нас відразу до Сагіно. Він ще раз глянув на сонце, потім на землю. Схопив рушницю, вдарився двічі в губи і викрикнув: „У-гу! У-гу!”

Ми скоро їхали за індіанами. Вони бігли так довше, ніж дві години, а ще швидше як досі. Помалу стала западати ніч. Нараз Саганові-Кюїско пустилася кров з носа. Хоч як він був загартований, втома і брак поживи вичерпали його сили. Тому ми сказали, хай їдуть нашіми кінцями, а ми будемо йти пішки. Любо було глянути, як вони напівнагі, випрямившись, сиділи в сідлі, наче дві крицеві статуї. Чим далі ми йшли, тим темніша ставала ніч. Час від часу лише світлячок перелітав і блищав у темряві. Тепер бачили ми, що зле зробили, не послухавши ради індіан.

Щойно за годину добилися до кінця лісу і опинилися серед прерії. Наші поведатори крикнули трічі. Із далечини прийшла відповідь, а за

п'ять хвилин ми були над берегом ріки. До берега причалив човен, яких десять стіп довгий, видовбаний з одного стовбура. Чоловік, що був у човні, подобав на індіанця. Коли я хотів уже сідати, він промовив до мене норманським діалектом: „Ах, ви приходите із старої Франції. Чекайте, не спішіться так дуже. Тут часом потопає дехто”.

„Хто ви такий, — спитав я, — говорите по-французьки наче вашою рідною мовою, а виглядаєте на індіанця”. Відповів, що він „боабріле”, себто син канадця й індіанки. Послухавши ради мого дикого земляка, сів я в човен, держачи коня за повід, що чалапаючи плив за човном. Канадець веслував дрючком і при цьому підспівував собі півголосом народну пісеньку на старофранцузький спосіб, з якої я, на жаль, зрозумів тільки два рядки:

*Entre Paris et Saint-Denis
Il etait une fille.*

*Між Парижем і Сен Дені
Там була одна дівчина.*

Так без пригоди причалили ми до берега; човен повернувся, щоб перевезти Бомонта. Місяць якраз піднявся над прерією. Човен мчався тепер без керми; в ньому сидів канадець, а попереду, зігнувшись, Саган-Кюіско і кінь по груди у воді. За порадою канадця переночували ми в недалекій хаті, але не відпочили, бо комарі не дали заснути. Щойно над ранком задрімали. Коли тепер вийшли надвір, побачили наших індіан, що завинені в коці спали на землі. В денному світлі побачили ми село Сагіно, якого так довго шукали. Невеличка забудована рівнина, зі сходу оточена рікою, зі заходу й півночі лісом, це досі весь простір, що колись стане містом. По другому боці ріки прерія, наче безмежний океан. Дим знімався вгору з двох чи трьох вігвамів. Перевернений плуг, воли без погонича і кілька напівдиких коней поверталися з поля. Ніде не видно ні церкви, ні цвинтаря.

Село Сагіно це остання місцевина на північному заході півострова Мічиген, замешкана європейцями. Можна його вважати аванпостом, свого роду вартовою будкою, яку білі збудували посеред індіанського племені. Перевороти в Європі, вічні неспокої, що хвилюють культурний світ, доходять сюди лише дуже рідко. Часом буває це якийсь індіанець, що, приходячи сюди, розповідає поетично про сумні події, часом якась газета, або попросту чутка, що так дивно поширюється, повідомляє про те, що сталося щось надзвичайне під сонцем. Раз-у-рік причалює корабель і повідомляє цю загублену в пущі місцевину про події у світі. Корабель привозить різне промислове приладдя, а забирає плоди землі.

Як ми були в Сагіно, жило там усього 30 осіб: чоловіків, жінок, старих і дітей. Жили там канадці, індіанці й мішанці. Деякі мислителі вірили, що людська натура назагал однакова, а різниться тільки в наслідок настановлення різних суспільних форм і законів. Це одні із поглядів, які світова історія заперечує. Народи, як і окремі люди, мають тільки одно, лише їм притаманне обличчя. Ті характеристичні риси їх обличчя передаються далі без огляду на різні зміни. Закони, звичаї, релігії змінюються, могутність і багатство минають, зовнішній вигляд змінюється, ноша зазнає змін. Не зважаючи на ті прерізні пе-

рем'яни, ви розпізнаєте все той самий незмінний нарід. Щось негнучке є в людській гнучкості. Мешканці тієї маленької площі належать до двох рас, живуть уже більше як сто років в американській землі, коряться тим самим законам. А все таки не мають вони між собою нічого спільного. Вони точно такі англійці та французи, яких ми бачили над Темзою і Сеною.

По другому боці ріки серед очеретів живе індіанець. Він кине часом байдужим оком на хати своїх співмешканців з Європи. Не думайте, що він захоплюється їхніми ділами або заздрить їм і їх долі. Впродовж 300 літ, в яких він боровся проти цивілізації, що його виганяє з його землі й оточує його, він не навчився досі пізнати свого ворога, ані поважати його. Наче дві ріки плывуть вони обидві до однієї цілі, але їх хвилі не змішуються. У своїй задимленій хаті, сидячи на своєму плащі, поглядає індіанець зневажливо на вигідну хату європейця, гордо почувасться у своїй біді. Підсміхається гірко, коли бачить, як європейці тяжко працюють, щоб придбати непотрібне багатство. Що європейці зовуть пильністю, те він називає ганебним поневоленням. Хліборобство порівнює з волом, який з трудом крає борозну. Що білі називають життєвими приємностями, те індіанець зве дитячими іграшками, або бабськими забаганками. Якщо європейцям заздрять, то тільки їх зброї. Коли індіанець сховає голову під покривало листя і запалить вогонь, щоб комарі не кусали, коли в околиці є досить дичини, то чого більше треба до щастя?

По другому боці ріки Сагіно трохи краща хата мішанця. Коли Токвіль перший раз підійшов до дверей такої напівцивілізованої хати, дуже здивувався, як ізсередини почув лагідний голос, що на індіанську мелодію співав покаянні псалми. Ввійшов у хату. Господаря не було дома. Молода жінка сиділа посередині хати на маті, шила мокасини, а ногою колисала немовля, бронзова барва шкіри якого говорила про його походження. Жінка була зодягнена, як французькі селянки, лише ноги її були босі. Вона, запримітивши Токвіля, перестала співати. Спитав її, чи вона французька. „Ні”, — відповіла всміхаючись. „Англійка?” „Також ні, — сказала, опускаючи очі, й додала: Я тільки дикунка”.

Так то розсіялися тут різні члени великої людської сім'ї серед тих безмежних лісів, вони мають спільні потреби, мусять разом боротися проти звірів, голоду й непривітної погоди. Їх усього тільки тридцять, а все ж забарвлення шкіри, біда або добробут, брак освіти вже вчинили між ними непоборний поділ.

По обіді відвідали ми найбагатшого мешканця, пана Вілліамса). Застали його в його крамниці, саме як почав продавати індіанам маловартісні речі, ножі, скляні ланцюжки, сережки. Прикро було дивитися, як поводитися європейські брати з тими бідними людьми. А все ж ті європейці признавали, що індіанці добрі люди, нешкідливі, в тисячу разів менше злодійкуваті, ніж білі, а шкода тільки, що починають розумітися на вартості предметів. „І, прошу вас, чому це? Прибутки з торгівлі з ними з кожним днем меншають. Чи бачите в цьому перевагу цивілізованої людини? Індіанець у своїй простоті сказав, що йому з кожним днем приходить тяжче ошукати свого сусіда, але білий із своєю вдосконаленою мовою вмів висловити це так делікатно, що це рятує його від ганьби”.

Коли врешті Токвіль із Бомонтом готувалися до повороту, всі індіяни з околиці Сагіно відійшли, щоб одержати річні подарунки, які їм англійці дають кожного року. Європейці були зайняті жнивими. Тоді то авторові прийшов на думку спогад про революцію 1830 року, перші роковини якої якраз почалися¹⁾. „Я не в силі висловити, як цей спогад про день 29-го липня заволодів моїм умом, — признається він. Крики й дим, гуркіт гармат, свист куль, весь той день став переді мною зненацька як живий. Але був це тільки митесвий проблиск, проминаюча примара. Коли я підвів голову, ця з'ява вже була пропала, але ніколи не здавалася мені тиша пралісу такою холодною, тіні пуці такими сумними, а самота більш бездонною.

1) Цій справі присвятив Токвіль багато місця у своїй книжці „Американська демократія” — довший уступ, де обговорює теж справу американських муринів.

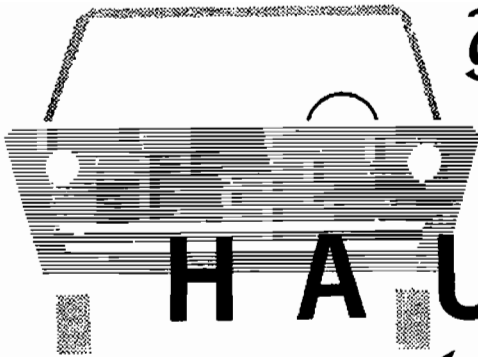
2) Альберт Галятен (1761-1849), державний муж, дипломат, ньюйоркський банкір. Як Токвіль відвідав його 1831 року, був він президентом Національного Банку; написав книжку про грошові й банкові справи ЗСА, яка відіграла роль в новому zorganizovanні американського банківництва. Якийсь час був секретарем скарбу. Був родом із Швейцарії. Токвіль одержав від нього багато цінних вказівок про ЗСА.

3) „Гарніша гостинниця в Понтіяку”, де відбулася згадана пригода, була знана під назвою “The Yellow Tavern”. Її цікавий власник був Амоса Беглі, один із найперших піонерів тієї області. П'ятдесят років пізніше писала господарева дочка: „Його (себто Токвіля) відвідини в нашому домі я запам'ятала собі дуже добре. Він зайшов до нас під час страшної бурі й залишався в нас кілька днів. Якийсь такий тасмничий вигляд мав він і його слуга (! — це був його приятель Бомонт). Їли окремо і страшно критикували мого тата; розпитували його про нові землі в Мічигені. (Nancy G. Davis, Pioneer Society of Michigan Collections, III, 600).

4) Це, мабуть, був майор Олівер Вілліямс.

5) Може Г. Д. Вілліямс, або Ефраїм Вілліямс, обидва представники американської компанії шкір і кожухів.

6) Рівночасно були це 26-ті роковини Токвіля. 31-го липня Токвіль і Бомонт знову прибули до Детройту, щоб відтіля почати подорож великими озерами аж до Грін Бей.

Ф. Лукіянович

НАЦІЯ

на колесах

Ні який інший наряд не причинився настільки до зміни способу життя в ЗСА та в деяких інших країнах, як авто, будь то у вигляді особового авта, автобуса, вантажного чи трактора.

Через кількість особових авт населення ЗСА називають нацією на колесах; автобуси допомагають у масовому транспорті, тягарівки — перевозять вантажі, тракторами управляють землю, будують мости, шосейні шляхи та звичайні дороги.

Хто та коли винайшов авто?

Перші самоходи уживали пару, як погінну силу. Перше авто-повозку, як і трактора, збудував француз Ніколас Куньо в 1769 році, одне із двох авт ще в Парижі. За ним слідували англійці В. Мирдак і Р. Фернес з трициліндровим двигуном, а в кінці століття — французи Даллері та Боле-Пер.

Бритісець Ричард Тревітік вніс поліпшення, а Олівер Еванс із Філадельфії збудував першу повозку-авто на новому континенті в 1804 році. В тридцятих роках минулого століття в Британії їздили авта на правильні прогульки, начебто автобуси, але англійські законодавці завдали автомобілям смертельного удару, обмеживши їхню швидкість до двох миль на годину в місті, та чотирьох миль на годину поза ним.

Проте винахідники різних держав далі працювали над удосконаленням парового мотору. І ось Стенлі Стімер і ЗСА усталив рекорд швидкості в 1907 р. на 127 м/г. Але проблеми ваги палива, диму та механічні ускладнення, — тоді як мотори внутрішнього спалення їх успішно розв'язували, — привели до упадку та заникку парових двигунів у автомобілях.

Мотори на бензині

Спірним є й залишитись питання, хто винайшов перший мотор внутрішнього згоряння. Одні твердять, що це був австрієць Зігфрід Маркус у 1864 році, який збудував двотактовий мотор на один циліндер, а інші, — що це був француз Альфонс де Роша два роки раніше. Француз Леноар збудував мотор на три такти, вилишивши компресію; проте батьком 4-тактового мотору безспірно став німець Ніколаус Отто.

З Оттом були пов'язані два інші німецькі інженери, які працювали в його машинобудівельному підприємстві, але залишили його, щоб відкрити власне. Це золотими буквами записаний Карл Бенц, який у 1888 році в своєму підприємстві затруднював 50 працівників. Він розпочав триколесні авта, але згодом перейшов на чотириколесні. А другий — це інженер Готліб Даймлер, який для свого автомобіля дав одноциліндровий мотор, охолоджуваний водою. Його він пасовою передачею вставив у авті ззаду.

Французька фірма Пангард та Левансо закупила патент Даймлера. Вона зробила інший великий крок вперед, вмонтувавши мотор спереду під накриттям і вставивши зчіпач, трибки бігів та окреме чассі.

Бенц і Даймлер ніколи не зустрілися в житті, їхні заводи окремо розвивалися, аж поки в 1924 році злучились під назвою Мерседес-Бенц, продукуючи одне із найбільш якісних авт світу.

Розвиток у ЗСА

Братам Дюрей із Спрінгфілду, Масс., приписують будову першого бензинового авта в 1893-му році, хоч і це оспорюється. Як гриби по дощі, з'являлися будівничі авт, і при кінці минулого століття їх начислювали не менше як п'ятдесят. Вони будували авта найрізноманітніших і найдивовижніших назв і форм. Деякі з

них не протривали довше як один-два роки, інші існують ще й сьогодні.

На переломі ХХ століття виринув Ренсом Олдс, який назвав свій виріб „олдс-мобіл”; він в 1904 році побудував 4.000 авт, ставши першим масовим продуцентом автомобілів. Постав також Джеймс Пекард, престижеві авта якого протривали до 1960-их років. На автомобільну арену вийшов Генрі Форд, який продав своє перше авто у 1903 році. Трохи пізніше — Луїс Шевроле, Волтер Крайслер, брати Дадж, Стюдебейкер, Чарлз Неш, Дейвід Бюїк та інші.

Всі ці продуценти були широко розкинені на сході ЗСА, але, розвиваючись далі, вони почали шукати місця, де були б сприйнятливі умови для продукції авт, такі як наявність металообробних робітників і потрібних сирівців. Детройт тоді уважали центром будови повозок, також там були корабельні варстати, отже була кваліфікована робоча сила, та й залізо було недалеко. Одні за другими продуценти авт почали стягатися до Детройту, і це місто в двадцятих роках стало центром автомобільного промислу. Якщо хтось вимовить слово „Детройт”, то через асоціацію думок неодмінно насувається поняття авта.

Революція Форда

Форд поставив собі за ціль перетворити авто із люксового виробу, доступного тільки одиницям, на середника щоденного вжитку. Щоби уможливити це, ціни на авта мусіли стати доступними для населення, а тому слід було застосувати методи масової продукції.

Авта потребують обслуги, тому Форд перший почав вишколювати механіків для направи своїх авт. У 1908 році він випустив своє перше дешеве крите авто — „модель Т.” І ось наслідок: тоді, як в 1919 р. 90 відс. авт були відкриті та вживалися тільки влітку, то вже десять років пізніше це відношення обернулося: 90

відс. авт були критими та вживалися круглий рік.

Щоби не залишитись позаду, інші продуценти ЗСА та світу примушені були наслідувати методи Форда, що доконав революції: знизив ціну завдяки масовій продукції та подбав про належну обслугову.

До 1920 року тільки малу частину вантажу перевозилось автами, залишаючи цю функцію переважно залізниці. Але в тому році постав довготривалий страйк залізничників. Нагло зріс попит на вантажні авта, в наслідок страйку перевіз товарів перебравли вони. І в 1950 році кількість перевезеного вантажу автами зрівнялася з вантажем, транспортованим залізницями. В міру того, як число водіїв збільшувалось, залізничників — зменшувалося. Це один лишній приклад, як непоступливі та короткозорі юнії зашморгнуть самі собі шнурок на шию непродуманими страйками, а потім кричать: рятуйте!

У війні та після неї

Заледве чи ЗСА виграли б Другу світову війну без наявности потужного автомобільного промислу, що переставив всі свої ресурси із цивільної на воєнну продукцію та виробив 6 мільйонів гармат, 5 міл. бомб, 2,5 міл. вантажних авт, 500.000 летунських моторів та десятки тисяч танків.

Після війни в 1946 році знову переставлено продукцію на мирний лад. В початках всі авта, що були на ринку, продавались. Після кількох літ настало насичення, і покупець почав вибирати. Менші продуценти, не витримуючи конкуренції, почали занепадати, а щоб рятуватись від банкрутства, об'єднувались, що тільки відстрочило дату їхньої загибелі.

Так зникли відомі раніше: Гадсон Нещ, Вілліс Оверленд, Стюдебеккер та Пекард. Залишились чотири: Дженерал Моторс (Дж. М.),

який має 57 відс. ринку із 5-ма відділами, Форд — із 26 відс. ринку і трьома відділами, Крайслер із 13 відс. і також трьома відділами, та мінзичик — Америкен Моторс із 4 відс. ринку, що зродивсь із Неша.

Кожне із них втратило по одному авті. Так заник Ді Сото Крайслера; Ралф Нейдер угробив Корвейра — Шсвролета; із втратою мільйонів доллярів провалився Едсел Форда та беззвучно затих Ремблер — А. М.

Багато новин та поліпшень внесено після війни в механічну частину авт. Це — в першу чергу, велика вигода автоматичного переключування бігів, зокрема в місті, що, за виїмком малих авт, застосовується в переважній кількості виробів. Повітряне охолодження — це інше удогіднення, що набуває щораз більшого права громадянства, зокрема в країнах та стеїтах із теплим кліматом. Все більше застосовуються передачі силового гальмування та керування.

Значно вдосконалено електричне обладнання. Так, наприклад, замість генератора, винайдено кращу заміну його — альтернатора, замість шести-вольтових, вставлено 12-вольтові триваліші батерії. До авт внесено веселий настрій, бо радіоприймач, а зчаста патефон плит і тасьм, став його складовою частиною. Зазнав змін і карбюратор, якому додано два або чотири барабанчики, й автоматичне впорскування палива, а також пристрій термостата для ogrівання суміші газів.

Клясичні авта. Різні стилі

Але не всі продуценти захопились ініціативою масової продукції Форда. Деякі воліли випускати власні дороги авта ціною 7.000-40.000 дол. із потужними моторами, що розвивали швидкість 90-130 м/г, та на замовлення мали сидження із леопардової шкури, або дошку інструментів, вимощену деревом із рож.

Так постала окрема відміна клясичних авт, що її започаткував англій-

єць Бентлі в 1904 році, назвавши своє авто Бентлі. Його оздоблює спереду фігурка жінки із розпростертими руками, що стало символом престижу та заможности.

Клясичні авта виробляли також в Іспанії, Бельгії, Франції, Італії та Німеччині. В часі депресії, за винятком Сітроєн та Мерседес-Бенца, всі вони збанкрутували.

♦♦

Яку форму, чи краще — вигляд, надати автові? Або, висловлюючись технічно, який надати стиль, щоби воно стало привабливим? Це важливий фактор, тому що багато покупців, зокрема жінки, не цікавляться тим, що є під накривалом, бо на механічній частині вони здебільшого не розуміються, їм імпонує зовнішній вигляд, і до цього і пристосувалися продуценти авт.

В наслідок цього стилісти ЗСА проєктували авта із піднесеним передом, із-за якого годі щось побачити, та вистаючими плавками ззаду, що також заслоняли вид. А навкруги поначеплювано повно хромових прикрас, що надавало автові вигляд удекорованого сержанта на параді, а під тими прикрасами ржавіла карoserія.

Другий напрямок очолив визначний італійський інженер-кресляр Піні Фаріна, що в першу чергу взяв до уваги функціональність виробу, а тому авта його рисунку мають похилі заокруглені форми спереду і такі самі ззаду, із відкритим видом та майже повною відсутністю хромових прикрас. Цей напрямок прийняли такі престижеві авта як Ролс-Ройс, Мерседес, Джегуар, Волво та інші закордонні авта.

Найпотужніше виробництво та Ралф Нейдер

Два промисли в ЗСА мають ключове значення для економіки країни та затруднення робочої сили: це мета-

люргічний із 500.000 робітників, та автомобільний із 648.000 „синьо-комірцевих” робітників, що об'єднані у відповідних юніях.

Тоді, як для виробу металю потрібно тільки вугілля або електроенергію, то в продукції авт потрібні такі різні частини, як скло для вікон, пружини для сиджень, їхнє покриття та обиття внарі, електрообладнання, як каблі, провідники, стартери, альтернатори, батерії, інструментація, опони та гумові вужики, плястичні частини, жарівки тощо.

Це, включивши продавців (дилерів), бензинові станції та гаражі, довело до того, що кожний шостий промисел в ЗСА пов'язаний з автомобільним. Воно стало наочним в кінці м. р., як звільнено тільки 275.000 автомобільних робітників. В наслідок цього без праці лишилися мільйони працівників доставчих фірм, і безробіття зросло до 9 відсотків.

„Зруште нас — і постане безробіття, а наслідки цього Ви понесете”, — заявляли потентати промислу членам Конгресу. І ніхто не наважився зачіпати їх.

♦♦

Невідомий 36-річний правник із Вашингтону арабського походження Ралф Нейдер насмілювався висловити те, що мільйони думали. В кінці 1965 року на 327 сторінках появилася його розвідка: „Небезпечні при всякій швидкості”, що зразу стала бестселлером, а прізвище Нейдера відоме, як „оборонця покупців”.

У своїй розвідці він закинув, що автомобільному промислові залежало тільки на продажу свого виробу, а не на безпеці його, і що авта стають тритисячно - доляровою домовиною для 55.000 осіб кожного року, але про це промислові байдуже.

Він навіть приклади: Корвейр, що мав нерівні самостійні задні віськи, — перевертався: до мотора Бюїка просочувалася рідина для гальмування і він спалювався, в наслідок чого авто спинялось без гальми; на

гострі задні плавки Каділляка настромлювалися мотоциклісти тощо.

Чому, ставив питання Нейдер, при ударі скло прорізує обличчя, чому мотор насувається на ноги і розчавлює їх, чому відкриваються замки дверей і люди вилітають, чому не вставлено поясів, чому продуценти потихеньку відкликують свої браковані вироби, замість оголошувати їх у пресі?

Чому Нешенел Сейфті Кавнісиль (НСК) нічого в цьому напрямі не робить, лише передрікає кількість смертних випадків на свята; чому деякі із членів цієї комісії є на штаті автомобільного промислу?

Розвідка Нейдера викликала величезне і зрозуміле враження. Щоби не лишитись позаду, нашвидку створилась сенатська комісія, очолена сен. А. Рібікоффом, що переслухала всіх продуцентів, а також і запросила Нейдера, щоби зізнавав.

У висліді натиску публічної opinii всі ті вимоги, які ставив Нейдер: як безпечне скло, замки, що не відкривались, керівниця, що заломлювалась в разі потреби, вимощена дошка інструментів, було рішено ухвалити: НСК переорганізувався та почав працювати не для промислу, а для покупців.

Символічно Нейдера порівнюють із біблійним Давидом, що виграв бій із велетнем Голіафом, тільки що це сталося не в біблійних часах, а в другій половині ХХ століття. Як епілог із „геппі ендом“, слід згадати, що під час сенатських переслухань, президент Дженерал Моторс найняв детективне бюро, щоб слідкувало за Нейдером, щоб хтось підставив йому дівчат та, поробивши фотознімки, скомпромітувати його. Нейдер довідався про це пост фактум, подав Дженерал Моторс до суду, який признав Нейдерові 200.000 дол. відшкодування. Ці гроші Нейдер передав на досліджування інших виробів.

Детройт — поганий учень

Криза енергії, що заіснувала в половині 1974 року, не прийшла несподівано. Економісти передбачували її, хоч є й такі, що твердять, що її штучно спровокував бензиновий промисел, щоби грубо заробити.

В 1960 р. тодішній президент „Амерікен Моторс“ Джордж Ромні виробив Ремблера, — авто менше, легше і дешевше, — назвавши його „компактним“. Тому що воно добре продавалося, інші продуценти випустили подібні. Але ті компактні росли в довжині, вазі та ціні, тому їх названо „посередніми“ (інтермідіст).

Що авто дорожче, то більше заробляє продуцент, а щоби зробити його дорожчим, з-часта вставляли непотрібні придибашки. Щодва роки мінявся стиль, тобто вигляд авт, це накладало навантаження на стилістів, тоді як на поліпшення механічної частини майже не було часу.

Ось приклади: в 1960-их роках вставлено до Шевролета по три задні світла з кожної сторони. В деяких стейтах дозволено тільки по два, тому одне слід було відмонтувати. Французький Сітроен мав і має стабілізатор, кручену штабу, що вирівнює похил авта, незалежно від навантаження. Пакард вставив цей пристрій в кінці 1950-их років, пристрій не діяв і через два роки його знято.

Пригадуєте Темпеста Понтіяка, який вставив вигнутий карданний вал (вал до задньої трансмісії), що виелімінував піднесення посередині авта? Незабаром його тихо знято. Або алюмінієві 6-циліндрові мотори, що їх Порше мав і має? Ряд продуцентів ЗСА кинулося їх виробляти, щоби через кілька літ закинути. Таких і подібних прикладів можна навести більше.

**

Завидним оком дивився Детройт на малі закордонні авта, зокрема на Фольксваген, що продавав 500.000 одиниць річно. Щоби конкурувати з

ними, вирішили випустити власні малі. Так А.М. випродукував Гремліна, Дж. М. — Вегу, що впродовж двох років мала механічні недомогання, а Форд — Пінто, мотор якого загорівся через погане електрообладнання. Нічого нового не зробив Крайслер, який вирішив імпортувати Колта і Крікета.

За 1974 рік закордонні авта досягнули рекордову кількість продажів у ЗСА, бо аж 20 відс. ринку, або кожне п'яте продане авто було закордонного виробу. Причиною цього було безробіття та криза палива, бензина коштувала 55, замість 29 центів як раніше. Тому покупці звернули свою увагу на малі і дешевші авта з кращою видайністю.

У тому самому часі на площах продавців нагромадились звичайні авта. Щоби якось їх збутись, вирішено перевести випродаж їх в перших двох місяцях 1975 року, знизивши ціну на 200-600 доларів, але це не дало сподіваного висліді.

Чого сподіватись у 1976 році?

Є познаки, що цей болючий та коштовний досвід отямив Детройт, що промисел усвідомив собі свої помилки, що він витягне висновки та прийме належне рішення. Доказом цього є, що згідно з пляном, вперше оце в історії ЗСА вирішено виробити в 1976 році більше малих як звичайних авт.

Чергове, ППіЕй (Енвайронменталь Протекшен Ейдженси) повідомляє, що на 1976 рік видайність авт ЗСА збільшилась переважно на 12.8 відс., і з цього приводу чути закиди, чому в Детройті скоріше не почали над цим працювати. Ціни на нові авта піднесено приблизно на 250 дол., в оголошеннях підкреслюється кращу видайність, а не люксове випосадження. Звідомлення, що надійшли за місяці серпень - вересень, вказують, що за винятком Форда та Крайслера, за вересень продаж нових авт за 1975 рік значно пішов вгору.

З чим виступлять окремі продуценти цього року?

1. А.М. недавно випустив малого Пейсера, що добре продається. Але ресурси А.М. обмежені, зчаста він закуповує запасні частини і мотори від інших, ходять чутки, що ведуться переговори з фірмою Авді у справі закупу моторів.

2. Немає вісток від Крайслера, президент якого Л. Тавнсенд через короткочасну політику мусів податись до димісії, а тому можна сподіватись, що з новим призначенням на ту посаду повіє новим вітром звітлія.

3. Також тишина від Форда, хоч слід сподіватись, що там щось плянують.

4. Найбільший відсоток дійшов від Дж.М., що має 57 відс. ринку ЗСА, Форд — 26 відс., Крайслер — 13 відс. та А.М. — 4 відс. Ось вони:

— Саме випущено нове мале авто на 4 циліндри поємністю на 85 та 98 кубоінчів, видайністю 38 миль на галльон пального та ціною — поверх 3.000 доларів. З огляду на те, що Шетвет випущено за 18 місяців, замість нормально 2-3 роки, слід сподіватись „мушок“, зокрема тому, що це перший рік.

— Від 1975-80 рр. Дж.М. призначив рекордову суму на 15 бильйонів (не мильйонів) доларів на досліди та продукцію малих авт, з чого 12 бильйонів доларів припадає на ЗСА.

— Дальше працює над вдосконаленням роторного двигуна Ванкеля, патент якого закуплено в 1971 р. за 50 мильйонів доларів, та Дженерал Моторс в 1977 р. плянує випродувати перший дізельний мотор у ЗСА із поємністю на 280 кубоінчів.

Закордонні авта

Продаж їх влав у вересні ц. р. із 20 відс. до 19 відс. ринку ЗСА. Після довгих літ панування Фольксвагена, як неоспоримого першуну імпортив, в останніх трьох місяцях японські Тойота і Датсун зайняли перше та друге місце.

З 23-ох імпортив, Фіят, Гонда, Субару, Колт, Тріумф та Пужо краще

продаються цього року в порівнянні з минулим. Перед кожним закордонним підприємцем проблема залишається та сама: вантаження, транспорт через океан, вивантаження, мито, доставка на місце призначення та евентуальний прорив на випадок страйку моряків.

Враз із девальвацією долара зменшилась різниця зарплати робітників тут і за кордоном, тому шведське Волво вже будує заводи свого авта у Вірджинії, а Фольксваген розглядається за відповідним місцем на Схо-

ді ЗСА, мабуть у Нью Джерзі. Два японські мануфактурні підприємства також перенесли свою продукцію до ЗСА, а автомобільні підприємці пильно слідкують за їхнім досвідом, щоб в разі успіху цих двох піти їхнім слідом.

Такі престижіві закордонні автомобільні фірми як Ролс-Ройс, Мерседес, Порше, Джегуар та подібні мали і мають невелике, але постійне число покупців. Звичайно, вони нікому ринок не відбирають, а свій задержують.

СОЮЗ ІДЕЙ, ПРАЦІ ТА ІНТЕРЕСІВ

Український Народний Союз був створений 82 роки тому з метою „не тільки нести порятунок в біді і нужді та чорній годині сліз і розпуки, але також дивинути українську еміграцію з духової темряви і невіжества, розбудити в ній приглушене почуття гідности людини, стерти з неї печать рабства та отворити їй очі до світла, правди й знання; давати матеріяльну і моральну допомогу Старому Краєві та допомогти йому у визвольних змаганнях до здобуття волі та самостійної Української Держави”.

Український Народний Союз протягом 64 років свого існування став завершеним союзом ідей всіх чесних українців на американському континенті.

Український Народний Союз, для здійснення своїх ідей об'єднав вже понад 88,000 українців в Америці й Канаді в один могутній союз праці для здійснення їх ідеалів.

Український Народний Союз, як братсько-запомогова організація з наймоде́рнішою системою забезпечень на життя та від нещасливих випадків, здобув величезне майно, що переступило суму 40,000,000 доларів, створюючи в той спосіб твердий союз інтересів усіх своїх членів та цілої української громади в Канаді і Америці.

Поширіть свої ідеї, об'єднайте свою працю та скріпіть свої інтереси в одному союзі ідей, праці та інтересів — в Українському Народному Союзі!

АМЕРИКА, РОСІЯ Й УКРАЇНА

написав Я. Світ

Сто п'ятдесят років тому в перший раз було заговорено про потребу перебудови російської імперії на федеративних засадах, і тоді була згадана Україна. Ці пляни, хоч не були здійснені ніколи, виникли під впливами американської Конституції

Майже одночасно з'явилися два проекти такої перебудови імперії, обидва прийшли з кіл груп декабристів. Обидва мали своїм джерелом великі події кінця XVIII століття: Французької революції, виходу з Британської імперії її тринадцяти американських колоній та створення федерації тих колоній — З'єднаних Штатів Америки.

Перший проект був запропонований Павлом Пестелем. Цей проект був пов'язаний з плянами Наполеона, що обірвалися якраз незадовго до повстання декабристів у Петербурзі в 1825 році, яке в свою чергу закінчилося поразкою, судом декабристів у 1826 і присудами смерти для голівних учасників. Каховський, Пестель, Сергій Муравйов-Апостол, Бестужев-Рюмін і Рилєєв були повішені.

Проект Пестеля передбачав повну русифікацію всієї багатонаціональної імперії того часу. В ньому, — що зокрема важливе, — передбачалося повну русифікацію не тільки слов'янських племен, але також всіх інших, включаючи фінів, яким перед тим цар Александер I дав автономію. Він, щоправда, оминув Польщу.

Пестель, проте, висловився досить відверто про кавказькі народи: „Треба їх розділити на мирні народи та бунтуючі національності . . . пер-

ші треба залишити жити в їх селах, а другі мусять бути силою переселені всередину властивої Росії”, а „російські колонії треба заснувати в їх селах, щоб не залишилося нічого для нагадування про їх минуле перебування там” . . . Що так треба ліквідувати тількищо прилучені до Росії Грузію, Азербайджан та частину Вірменії, в проєкті говорилося не дуже відкрито.

Цей проєкт, як бачимо, має певну співзвучність з політикою сучасних можновладців Кремля — з політикою московської комуністичної партії та її керівників. Нічого нового сучасні кремлівці не знайшли, тільки позичили ідеї П. Пестеля.

У цих ідеях Пестеля були такі головні напрямки: всі племена Росії мусять бути злиті в російській державі, стати її підданими-росіянами (слово „росіяни” тут вживалося не в тому змісті, як цей термін стосуємо ми і наша преса для означення московського народу). „Для досягнення цього є кілька шляхів, — продовжує Пестель. — Перший: московська мова мусить бути домінуюча на всій території імперії; другий: навіть різні назви складових територій імперії мусять зникнути; третій: ті самі закони, той самий політичний режим має бути заснований на всій території імперії” („Русская правда Пестеля” надрукована в „Минувших годах” в 1908 році, автор статті — М. Ковалевський, відомий український вчений).

П. Пестель був критиком ідей федералізму, тоді дуже популярних, бо якраз 1787 року постала Американська Федерація, Об'єднані провінції Нідерляндів та швейцарська кантонна система. Його твердження про федералізм та критика його були в той час вже перестарілі, він гадав, що федерація буде заслаба, щоб удержати складові частини такої великої по території держави, як російська імперія. Він, однак, був прибічником ідеї самоуправи для міст і провінцій, був за визволення селянства з кріпацтва та інші позитивні реформи для населення . . .

Інший видатний декабрист Микита Муравйов, полковник, член Північної групи декабристів, склав проєкт конституції для перебудови російської імперії на федеративних принципах, написаної під впливами американської Конституції, як зазначає в своїй праці Ю. Вернадський. Коли П. Пестель був прихильником, навіть учнем французьких якобінців, до деякої міри попередників найбільшого московського шовініста В. І. Леніна, то М. Муравйов надавав найбільшій уваги важливості прав для кожної окремої особи, але вважав, що монархія мусить бути збережена.

Важливим фактом в історії було те, що уніфікація московських князівств була завершена, коли розвивалася династична влада Романових. Отже ідея федералізму для імперії тих часів означала розбиття єдності імперії, вона вважалася великою загрозою для майбутньої Росії. Головною точкою розходження між ідеями Пестеля та Муравйова було те, що теж була різниця між французькими ідеями федералізму та ідеями американської федерації. Конфлікт цей надзвичайно цікавий для досліджень та порівнянь. Ми не будемо тут зупинятися детально на цих ідеях, так само як і торкатися сенатора Джона С. Калгуна, його важливіших роз'яснень американської системи.

Основою концепції М. Муравйова було те, що різні частини російської імперії збержуть їх власні окремішності проти нівеляційних тенденцій центру. Не буде перебільшенням твердити, що вже тоді американські принципи проникли в Росію, мали там свою силу, і тільки захвалення влади більшовиками перекреслило ці впливи.

Важливим буде сказати, що серед декабристів переважали ідеї федералізму, наприклад, в нотатках, знайдених під час обшуку у князя Трубецкого, якраз були фрагменти обґрунтування цих ідей великим простором імперії та її багатонаціональним складом населення. (М. Ковалевський, стор. 14).

Плян Муравйова передбачав розподіл імперії на 13 стейтів, бо в Америці теж було тринадцять в основі федерації. Серед цих стейтів найважливішими були такі: Ботнійський (Фінляндія), Волхов (Петербург) Балтійський, Західній (Вільно), Дніпровський (Смоленськ), Чорного моря (Київ), Український (Харків), Кавказький (Тбілісі), Трансвользький (Ярославль), Камський (Казань), Волзький (Саратов), Об-Сибір (Тобольськ) та Ленський-Східній Сибір (Іркутськ). Не було тоді ще проблеми Далеского Сходу — Зеленого Клину, так само як Туркестану.

Шість з цих стейтів мали в собі етнічну основу за виразом американського вченого М. Ласерсона, бо вони були в той час (початки ХІХ століття) в основному ще на положенні автономних самоуправ та спеціальних законів-кодів, коли решта мали регіональний характер. Відомо, що на початках того століття Україна, Прибалтика, Польща, Фінляндія та Кавказ мали досить широкі права, й ідея федерації Муравйова не була чимось новим, щоб порушувати внутрішні взаємини в імперії, якщо порівняти з т. зв. федерацією большевицького гатунку.

Цей проєкт М. Муравйова був у повному конфлікті з ідеями П. Пестеля та його плянами русифікації всього населення імперії. В проєкті Муравйова є дуже важлива для нас точка: стейти мають право на свою приватну освітню систему зі своєю власною мовою, і в цю справу центральний уряд не має права втручатися. Московська мова пропонувалася тільки як посередник, так само як християнство, але вони не були обов'язковими.

Один з дослідників історії старої Росії та сучасного СРСР висловлюється, що серед політиків та вчених завжди існувало розходження щодо цих двох напрямків, перших — централістів, а других — федералістів. Ці останні завжди оглядалися на американську Конституцію та її застосування в житті, вони покликаються на ідеї американського сенатора, якого ми згадали раніше, Джона Калгуна. Серед п'яти повішених декабристів були прихильниками американських ідей — Рилєєв і Каховський, а Пестель користався американською ідеєю тільки для ліквідації монархії... Між іншим, декабрист Каховський — це є той, якого в своїх „Споминах" згадує Агапій Гончаренко.

Тридцять літ пізніше вивчення американських ідей було гостро заборонене в університетах, зокрема в Харкові, де вони були популярні з самих початків існування цього університету, заснованого на приватні фонди харківських заможних людей Василем Каразиним.

Царювання Миколи І, цього „жандарма Європи", як він був названий в історії, було також періодом розквіту московської літератури: Пушкін, Лермонтов та інші. В парадоксальні ці часи селянство, порушуючи закони, тікало до Сибіру, шукаючи там не тільки розв'язки їх земельних проблем, але також прагнучи релігійної й особистої свободи, і тільки в останню третину ХІХ століття з'являється потреба еміграції за море, в основній своїй масі не з теренів властивої Московщини, а з України, Польщі, Білоруси та Литви. Щоправда, тут не мається на думці обмеженої кількості емігрантів на Аляску та малого числа штундистів з України, головно з Волині.

Наприкінці XIX століття з'являються інші устроєві проєкти. Серед них відомий проєкт міністра внутрішніх справ Михаїла Лоріс-Мелікова, який передбачав широку свободу преси, припинення цензури для всіх видань, свободу релігії та інші, а особливо обмеження влади адміністрації. Замах і вбивство царя Александра II обірвало ці заходи, і аж тільки у 1885 році в Женеві оголошується детально розроблений проєкт конституції, спертій на федералістичних основах американської Конституції, Михаїла Драгоманова, а десять років пізніше в Лондоні був надрукований ще більш детальний текст конституції, який належав перу також українця С. Степняка-Кравчинського. Прізвище С. Степняка-Кравчинського не було підписане, але виявлене пізніше українським юристом м. Києва, Л. Кулерником.

Обидва ці проєкти дуже яскраво наслідують американську конституцію, бо навіть сама назва Росія була в них „Сполучені Штати Росії“, якщо ми не робимо тут помилки, хоч оригіналів цих проєктів на жаль, ми не маємо зараз під рукою.

Цікаво, проте, зауважити, що в проєкті Мих. Драгоманова щодо ролі Вищого Суду-Сенату є те, що Суд має право заборонити друк нового закону, якщо він порушує Конституцію держави. Такого права американський Вищий Суд не має. В цій справі думки Драгоманова дуже точні та ясні, але ми залишаємо ці питання для тих, що зацікавлені політичною спадщиною М. Драгоманова.

Після смерті царя Александра II вступив на престіл Александер III, великий шовініст-відлюдник, а після нього Микола II, який почав царювання знаною катастрофою на Ходинці в Москві під час його коронування та розстрілами страйкарів на ріці Лені.

Це є те, що важливе для нашого перспективного огляду минулого та певного вгляду в сучасне. Поруч з життям всієї імперії та участі в ньому східної частини українського народу, ми знаходимо ряд видатних особистостей, яким зв'язки з Америкою не були чужими з різних причин. Так, напр., шляхтичі м. Рильська, брати Голикови та Г. Шелехів заснували „Русско-Американську компанію“ для використання багатств Аляски. Головна централа її була заснована в Іркутську, а затвердження статуту компанії було переведене в Петербурзі 7-го липня, 1790 року.

Шелехів та Голикови були купці, але зять Шелехова, Резанов, одружений з його наймолодшою донькою Наталією, почав проводити в життя свої ідеї поширення російської імперії на західному побережжі Америки, зокрема в Каліфорнії, а також шукав можливостей опанувати Гаваї, використовуючи кап. Лисянського, але всі його проєкти не здійснилися, лише загубив гарну дружину, бо не послухався поради ченця на Алясці Германа не брати її до Петербургу, а відвезти „в Україну, бо на півночі ця квітка українська не буде жити“... Резанов помер у дорозі до Петербургу через Сибір.

Ідея про Гаваї однак не залишилася зовсім мертвою. В кінці минулого століття Агапій Гончаренко висунув ідею про заснування козачої держави на Тихому океані й надрукував карту її. Його однодумцем був білорус з походження, д-р Расель-Судзиловський, який видавав часопис для полонених російської армії в Японії та був першим сенатором в американській адміністрації Гаваїв. Сенатор Расель був приятелем А. Гончаренка.

Треба тут згадати про перший портрет імператора Гаваїв, славного короля Камегамета, який не прийняв ідеї Резанова про дружні відносини

та співпрацю з Росією, натомість добрий артист-малювальник, син харківського професора, зумів намалювати велику картину прийняття у цього короля Гаваїв. Це була нагода забезпечити назавжди пам'ять про цього шляхетного останнього короля Гаваїв. В кутку картини є автопортрет небуденного мистця. Він залишив по собі велику мистецьку спадщину — чотири томи праць, видрукованих в Парижі... Про цю візиту українського мистця написав гарну статтю німецький вчений К. Менарт, пізніше радник канцлера Конрада Аденауера. Стаття була надрукована в Гонолюлю перед Другою світовою війною. Ми мали нагоду знати його в Шанхаї протягом довгих років, коли він редагував та видавав місячник „XX століття” в англійській мові.

Ідеї американської Конституції були також досить популярні серед політичних та громадських діячів Сибіру, і під їх впливами розпочався сибірський рух т. зв. обласників, з такими лідерами, як Ядрінцев, Потанин та пізніше Сазонів, В. Моравський, Дербер-Петров. Участь в цьому русі брали й українці, не забуваючи дописувати до української преси тих часів у вільному світі, бо та преса в російській імперії була дуже обмежена. Тому і поет Павло Грабовський писав свої цікаві статті до американської „Свободи” в кінці минулого століття та поширював революційні ідеї серед українців; треба уважно вчитатися в ті його дописи та інші статті в журналах, щоб зрозуміти ідеї та думки сина України, засланого до Сибіру.

У його листах та статтях не було і нема нічого з марксизму, що тепер стараються доказати советські біографи та рецензенти, пишучи про його поетичну спадщину, — дух свободи, що приваблював Павла Грабовського до Америки, говорить з тих статей до „Свободи”, з описів українських вистав та тих надій, якими жили українці в Сибіру, зокрема ті, кого царська влада заслала на примусове поселення.

Цікавий допис надруковано в „Свободі” у січні 1895 року, але він так зредагований, що здається є переказом оригінального допису П. Граба (Грабовського) до часопису-журналу „Зоря”, що виходив у Львові. Написаний цей переказ в газеті досить незграбною мовою, але зміст є цікавий і ми його передаємо у скороченні.

„Наш щирий українець та поет П. Граб (Грабовський), як йому тяжко та сумно в Далекому Сибіру... у тій тузі за ріднею та Україною живе... Граб каже, що не лише в Європі, але і в Азії, особливо на Сибіру немає мабуть кутка, де б не співали українських пісень. Чи в Колімську, чи в Одарську, в Тарта у Сахаліні, скрізь можна почути нашу пісню. Раз в азійському містечку Ашхабаді за Каспієм, де Граб не сподівався чути української пісні, під вечір почув, як ціла касарня жовнів співала українські пісні... ”

„В Іркутську є товариство українських співаків. Це товариство дає українські концерти, які уряджує сибіряк Концевич, що бував на Україні (мабуть нащадок колишніх засланих). — Прим. наша, І. С.)

В Іркутському часописі в 30 ч. того року пишеться, що в далекому Владивостоці склалося легальне товариство, переважно з залізничників. Воно виставило „Назара Стодолю” у користь родин моряків, що загинули на кораблі „Русалці”...*) Вистава мала нечуваний дохід — 700 карбованців... ставлять також п'єсу „Гайдамаки” у користь музею... теж саме є на Амурі, де укладається залізниця... так поруч інших ру-

*) Чи це не була та „Русалка”, яка мала забрати А. Гончаренка з Америки до Одеси „у царську неволю”?

хів появляється рух український” . . . Автор статті наприкінці пише, що „можна тішитися, що у Владивостоці ставляться українські п'єси, а це воєнна пристань для кораблів коло самої Кореї, а в самій Україні не можна ставити українські штуки”.

Знову „Свобода” 29-го червня 1899 року друкувала нотатку з „Київської Старини” про те, що в Томську на Сибіру було відсвятковано роковини Тараса Шевченка. „Це було перше, як ми знаємо, таке свято у пам'ять нашого генія-батька на далеких і холодних окраїнах російської держави”.

І багато таких вісток було вміщено в „Свободі”, яка завжди мала інтерес, за висловами її великого редактора д-ра Л. Мишуги, до життя українців у Азії, себто Сибірі та на Далекому Сході. Адже до Першої світової війни у Харбіні одержували поверх 20 примірників українських часописів та журналів, як про це читаємо в часописі — „Харбінський Вестник” за 1911 рік. Шкода, що часопис не подав списку передплатників.

У роках після революції 1917 року у Владивостоці в ятці Ткалича продавалася „Свобода”, канадський „Український Голос” та „Канадський Фармер”, які нам довелося вперше тоді бачити, а пізніше одержувати і користатися для вісток у наших двох тижневиках, що видавалися в 1920 та в 1922 роках.

Широко користалися ними також у редакціях українських часописів, як „Українець на Зеленому Клині” Д. Боровика, про якого, на превеликий жаль, не знайшлося статті в книжці Ю. Тернопільського. Поруч інших українців, пов'язаних з українською пресою, про нього повинна знати Спілка Українських Журналістів!

В річниках „Свободи” та канадських часописів можна знайти чимало таких дописів про українське життя в Азії. Ми не згадуємо тут публікації „Аляска Геральд” Агапія Гончаренка, який виходив у Сан Франсіско та в якому були теж нотатки про життя в Сибіру та на Зеленому Клинові. Зелений Клин тоді щойно потрапив у посідання Росії: Амур — договором, який Китай сьогодні вважає імперіялістичними загарбаннями Росії китайської землі. Ці твердження не цілком відповідають дійсності, бо ті землі ніколи не були у посіданні властивого Китаю, а були власністю Манджурської династії, яка правила Китаєм до 1911 року, тобто майже повних 300 років.

Переглядаючи неповні річники „Ради” та „Нової Ради”, „Київської Старини” і журналів з Києва у бібліотеці колишнього Українського Клубу в Харбіні та в архіві українського діяча-журналіста Григора Пештича, який почав свою працю в Петербурзі, ми дістали тоді чимало інформацій, з яких деякі ще сьогодні можуть дати нові напрямки в оцінці українського життя в Азії та його пов'язання з Америкою й розвитком українського життя в ній.

Так само в московських журналах друкувалися статті-розвідки про заснування в 1890 роках „Руського Народного Союзу”, який пізніше був перейменований в „Український Народний Союз”. Про цей початок українського союзницького життя розповідає автор ряду статей у журналі „Историческій Вестник”. Журнал присвятив майже 20 сторінок цій темі.

Автором був досить відомий в ті часи журналіст-мандрівник Е. Н. Матросов, що підписувався „Граф Леліва”. В журналі за травень 1897 року він писав у розділі „Загальне сучасне положення Руси в Північній

Америці". Спочатку він торкається взагалі положення нових емігрантів, головню зі Закарпаття та почасти з Галичини, і нотує заснування „Руського Народного Союзу”, як виїмково важливого кроку, бо „його члени відразу помітні своїм зовнішнім виглядом, поведінкою, манерами, способом розмов між собою та тоном розмов, і цим можна їх легко відрізнити від членів іншої організації, яка називається „греко-католических русских” (себто мадяронів - прим. наша, І. С.).

„Перші з цих, як ми згадали, уявляють з себе джентлменів і вихованих людей, в той час як останні завжди учасники бійок і скандалів у салунах та у всіляких американських корчмах, різних назв, і американське суспільство називає їх з погордою „гунгарін”, коли перші користаються повагою та довір’ям і їх називають загальною „руськими”... це є головна прикмета т. зв. галицької частини американської Руси”.

Багато він присвятив місця також судовим процесам, які виникали серед основоположників церковного життя в ті часи, коли постали розходження між уніятськими та православними парафіянами, зокрема зупиняється на судових актах, пов’язаних з парафією Вілксберською, та як тяжко полагоджувати було ці справи в американському суді.

Торкається він також положення на Заході Америки та діяльності українського священика Агапія Ганчаренка, проти якого польська преса й організації вели кампанію наклепів. Автор теплими словами згадує також запорізьких козаків України, Запорізьку Січ, яку підступом і хитроцями знищила цариця Катерина II, та чого українці не можуть їй дарувати, бо вона „степ широкий, край веселий та й занапастила”. Ці запорожці, на думку „Графа Лелівні”, почали своє переселення на береги ріки Амура. Далі він говорить про цих запорожців та їх нібито появу в Америці й на Алясці.

Славною пам’яті Лука Мишуга в своєму історичному огляді в „Пропам’ятній Книзі УНСоюзу” згадує про цю легенду та зазначає, що вона не має історичного підтвердження. Граф Леліва наприкінці передостаннього розділу своїх описів Заокеанської Руси згадав також теплими словами о. Агапія Гончаренка: „Іерей цей є далекий від того, щоб називати його нігілістом або революціонером”, і далі: „Іерей Агапій Гончаренко, нині мирно доживає свій час на фермі в Каліфорнії і на фотографіях своїх виглядає низеньким сухорлявим дідусям священиком, який стоїть серед пустельних гір в підряснику, скуфії, з спитрахіллям та великим хрестом в руці. Він є носієм ідеалів, стремління та тенденцій українського (в оригіналі-малоруського І. С.) Козацтва, яке, як відомо, мало в своїх рядах чимало українських поповичів та дяковичів”.

З появою часопису „Свобода”, який друкувався спочатку як двотижневик аж до 1894 року, а потім як тижневик до 1914 року і далі три рази на тиждень, а від 3-го січня 1921 року як щоденник, перша конвенція „Руського Народного Союзу” визнала „Свободу” своїм органом. Тоді постала трибуна для українського вільного слова, коли в Україні його не було.

„Свобода” вела велику активну боротьбу за поліпшення долі українських робітників, що опинилися на Гаваях. Вкінці минулого століття їх там було 34 родини, а в 1900 році вже 350 робітників. Їх стан був дуже тяжкий і за їх права велася гостра полеміка та були виступи в американському Конгресі, які дали як на той час досить добрі наслідки. Нам, у нашій подорожі через Сибір навесні 1916 року, трапилося

зустріти одну родину, яка поверталася на Гаваї після відвідин рідного села, і була обурена большевицькою владою, що тоді почала брутально втручатися у селянське життя. На жаль, не збереглося в пам'яті, звідки та родина була. Тоді поверталосся тако ждо Америки кілька лотишів, які після революції 1917 року залишили Америку та гадали, що буде у них свобода та гарне життя. Тоді в 1918 році ще не існувала Латвія, як незалежна країна, це сталося трохи згодом.

Мусимо нагадати багатьом нашим дослідникам, щоб вони звернули більшу увагу на знамениту статтю Луки Мишуги „Як формувався світогляд українського імігранта в Америці”. В ній багато є для правдивої сцінки тих умов, в яких почалося громадське та політичне життя американських українців.

Завжди треба пам'ятати, що часописні нотатки про життя окремих організацій та громад мають визначну роль в написанні історії певних періодів, бо приватні спогади дуже часто не дають точних дат і пам'ять часто грається з тими датами. Не можу уявити собі, що сталося б з планами писання про події українського життя в Азії, якби не збереглися виписки з часописів тих часів або самі комплекти тих часописів.

Шкода, що ми досі не маємо повного списку всіх періодичних видань в Америці, частинні бібліографії української преси неповні або в них бракує вказівок, де ті або інші видання автор бачив чи переглядав. Ми знаємо кілька до сьогодні невирішених справ про певні часописи українською мовою, яких тут в бібліотеках немає, а в бібліотеках наших клубів та організаціях вони припали порохом, й ніхто не знає, що там на тих полицях лежить.

Тому редакторам нашої періодичної преси треба завжди пам'ятати, що їх органи не тільки важливі для певних завдань сьогоденного дня, але ще важливіші для майбутнього, бо вони мають зберегти пам'ять про події та людей, які приймають участь у творенні тих подій, а ширше беручи — у творенні історії.

Ось так прийшла вістка, що в 1920 році був журнал чи часопис, що мав цікаву назву „Український Стрілець” та що в ньому була стаття О. Даниленка „Сибірські українці й перші українські частини в Сибіру”, цілих 6 сторінок, або лист в омському щоденнику авторства старшини про долю українського куреня ім. Гетьмана Сагайдачного.

Велика шкода, що в американській українській пресі дуже мало є про події українського життя в Азії з часів громадянської війни 1917-1925 років. Під час Першої світової війни у „Свободі” був лист про положення українців-полонених на Сибірі, але ми не знайшли нічого про українську пресу тих часів, хоч певно окремі числа її доходили до редакції, але не збереглися. Так ледве не загинули під час війни пакунки з моїм власним часописом, якщо б сл. п. редактор Рев'юк не забрав їх до себе та не переховав і передав в архів УВАН, де він зберігається зараз, не дійшли б до нас часописи, друковані в Туркестані та інших місцях. Так само дещо з таборової преси та комплекти журналів, що дістаються до приватних рук та стають предметом спекуляції, як напр., видання „Київської Старини”, видання НТШ тощо.

Так само мусять бути доступні архіви редакцій для дослідів нашого життя, зокрема в Америці та Канаді, і приємно дізнатися, що вже такі заходи робляться та дають певні успіхи.

Коли цінні колекції Музею Визвольної Боротьби в Празі частинно загинули, а остаточно, загарбані совстами й вивезені, стали недоступ-

ними для історії, бо сучасна Москва старається згідно з проєктом Павла Пестеля навіть саму згадку про не-москалів знищити, маємо чимало конкретних фактів про неможливість знайти певні джерела для своїх студій, хоч вони певно існують.

Приватні особи, що мають у себе хоч би маленькі частки таких друків, зробили б добре, якби повідомили про них УВАН або НТШ, або у Вінніпезі Український Осередок Культури. Все ж була б нагода щось дуже цінне зберегти.

Тому вітаємо пляни редакції „Свободи“ подбати про бібліотеку та архів у себе в нових приміщеннях і тим уможливити досліди й працю наших учених і аматорів нашої минувшини. Ще було б завдання скласти показники-індекси преси та головних статей у ній і відомості про авторів, якщо таких нема ще у редакціях.

Це — наші зауваги та думки пов'язані з темою цієї статті.

Григорій Чупринка

РІДНИЙ КРАЙ

Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний,
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.

Давно степи твої широкі
Вони задармо оддали,
Гаї ж розкішні і високі
Другії власники звели.

Як часто я в своїх надіях
З тобою, краю мій, живу,
Бо вірю я, — не тільки в мріях ---
Ти будеш вільним назову...

Нащадки прадідів дебелих
В ярмі ідуть твої сини.
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.

Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли:
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.

А все ж надійним, вільним жаром
Твої сини вже розпеклись:
О, краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.

Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний,
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.

ПОЧАТКИ
АМЕРИКАНСЬКОЇ
УКРАЇНИ

Г И М Н АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

Написав В. Щурат

*Далека Ти, а близька нам,
Кохана вітзино!
Як сонце з неба Твоїм ланам,
Ти світиш нам водно.*

*Світи нам, вітзино, світи,
Кохана Україно,
Щоб знали ми, куди нам іти
У слухну годину —*

*У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

*Як птахи ті, що їх пожар
Прогнав з-під рідних стріх,
На перший поклик, хога б з-під хмар,
Ми злетимо до них.*

*Поклиг нас, вітзино, поклиг,
Кохана Україно!
Ми злетимо, як козацтво у Сіз,
У слухну годину —*

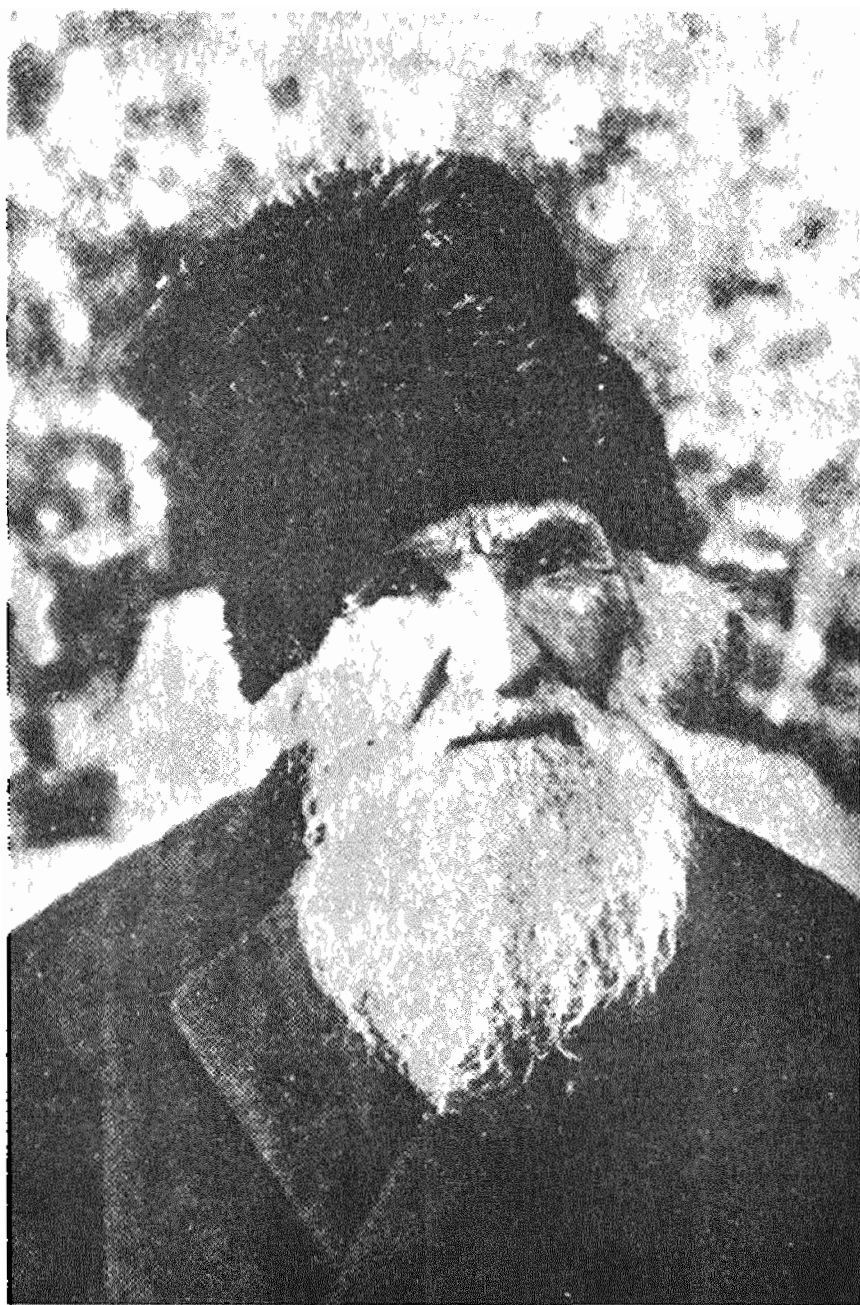
*У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

*Не даром ми тепер живем
У вітзині свобод;
Ми знати будем, як без ярем
Живе й росте народ.*

*Вставай лиш, вітзино, вставай
І клиг нас, Україно!
Ми здобудем заморський наш край
У слухну годину —*

*Як бій, то бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

Отець Агапій Гонгаренко, один з перших українських поселенців в Америці.

У світ за Очі

написав Др. Лука Мишуга

З усіх імігрантів, що прибували до Америки, такі найнещасливішим був український імігрант. Імігрантами інших націй опікувалися держави чи нації, або хоч якісь релігійні чи політичні групи. А українською іміграцією ніхто не опікувався. Тому вона була випадкова, доривочна, безплярна. Була така, як читаємо в „Свободі“:

„Іхав наш чоловік за море, світ за очі, шукати хліба, не зраджуючи своїх плянів нікому в селі, хіба Іцкові чи Мошкові, котрому продав свою кучу чи городець, чи загін на кошти подорожі. Поза границями Галичини заопікувалися вже ним „совісні“ агенти і з великої „прихильности до українського селянина“ завели його або просто в неволю до колоністів-пляраторів, або в бразилійські ліси та мокляки, або до Канади”.

Так воно виглядало в перших десятках нашої іміграції за море.

Як подає проф. О. Сушко, то доперва від 1911 р. почали підніматися в Галичині голоси, які зачали підходити до справи іміграції в науковий спосіб. Але й тоді, як це стверджує автор статті, яку поміщено в Записках Наукового Товариства ім. Шевченка (т. 105, кн. 5, Львів, 1911), не було ще навіть однієї думки щодо причин, які викликували іміграцію. Не звернено тоді ніякої уваги на психічні мотиви іміграції й тому автор статті домагається, щоб студії над іміграцією були всесторонні, себто, щоб обіймали „прояви всякої натури соціальної, економічної, політичної, правнодержавної й культурної”. За ученим Каром він запермічує, що є загальні причини іміграції, без різниці країв і національностей, а це „убогість людности, непропорціональний об'єм великої посілости, брак зарібків, пов'язаний звичайно з низьким станом торгівлі й промислу, ліцитації, а вкінці неосвіченість”. Попри них кожний край має ще свої окремі причини, якими для Галичини були: брак освіти, алкогольізм і

лихва та прикре економічне положення. Крім цього треба ще взяти під увагу застрашуюче роздроблювання дрібних селянських господарств. Рік-річно повставало в Галичині коло 30,000 нових ліліпутних парцель, таких маленьких, що вже годі було власникам тих парцель з них вижити. Ставало тяжче жити через велике число цілком зайвих купців-посередників, як теж через загальний зріст людности, що не мала де заробити і мусіла йти за кордон, бо в краю не було заробітків, а як були, то такі, що, згідно зі звітним теребовельського старости з 1896 р., діставали робітники денно по 16 до 24 сотиків, а найвище від 30 до 40 сотиків. Неписьменність була загальним явищем, а через те неможливо було навчити селян краще використовувати видайність землі, а це теж погіршувало матеріальне положення селян. Яке воно було тяжке, видно найкраще по тім, що в тих часах припадало на рік від 2,500 до 3,000 ліцитацій селянських ґрунтів за суми нижче 40 дол. Нищив наших селян ще й нахил до процесування, нищила їх далі теж пошесть п'янства, так знаменито змальована Василем Навроцьким у книжці „Що нас коштує проп'янація“, виданій ще в 1876 р. Давалося взнаки і зле зрозуміла побожність, що казала нашим людям у Галичині відкладати половину року на свята, бо, як виказала львівська анкета з 70-их років, було в галицьких повітах 100 до 120 неробочих днів, в 22 повітах 120 до 150, а в 16 повітах аж 150 до 200.

Всі ті явища спричинювали крайню нужду, а вона виганяла людей з-під рідної стріхи і з рідного села чи міста.

Поети й письменники вже описали ту трагедію, яку переживали імігранти, що покидали рідну землю й ішли шукати кращої долі за морем. Та ці їх описи є тільки блідою відбиткою правдивих терпінь. Бо властивого горя, що мучило серце і душу імігранта вже тут на американській землі, ще ніхто не описав. І то з цілком простої причини. Не було такого таланту між нами. Тому й не було кому правдиво змалювати ту, таку просту і звичайну річ, яку тут кожний на кожному кроці оглядав, а яку зветься: трагедія імігрантського життя. Тому та велика і драматична картина з життя цієї частини українського народу, що її вигнало з рідного краю горе, є майже закрита. І вже ніколи відкритою не буде. Вона пішла в могилу разом зі старшим поколінням української іміграції в Америці. А слаба згадка про це залишилася ще хіба на тих пожовклих листках „Свободи“ з-перед 40 років, листках, що вже розсипаються. Листки ті сумом повиті, бо відомості, які вони подавали, були часто-густо слізьми облиті, особливо коли описувано, як то одного в копальні засипало, а другому в фабриці руку чи ногу відтяло, або як лишалися діти-сироти, що їх добрі люди між себе розбирали, щоб під хатами не жebraли, або щоб їх до чужих сиротинців не забирали, де мусіли б пропасти для свого народу і своєї віри.

„Свобода“ переповнена віршами наших робітників, і то писаними гіркими слізьми, а в тих віршах описується виїзд з краю. Всі вони — це одна безмежна туга за рідним краєм. До самої гробової дошки нагадують собі вони те, про що писав Сава Чернецький:

Коли я край свій кидав в розпуці
І плив у незнані, далекі краї,
То чув біль в серці, а сзьози пекучі
І очі і лица зросили мені.

(Сучасні жовніри).

Як ми рідний край свій батьківський кидали, описує поет новіших часів (С. Мусійчук), тоді доли, ліси й темні бори, яри і підгір'я, рівнини і ниви тужливі нас прощали і рідні ріки пісню прощальну шуміли, а рідні стріхи на прощання до нас прихилились, як батько та ненька нас старими руками благословляли.

Так співає про це американсько-український поет, додаючи, що прощаючись:

Вони то просили, у сльозах молили,
Щоб ви на чужині по Божому жили.

Та дійсність була така, що це тільки так видавалось імігрантам, що їх так сердечно прощас рідний край. Це тільки тоді, як вони ночами втікали, як перекрадалися щасливо через границі, їм здавалося, що сама природа так їм бідним сприяє. Це тільки їхнє зболіле серце у своїй уяві бачило, як німі плоти і стріхи рідні плакали за ними, відчуваючи їх біль. Це тільки їм здавалося, що неможливо ж не співчувати тим, котрих ніщо інше, а тільки крайня нужда виганяла в далекий світ.

Та по правді справа та не виглядала так поетично. Щобільше, вона бувала часами навіть нелюдською, особливо тоді, коли тих, що з такими ніжними почуваннями покидали рідний край, називали „блудними синами”. А були часи, що навіть батьки народу мали їх за таких, закидаючи їм, що покидають українські села й зменшують тим робом наш національний стан посідання. Значить, імігрувати — не-патріоти. А польські діди чи поміщики гляділи на ту справу іншими очима. Їм жалко було, що оце не стає дешевого робітника до роботи на панських ланах. І вони теж заявили проти імігрантів, перетягаючи на свою сторону уряди.

Значить, замало було довгими роками мучитися, щоб заробити хоч на частину корабельної карти, замало було терпінь, коли приходилося продати останній кусень поля, а то й прадідну хату, щоб роздобути грошей на дорогу, бо крім цього треба було ще витерпіти багато наруги від своїх і перебороти перешкоди від влади.

Пускався наш селянин у далекий світ, роздумуючи над тим, чи це справедливо ліцитувати бідному чоловікові останню корову чи забирати хату. Від'їжджав зі згадкою за тими, що спочивають під липами на цвинтарі. Від'їжджав із журбою за жінку і дітей, що їх залишав. А молодшим може не сходила з думки ще й та дівчина, що то до серця припала. Від'їжджали в світ, не вмючи здебільша ні читати ні писати. І не знаючи, з якого народу походять, та де цей нарід живе, скільки його і яка його історія й культура. Знали тільки, що родились і жили в горах, які були для них рідним краєм. Любили ті гори. І гаряче любили свою мову і пісню. Шанували передані їм батьками звичаї й обичаї, придержуючись їх вірно під час свят, весіль, хрестин, поминаків і т. д., та найбільше були прив'язані до своєї церкви і свого обряду.

В містах вони не бували. У фабриках не робили. Тільки чули, що по містах живуть люди інакше, „по-панські”, та що по фабриках великі заробтки, не те що на верхівні.

Світогляд їх не був книжковий, а селянський, стисло зв'язаний із всемгучою природою, що мала на всі сумніви і скомпліковані питання одну відповідь: така воля Божа! Яке лихо не було б, треба терпіти і мовчати. Але, покидаючи рідний край, поступили в однім наперед. Відважилися

в житті на такий крок, що був свого роду бунтом, що був визовом, киненим проклятій долі. Але правда й те, що на той бунт вплинули теж фантастичні казки про щасливий край за морем, що то їх розносили по українських селах різні агенти корабельних компаній. Та безсумнівно був певний відсоток і таких, що пускалися в світ шукати будь-якої долі, коби тільки іншої від тієї, що в ній душилися в ріднім краю.

Цілий світогляд тих імігрантів, що виїжджали з рідного краю, обертався тільки біля одного: якнайскоріше заробити якнайбільше гроша. Але не про гріш шло. А про поле і хату. За той гріш можна було врятувати кусник прадідного поля і рідну хату від ліцитації, або можна було докупити трошки поля. А як у кого вже не було ні поля ні хати, то можна було заробити стільки, щоб стати наново, або й перший раз господарем у селі. Так розумів справу наш імігрант і так теж розуміли тоді іміграцію й ті найсвідоміші з проводу в ріднім краю, що ставилися до цієї справи з ширшим світоглядом, що розуміли її велику вагу під економічним оглядом. Це ж завдяки їй можна було рятувати селянські ґрунти, пропалі в руках жидівських лихварів, або збільшити український земельний стан посідання закупом безземельними чи малоземельними імігрантами ґрунтів від польських дідичів чи жидівських багатіїв.

Новий край, до якого вибирався наш імігрант, його не цікавив. Він цікавий був тільки на гроші, які там міг заробити. Газет чи книжок він тоді не читав. Чув тільки про „сонники”. І того одного радо слухав, коли хто читав зі „сонника”. Що це таке „читальня” — не знав. Про театральні вистави, концерти, відчити чи віча — не чув.

Ніякими громадськими справами він ніколи не займався. Суспільних питань ніхто ніколи з ним не обговорював. Не знав він теж нічого про якісь робітничі організації й не чув про якісь страйки. Але суспільне горе відчув. Тільки рятунку не бачив. Тому шукав його — в корчмі, де запивався часто до непритомности з розпуки і безрадности. Але був навіть і в тій біді дуже „гоноровий” і тут в Америці. Навіть за дрібну зневагу, нанесену дуже часто в корчмі або при чарці, не давав прощення, видавав останній цент на процес „за образу чести”.

І ось із тими прикметами (говоримо тут про загал, а не про одиниці) з’явилися наші імігранти в Новім Світі, де їм — по волі чи неволі — треба було зачати будувати нове життя.

(„Пропам’ятна книга УНС”, 1936)

Початки американської України

написав Антін Драган

Першими українськими поселенцями на американській землі були, — згідно з твердженнями д-ра Луки Мишуги („Пропам'ятна Книга УНС”, 1936), — 20,000 козаків, що наприкінці XVIII сторіччя були поселилися на Алясці і там залишилися після того, як в 1867-му році Росія продала Аляску З'єднаним Стейтам Америки. Першим свідомим українцем в Америці мав бути Агапій Гончаренко з Київщини, який служив у російському посольстві в Атезах у Греції, зв'язався там з російськими революціонерами та часто диспував до видаваного А. Герценом у Лондоні журналу „Колокол”. Утікаючи від царських шпигів, Гончаренко мандрував доволі по світі, був у Туреччині, Єгипті, Англії, на Афонській горі висвятився на священника і в 1865 році опинився в Нью Йорку. Придбавши Аляску, З'єднані Стейти заангажували Гончаренка, щоб він допомагав порозуміватись з місцевим населенням. Для цієї мети Гончаренко почав у 1868 році видавати англійською і російською мовами газету „Аляска Гералд”, в якій вже в першому числі з дня 1-го березня 1868 р. надруковано статтю про — „Дивні ідеї Тараса Шевченка”, де передано зміст поеми „Кавказ” та частину „Послання” і „Думи мої”. Проте, Гончаренко скоро розійшовся з американським урядом, бо зачав виступати проти експлуатації місцевого населення американською військовою владою. Після того Гончаренко поселився на хуторі біля Гейвардс у повіті Аламеда в Каліфорнії, і на тому хуторі, на воротах якого був розміщений великий напис „Україна”, він помер 3-го травня 1916 року.

Першим українським імігрантом із Західної України мав бути, — згідно з цими самими джерелами, — Іван Макогон, родом із Залісся в Галичині, який приїхав до Америки в 60-их рр. минулого сто-

*Отець Григорій Грушка, основоположник „Свободи” і УНС
(Погруддя з пам’ятника у виконанні Михайла Черешньовського)*

річчя. Проте, українська еміграція до З'єднаних Стейтів почалася на ширшу скалю щойно від 1875 року, коли іміграційні агенти почали масово спроваджувати українців (і словаків) із Закарпаття, що було тоді під Малярщиною, для боротьби зі страйками в копальнях вугілля в Пенсильвенії. Потім почали імігрувати лемки із Західньої Галичини, і щойно в 90-их рр. минулого сторіччя почалася українська еміграція із Східньої Галичини, Буковини і Наддніпрянської України.

Отже, маса першої української іміграції в Америці складалася майже виключно із селян з Лемківщини та Закарпаття. Вся ця іміграція — це була темна маса людей, яка не знала ні грамоти, ні навіть свого імени. Її безжалісно експлуатовано і над нею знущався, хто не хотів. Єдине, що в'язало цю масу людей разом, це була рідна мова і церква, рідні звичаї і величезне прив'язання до рідних традицій та безмежна любов до рідної землі і туга за нею, хоч страшні злидні і недоля їх з неї вигнали.

Майже 20 років між цією іміграцією не було ані одного інтелігента, й щойно в 1879 р. львівський митрополит, пізніший кардинал Сильвестер Сембратович вислав на прохання українських імігрантів та після того, як вони насамперед склали гроші на дорогу, о. Івана Волянського, що прибув до Америки в 1884 р. і в місцевості Шенандоа, в Пенсильвенії, в свято св. о. Миколая, 19-го грудня 1884 року відправив першу на американській землі українську Службу Божу, а рік пізніше побудував там першу українську церкву. Після того приїхали з Галичини ще о. Зиновій Ляхович, що помер того самого року (1887) як приїхав, о. Кость Андрухович, о. Олександр Дзубай із Закарпаття та василіянин о. Кирило Гулович, а в 1890 році приїхав і осів в Джерзі Ситі пізніший основник „Свободи” о. Григорій Грушка. Першим світським українським інтелігентом в Америці був спровадженний о. Волянським в 1887 р. Володимир Сіменович, що працював у видаваній коротко о. Волянським „Америці” та створив і був диригентом першого українського хору в Америці в місцевості Шенандоа, Па. Приблизно тоді ж прибув до Америки о. Нестор Дмитрів, що був справжнім Нестором американсько-українського літопису, редагуючи разом з о. Констанкевичем „Свободу” після того, як її в 1895 р. перенесено до місцевості Шамокін в Пенсильвенії.

Скільки могло бути українців в Америці на початку 1890-их років? Точної статистики на це немає. Статистичне бюро з 1890 року подає, що тоді було в Пенсильвенії 10 греко-католицьких організацій, які нараховували 7,400 членів. Згідно з іншими джерелами, в 1889 р. мало бути в Америці вже коло 20,000, а Ю. Бачинський обраховує, що в рр. 1877-1887 до Америки прибуло 33,886 українських імігрантів, а за дальших десять років 74,379 нових імігрантів. В 1895 році мало бути в Америці вже коло 300,000 українців.

В таких обставинах і на такому загальному тлі 15-го вересня 1893 року появилася в Джерзі Ситі, Нью Джерзі, перше число „Свободи”, написаної і видаваної місцевим українським греко-католицьким парохом о. Григорієм Грушкою.

Спроби українського друкованого слова в Америці були вже і перед „Свободою”, але це були справді тільки метеори, що згасали, ще поки стали видні. Вже в 1887-му році перший український священик в Америці о. Іван Волянський, придбавши ручну друкарську машину та спровадивши із Ставропігійської друкарні зі Львова

*Д-р Лука Мишуга, довголітній редактор „Свободи”, ідеолог
Американської України.*

друкарські кириличні черенки, почав друкувати та видав в Шенандоа в Пенсильвенії кілька чисел „Америци”. Після виїзду о. Волянського назад до Галичини в 1889 році „Америка” перестала виходити, а на її місце та її черенками о. К. Андрухович почав видавати „Рускоє Слово”, що появлялося теж два рази на місяць впродовж 1891 року. В 1892 році о. Грушка видав ще одне число газети „Новий Світ” і щойно через рік, 15-го вересня 1893 року, вийшло 1-ше число „Свободи”, що була справжнім світлом у темряві безвиглядности української іміграції в Америці.

Багатомовною характеристикою тієї безвиглядности як у внутрішніх так і зовнішніх відношеннях може послужити коротка „Історія руської церкви в Шенандоа, Па.”, надрукована в зредагованому о. Нестором Дмитровим та виданому вже у „Свободі” коштом „Союзу” в 1897 році „Першому Русько-Американському Календарі”. В цій „історії”, підписаній тільки літерою „К”, сказано:

Від 1880 року щораз більше українських емігрантів з Закарпаття і Галичини почали приїжджати до Америки на заробітки, поселяючись головню в басейні твердого вугілля в Пенсильвенії, зокрема в сколиці Шенандоа. Там їх, у більшості неграмотних і несвідомих, безжалісно не тільки експлуатували, але й переслідували. Коли ж зібралось їх там уже яких 60-70 родин, тоді вони за порадою якогось Карла Райса, католика з Росії, почали плянувати створення власної греко-католицької парафії, щоб не давати кселекти чужим, зокрема польським священникам та „не платити польському ксьондзові по 15-20 доларів за христини, шлюб чи похорон”. В 1882 році вони за порадою того ж Райса звернулися з проханням до Галицького Митрополита, щоб прислав їм священника. З дальшого опису виходить, що Митрополит оголосив конкурс на виїзд українського священника до Америки і повідомив громаду в Шенандоа, що такий священник вкортці приїде, якщо дістане гроші на подорож. Шенандоанці, одержавши цю вістку, негайно „ухвалили колекту” та вибрали збірщиків і вислали збирати гроші „по всіх околицях” на подорож першого греко-католицького священника до Америки.

Але як тільки „розійшлася поголоска”, що такий священник приїде, негайно почалася акція проти нього, а „польські ксьондзи приватно й офіційно заявляли, що цього ніколи не буде, що Рим на те не дозволить і також уряд ЗСА не допустить греко-католицького священника, та ще й жонатого”. Багато „наших слабодухів” повірили цим запевнюванням, і люди в Шамокіні, Ексцельсіорі, Газлетоні та інших околицях відмовлялися від пожертв, вважаючи, що з того „нічого не вийде”.

Все ж таки „вийшло”, бо в 1884 році приїхав о. Волянський. Люди плакали з радості, зокрема під час першої на американській землі української католицької Служби Божої, яку відправив о. Волянський того року в день св. о. Николая у виїнятій залі на Мейн стріті.

Негайно після того ожила громада та почала організуватись. Скликано громадсько-церковну раду та схвалено побудувати церкву, оподаткувавши кожную родину по 10 доларів, самітніх по 5 доларів, та визначивши місячну колекту по одному доларові.

ПЕРШЕ БРАТСТВО, ПЕРША ЦЕРКВА І ПЕРШИЙ ЦВИНТАР

Організаційним ядром Американської України можна вважати перше українське Братство св. о. Николая, що його засновано в Шенандоа 18-го січня 1885 року, отже кілька місяців після приїзду о. Волянського. Негайно після того почали організуватись подібні братства і в інших місцевостях, між ними в 1887 році зорганізовано й Братство св. Кирила і Методія в Шамокіні, яке і стало основою Українського Народного Союзу, до якого прилучилось і перше Б-во св. о. Николая, виступивши із „Соєдиненія”.

Тим часом братство св. о. Николая було будівничим першої української католицької церкви в ЗСА в Шенандоа. Насамперед закуплено за 750 доларів дві „льоти”, на яких уже в жовтні того ж 1885 року почалася будова церкви. З першою будовою не пощастило: через недбалість контрактора завалився верх церкви і треба було все розбирати та будувати наново. Вкінці збудовано, і посвячення цієї першої нашої церкви в Америці відбулося в день св. Архистратига Михаїла наступного 1886 року при „величезному здвізі народу”.

З будовою першої церкви переслідування і шикани проти української громади не тільки не припинились, але навпаки збільшились як з боку польських священників, так і з боку римо-католицького єпископа. В римо-католицьких церквах публічно виклинали тих, що брали участь у благословенні угольного каменя греко-католицької церкви. Коли о. Волянський зголосився до римо-католицького єпископа і представив йому свої свідоцтва, то єпископ відмовив йому визнання не тільки священником, але й католиком, та написав протест до Риму, щоб о. Волянського негайно відкликати, „бо то скандал”. Очевидно, що єпископ о. Волянського суспендував, казав у латинських церквах молитись, щоб Господь не дозволив збудувати греко-католицької церкви і як останній засіб — заборонив ховати на цвинтарях тих, що до тієї церкви ходили і її підтримували. І як трапилось, що померла одна дитина і мусіла „чотири дні на ослоні лежати”, бо не було її де поховати, наші шенандоанці „переконались, що цвинтаря потрібно їм більше, ніж церкви” і негайно відкупили від протестантів за 200 доларів одну люту, о. Волянський її поблагословив, і вже був свій цвинтар, перший український цвинтар в Америці. Впродовж кількох років цвинтар був заповнений, бо на ньому ховали наших небіжчиків і з Вілкес-Бері, і з Олифанту, і навіть з Джерзі Ситі. Тоді за 800 доларів закуплено нову, більшу площу та перемінено на цвинтар.

НАРІД ПРОБУДЖУЄТЬСЯ

З приїздом о. Волянського та створенням Б-ва, з будовою церкви, навіть влаштуванням власного цвинтаря, при одночасному постійному допливові нових українських поселенців, почала пробуджуватися українська громада та шукати шляхів і засобів, щоб собі допомогти. Головні надії зв'язувано зі священником і о. Волянський швидко став, можна б сказати, — крайовим душпастирем українських переселенців в Америці. Кликали і запрошували його не тільки довколишні громади, але й віддалені в Клівленді, Детройті, Чикаго, Міннеаполісі, прохаючи від нього допомоги в будові церков.

У зв'язку з цим виникла потреба організації фондів, і тоді о. Волянський, спровадивши з Галичини так званих між народом „па-

ничів", почав організувати „штори” --- споживчі склепи на лад львівської „Народної Торгівлі”. Люди тоді не мали довіря до банків і радо віддавали свої гроші на переховок до церкви і священника, але з чужими грішми завжди зв'язані і клопоти. До Митрополита до Львова посипались скарги і зажалення на о. Волянського, а коли Митрополит о. Волянського відкликав головно в результаті скарг і протестів від римо-католицьких єпископів, тоді вислано до Митрополита в делегації Володимира Сіменовича з проханням про нового й більше священників. Тоді, вже також після смерті о. Ляховича, Митрополит вислав о. Андруховича. Приїхав також о. Грушка, що спочатку теж перебував у Шенандоа. Тим часом і о. Андрухович попав у конфлікт із своїми парафіянами, які з черги почали писати скарги і зажалення до Митрополита вже на о. Андруховича, головно за те, що не хотів повертати людям передані ними на переховок до церковної каси гроші. Тоді Митрополит знову вислав о. Волянського, „щоб завів порядок”. Коли ж о. Волянський прийшов до церкви, там уже стояло 12 закликаних о. Андруховичем полісменів, які о. Волянського не впустили до церкви, бо він всі повновласті раніше передав о. Андруховичеві. Судовий процес тривав один рік. Кошти процесу покривала церква, але нічого не виграно, бо Митрополит знову відкликав о. Волянського і на його місце вислав о. Т. Обушкевича, який продовжував „війну” з о. Андруховичем, аж до його повороту (о. Андруховича) до Галичини в 1892 році. У цих перших організаційних заходах серед невимовних труднощів і перешкод, рішальну роль відіграв о. Іван Волянський, народжений в 1857 році у священничій родині в селі Яблонів біля Копичинець. В Америці він був до 1889 року, опісля був відкликаний до Галичини, але повернувся знову в 1892 році. В 1896 їздив розсліджувати життя наших поселенців у Бразилії і повернувся до Галичини. Під час української визвольної війни був місіонарем на Холмщині. Помер в 1926 році як парох Дичкова Тернопільського повіту.

Це тільки дуже загальна характеристика того тла, на якому і з якого народився Український Народний Союз, а з ним і Американська Україна.

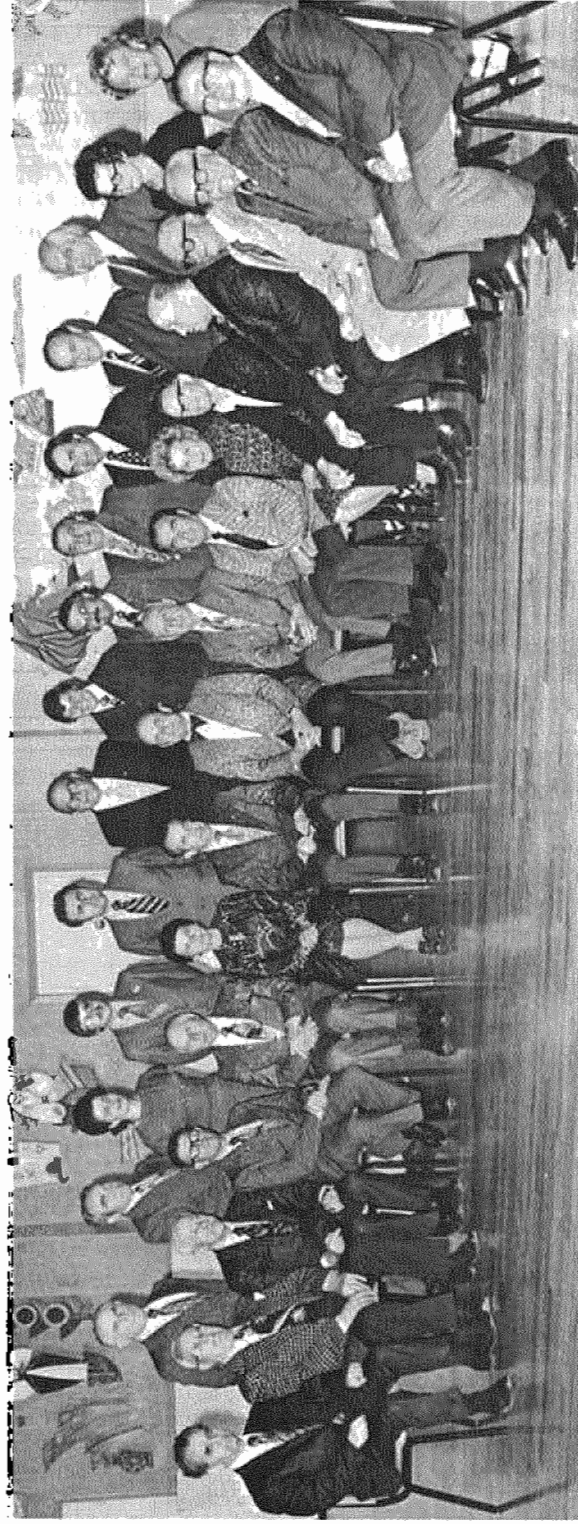
„УКРАЇНА ВОСКРЕСЛА В АМЕРИЦІ”

„Совершишася” --- цим строслов'ягським церковним словом повідомила „Свобода” з 1-го березня 1894 року про справді історичну подію --- створення Українського Народного Союзу в Америці, в День „Батька нашої країни” Джорджа Вашингтона 22-го лютого 1894 року.

Про створення будь-якої організації серед початкової маси перших українських імігрантів в Америці не могло бути й мови в тодішніх більше ніж невідрадних обставинах. Все ж таки, як уже згадано, перший український греко-католицький священник в Америці о. Іван Волянський потрапив уже в 1885 році точно 18-го січня заснувати в Шенандоа в Пенсильвенії перше Братство ім. св. Миколая. В дальших кількох роках заложено ще кілька подібних братств, між ними Братство св. Кирила і Методія в Шамокіні, братства в Олифанті, Мейфілді, всі в Пенсильвенії, де у великій мірі скупчувались перші українські імігранти.

В 1892 році засновано т. зв. „Сосдиненіє греко-католических русских братств”, до якого приступили й згадувані вже братства та до якого

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ 1974-1978

Сидять (зліва): погосенні члени Головного Уряду д-р Ярослав Падоз і Роман Слободян, редактор „Свободи” Антін Драган, головні контролери д-р Іван Скальчук і проф. д-р Богдан Гнатюк, головний касир мгр Уляна Дячук, головний секретар Володимир Созан, заступник головного президента д-р Іван О. Фліс, головний президент Йосип Лисогір, директор УНС для Канади сенатор Павло Юзик, заступниця головного президента панні Марія Душник, головний організатор Степан Гавриш, головні контролери мгр Іван Вшишук і о. Іван Ващук та погосенні члени Іван Іванчук і Володимир Дідик.

Стоять (зліва): головні ради Євген Ренета, інж. Мирослав Кальба, пані Текля Мороз, Іван Іванців, інж. Ана-толій Дорошченко, Володимир Запаранюк, д-р Мирон Куропас, проф. Тарас Шмагала, Іван Оджишівський, д-р Богдан Фугей, Василь Дірюк, Андрій Джудла, Анна Гарас і д-р Анна Чопик.
Нсмає на фотографії: головний контролер мгра Івана Геврика та погосенні члени інж. Степана Куропаса, д-ра Володимира Галана і Миколи Давискиби.

належали їй перші українські священики з Галичини, між ними і о. Іван Констанкевич, що став членом Контрольної Комісії „Соединенія”, очолюваного т. зв. угро-руським священиком Іваном Смитом та Ю. Жатковичем. О. І. Констанкевич, як контролер „Соединенія”, ствердив погану господарку в організації і виступив з її критикою на конвенції в Скрантоні в 1893 році, за що попало не тільки йому, але й усім „галицьким русинам”.

Безпосередньо після тієї конвенції зїхались у домі о. Григорія Грушки, пароха Джерзі Ситі й тоді вже редактора та видавця заснованої ним „Свободи”, три інші священики: о. Іван Констанкевич, о. Т. Обушкевич та о. Амрозій Полянський і спільно вирішили заснувати скремий український, тоді ще „руський”, Народний Союз. Негайно після того й появилася зацитована стаття в „Свободі” про потребу народної організації.

Проект статуту задуманої організації доручено приготувати о. А. Полянському з Піттсбургу, що він і зробив, пересилаючи трьом іншим „змовникам” його копію. При цьому цікаво, що оо. Обушкевич і Полянський домагались, щоб у назві було „русский” з подвійним „с”, бажаючи цим „притягнути” до нової організації теж „твердих”. Проте, о. Грушка, друкуючи статут, одне „с” викинув.

По цій першій підготові рішено скликати перші основуючі збори нового Союзу і на це вибрано „День Батька своєї країни” — Джорджа Вашингтона, що припадає на 22-го лютого. На той сам день скликало свої збори Братство св. Кирила і Методія в Шамокіні, Па., яке тим часом виступило із „Соединенія”, за що опісля мало багато клопотів по судах. Збори скликано до міста Шамокін в Пенсильвенії, яке тоді, під проводом о. Констанкевича та д-ра Сіменовича, вважалося найсвідомішою українською громадою.

Збори відбулися згідно з пляном і про них, як уже згадано, надруковано в „Свободі” з 1-го березня 1894 року зворушливе звітлення п. з. „Совершишася”. В повідомленні, яке попереджено цитатую Шевченка: „І, о диво — трупи встали, і очі розкрили! І брат з братом обнялися і проговорили — слово тихої любови!”, написано:

Дня 22-го лютого 1894 р., того самого дня, в якому вся Америка обходить річницю уродин славного Вашингтона, неустрашимого борця за волю і права людства, о дев'ятій годині ранку зійшлися українські (в оригіналі: рускі) священики, делегати українських братств і патріоти-українці з усіх сторін до української церкви в Шамокіні, Па., благати Господа Бога, щоб допоміг щасливо почати таке важливе діло, діло заснування Українського Народного Союзу.

Торжественну літургію, призиваючи помочі Святого Духа, відправив о. Теофан Обушкевич, український священик з Олифанту, під час якої чудесно співав шамокінський хор під проводом доктора Сіменовича, невтомного трудівника для добра американської України. Не одному сльоза радості покотилась з очей на звук співу, що прошибав душу. Хто б міг сподіватися пару років тому, що українець, який втік з обіймів біди і нужди, з невилічного гніту, — розвине так скоро віками придавлену силу українського духа! Хто б погадав, що під полатаною сірчиною або гуньксю криється благородна душа, спосібна до всього доброго, гарного і корисного, якщо вона звільниться з кайданів гніту і рабства!

І, о диво, трупи встали
І очі розкрили!

І на вільній землі українська пісня лунає на славу во вишніх Богу!
В гарно прибраній українській залі, по відспіванні всіма присутніми
„Царю небесний”, о. Полянський з Піттсбургу забрав слово і в красно-
річивій своїй промові вияснив ціль Українського Народного Союзу і те
добро, яке український нарід в Америці буде мати з нього. . .

. . . А тепер, дорогі браття, як уже зібралося нас дуже велике число і
як заложено Союз, вступайте до нього громадно, бо це тільки для Ва-
шого добра і на Вашу користь. Ви, яких досі оплакувала Україна-мати,
як пропавших, дайте про себе знати світові, що Ви живете і що тут,
в Америці, українське народне життя б'є живою струєю. Важливий крок
вже зроблено. Український Народний Союз уже засновано, український
нарід воскрес із мертвих в Америці. . .”

Так починалась організація Американської України.

(„УНС у минулому і сучасному”, 1964)

ПІСНЯ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

Написав СТЕПАН МУСІЙЧУК

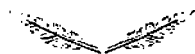
Музику скомпонував МИХАЙЛО ГАЙВОРОНСЬКИЙ

*Ликуй, Вкраїно, стороною козана!
Привіт Тобі з-за моря шлемо свій.
Ликуй, Заморська Вітзино прибрана,
Що нас прийняла за своїх дітей!*

*Ми під зоряним станули прапором
І об'єднались всі, як один муж.
Під Вашингтона з'єднані прапором
В наш Український Народний Союз.*

*Наш синьо-жовтий стяг національний,
Це стяг Союзу, знам'я Свободи,
Під ним покров свій має рід наш славний,
Під ним єднались прадіди й діди.*

*Союз, мов сонце, з темноти нас вивів,
В його рядах старий і молодий.
Доки цвістиме Вашингтон і Київ,
Не згине Батько-Союз дорогий!*

Перші кроки

Спогади перших посенців

ХТО ДЛЯ НАС ВІДКРИВ АМЕРИКУ

Йхати до Америки намовив мене чоловік, котрого я вважаю першим українським імігрантом. Може першим українським імігрантом до Америки він не був, бо мабуть були якісь імігранти й перед ним, але він рушив іміграцію з нашого краю до Америки, так сказати б, став для нас Колюмбом, що відкрив Америку.

Я був ще малим хлопцем, ще й десяти літ мені не було, — як у 1878 році розійшлася в моїй околиці на Лемківщині чутка, що Павел Хиляк з села Луги, в парохії Ждиня, Горлицького повіту, прийшов з війська й вибирається в далекий край за море, в Америку. Дід і батько цього Хиляка були свідомі й багаті люди, відомі господарі й ремісники, теслі й столярі. Його батько дав був його до школи до Горлиць, і він знав добре німецьку й польську мову. Дяк у Ждині навчив його читати церковне письмо.

Прийшов він з війська „фірером“ (десятником), мав шість звезд і в селі називали його офіцером. Вернувся восени 1878 року, на св. Михайла оженився, а вже у великім пості покидає свою жінку-красуню й вибирається в світ. Узав він собі до компанії двох товаришів: Василя Млинарника з села Ждині та Кипріяна Квочку з села Смереківця. Перший з них

*) Спомини Д. Голода, Д. Капітули, Т. Талпаша й о. М. Підгорецького записав з їх уст ред. Омелян Рев'юк.

умів читати церковне письмо, а другий був неграмотний. Обидва були нежонаті парубки.

Коли священик заповів у церкві, що Павел Хиляк, син Семена Хиляка, вибирається до Америки та що в церкві буде його Служба Божя, зібралася в церкві велика сила народу. В той день я до школи не пішов, бо хотів бачити, як чоловік до Америки вибирається. Маса народу привалила до хати Семена Хиляка. В хаті була перекуסקа. Старий батько став проповідь говорити. Змовив „Отченаш“, а потім став сина благословити. Наказував синові, щоби лист написав, як прийде до моря. Всі люди плакали, як батько говорив. Потім батько просив сина, щоби написав лист, як переїде через море. І син тоді обіцяв. Розказували люди на прощанні, як Павел Хиляк довідався про Америку від своїх товаришів-чехів, що з ним у війську служили. Як його багаті родичі хотіли його задержати в краю та оженили його. І як він їм сказав: „Я, тату, ожениюсь, але до Америки мушу піти. Кажали мені, що це добрий край“.

Таке говорили люди, і видно було, що вони страхалися, що то буде з чоловіком, що перший за море вибирається. Я знав про Америку зі школи, і мені ще більше було цікаво, що з того буде. І я зачув потім, що Павел Хиляк написав своєму батькові один лист з Гамбургу, а потім з Америки, як уже переїхав до Америки через море. 28 днів їхав Хиляк з товаришами морем, але все пішло добре. Працював у цукроварні, і видно добре йому велося, бо за пару місяців уже свого брата Осипа спровадив до Америки та обидва вже працювали в цукроварні.

Почав я відтоді ждати на свої роки, щоби до Америки поїхати. Як мені пішло на 17-ий рік, я став тоді батькові казати, що хочу їхати до Америки. Я попросив у батька, щоби дав гроші. Батько позичив у стрія 150 гульденів і я приїхав до Америки. Тут я мав адресу Павла Хиляка на Морис стріт у Джерзі Ситі, і я, як тільки обмився в швагра Осипа Сисака, зараз зробив Хилякові несподіванку. При тій нагоді він мені розказав про свою подорож до Америки.

Як він приїхав був до „касельгарди“: йому і його товаришам дали право жити там 14 днів. Та вони виходили на прохід до парку. Коли раз вийшли до парку всі три, до них приступили два жидки. Зачали з ними говорити по-польськи.

„Чи ви русини?“

„Русини з Галичини“.

„Щукаєте роботи? Я вам можу дати, - один жидок каже. Тут є цукроварня. Я знаю пана. Німець. Я вам роботу знайду. Дасть вам. Але ціла справа буде вас коштувати по 10 доларів, бо ми мусимо йти через море“.

Вони побалакали між собою на боці і сказали, що дадуть.

Жидки взяли їх на „елевейтор“ і всадили на 23-тій вулиці. Вийшли. Пішли на „феру“ залізниці Лакавана.

„Тепер ви тут мусите дати по 10 таларів, - сказали їм, - бо ми мусимо вам шифкарту купити“.

Castle Garden, круглий форт у Бетері Парку на полудневім краю острова Мангеттен у Нью Йорку, спершу Castle Clinton, збудований 1807 р., згодом був фортом, потім місцем забав, городом, від 1855 до 1890 р. іммігрантською стацією, а тепер акварій.

• Elevated train — надземна залізниця.

• Ferry -- судно до перевозу осіб.

Дали гроші. Жид купив „тикети”⁴ на „феру”, всіх перепустив, три імігранти й два жиди. Коли прїїхали до Гобокену, жиди їх запровадили до німецького ресторану, та не до „барі”,⁵ але заднім входом, і казали дати їм пити, що хотїли: пива, горїлки, та купили їм суху перекуску. Потїм сказали їм: „Пана нема дома, а є тїльки служба. Як пан прїїде, то бесїдуйте з ним, і він вам роботу дасть, бо він усю справу знає”.

Павел Хиляк і товариші чекали й чекали довго. Як прїїшов „бос”,⁶ „вейтер”⁷ показав їм його. Хиляк став говорити з ним по-німецьки. Він розказав при тїм цїлу справу про жидів, а старий німець слухав поважно, а потїм ногою тупнув і крикнув: — „Фердамтер юд!” (Проклятий жид). Потїм сказав: — „Будьте спокїйні. Увечерї прїїдуть „формани”, мої знайомї, і ви роботу дістанете. Не пропадете”.

Вечором посходилися до „салуну”⁸ німецькї робїтники і „боси” з цукроварні та обговорили цїлу справу. Ту нїч три імігранти переспали у Гобокенї, в готелї, а на другий день рано нїмці прїїшли по них і забрали їх до Джерзі Ситї, дали їм хату в себе й дали роботу в цукроварнї.

Стали вони робити в цукроварнї. Брала 14 центів на годину. Робили 11 годин на день. Робили на „доку”,⁹ де приходили кораблі. Робили, щадили. Потїм почали спроваджувати родини. Як люди зачули, що в Америцї є багато роботи, рушили в Америку: горнулися до неї, як дикї гуси до теплого краю. Так почалась еміграція з Горлицького повїту.

Цей Хиляк потїм, як батько його вмер, поїхав зі своїм братом Осипом до Краю, продав дїдизну і пішов до Герцеговини. Там люди не були добрі, і він знов продав масток і вибрався до Росїї. І там не було добре, і він повернувся до рїдного краю й коло Надвірної став нафту копати. Закопав увесь масток і вернувся до Америки. І знов робив у цукроварнї, а накінєць купив собі „салун” при вулицї Есекс у Джерзі Ситї, а потїм купив там дїм. Тут він вже жив до своєї смерти в 1924 році.

ПОЧАТКИ „СВОБОДИ”

Отець Грушка, парох Джерзі Ситї, любив усе ширити книжки серед наших людей. Бувало спровадить він книжок з „Просвіти” й розпихає між людей. Меншї книжки дає даром, бїльшї позичає, беручи за це 10 центів оплати. Даєть імігрантовї таку книжку й запише собі на карточцї, прїбитїй у себе на стїні, ім’я позичальника та наголовок книжки.

Та звичайно таке бувало, що візьме чоловік книжку, даєть кїлька центів оплати, і тїльки вже о. Грушка цю книжку й бачив. Каже о. Грушка: „Не добре з книжками. Треба нашому народовї газети. Мусимо заложити газету. Пошлю гроші до Ставропїгїї й спроваджу черенки”.

Одного дня о. Грушка прислал до мене свого кухаря, що йому варив їсти, щоб я прїїшов до нього. Я прїїшов під ч. 247 Ворен стрїт, де о. Грушка мав 4 кїмнати (кухню і їдальню на першїм поверсї, а двї кїмнати на другїм). Я застав у мешканнї великї змїни. В їдальнї був зроблений стїл і полицки при стїні. Ще мїсяць тому, як я здавав о. Грушцї звїт з колекти серед парохїян, тут булє чисто, а тепер справжня фабрика: коло

4 Ticket — білет, квиток.

5 Bar — прилавок, шинквас.

6 Boss — власник, директор, наставник.

7 Waiter — ресторанний послугач кельнер.

8 Saloon — корчма, шинок.

9 Dock — причал.

стола стояли Денис Салій і Сидір Ференц. Оба складали черенки. Салій, видно, вже вмів, а Ференц учився від нього. О. Грушка дивився, чи вони складали добре. Складали руками.

О. Грушка заговорив до мене: — „Піди на ярд“¹⁰ і привезли „вільбару“¹¹, що я її купив. Зложимо оці чотири таблички на „вільбару“ і повеземо до англійської друкарні“.

Пішов я на подвір'я, дістав тачку й притягнув під двері. Зложили ми „таблички“ (форми) на тачку.

„Дивися добре, — каже о. Грушка, — щоб не перевернути „вільбари“ і не висипати табличок, бо як ті зернятка розсипати, то вже їх не можна сіяти. Прийдеться нам обом наново збирати“.

Повіз я тачкою таблички дорогою, а о. Грушка йшов хідником попри мене. Прийшли ми так під один дім на вулиці Монтгомері. Я лишився надворі, а о. Грушка пішов до середини, до англійської друкарні. За якийсь час з дому вийшов робітник і забрав форми до середини. О. Грушка вийшов за якийсь час, потім і каже до мене: — „Ти робиш тепер на ніч?“

Так, — кажу.

— Як так, то прийди завтра в 1-й годині та поїдеш з „вільбарою“ до цієї самої „шапи“¹² і привеземо готову газету.

На другий день, — це було 15-го вересня 1893-го року, — пішов я з о. Грушкою до „шапи“ на вул. Монтгомері. О. Грушка знов пішов до середини, а я лишився з „вільбарою“ на вулиці. За якийсь час робітник виніс два пакунки, завинені папером і обв'язані шнурком, і зложив їх на тачку. Потім виніс 4 таблички й зложив теж на тачку.

Як тільки ми привезли це на 247 Ворен стріт, о. Грушка чимскоріше кинувся шукати ножа. Розірвав шнур на одному пакунку, розвинув папір і вийняв газету. Розвинув газету й став з нею бігати по хаті, тішачися нею, як мати тішитися дитиною, коли дитина розбавиться. „Вже маємо газету!“ — кричав він.

Потім положив газету на стіл і став дивитися, чи все в ній так, як сподівався. Потім каже мені: — „Ти ходиш поміж люди, по хатах, колектувати гроші на парохію, то знаєш, де живуть наші люди. Бери сто чисел і рознеси їх між людей. Дай кожному газді одне число. Як де є „бордери“¹³, дай кожному теж одне число. Як не вмів читати, не давай. Як кому даси газету, запиши, кому дав: ім'я, назвище й адресу. Як чуєш, що люди говорять про газету, добре чи зле, нічого не протився, все запиши і мені скажи“.

Так я й розніс перше число „Свободи“. І робив, як о. Грушка мені кавав.

За два тижні я зробив те саме з другим числом. Тоді з мене люди стали сміятися. У цукроварні, на „доку“, де я працював, наші люди почали мене піднімати на сміх перед чужими людьми. Бувало візьме собі наш чоловік якийсь папір під паху й кричить: „Голод ньюйоркську газету продає!“

Я сказав про це о. Грушці й о. Грушка говорив про це на проловіді: „Що ви, люди, такі? Адже Голод газети не продає, але даром вам дає. А, зрештою, й продавати газети не стид“.

¹⁰ Yard — двір, подвір'я.

¹¹ Wheelbarrow — тачка.

¹² Shop — робітня.

¹³ Boarder — столівник.

ЯК ОХРЕЩЕНО СОЮЗ

Як я жив у Джерзі Ситі, мене зробили в парохії церковним колектором. Я був молодий, нежонатий, мав багато сили й охоти до роботи. Я ходив кожного місяця по членах парохії та збирав місячні вкладки на парохію. Потім я ішов до мешкання пароха, диктував йому, хто заплатив, а він записував собі у парохіяльну книжку.

Раз у січні 1894 року (було це вже день по 10-ім місяця) я прийшов до мешкання о. Грушки, щоб здати йому звіт з колекти. Я застав у нього більше священників. Були там крім о. Грушки ще о. Констанкевич з Шамокіні, о. Обушкевич з Олифанту та о. Полянський з Пітсбургу. Я поздоровив усіх священників по-християнськи, поцілував у руку, а потім кажу до о. Грушки: „Я прийшов з колектою, отче, але бачу, що ви маєте церковні наради, то я прийду колисьінде”.

На це о. Констанкевич каже: „Пане Голод (він знав уже мене особисто), то не є церковні збори. Ми зібралися, щоб заложити братство для наших галицьких русинів, і ми хочемо, щоб і ви були на цих нарадах. А як будете хотіти щось сказати, то можете й слово забрати. Сідайте”.

Я сів, потім о. Констанкевич говорив далі: „Отці, я скажу вам, чому нам треба заложити товариство для наших галицьких русинів. Я був минулого року на конвенції „Соединенія”, у Скрентоні. Не як священник, але як делегат від свого товариства. Як я прийшов на конвенцію, то чув, що конвенційний голова говорив до зборів по-словацьки. Багато делегатів собі говорили по-словацьки, а наші священники з Угорщини говорили до себе по-мадярськи. Я слухав це довго, а потім попросив слова. Як мені дали слово, я зачав говорити по-нашому: „Стид і ганьба вам, пане голово, --- кажу я, — що ви говорите по-словацьки! А ще більший стид вам, панове отці, що ви говорите по-мадярськи! Руський хліб їсте, а по-мадярськи говорите! Я зганьбив теж делегатів, що все це слухають і нічого на це не кажуть. Я скінчив і сів. Ніхто мені не відбирав слова, і ніхто мені не перебивав, і я все сказав, що мав сказати. Ніхто проти мене не говорив. До кінця конвенції я вже нічого не говорив. Я виїхав з конвенції з думкою, що наші люди там не можуть більше лишитися. Я зараз повідомив своє братство в Шамокіні, щод до „Соединенія” грошей більше не посилало. Я повідомив ще три інші наші братства, що належали до „Соединенія”, щоб вони грошей туди не посилали. І всі ці чотири братства грошей не посилають. Вони приступлять до нашої організації, як ми її заложимо. Від вас тепер залежить, чи нам треба таку організацію будувати, і яка вона має бути”.

Усі погодилися на те, що треба будувати організацію. Тоді о. Констанкевич питається: „Якої організації нам треба? Церковної чи народної?”

О. Обушкевич встав і каже, що краще буде церковної. На це о. Грушка, що весь час ходив по хаті (він був чоловік низького росту, але гарячий, рухливий і дуже одвертий; про нього о. Макар казав мені: то малий Гриць, але розумний), каже: „А я кажу, що народної! Я вже навіть цю організацію охрестив! Я вже маю для неї назву: Руський Народний Союз! Чи добре я її охрестив?”

Всі сказали, що добре, і так при охрещенню о. Грушкою й лишилося.

Почали радити над тим, як зібрати перші збори Союзу. О. Грушка тоді каже: „Як ви вже маєте в околиці Шамокіну стільки братств, готових приступити до Союзу, а в нас у Джерзі Ситі є тільки одно таке братство, то зберімся в Шамокіні”.

Всі пристали на те. Стали радити, коли будуть збори. Незадовго мали бути американські свята: уродини Лінкольна й уродини Вашингтона. Казали, що Лінкольна так ще не знають, як Вашингтона, і тому поставили зібратися на день уродин Вашингтона.

Раді, що довели скоро до рішення таку справу, всі ще довго розмовляли.

Денис Голод

ЩО ЗНАЧИЛО КОЛИСЬ БУТИ ІМІГРАНТОМ

Я приїхав до Америки в жовтні 1888 року, коли мені було 15 літ життя. Я мав у Гані Бруку в Пенсильванії 30-літнього брата, котрий був в Америці які три роки та працював у копальні.

Корабель „Вера” лінії „Норд Дойтшер Ллойд”, котрим я приїхав, привіз мене з Бремену до Нью Йорку. Я мав при собі не тільки корабельну карту, але й куплений у старім краю залізничий білет до міста Авденрід, у стейті Пенсильвенія.

По приїзді корабля до ньюйоркського порту імігрантів забрали малим кораблем до іміграційної станції, що звалася тоді „касельгарда”. Там мене питали, куди їду та скільки маю грошей. Я розміняв там австрійські гроші на американські і дістав сім доларів.

Випустили нас з „касельгарди” й завели до теліги на двох колесах, запряженої одним конем. Станули ми на возі, коло десять осіб, обвели нас шпуром та повезли. Віз задержався незадовго перед якимсь домом. Нас звели з воза та повели до пивниці. Дали нам тут ковбаси й хліба й казали заплатити собі доляра. Проводар повів нас до порому, і ним ми поїхали на станцію Пенсильвенійської залізниці в Джерзі Ситі.

Вийшли ми відти коло 6-ої години увечері. Коло 11-ої вечора поїзд приїхав до Гейзлетону. Висіло нас на станції трое: я, ще один українець та одна литовка. Як поїзд відїхав, станційний урядник загасив газову лампу й випхав нас зі станції надвір, і тим замкнув станцію на ключ і пішов собі геть. Ми крутилися надворі коло станції, на снігу, що був яких 5 цалів завглибшки.

Десять так за півгодини до нас підїшов якийсь чоловік і запитався, чи ми говоримо по-словацьки. Відповідалмо, що говоримо. „Чи ви приїхали зо Старого Краю? Куди їдете?” Я, кажу йому: „Іду до Авденріду”. „Я теж до Авденріду, але я знаю дорогу й їду пішки. Як хочете йти зі мною, то підемо разом”. „Ні, — кажу йому, — я маю залізничий білет, то поїду залізницею”. „Як хочеш, — каже він, — їхати залізницею, то мушиш ждати. На такий тебе поїзд всадилі, що мушиш тут ждати до 9-тої години рано”. Кажу я тоді словакові, що і я піду з ним. І мій товариш українець теж готов іти з нами. І литовка собі пішла з нами.

Пішли ми. Йшли дорогою через гори. Надворі було зимно. Наша литовка загубила обцас і штильгукала всю дорогу. Кожний з нас ніс у руці валізку.

Увійшли ми за добру годину які три американські милі дороги. Коло якоїсь хати, що стояла в лісі, словак задержався. Перед домом, зараз коло дороги, стояв збірник води. Словак каже: „Я їду далі, а ви подждіть тут до ранку, щоби вам показали дорогу; або йдіть до того дому, застукайте та просіть вас переночувати. Це мої люди й вони вас приймуть переночувати, а завтра підете далі шукати своїх краєнів”.

**Український майнер їде і вертається з роботи
(Фотознімки з „Першого Русько-Американського календаря“, 1897 р.)**

Показав нам рукою на дім і пішов далі. Як він пропав у пільмі, ми завагалися, що робити. На мене мій товариш і литовка дивилися, як на провідника, і я пустився до хати. Ледве ми ввійшли кілька кроків, і як тільки наші черевики заскрипіли на „слейтбенку”,¹ як до нас кинулися з-під хати собаки. Ми думали, що собаки кусливі, як у нас у краю, і не хотіли з ними дертися. Не мали ми при собі ніякої палиці на оборону, і кожне з нас мало на собі нове одіння, що нас багато коштувало й в ньому ми думали довго ходити. Ми відступили та станули на „слейтбенку”. Кажемо собі: постоїмо тут до ранку. Та за якої півгодини ми вже змерзли в ноги так, що я вже рішився, що краще з собаками битися, ніж далі там стояти.

Став я підходити до хати. Як собака пустилася до мене, я почав її заспокоювати тихим голосом. Собака успокоїлась і я міг підійти до хати. Застукав у двері. По часі двері трохи відхилились і хтось спитався: „Хто то?”

„Це я, кажу. — З краю”.

Питається голос далі: „Звідки з краю? Як ви сюди дісталися? А де той чоловік, що вас сюди привів? А хто ще з вами?”

Як я все розказав, відхилилися двері більше й чоловік виглянув надвір. Побачивши певно, що я молодий хлопець, що маю з собою валізку, що все певно так є, як я кажу, питається, як виглядає мій товариш. Кажу, що такий великий, як я. Каже тоді піти закликати мого товариша й дівчину.

За хвилину я привів своїх товаришів під хату. Чоловік завів нас у кімнату. Засвітив лампу. При слабім світлі лампи ми побачили стіл, збитий з дощок, коло нього стілець, теж з дощок, в куті піч. В іншому куті шафа з чарками.

Чоловік сказав нам: — „Хочете, сідайте на цей стілець. Не хочете, постійте до рана”.

Я взяв столик, підсунув до печі, сів, дівчина сіла в куток, мій товариш у другий. Наш господар загасив лампу й пішов до другої кімнати. Ми лишилися в темноті.

Коло 6-тої години рано в хаті зробився рух. Почали вставати люди й збиратися до роботи. Засвітили світло, почали митися, варити каву. Наливали „пейли”² та виходили. Ми троє встали, збилися в кутику, щоб нікому не заважати. Ніхто до нас нічого не говорить.

Як усі пішли до роботи, газда каже своїй жінці: — „Дай їм кави, а як розвидниться, покажи їм „бреху”³ най ідуть шукати своїх краяннів.

Як розвиднілося, вона дала нам по чарці кави й по кромці хліба, а потім каже: — „Ідть тепер до „брехи”. Це там, де куриться, — каже вона. — Ідть туди, а там спитайтесь за своїх краяннів”.

Пішли ми всі троє разом. Прийшли до „брехи”. Підходить якийсь чоловік, говорить щось де мене, а я не розумію. Я виймаю папір з адресою й показую йому. Читає, а потім показує рукою в напрямі другої „брехи”.

Приходимо до другої „брехи”. Показую знов адресу. Показують мені дорогу в напрямі якихось шоп. Підійшли ми до них. Це була якась італійська колонія в кущах. Жінки нас не розуміли і знову показали нам дорогу в напрямі іншої колонії. Приходимо до неї. Бачу чоловіка перед хатою, підходжу, виймаю папір з адресою й показую йому. Цей поглянув на папір і повів мене до „брехи”. На дворі робили люди. Він став щось говорити з чоловіком, що видно був наставником. Цей закли-

кав якогось робітника й той підійшов до мене й став питатися по-нашому, куди я йду. Я сказав.

-- „До Івана Кобана? Я знаю”, — каже він. — „Він живе в Гані Брук. Ідьте туди до Гані Брук, поки не зайдете до „шанд”⁴ таких, як та, до таких низьких домиків. Як знайдете воду, що пливе дорогою, ідьте нею, поки не дійдете, де вона виходить з „пайпи”⁵. Там жінки приходять з цілої місцевости брати воду. Там ви спитаєтеся за Гончака, а Гончак вам покаже, де живе Кобан”.

Коли я прийшов до води, там я застав уже паню Гончак. Вона закликала до своєї хати нас усіх трое. Дала нам кави, — це вже була десь третя година по обіді. Литовська дівчина осталася вже там, бо якісь люди обіцяли відвести її до краєнів, а я зі своїм товаришем пішов до Івана Кобана, що жив недалеко, сьомий чи восьмий дім.

Я прийшов до Кобана й у нього замешкав.

* * *

Це було в середу. У четвер було свято св. Димитрія. Я остався вдома, а в п'ятницю пішов шукати роботи.

Ссстрінець узяв мене в п'ятницю рано до „брехи”, поговорив з „босом” і я дістав роботу „слейту пікувати”, себто вибирати каміння з вугля. „Бос” показав мені „бреху” і казав мені туди йти. Я направився йти до гори по мості, котрим ідуть вози, але на мене накричав якийсь чоловік:

-- Ти куди йдеш?

-- На „бреху”, на роботу. „Бос” мені казав сюди йти.

-- То не сюди йдеться. Тут тебе може забити.

-- А куди ж іти до „брехи”?

-- Іди довкола. Там є сходи.

Приходжу на „бреху”. „Боса” там іще не було. Англійські хлопці мене побачили і кричать:

-- Джан, ворк? Файн! Ком гір!“

- Посадили мене на лавку, показали, як держати ноги, як вибирати вугля, коли воно йде попід ноги. Зачав я робити, а вони так з мене сміються!

Як прийшов „бос” від „брехи”, крикнув на мене: — Ват ар ю дуінг гір?“. І казав мені встати з лавки й ждати. Як прийшов „великий бос” і сказав тамтому, що мені має дати роботу, той посадив мене на лавку й казав робити. По якімсь часі прийшов до мене й звернув мені увагу, що я зле роблю. Помахуючи прутиком, каже: „Це — „слейт”. Це — кидати”.

Я помахав головою, що буду так робити.

Я почав робити, як він мені казав. Почав я відкидати каміння набік, а вугля пускати далі. Як я потім пробував встати, мене потягнули кишені назад додолу. За той час, як до мене говорив „бос”, мої американські товариші в роботі накидали мені повні кишені каміння.

Робота тривала від 7-ої години рано до 6-ої ввечір, з одногодинною перервою на обід. Я брав за цих 10 годин праці 60 центів. Таку заплату я брав шість місяців. Опісля я дістав 70 центів за днину, а потім 80 центів. Це вже була найбільша заплата за таку роботу на „бресі”. Тут я робив три роки.

ВИПАДОК У КОПАЛЬНІ

По році роботи на „бресі” мене перенесли надвір. Я став „гічером наверху”: мав „гічувати”, вези й троки,¹⁰ себто прив'язувати до линви вози з вуглям та „троки” з „слейтом”. Діставав за 10 годин такої роботи 1 доларя й 20 центів. Я робив при тій роботі пізніше на ніч. Одної ночі, як я переходив через „плейн”, себто по похилості, по котрій спускається або підноситься вугля, моя нога попала між дві шини і я не міг її ніяк витягнути. На мене наїхав згори „трок”, ударив мене, звалив на землю й перейшов через мене. Як віз уже перейшов понад мене, другий робітник дав знак „босові”, що був унизу, яких сто стіп під землею. Цей вийшов з хлопами на „плейн” і вони занесли мене до „енджін гавзу”.¹¹ Знайшли порожній вагон та припхали вагон до „брехи”, що стояла якої чверть милі далі. Коло „брехи” знайшли драбину (у тім часі ще не було в „брехах” готових ношів для ношення поранених), зложили мене на драбину і чотири чоловіки стали до драбини. Вони піднесли мене та понесли додому, при чому по дорозі п'ятий придержував мене, щоб я не скотився з драбини. Принесли додому й лишили. Лікаря не кликали.

Я пролежав півтора місяця, заки встав. За якенебудь відшкодування за той випадок ніхто й не згадував.

Як я виликувався і повернувся до роботи, „бос” не хотів мене прийняти до роботи, бо казав, що я, видно, нездібний до роботи, коли дався потовкти. Тільки „з ласки” мене прийняв. Як нічна робота скінчилася, казав мені робити внизу: ладувати вугля до вагонів. Це була затрудна робота для мене і я її скоро покинув. Дістав роботу в іншій майні¹¹ за „драйвера”: керувати двома мулами. Там платили за 10 годин 1 доларя й 62 центи — найбільша платня, яка була в той час у майнах.

З „драйвера” я став „родменом”, що поправляє шини й залізничні пороги, а потім „тнмберменом”, що ставить стовпи, які підпирають майну та захороняють перед заваленням. Ще пізніше я став „пайперменом”, який доглядає рури з водою, котрі висилають воду з майни на поверхню землі. Накінець я став „фрешейрменом” та мав доглядати рури, котрими йде до копальні свіже повітря.

На цім я скінчив свої роботи в майнах.

НА РОБОТУ В БИЗНЕСІ

У січні 1898 року почав я робити в „гросерні”¹³ Дена Баволяка в Плезент Гил, що нині називається вже МекАду. Платили на місяць 20 доларів і харч. Я складав товари в магазин, приготував „ордери”¹⁴ для розвозження по домах, себто важив, пакував, приготував усе потрібне увечері, а на другий день розвозив возом, запряженими двома кіньми, по хатах. При тім я діставав нові замовлення, „привозив ордери”. Треба було вставати рано. О 6-ій годині я починав чистити коні, кормити тощо. Так я працював до 10-ої години. Робота всередині була нудна й нецікава, але робота надворі була краща.

Тут я робив три роки, поки не взявся до власного бізнесу.

Не буду далі оповідати свого життя, а скажу тільки побіжно, чим мені ще приходилося бути. В лютім 1901 року я покинув працю в крамниці, а в травні оженився з Юлією Галаган та розпочав власний готельний бізнес, котрий я провадив до половини 1926 року, коли цей бізнес виорендував.

Поза готелевим бізнесом я провадив канцелярію корабельних карт і висилку грошей до всіх частин світу, як також канцелярію публічного нотаря, котру проваджу й досі. Крім цього від 1918 року дотепер веду бюро статистики уродин і смертей для стейту, а від 1926 р. займаюся теж вогневою асекурацією.

ЖИТТЯ-БУТТЯ ІМІГРАНТА

Як я прийшов до Гані Бруку, в тій місцевості було всього коло 300 душ населення. В тому числі наших людей з Угорщини й галицької Лемківщини було не більше як 50 осіб. Решта це були айриші, велші тощо, яких ми всі називали без розбору „англіками”.

Наші люди жили тоді в „шандах” десь далеко від середини місцевости. Туди, де жили „англіки”, нашого чоловіка не пускали жити. „Шанди” стояли звичайно десь у долині.

У „шанді” були звичайно дві кімнати. В одній була піч, склад горнят, горшків та іншого кухонного начиння. Друга станція була більша. В ній були ліжка для газди та стіл, при котрім їли „бордери”, та „причі”, де вони спали.

Хата звичайно не мала повали. Це поправді була шоба. Стояли дошки насторч, півтора цяля завгрубшки, кожна дошка прибита до фундаменту й до „фрейму”. Над „фреймом” підносився дах. Так званих „ведерборд” не було; цілини були забиті даховими латами. Дах був гонтяний. Як падав сніг, задувало, але від дощу захороняло. Такі доми будували копальняні компанії. Як хто замовив таку хату, то компанія виставила йому, а він потім за це платив 6 доларів на місяць. „Причі” у хаті ставили люди самі з тих колод, що приносили собі з „брехи”. Кожний „бордингер” купував собі полотно на сінник, давав газдині вшити мішок, купував у фермера житньої соломи за 25 центів, набивав сінник соломою, і постіль готова. Для накривання купували „деку” з бавовни, „квітл” або „бленкет”. Подушок не було. На кулаці спали. Хто переносився, брав на плечі „штружляк” і ніс на другий „борд”.

У хатах крісел не було. Були столи й стільці, зроблені з дощок, захищених з „брехи”. Куплене ліжко мав звичайно тільки газда.

Воду брали всі люди однієї місцевости: з однією рури, в одному місці, де вода виходила вгору рурою. Хто брав воду, розкручував руру і, набравши, закручував. Зимом вода пливла постійно, щоб не замерзла.

Товари до домів привозили звичайно „шторники”. Різники привозили м’ясо. Вуглева компанія давала вугля. Вугля викидали звичайно на вулицю, де воно стояло відкрито. Як газдиня потребувала вугля, виходила з „пейлом”, набирала вугля й несла до хати. Хто до цього права не мав, вугля не брав.

За „борд” „бордингер” платив на місяць 5 і пів до 7-ми доларів. За це він мав право до їжі, крім цукру, масла й „джелі”. Мав хліб, каву й росолове м’ясо (пів фунта) на вечерю, а фунт до роботи. М’ясо було правильне „каліфорнія шолдер”, шинка. Іншого м’яса не доставляли. Від салітри в м’ясі скоро почали в мене боліти зуби і я просив газдиню, щоб давала іншого м’яса, але інші „бордери” спротивилися, казала газдиня, бо це було би цента на фунті більше. І я мусів їсти далі те, що мені шкодило.

Крім „борду”, себто харчу, „бордингер” платив іще газдині 2 долари на місяць за мешкання. Як газдиня мала на „борді” 18 „бордингерів”, то

вона заробила 36 доларів, тоді як пожарник у „майні” мав найбільше від 40 до 50 доларів місячної платні. Вона мала прати й варити їжу, стелити постіль тощо. Пізніше вже були мешкання, де були ліжка, але там платилося більше. Як я перенісся до мешкання до п. Бавольяка, то там були вже ліжка, й ми платили там по 12 доларів на місяць.

МАЙНЕРСЬКИЙ ДЕНЬ

Життя „майнера” в тих часах було кожного дня однакове. Пів до 6-ої трубіла труба в копальні. Найдалше в 6-ій годині вставалося. Що далше було йти до роботи, раніше треба було вставати. Кожний мав бути в копальні пів до 7-ої, щоби почати роботу в 7-ій годині.

Вставши рано, „майнер” мився, брав каву й пив. Як мав свій цукор, пив з цукром, як не мав, пив несолоджену. Потім кожний набирив собі м'яса до свого „пейла”. Кожного дня один хлоп по черзі крас м'ясо. Газдиня накладає стільки тареликів, скільки є „бордингерів”. Той, що крас, крас так, щоби кожний мав рівну порцію худого й товстого. Хто хоче їсти тепер, може собі з'їсти. Що не з'їсть, бере до „пейла”.

Як приходиться до роботи „майнер”, він здійснює сорочку, клякає на підлогу коло шафлика з гарячою водою й мисться. Газдиня йому часто мила плечі.

Вечором він їсть вечерю. Є розсіл і півфунта м'яса. Бувають пироги, галушки, бараболі. Хліба кожному, скільки хоче.

У неділю газдиня робила „мачанку” з запряжки. Рано, помолившись перед образами, мачали хліб. До обіду, хто мав свою, куплену мушгарду, додавав собі її до м'яса.

В неділю всі терпіли через нудьгу. Товариств не було. Церква вже була тоді в Гейзлетоні, а це було 5 миль від місця, де я жив. Хто хотів іти до церкви, мусів іти пішки до неї і з неї. Це не було безпечно.

Вечорами шилося зі шкіри такі рукавиці на пальці, щоби вугля не калічило пальців, і по тім звичайно йшлося спати. Коли часу вільного було більше, звичайно люди говорили казки, грали на гармонії, скрипці, деколи купували пива, танцювали. Найчастіше бралися за карти. Літом, як була гарна погода, виходили в ліс, але там звичайно знов бралися за карти.

Жіночого товариства не було. Все мужчини з мужчинами. Як коли таке трапилося, що в копальняній „печі” появилася жінка (приїхала, наприклад, з Нью Йорку), і ми її побачили з „брехи”, то всі покидали роботу й бігли до вікон дивитися, як на яке найбільше чудо. Хто хотів женитися, мусів писати до своїх знайомих до старого краю, або до своїх краївнів у інших місцевостях, або їхати туди шукати жінки.

Зносини з іншими людьми переривали звичайно „англіки”. В тих часах американці, себто старші імігранти, мали страшну ненависть до наших людей, себто до пізніших імігрантів. Вони закидали нам, що ми приїхали псувати їм роботу.

З Гані Вруку на пошту, що тоді була в Авденліді, треба було перейти якої півмилі. Коло пошти на розі вулиць завжди було збіговище, попри котре тяжко було перейти. Як надворі лежав сніг, хлопчиська кидали на чоловіка снігом. Літом -- камінням або болотом. Часто зимою вкладали до снігової кульки камінь і кидали. Щоби попри них перейти, треба було добре схилитися й голову руками закривати. Взявши пошту, треба було добре бігти.

Як хто пішов по напиток, того теж нападали.

„Джан, — кричали за ним, — гів мі чу!” Потім забирали від нього пляшку з горілкою, пили, а його часто ще й били. Потім уже, як хто хотів іти до Гані Брук по горілку, то брав зі собою товариша. Він самий ніс пляшку, а товариш ішов з добрим дрючком для оборони.

Як на цих людей стало більше, то почали ходити групами й бити тих американських голодранців. Про те, щоби віднести до суду або до поліції, ніхто й не думав. Хто знав, що в Америці є суди й поліція, коли такі речі діються?

Зборів, відчитів, свят, концертів не було. Книжок наших теж не було. І не було газет, а по-англійськи ніхто не вмів читати. Правда, в Шенандоа почала виходити „Америка”, але небагато було з неї читати. І не цікавилися люди громадським життям, бо ніхто не думав в Америці жити. Кожний думав, що приїхав тільки грошей заробити й до краю назад вертатись. Багато з нас мали довги — за подорож тощо. Треба було їх сплатити. Кожний скупився до всього. До всього треба було силувати. Кожний немов би говорив: моя хата з краю. Як почали організувати церкву, то й тоді люди говорили: „Моя церква в старім краю”.

За банки люди не знали. Грошей туди не складали. Тримав кожний при собі, в ремені або сіннику, або давав газдині. Газдині звичайно цих грошей доглядали дуже чесно.

Та хоч кожний думав про те, як йому вертатися до краю, життя робило своє. І він починав поволі привикати до Америки. Як був нежонатий, шукав собі жінки. Думки про поворот він іще ніби не кидав, але все її на дальшу будучність відкладав. А як узяв собі роботу, що виглядала на сталі заняття, як оженився в Америці, та ще як стали рости тут діти, то хоч би й що він говорив, повертатися в старий край він уже не міг. Як їхав туди, то хіба в гостину.

Тоді він починав уже думати про те, як учитися про американське життя, як організувати громадську організацію, церкву, школу, газету, клуб, а ці організації знову вповняли його життя так, що він і подумати не мав часу про те, щоб до краю навсе повертатися.

ПРАЦЯ В ТОВАРИСТВІ

Щоб читачі могли собі уявити, що значило організувати й удержувати організацію в тих часах, подам коротеньку історію одного товариства, з котрим я зв'язаний цілий час свого життя в Америці.

Братство св. Володимира зорганізовано в 1887 році в місті Гейзлетоні, Па. До того братства вступили коло 17 лемків з Гані Брук, невеличкої місцевості, віддаленої які 4 милі від Гейзлетону на південь (там, де нині є Келайрес). Хоч наше братство не мало нічого спільного з „руським штормом” у Гейзлетоні, занепад цієї крамниці сильно відбився на розвої братства. Через спад загального довір'я до своїх людей почало падати наше братство. Члени братства, що жили в Гані Брук, дістали в свої руки його прапори й вели далі братство в Гані Брук. Тим часом братство в Гейзлетоні впало.

Коли почала розбудовуватися нова місцевість Плезент Гил (пізніше вона прибрала собі назву МекАду), і в 1891 році збудовано там малу дерев'яну українську церкву, братство св. Володимира перенеслося до Плезент Гил і там осталося навсе. Братство організувало самих тільки лемків, добре один одному відомих, „самих своїх”. Платило членам 5 доларів за помози на тиждень на випадок недуги.

Десь у 1892 році братство вступило до Першої Словацької Католицької Єдності. Та братство не довго встоялося в цій центральній організації, бо вже на найближчій конвенції, що відбулася в Клівленді, між делегатами виникло таке сильне непорозуміння, що частина пенсильвенійських делегатів, до котрих пристав і делегат від братства св. Володимира, відразу по повороті з конвенції почала організувати іншу центральну організацію: Пенсильвенійську Римо- і Греко-Католицьку Єдноту. У цей спосіб і братство св. Володимира опинилося в новій організації, в котрій делегат братства став заступником головного предсідника. Ця нова організація була теж за своїм національним характером словацька.

На другій річній конвенції нової організації, що відбувалася в Нантикоку, Па., головний предсідник організації, словак, привітався з заступником головного предсідника, представником нашого братства, словами: „Як ся маєте, Грицю?” Це привітання так образило заступника головного предсідника, що він, повернувшись з конвенції, став уже ворогом словацької організації — тим більше, що на конвенції урядником його вже не вибрано.

На рік 1895 предсідником братства вибрано мене, хоч більшість членів походила з угорського боку. На початку того року до мене прибув о. Нестор Дмитрів з Мавнт Кармел, Па. Під час гостини о. Дмитрів говорить до мене: — „Капітуло! Ти предсідник братства, і ти дозволяєш йому належати до словацької організації, як є своя власна? Ганьба тобі! Прощу не називатися русином!”

Я на це сказав, що постараяся, щоби братство св. Володимира перевести до Руського (тепер Українського) Народного Союзу.

У той час сталося таке, що касир братства, забравши дві місячні вкладки від членів, не відіслав їх до головної канцелярії центральної словацької організації. Це дало мені добру нагоду. Як братський предсідник, я заявив на зборах: — „Браття, найліпше буде, як ми позбудемося таких касирів та словацьких організацій і не будемо по два рази вкладок платити. Це можна зробити так, що ми ухвалимо вписати братство св. Володимира до Союзу”. Мою пропозицію прийнято одностайно. Рішено вибрати нового касира, й грошей до словацької організації не посылати, а зате приступити до Союзу. Так то сталося, що в червні 1895 року братство св. Володимира в Плезент Гил, Па., з понад 50 членами приступило до УНСоюзу й стало його відділом 4-тим.

При кінці 1898 року члени братства, завидуючи своїм, стали говорити: -- „Треба скинути Капітулу з предсідника! Він уже ним є задовго!” До них підходили головні урядники угорського „Соединенія”, щоби забрати братство до себе. Наші люди далися на підмову і шептали їм, щоби скинули мене з предсідника. Вони вибрали предсідником одного угорського русина, а цей зараз по виборах каже: — „Браца, пощо нам буц у радикалах, кед має свою чисто руску організацію, Соединеніє?”

Тепер наші галицькі лемки побачили, що вони зробили, та було вже запізно. Прийшлося організувати нове братство з таких членів, що не належали до бр. св. Володимира. Коли бр. св. Володимира перейшло б до „Соединенія”, тоді всі наші люди, що належали до братства св. Володимира, мали перейти до новозорганізованого братства. В цей спосіб постало братство Покрови Пресв. Богородиці.

Братство св. Володимира відступило 1898 року від УНСоюзу, а 1899 приступило до „Соединенія”. Галицькі лемки в більшості виступили з братства св. Володимира та вступили до братства Покрови Пресв. Богородиці, котре негайно вступило до УНСоюзу, де стало 7-им відділом.

Братство розвивалося гарно й при кінці 1914 року мало 200 дорослих членів.

По головній конвенції УНСоюзу в Боффало (1914) делегати, повернувшись з конвенції, розповіли на зборах братства про реформу, яку переведено на тій конвенції. Сказали, що вже не будеться платити розмету, але сталу вкладку за літами. Делегати подали: „Ми на конвенції були безсильні. Урядники зробили все, що хотіли. Вони сказали, що цього вимагають стейтові закони і так має бути. Нас, делегатів, не винуйте!“

Члени обурилися. Не помагали ніякі пояснення, бо й делегати й відділовий уряд стали ворогами Союзу. У січні й лютім 1915 року братство не вислало до головної каси УНСоюзу грошей, а в березні було суспендоване. Тим часом лідери завели братство до однієї американської організації, а ця незадовго збанкрутувала так, що спадкоємці по померлих членах лишилися без належної їм допомоги.

Я опинився без відділу. Став організувати новий. Мені вдалося переконати 14 членів, що УНСоюз є дійсна й певна допомогова організація, й з ними зорганізовано новий відділ, братство Сошествія св. Духа, що стало відділом ч. 7. УНСоюзу, на місце попереднього. Братство розвивалося гарно й нині вже знов числить до 200 членів.

ПРАЦЯ В ГОЛОВНІМ УРЯДІ СОЮЗУ

Тим часом мені часто проходилося служити не тільки місцевій громаді, але й цілій організації.

Перший раз я був на конвенції УНСоюзу в Мавнт Кармелі, Па., в 1896 році. Там я був конвенційним секретарем і був вибраний головним радним УНСоюзу. Другий раз делегатом був я на конвенції в Мейфілді, Па., третій раз на конвенції в Шенандог, Па. (1898), четвертий раз на конвенції в Скрентоні (1906), п'ятий раз на конвенції в Філядельфії (1908). Там я був вибраний головним предсідником УНСоюзу. На XI-ій головній конвенції (в Клівленді, Огайо, 1910) я був знову вибраний головним предсідником УНСоюзу, потім утретє на XII-ій конвенції в Вилкс Бери, Па. (1912), вчетверте на XIII-ій головній конвенції в Боффало, Н.Й. (1914). На XIV-ій головній конвенції (в Гарисбургу) я не прийняв кандидатури на уряд предсідника, а конвенція вибрала мене головним контролером УНСоюзу. Я був на XV-ій конвенції як контролер, а на XVI-ій (у Рочестері, 1925) як делегат від 7-го відділу та працював у комісії просьб і скарг. На XVII-ій конвенції (у Ньюарку, Н.Дж., 1929) я був знову делегатом, був членом і предсідником комісії просьб і скарг, а на XVIII-ій конвенції (в Детройті, 1933) був знову членом і предсідником комісії просьб і скарг та був вибраний головним контролером, який то уряд сповняю досі.

Довголітнє членство в братстві й УНСоюзі, багатоварний вибір на уряди у відділі та до головної управи організації давали мені багато нагоди до праці. Не раз мене це коштувало багато труду, та я за це не то що не маю найменшого жалю, але нині щиро сказати можу, що ніщо так мило не згадується, як праця для загального добра.

Дмитро Капітула

З МОЇХ СПОМІНІВ

Америкою зацікавився я ще тоді, як служив в австрійській армії в Полі, над Адріятицьким морем, а потім при австрійській жандармерії

в Боснії в перших роках після окупації Боснії австрійською армією. Пи-сали мені до війська про життя в Америці браття Степан і Петро Мурдзи з мого родинного села Лабови, пов. Новий Санч.

Вернувшись з армії й жандармської служби в рідне село, я став порівнювати життя, яке мене ждало на господарстві, з життям в Америці, яке мені описували Мурдзи в своїх листах з пенсильвенійських копалень угля. Мій батько був заможний господар, але нас було 6 синів, і з них я був найстарший. Батько був заможним господарем, але якими господа-рями будемо ми, його сини? — думав собі я.

І так у 1880 році, маючи 23 роки життя, я вибрався сам до Гамбургу, де купив собі корабельну карту до Америки. Прибувши на цей бік, я купив в „касельгарді” білет до Шамокіну, в Пенсильвенії, де жили мої країни Мурдзи. Заплатив я тоді за цей білет — пам'ятаю як нині — 3 долари й 16 центів. Було це 4-го квітня, коли я всім на пенсильвенійську залізницю й поїхав на захід у незнаний край.

ШУКАЮ КРАЯНА

Приїхав я до Шамокіну рано. Я писав Степанові Мурдзі, щоб ви-йшов по мене на залізницю, але як я приїхав на станцію, нікого не було. Вийшов я з клунками на вулицю незнамого мені міста в незнанім краю і розглядаюся, не знаючи, що почати, куди повернутися. Переходить ко-ло мене чоловік, що мені виглядав на нашого, отже я й питаюся його, де мешкає Степан Мурдза.

„Ват?” — питається він мене замість відповіді.

„Не ваткай, — кажу я йому, — а говори по-людському, як до тебе говорять!”

Завів він мене до однієї „гросерні”. Видно, думав, що цей певно буде знати, де живе Мурдза, бо Мурдза певно до нього приходив купу-вати їсти. Власник цієї крамниці, німець, Шуман на ім'я, побачивши мене, врадувався мною, як рідним батьком. Розпитався, звідки я, що за один, що хочу робити. Поставив мене на крамничну вагу й зважив мене. Побачивши, що я важу 204 фунти, аж по стегнах ударився: „Ось таких нам в Америку присилайте!”

Питаюся я його за Мурдзу. Ні, він Мурдзи не знає, але каже, щоб я не дивувався, що краян на залізницю не вийшов. В Шамокіні поштарі пошти не розносять, бо то ще замале містечко. Кожний сам по свою пош-ту ходить до поштового уряду, а звичайно, хто робить, то має час хіба раз на тиждень піти на пошту по листи. Дуже можливо, що сталося таке і з моїм краяном.

ДЕ МЕШКАТИ? ДЕ РОБИТИ?

Цей німець знайшов мені мешкання в одного словака, в котрого було на „борді” більше словаків. Щоправда, я хотів мешкати в свого чоловіка, але таких тоді ще не було.

Знайшовши мешкання, я негайно почав думати про те, як дістати роботу. Почав питатися свого господаря. Цей сказав мені, що тепер за роботу дуже тяжко, але він буде старатися для мене її роздобути, одначе мені прийдеться почекати. При тім він сказав до іншого словака по-німецьки, чи не спитався б він якогось там німця за роботу. Я зрозумів, що вони між собою говорили, й усміхнувся. Словак, з котрим гос-

подар говорив, побачив це й каже до господаря: „Почекайте, бо він ма-
буть розуміє по-німецьки!” „Так, — кажу їм, — я розумію й по-німецьки”.

„Коли так, — кажуть вони мені, — то ви дістанете роботу вже в по-
неділок”. У них був знайомий „бос”, німець з роду, що бере тільки
німців.

І в понеділок рано вони пішли говорити з тим „босом” (він називав-
ся Антон Юнг), і того самого дня я став на роботу за „лейборера” (про-
стого робітника) до копальні. Робота була звичайна, для мене не трудна.
Я роботи не боявся, і як мав який клопіт з майнами (копальнею), то хіба
той, що довго мені треба було в копальні працювати, поки я навчився
ходити так, щоб головою не бити об повали.

ПЕРША „ПЕЙДА”

Вісімнадцять днів я працював у копальні за „лейборера” у того
німця, заки я дістав першу свою заплату в Америці.

Каже мені мій „бос” у день місячної пейди (платні): — „Ви робили
в мене 18 днів. Як початковому, я вам можу заплатити тільки по 9 доля-
рів на тиждень. Як лишитися в мене надалі, то я відтепер буду вам пла-
тити по 10 доларів на тиждень. Добре?”

Я згодився, не показуючи по собі, що в мені діялося. Якби він був
знав, що я собі тоді думав, коли я почув, що маю дістати по 9 доларів
на тиждень! Якби він був знав, як я скоро переменяв у своїй голові ці 9
доларів на австрійські гроші, яким великим паном я почувся!

Чи я хочу в нього на довше лишитися? Хто за такі гроші не
лишився б?...

І я лишився в нього далі робити. І робив, як мул. Знаю, що мій ні-
мець був з моєї роботи вдоволений, бо ніколи мене не напоявав.

ДРУГЕ МІСЦЕ

Робив я так у Юнга три місяці. По трьох місяцях каже до мене ін-
ший німець, Франк на ім'я, що він готов мені дати 12 доларів на тиждень,
як я піду робити до нього. Я згодився на пропозицію, але кажу Франко-
ві: — „Ви мені даєте гарну раду, але позвольте, що я вперед піду й ска-
жу Юнгові про це. Він перший дав мені роботу в Америці, то не випадас,
щоб я його покидав, не оповівшись йому”.

„О, певно, що так, — каже мені Франк. — Ідіть”.

Кажу я Юнгові, що мені Франк пропонує 12 доларів на тиждень
та чи він погнівається на мене, як я піду.

„Погніватися на вас за те, що ви підете робити за кращу заплату? —
каже мені Юнг. — О, ні, в Америці ви йдете там, де краще, і ніхто за це
на вас гніватися не може. Я сам пішов би на іншу роботу, якби мені хто
заплатив більше”.

І став я робити в Франка за 12 доларів на тиждень, а він по трьох
місяцях підніс мені заплату на 15 доларів тижнево. Це була в тих часах
така велика заплата, що мені ніхто не вірив, як я це людям оповідав,
а вірили мені аж тоді, як я їм показував „стейтмент” (заяву) від „боса”.

СТРІЧА З КРАЯНОМ

Десь так по місяці свого побуту в Америці я стрінув свого країяна,
Степана Мурдзу.

Стрінув зовсім випадково. Іду увечері вулицею, а він іде проти мене. У тій самій хвилині, як я його пізнав, він пізнав мене. Можете собі представити, як ми звіталися! В тих часах у місті Шамокіні було наших людей не більше як 20. Тому то й куди чоловік не йшов, шукав країна. Як стріву країна, то вітав його, як рідного брата, хоч би не знати які вороги були в краю. Як стрівулися знайомі, то на привітання обіймалися, що мало не душилися. Сльози ставали чоловікові в очах, як почув рідну мову. Зараз пішли до „салуну” (корчми), частували себе, розказували про своє життя, а найбільше про рідний край.

Життя було таке нудне, що нині чоловік уявити собі не може, як можна було його вдержати. До того всі були нежонаті люди. Між нашими людьми в цілім Шамокіні не було ні одного чоловіка з жінкою: все самі парубки або чоловіки, що полишили жінок в старім краю. Це було й причиною несталої цієї іміграції. Хоча з краю приїжджали все нові люди, та зате „старші” імігранти постійно відїжджали. Побуде тут чоловік кілька місяців, „відробить дорогу”, як це називалося, заробить дві або три „стівки” (себто кількасот гульденів) і вже його ланцом не вдержити в Америці. Не раз я говорив їм і переконував, щоб лишилися на довше, заробили більше гроша, але це не помагало.

Не можна цьому дивуватися дуже, коли взяти під увагу, що не було тут ніякого громадського життя.

ОРГАНІЗУЮТЬ СВОЮ ЦЕРКВУ

По якімсь часі мого побуту в Шамокіні сталася велика подія серед нашого народу: зорганізовано першу в Америці Українську (вона називалась, очевидно, Руська) Народну Торгівлю. Працювали в ній д-р Володимир Сіменович, п. Янович і п. Карпович, а директором був Антін Вислопський.

Та не це була потреба, яку ми відчували найбільше пекучо, а те, що наші люди не мали своєї церкви. Мешкали наші люди звичайно по домах поляків, що були старші від нас імігранти та вже трохи з Америки жили. Польські власники домів для „бордерів” (столівників) поводилися з нашими людьми грубо. Були це звичайно бувші двірські форналі, які, добившись гроша в Америці, думали, що вони Пана Бога за ноги зловили. Вони звичайно заставляли наших людей платити по 50 центів на костел, а в неділі газда вів з костелу в свою хату кількох форналів таких, як він самий, та казав нашому чоловікові принести пива. Як наш „бордер” приніс „кег” (бочівку), то газда пив зі своїми гістьми, а нашому чоловікові лише десь-колись дав випити склянку його власного пива.

Ходили наші люди до польських костелів, платили там вимагану колекту, давали різні жертви й драчі, але поважання однаково не мали. Польські ксьондзи все говорили про них з погордою. Польський парох у Шамокіні інакше про нас не говорив, лише так:

„І ви, що маце чарне пискі, русіні”.

Можете собі представити нашу радість, як до нас нарешті завітав наш власний священник, о. Волянський. Перша відправа відбулася в місті Шенандоа, і наші люди з цілої околиці посунули до тієї церкви.

Не знаю, звідки то взялося стільки наших людей, що ми набили повну церкву. Видно, що зійшлися люди з усіх усюдів.

Ще в самий передодень відправи до Руської Народної Торгівлі в моїй присутності приходив польський ксьондз та питається, чи це правда,

що приїжджас наш священник. „Правда, — кажуть йому. „А позволенє маєс“? „Маємо“, — кажуть. „А сконд?“ „А звідкись маємо“, — кажемо. „А ми, поляци, не позволими“.

Сварка, яка розгорілася з цього приводу, була така гостра, що Тилівський, що працював у крамниці, схопив поляка й викинув за двері й ще трутив його так, що цей упав насеред дороги на лице. Ми проготовилися „на всякий випадок“, але з польського боку ніякої перешкоди не було. Ми все відправили в порядку, а поляки ані не показалися. Наче б їх зовсім не було.

КЛОПОТИ З АЙРИШАМИ

Мали ми теж немало таких клопотів з айришами (ірландцями).

Спершу наші люди в Шамокіні це були самі українці з Лемківщини й Закарпаття. Доперва пізніше стали йти люди з Поділля.

Зчасом ставало нас щораз більше таких, що не хотіли повертатися зараз до рідного краю. Вони й зачали думати про женячку. Спершу замовляли дівчат зі старого краю, і дівчата приїжджали „на ордер“ (замовлення). Знав імігрант якусь дівчину в старім краю і писав їй, щоби приїхала. Як післав гроші, то дівча їхало з підскоком. Далі почали приїжджати до нас з інших околиць в Америці, знаючи, що там можна одружитися. А потім, як майнери довідалися, що в деяких околицях, як наприклад у Пассейку, в стейті Нью Джерзі, є багато дівчат, то їхали туди, як на ярмарок.

З айришами мали ми раз таку пригоду: відбувалося весілля одного нашого краяна. Як тільки почалося, на залю входить банда айришів. Кажуть усім нам виходити. Хто не хотів, того вкинули. Засіли потім до столу, їли нашу їжу, пили наші напитки.

Але це був перший і останній раз. Як було друге весілля, ми вже були зорганізовані, і як тільки котрий айриш наблизився до нашої залі, то вже наперед дістав. Ми скоро пізнали, що воги дикі, як довго їх боялися; як їх не боялися, вони боягузи. Як ми це пізнали, то вже з ними давали собі раду. А ще як уряд зловив розбишацьку ватагу айришів мексвайрерів та повісив 18 з них, одних у Сонбері, інших у Патсвілю, то весь страх перед айришами пропав.

ПОЧАТОК ЗАПОМОГОВСІ ОРГАНІЗАЦІ

Коли зорганізувалося запомогове товариство „Сосдиненіс“, я приступив до нього й був вибраний на його конвенції касиром. Дав мені предсідник, п. Жінчак-Смит, торбу на гроші та казав, що я маю записувати приходи й розходи. До „Сосдиненія“ належали й галицькі й „угорські“ товариства. Воно обіцяло посмертне в сумі 400 долярів.

Як касир, я відразу попав у суперечки з угорськими греко-католицькими священниками, що правили тоді „Сосдиненіс“. Як я тільки дістав яку десятку від котрогось відділу, то зараз у мене з'являвся священник, один або другий, і брав ці гроші на свої потреби. Одному треба було щось справити до церкви, іншому жінку з краю спровадити і т.д.

Кажу я тоді Жінчаків-Смитові: „Пане председа, так бути не може. Що скажуть на це люди? Який звіт я дам на конвенції? Адже вони не тільки беруть гроші, але й ніяких „ресітів“ (посвідок) мені не дають“.

Жінчак покивав головою, гейби хотів сказати, що так не повинно бути, але знову лишив справу на мене, а сам нічого не робив. Пішов

я тоді до нього ще раз, віддав йому касирську торбу, передав 50 доларів готівки та зложив на його руки свій уряд.

Говорив я про це потім своєму парохові, о. Констанкевичеві. О. Констанкевич сказав: — „Треба це прослідити“. За якийсь час сказав мені, що він розлітував і розвідував та переконався, що в „Сосдиненію“ правлять ці священники. „Це не для нас організація, — каже він. — Нам треба народної організації“.

На конвенції в Скрентоні о. Констанкевич критикував уряд „Сосдиненія“ за касові непорядки: — „Як це ви так газдуєте, — говорив він, — що збираєте гроші й збираєте, а в касі нічого не маєте?“

На це йому відповів один угорський священник: — „Ви, отче, ще „Грінор“ (зелений), і того не розумієте. Лишіть це нам, бо ми довше в Америці і цю справу добре знаємо“.

У відповідь на це о. Констанкевич показав рукою крізь вікно і сказав: — „Бачите цей стовп телеграфічний? Він іще довше в Америці, ніж ви, а що він знає? Ви говорите до мене, як до дурня, що в Америці потребує вчитись, а я приїхав до Америки вже з освітою...“

Та це проводирів „Сосдиненія“ не переконувало, а їх упертість тільки упевняла галичан про неможливість сидіти далі в „Сосдиненії“. І так виринула думка організувати наш Союз, а о. Констанкевич і о. Грушка скликали до Шамокіну перші збори цієї нової організації. Братство св. Кирила й Методія відступило від „Сосдиненія“ й закликала інші товариства відступити від нього та заложити свій „Руський Народний Союз“. Мене вибрали председником, о. Констанкевича секретарем, а Глову касиром. Членів відразу було 150. Ми встановили посмертне в сумі 400 доларів.

Почали ми урядування, а мадярони почали проти нас боротьбу.

Наперед запізували братство св. Кирила й Методія в суд за незаплатчені вкладки за 3 місяці. Ми справу програли, а копоти процесу й програної заплатили ми обидва з о. Констанкевичем.

Почали ми організувати нових членів. Листувалися з людьми по різних місцевостях, умовлялися прибути на якийсь день, і тоді відбували збори та говорили, чому людям треба заповогової організації.

Бувало всіляко. Ось приїхали на пікнік до Джерзі Ситі. Одні вітали нас, а інші збиралися бити: — „Ага, радикали! В Бога не віруєте! Прийшли нас від церкви відвертати!“ Подібне траплялось і по інших місцевостях, куди ми їздили агітувати. А їздили на власний кошт.

Навіть у самому Шамокіні, де сиділи і председник і секретар і касир, не все йшло так, як бажалося.

Та тут сталося нещастя, котре показало нашим людям вартість організації. Стався випадок у майні: загинув відомий усім громадянин Шаршонь, член братства свв. Кирила й Методія.

Товариство відразу зайнялося похороном. Всі члени не пішли до роботи, а на похорон. Одягли на себе товариські відзнаки, пішли на похорон, уставлені в ряди. Несли свої прапори. Пішли на залізницю і з тілом поїхали до Шенандоа, де покійного поховано.

На наступний братський мітинг з'явилися всі члени як один. І кожний приніс зі собою вкладку. З настрою на зборах видно було, що в товаристві настав новий дух. Люди зрозуміли не тільки, що їм організації треба, але й те, що наша організація зробить для них те все, що вона їм обіцяє. Наші люди зрозуміли, що ми потрапимо робити те, що інші. Ми повірили, що власними силами можемо збудувати свою заповогову організацію та нею добре газдувати.

Я мав ще честь бути предсідником Союзу одну каденцію. На другій конвенції я передав уряд на руки І. Глови. Урядування коштувало мене багато труду й гроша. Але жалю мені за тим нема. Як я дивлюся, що за сила виросла з таких малих початків, то мене огортає не жаль, а гордість, що до зросту тої сили і я причинився своєю лептою.

Теодосій Талпаш

КОРОТКІ СПОМИНИ

I.

Штовхнули мене поїхати до Америки вістки з Америки, які ми читали з великою цікавістю в духовній семінарії. Нестор Дмитрів дістав цікавий лист з Америки від своїх крайнів. Ми зацікавилися тим і стали студіювати Америку. Ми уявляли собі Америку, як велике поле до акції, бо в тім краю є велика політична й горожанська свобода. Ніхто нікого у роботі не спиняє.

Друге, сама цікавість, як живуть в Америці наші люди, не давала нам спати. Нам здавалося, що Америка тече медом і молоком: не треба багато робити, а маєте великі зарібки. Ми знали теж, що в Америці є свобода совісти й релігійна толеранція. Це молодих свободолюбних священиків дуже манило. На четвертім році ми змовилися їхати до Америки.

II.

Я був сотрудником і катедральним проповідником у Перемишлі.

В 1897 році були вибори і я голосував на д-ра Івана Франка, що кандидував у перемиській окрузі на посла до сойму. Другого дня по виборах закликав мене єпископ Чехович і каже: „Я знаю, на кого ви голосували”.

„То прошу сказати”.

„Я знаю, що ви голосували на Франка”.

Парох, о. Подолинський, теж закликав мене до себе до канцелярії й каже мені, що намісник Бадені знає, що я голосував на Івана Франка й що я через те в намісництві зле записаний. Я кажу: „Я цілком не дбаю, як я записаний, бо я зробив так, як мені совість наказувала”. Я поїхав негайно до о. Бончевського, сотрудника в Бельзці, і ми обидва змовилися, що поїдемо до Америки без огляду на те, які будуть перешкоди.

III.

Мали ми їхати, як тільки полагодимо пашпортові й шифкартові справи. В Америці вже був о. Дмитрів, і до нього ми писали по і. формадції. Нам писали з Америки, що нам певно буде парафія. Я й о. Бончевський постаралися за духовні поручаючі листи від митрополита, кардинала Сильвестра Сембратовича.

При тій нагоді ми відвідали у Львові Івана Франка. Він казав нам: „Ідьте щасливо, трудіться для народу, але не очікуйте від нього вдячності”.

IV.

Ми приїхали до Америки 22-го грудня 1897 року.

Український Народний Союз і „Свобода” були тоді осередком усього культурного життя й тісно з ним тоді зв'язаного церковного руху.

Я осів у Джерзі Ситі, ставши парохом по о. Ардані, а о. Бончевський став священником в Ансонії.

Церковне й національне життя виглядало дуже бідно. Ніде не видно було свідомого українця. Першою ціллю молодих священників було національне освідмлення народу, що складався майже виключно з лемків, національно зовсім несвідомих. До освідмлення вживали передовсім церкви, себто церковної проповіді. На проповіді говорили, хто ми є.

Як хто зі сьвящеників мав якусь думку, то писав куренду й розсилав її по всіх сьвящениках, котрі через своє розкинення на великім просторі не могли легко з'їжджатися. Копія цієї куренди приходиться по черзі до кожного сьвященика, і цей підписується під курендою, чи він з нею згоджується. Як згодився, то підписував своє ім'я, а до того ще додавав жертву, яку складав на ту ціль. Такими курендами порішено, де мають відбутися відчити, віча, де мають бути основані читальні. Порішувано збирання постійних вкладок на видавання „Свободи” та різних брошур, порішувано агітацію за опіку над імігрантами. Курендами взивали сьвящеників старатися, щоб люди писали до газети дописи з місцевостей про життя, встановляли агентів для передплатників для „Свободи” та для організування відділів Союзу й парохій, спроваджували сьвящеників. Часто сьвященики збирали курендами гроші на закупно корабельних карт для інших сьвящеників з краю.

V.

Відразу у першім році ми мали тяжку боротьбу з москвофілами, неграмотністю й несвідомістю.

Угорські сьвященики були москвофіли. Були й москвофільські сьвященики з Галичини. Російська місія піддержувала боротьбу проти нас російськими грішми.

Відносини між українськими сьвящениками були дуже товариські. З московськими православними сьвящениками ми властиво не зносилися, як з ворогами. Ми всі були свідомі українці. Всі були шкільні товариші, з того самого року. Всі були тих самих політичних і релігійних переконань. У суспільних справах ми всі теж були таких самих поступових поглядів. Солідарність проявлялася в одноцільній акції по всіх громадах. Ми допомагали собі матеріяльно. Як хто влаштував віче, ми з'їжджалися йому на поміч. Розділювали реферати поміж собою. Коли починали якусь акцію, завжди перші складали на неї гроші. Не було, зрештою, звідки взяти тих грошей. Союз не мав іще тієї сили, що має тепер. Газета грошей зібрати не могла. В народі зібрати теж було неможливо. Якби ми були не давали, ніхто інший був би не давав.

VI.

Відколи я приїхав до Америки, кожного місяця збирали ми гроші на видавання „Свободи”. Кожний український сьвященик почувався до обов'язку давати на „Свободу” найменше 5 доларів на місяць. Так піддержувано „Свободу” в її тяжких початках.

Згадаю, що я порозумівся з Іваном Криловським, управителем друкарні ім. Шевченка у Львові, щоб нам прислали до Америки для „Свободи” найкращого друкаря, й так приїхав до нас Андрій Савка, що потім став управителем „Свободи” і причинився немало до її розвою.

о. М. Підгорецький

СПОГАДИ З МИНУЛИХ ЛІТ

Просьте мене, щоб я, як старий американець, написав дещо до Ювілейної Книги", а саме, щось цікаве про „Союз", як він закладався, бо я тоді при тім був.

ЛЕМКІВ БЕРЕ ЕМІГРАЦІНА ГАРЯЧКА

Зачну від того, хто перший вказав нашим людям дорогу до Америки. Це був ніхто інший, тільки наші лемки, бо вони перші почали емігрувати до Америки вже більше як п'ятдесят років тому. І то нараз, наче б їх яка гарячка опанувала. До полудня косив або вівці пас, а по полудні вже їде. „А ти куди?" — питаються його. „Ба, чуєте, до Гамерики, лем ся бою, же би мя не зімали". Тоді їх ловили жандарми, а саме молодих хлопців, бо хто ж буде цісареві служити? І їде лемко в світ-заочі без ніякого провідника, немов десь на ярмарок або на відпуст до сусіднього села. Людина, що ніколи кроком не була зі свого рідного села, тепер пускається сама в далеку дорогу, за широкі моря, у незнані світи. Справді, це неабияка відвага. Плачуть жінки за мужами, а мами за синами, й остерігають, саме як у тій пісні співається:

Не їдь, не їдь, любий сину,
Не їдь, не їдь на чужину,
На чужині хто там знає,
Яка доля тя чекає.

Але це нічого не помагало. І, справді, не одного там лиха доля стрінула. Бо чимало з них поклали свої голови у пенсильвенійських глибоких майнах або в піттсбургських залізних фабриках.

І АВТОР ПОЧИНАЄ ДУМАТИ ПРО АМЕРИКУ

Пам'ятаю, як нині, бо я вже тоді ходив у Яслі до гімназії, як бувало на вакаціях приходять до мене жінки, щоб їм листи з Америки читати та відписувати. І майже в кожному листі було писано, що посилають додому гроші. В одному листі, а це забавне було, писав чоловік жінці, що його в Америці президентом вибрали. І зажурилася бідна жіночка, бо боялася, що Ванцьо її вже певно більше не схоче, коли став таким великим паном. Але потім показалося, що це не той президент, що у Вашингтоні сидить, але від братства св. Михайла. А в другому знову листі писав синок своїй мамі, що йому в Америці дуже добре, бо, каже, наш єгомосьць у старім краю й на Великдень того не їдять, що він в Америці кожного дня. Має все м'ясо на м'ясо та й дугану (тютюну) скільки хоче, бо тут цигари, каже, навіть по вулиці валяються. І я, начитавшись всякої всячини у тих американських листах, уже й собі почав мріяти про Америку, коли там так добре.

ЗДІСНИЛАСЯ МРІЯ

Минуло ще з пару років, аж нарешті я вже скінчив школу, й кликали мене вже тоді паном професором. Дістав я посаду в Горлицькому повіті, на Лемківщині, де я вродився. В короткому часі я дався пізнати в цілому повіті, записався до урядничого касина в Горлицях, навіть запізнався

з паном старостою, котрий ворожив мені, що колись буду інспектором. І як на початок мені не зле зачало поводитись. Аж нарешті прийшли вибори до австрійського парламенту. Тоді австрійським прем'єром був зажертий лях Бадені. Я замішавсь у вибори. Очевидно, я тоді був ще молодий, як то кажуть, дурний як той молодий пес. Дався вибрати за делегата до голосування й голосував проти волі пана старости. Відтоді зачалися мої переслідування. Одного разу під час шкільної візитації між мною й інспектором дійшло до гострої переналки і я, стративши над собою контролю, шпурнув книжкою інспекторові в голову. І, не чекаючи довго, що з того буде, я таки того самого дня ввечір чимкорше на залізницю й за два тижні я вже був у Джерзі Ситі. Це було під кінець квітня 1890 року. І так нарешті здійснились мої мрії про Америку.

У ГОСТИНІ В О. ГРУШКИ

В Джерзі Ситі був тоді парохом о. Г. Грушка, якого я знав ще зі Львова. Побачивши мене, він дуже втішився й привітав мене сердечно. О. Грушка це була добра й щира людина, й американська Україна не може його забути, бо він був батьком „Свободи”.

І я в о. Грушки забарився якийсь час, бо він не хотів мене так зараз від себе пустити. А він тоді був єдиним нашим священиком на цілий Нью Йорк і Нью Джерзі. Майже кожного дня діставав телеграми зі всіх усюдів, що його кликали наші люди як священика. І куди їхав, то й мене з собою брав. Я йому тоді буцімто за дяка був, хоч на дяківстві я не дуже розумівся, але все таки в дорозі я йому придався. Забавне було, як нас одного разу угорські русини закликали на „кантрі” правити Службу Божу та й дітей похрестити. Церкви там ще не було, то треба було в хаті правити. Приходимо, а хата ще не прибрана була. Господар пішов десь по хатах за образами й ми мусіли досить довго чекати. Нарешті прийшов господар і перепрошує: „Нех пребачи пан превелебни, дораз будзе, лем святих повішіме. Фрас (чорт) би то улапел, цо ми ще за німи находзелі”. Ми потім з того не раз сміялись, як то наші руснаки „святих вішали”.

Та ще їздили ми з о. Грушкою й по місті Нью Йорку й оглядали всякі американські дива. Були ми й на „Коні Айленді”, де цілий Нью Йорк ходить купатися. Там такий крик і гармидер, що годі описати. Щось подібне, як на наших старокрайових відпустових ярмарках, тільки на більшу скалю. Повно всяких комедіантів, мантіїв та шахраїв, що показували всякі штуки. З того всього ще найбільше подобалося нам, як то один китасць грав на спідніх штанах. Порозвішував на шнурах випрані підштанці, сорочки та панчохи, попричіпляв до них з середини дзвіночки так, щоб їх не видно було, й потрясав ними, ну, й з того повставала правдива музика. А вже ж найбільше бавило це нашого дяка, що тоді з нами був.

„А диви, диви! – кричить. — Як чайнамен на гацях грас!”

І так ми ще викупалися в морі й о. Грушка потім відпровадив мене на Пенсильвенійську станцію, звідки я таки зараз від'їхав до Шенандоа, де вже чекав на мене о. Волянський. Він якраз тоді мав від'їжджати до Старого Краю, але чекав ще на о. Обушкевича, цо мав зайняти його місце. А о. Обушкевич був з того самого села, що я, отже о. Волянський хотів довідатися від мене, що властиво за причина, що він так довго зволікає з приїздом. І я йому оповів усе, як воно було, та ще запевнив його, що о. Обушкевич є вже в дорозі до Америки. Він спочатку боявся їхати до Америки та просив мене, щоб я йому написав, як приїду до

Америку, як воно тут є. І я йому зараз написав таки ще з Джерзі Ситі, щоб їхав сміло, бо в Америці священикам добре, та ще, жартуючи собі, додав, щоб собі добру кишеню на долари зрихтував.

О. ВОЛЯНСЬКИЙ

Отця Волянського відкликав Рим до краю за те, що в нього була законна жінка. Це була велика втрата для американської України, бо о. Волянський якраз надавався до Америки. Вчена, здібна й енергійна людина, великий організатор і працівник як у церкві, так і поза церквою, та й чоловік з великим хистом до бізнесу. Він навіть zorganizував для наших людей в Америці кооперативні крамниці, або, як їх нині називають, „ланцюгові крамниці”. Було їх спочатку п'ять: в Шенандоа, Шамокіні, Гейзлетоні, Оліфанті та в Мейфілді. Бізнес зачав іти знаменито. Люди не тільки купували в тих крамницях, але й гроші заносили до крамниць, замість до банку. Також через ті крамниці посилали гроші до Старого Краю. І як тільки о. Волянський від'їхав до краю, то крамниці відразу зачали занепадати. Та й таки в короткім часі пропали.

Ще найдовше з тих крамниць утрималася в Шамокіні. Шкода, велика шкода, бо коли б ті крамниці утрималися були донині, то був би вже мільйоновий бізнес. Управителів тут не можна винуватити, що гроші покрали, або щось подібне. Лиш треба просто сказати, що вони не знали, як діло попровадити. Сіменович, що був управителем крамниці в Оліфанті, казав мені, що одного тижня люди принесли до його крамниці більше як двадцять тисяч золотом і просили, щоб їх за уділовців прийняли до крамниці, або відложили їм гроші, бо вони ще тоді з банками не мали нічого до діла. Та він грошей не прийняв, бо боявся, щоби потім людям не пропали. Тоді люди занесли ті гроші до жида Шпіца, котрий також уже мав крамницю в Оліфанті. Це був собі простий жид з Лемківщини й люди мали до нього довір'я, бо гроші в нього ніколи не пропадали. Та й він з тими грішми бізнес робив. Набудував чимало домів в Оліфанті, й ті люди, що у нього гроші відкладали, таки в тих домах мешкали та йому чинш платили. Отже жид знав, що зробити з грішми, а наші не знали. Сіменович потім, коли крамниця вже мала підупадати, лишив усе й пішов учитися на лікаря.

У панства Волянських я сатримався ще з пару днів, чекаючи на о. Обушкевича. Добрі це люди були й надзвичайно гостинні. У них все було якісь гості. Навть уже й американці до них заходили, бо вже могли порозумітися по-англійськи. Пані Волянська — це була дуже симпатична жінка, правдива леді.

Нарешті приїхав о. Т. Обушкевич. Але в Шенандоа не лишився, бо о. Андрухович, що був сотрудником при о. Волянським, не хотів уступитися з парохії. І прийшли шамокінци та й запросили о. Обушкевича до Шамокіну, де вже була побудована церква, тільки священика не було. Та й я собі з ними поїхав.

В Шамокіні я таки зараз на початку пізнався з Теодосієм Талпашем. Це був собі молодий іще мужчина, вродливий і сильної будови тіла, вус у нього чорний козацький, а в голові здоровий хлопський розум. Він говорив також і по-німецьки та по-мадярськи, бо навчився, як служив на Угорщині при війську. Робив тоді в готелі Вандербілта за бартендера. А що був дуже сильний, то не раз бувало б'є в готелі айришів (що нашим людям тоді дуже докучали), аж з них дрантя летить. І за те потім айриші боялися його й мали перед ним респект. А наш чоловік уже ніде не

підє склянки пива випити, тїльки до Талпаша, бо він кожного чесно об-служить, порадить, а коли треба, то й pomoже. За те його люди любили й поважали. Та й я з ним заприятнївся таки з самого початку й ми потїм все були собі добрими та щирими приятелями.

ПИТАННЯ РОБОТИ

Я рвався тоді дуже до роботи, вже навіть до копальні хотїв іти, та він менї каже: „Вас не треба в копальні. Ви вчений чоловік, привчїться по-англїйськи, то не будете потребували в Америцї тяжко робити“. І він таки зараз знайшов менї роботу в однім великїм склепї, як наші лемки називають: там, де лахи (одежу) продають. По-англїйськи я ще тоді не знав, але з „босом“ мїг порозумїтися по-нїмецьки. За один мїсяць я вже привчився до бизнесу й наші люди вже приходили до мене купувати, що їм треба було. А мосму „босовї“ тїльки того й треба. І таки на другий мїсяць пїдвищив менї „пейду“ та зрївняв мене з іншими клерками, що в нього вже віддавна робили.

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОДИНИ

І робив я в тїм склепї близько два роки. Та якраз тоді наші угорськї русини заложили „Сосдиненїє“, до котрого приступили й наші галичани. Найперше пристало шенандогське братство, потїм шамокінське, згодом оліфантське й мейфїлдське. Тїльки джерзїситське братство ще не пристало. Рїшено також видавати газету з назвою „Американський Руський Вістник“, що мав бути органом „Сосдиненїя“. Газета мала виходити в Маганой Ситї, бо там мешкав предсїдник. Редактором вибрано Павла Жатковича з угорської сторони й мене з галицької. Жаткович, як старший редактор, мав писати передовицї й провадити секретарство „Сосдиненїя“, а я знов, як молодший редактор, мав писати новинки й провадити кореспонденцїю.

„ПОЛЯК“ І „МАДЯР“ ВИДАЮТЬ ГАЗЕТУ НАШИМ ЛЮДЯМ

І ми таки зараз забралися до роботи, хоч про газетярство не мали найменшої уяви. Англїйськими газетами ми ще тоді не могли послуговуватись, а інших пїд рукою не було, ну й пиши тут, як хочеш. Та й не знати було, якої мови вживати. По-українськи, так як я вчився в школах, менї не можна було писати, бо газета мала друкуватись „на твердо-руськом язикє“. І я старався писати менше-бїльше так, як тоді „Общество Качковського“ писало. А Жаткович знов, обложившись російськими, церковними та малярськими словниками, добирав рїзних можливих і неможливих слїв і писав довжезні передовї статтї, а що слово то „что“ й „как“, та ще щодругий і третїй рядок то „нашое милое Сосдиненїє“. І так без кінця „чтокав“ та „какав“ і мучився, бїдака, що аж жаль було дивитись на нього. І з тїєї нашої писанини вийшло потїм якесь таке страшне язичїє, що най то Бог заварує! А ще до того ми безнастанно сперечались. Він до мене, що я з-польська пишу, а я йому знов, що він з-малярська. Він мене поляком називає, я його маляром. І такі буцїмто комплїменти сиплемо собі. Та ще добре, що того нашого „мудрого“ писання хоч нїхто не читав. А члени „Сосдиненїя“ бодай стїльки хїсна з тїєї газети мали, що їм жїнки до них ланчї завивали, як ішли до роботи. Та бо й

не знали тоді наші люди газети читати. Крім молитовника, ніколи нічого іншого не читали. Хіба часами „божого листа”, як десь хто дістав.

Зайшов я раз до нашої крамниці, а там сидить собі на прилавку наш краян та читає „Вістника”, складаючи букву за буквою, і то в голос. Зближаюся до нього, дивлюся, а він читає собі з лівої сторони до правої впоперек через усі шпальти. Мене збирає на сміх, але якимось стримуюсь та чекаю, що з того вийде. Нарешті він затримався на одному слові, складає буквами: живіте, іже, добро — жид. Гей, дивіться, куме, кричить урадуваний, тут є жид, жид у газеті! І так нарешті дочитався краян до жида. Та я тоді беру від нього газету й показую йому, як треба газети читати, та й читаю йому. Ну, як, кажу, зрозуміли тепер, що я читав? „Паночку солоденький, та де мені, простакові, таке розуміти, — каже до мене, — так то дуже по-вченому й глибоким язиком написане”. Я потім на другий день оповідав це Жатковичеві. Тож то сміявся, так йому це подобалося.

І як би воно там не було, але Жаткович сам був гарний чоловік: щирий, товариський і дуже забавний. Я його все поважав, хоч ми й не згоджувались у роботі. А говорив прекрасним гуцульським говором, так як говорять коло Мармароша. Та він, здається, й звідти походив. Та що з того! Коби він так писав був, як говорив! „Соединеніє” повинно поставити йому великий пам’ятник, бо чимало він напрацювався коло цього й поправді він його збудував.

Нарешті ми ледве якимось зліпили перше число нашої газети й віддхнули, як та жінка небога по тяжкому породі. І вже друкар починає збирати докупи форми, аж тут нараз ноги під тяжким столом подаються, й грим! — розсипався цілий наклад по друкарні. Катастрофа страшна, ані японського землетрусу не треба. А най же тебе ясный! — закляв друкар та чим скорше до поблизького салуну й відразу впився. Казав мені, що відразу випив дві віскі одну по одній. А наш редактор, мій товариш у нещасті, бігає по кімнаті, рве на собі волосся та клене по-мадярськи, що аж лячно було слухати, й Духнович, що висів собі спокійненько над редакторським столом, мало що не впав зі стіни на підлогу. Я знов сиджу собі на кріслі та регочуся, що редактора ще більше злостило. „То ви, — каже мені, — всьому тому винні, бо я не хотів у п’ятницю роботи зачинати”. Бачите, п’ятниця то був у нього нещасливий день. І він в це твердо вірив. Нарешті ми якимсь поволі заспокоїлись і запряглись наново до роботи. Та найгірше було з друкарем, бо він мусів перше черенки сортувати, через що газета дуже опізнилась.

І так я робив при „Вістнику” щось більше як рік. Але робота ця ніяк не була по моїй душі. І я вже хотів її покидати, аж тут Жаткович пропонує мені, щоб я поїхав на якийсь час у ньюоркські околиці між наших людей, де можна б назбирати цікавих новинок до газети, придбати передплатників та ще притягнути деякі братства до „Соединенія”. „А як, — каже, — приїдете назад, то тоді я поїду на тиждень-два в пітсбургські сторони”.

Мені це дуже сподобалося й таки того самого дня, наладувавши валізку „Вістниками”, я махнув впрост до Джерзі Ситі. Приходжу я до о. Грушки, а він відразу на мене: „А ти сякий-такий, як бачу, то ти вже до гонведів, до мадярського війська звербувався. Слухай, як тебе люблю, але коли мені підеш з тим шматтям (тут показав на пачку „Вістників”, що я приніс зі собою) між моїх людей, то постарайся, щоб тебе наші хлопці хоч добре побили!” От і привітав мене, думаю собі. Та я й того

сподівався, бо він дуже не рад був, що я при „Вістнику”, де, мовляв, самі мадярони, а він мадяронів, себто священників з угорської Руси, дуже ненавидів. „Ти, каже, наплюй на мадярських медведів і останься тут при мені, а ми собі заложимо свою газету та й будемо мати свою організацію”. Потім, узявши одне число „Вістника”, розложив на столі й каже: „Дивіться, добрі люди, що це за диковина!” — та й читає й сміється до розпуки. А на першій стороні в самім наголовку був образок досить добре нарисований. З однієї сторони Толстой оре двома кіньми, з другої сторони два майнери біля вуглевого воза, а зверху американський орел з розпростертими крилами держить у шпонах американський прапор та й іще щось подібне до трираменного хреста. А на самім верху велика зірда. Джерзіситський дяк, що тоді також був між нами, питається о. Грушки: „Єгомосьць, а що то, прошу, цей образок означає?” Тоді о. Грушка, подумавши трошки, каже до дяка: „Дивися (показуючи пальцем): Один майнер стоїть дурно, другий щось там пхас, одним конем кацап оре, а другий здихас; сизий орел держить прапор й якусь костомаху, зірда йому присвічує у його розмаху”. І тоді всі в сміх. І так мені мого „Вістника” сплюжили, що я, дивлячись на нього, не міг його пізнати, чи це він, чи не він. А дяк, той збиточник, що то я колись у „Свободі” писав, зараз таки записав собі це й потім з тим ходив поміж людей та говорив, що це я таке видумав. Та й Жаткович десь про те довідався й не раз бувало, коли здибається зо мною, то все грозить мені кулаком: „Ти, каже, поляку, я тобі голову розвалю, як ти будеш сміятися з мого „Вістника”! Та ми таки оба потім жартували собі з того.

ХРЕЩЕННЯ СВОБОДИ

Я потім лишився ще якийсь час в о. Грушки й ми таки зараз рішили видавати газету. Тільки не знали ще, як її назвати. Правда, о. Грушка видав був передше одне чи два числа „Нового Світу”, але ця назва не була відповідна до нашої будучої газети. Тоді я відзиваюся: „Що тут аж так довго думати. Ми тепер живемо в Америці, в краю свободи, а ми, українці, повинні прямувати до свободи, отже назвім її „Свободою”. „Гурраа! — закричали всі. — Най жис Свобода!” Тай щоб наші прадідні звичаї не загинли, приніс дяк із поблизького салуну бляшанку пива, й ми поздоровкались так, як має бути, як Бог приказав, потім заспівали „Многая” й „Ще не вмерла” її уже по хрестинах.

Незабаром зачала „Свобода” вже виходити під редакцією о. Грушки, котрий не то що був славним проповідником, але й писати знав: як що напише, то вже варто читати. Наші люди тоді не могли дочекатися пошти, коли їм мала прийти „Свобода”, так її полюбили.

Опісля я поїхав до Шамокіну, представив цілу справу, що ми уплянували в Джерзі Сіті, й у короткому часі скликано до Шамокіну мітинг, зійшлися делегати від братств і відразу заложили „Союз”. А як той мітинг відбувся, то вже „Свобода” про те не раз писала. І всі ті наші братства, що були пристали до „Соединенія”, тепер відлучилися й приступили всі до „Союзу”. Наші люди й так не любили бути в „Соединенію”, бо там тільки вічно сварилися, прозиваючи одні одних то унграми то поляками.

Отже так постав „Союз”, що числив спочатку лиш кількасот членів, а тепер є тисячі. Та й це треба знати, що „Союз” це не є собі якась там фінансова бездушна асекурація, але велика українська родина: „Союз” — батько, а „Свобода” — мати, й це повинен собі кожний, хто

належить до тої великої родини, запам'ятати. Батько подбає за тебе, а мати приголубить і навчить тебе, як любити й шанувати свою велику рідню — нашу Україну.

ЗАСЛУГА СВЯЩЕНИКІВ ДЛЯ „СОЮЗУ”

Тут хочу ще пригадати, що до розвою „Союзу” чимало причинилися й наші священики, котрі якраз тоді приїхали з краю. Це були гарні, ще молоді хлопці й гарячі українські патріоти. Вони всі щиро працювали для добра „Союзу”. Наші москвофіли прозивали їх „попиками-радикалами”, мабуть тому, що котрийсь із них, здається о. Макар чи о. Стефанович, цілувався прилюдно з простим робітником-майнером, а це в очах москвофілів було великим „пониженням і оскорбленням священнического достоїнства”! Та з того виходило б, що майнерські долари пахлячі, але сам майнер таки смердить.

Та й о. Теофан Обушкевич, старий москвофіл і консерватист, теж якось не міг погодитися з тими „попиками”, виступив із „Союзу” й заложив „Общество”. Та як би воно собі там не було, але при тім усім о. Теофан був собі чесний чоловік, поважний і примірний священик, людина віруюча й наскрізь релігійна. У своїй парохії, де б він не був, все любив мати читальню й хоролий спів, бо й сам був музикальний. Він перший в Устю Руськім на Лемківщині заложив був читальню й хоролий спів, що славився, як лемко каже, на цілі гори. За те його варто тут згадати і його пам'ять ушанувати.

НА ДЕРЖАВНІЙ ПОСАДІ

Опісля я поїхав до Оліфанту. Я вже привчився настільки по-англійськи, що вже міг давати початкові лекції з англійщини. І я заложив собі приватну школу. Мій добрий та щирий приятель, Юрко Хиляк, відступив мені даром над своїм склепом кімнату, і я відразу розпочав науку. Люди горнулися до школи, а мене це ще більше заохочувало до праці. Директор від оліфантських шкіл, професор Камінгс, зацікавився моєю школою й прийшов до мене. Прислухувався, як я вчив, і дуже йому сподобалося. Та й таки зараз радить мені, щоб я здавав екзамен, щоб міг потім учити в публічних школах. І зарекомендував мене суперінтендантові пенсильвенійських шкіл, дав мені потрібні інформації й книжочку позичив, і я в короткім часі приготувався, перейшов екзамен, дістав учительське свідоцтво і потім учив в Оліфанті п'ять літ, та й ще секретарював у „Союзі”. Головним секрестарем „Союзу” мене вибрано два рази: на конвенції в Пітсбургу, а потім вдруге в Джерзі Ситі. Та все було б добре, коли б не оліфантська парафіяльна війна. Люди від довшого часу сварилися та билися за попів. Та і я був замішаний до того, чого потім не міг віджалувати, бо мені не треба було „файтуватися” (боротися) за попів, але більше дбати за себе. Та й ті парафіяльні сварки чимало шкодили також і „Союзові”.

НОВА МАНДРІВКА В СВІТ

Якраз тоді дістав я з Канади листа, в котрім просили мене канадські українці, щоби приїхати до них за вчителя. Вони вже мали по колоніях побудовані школи, тільки своїх учителів не було. Директор школи в Оліфанті намовляв мене не їхати, бо там, каже, дуже зимно. Але я таки рішився їхати й, узявши валізку в руки, поїхав. Думаю собі: буде що з того, то добре, а як ні, то вернуся назад. Приїхавши до Вінніпегу, я таки

просто пішов до міністерства просвіти. Міністерський секретар подивився на мене й, оглянувши докладно мої свідоцтва, каже: „Дуже добре, нам якраз тепер таких людей треба”. І таки на третій день післали мене на колонію, де я вчителював п'ять місяців. Потім спровадили мене знов назад до Вінніпегу за вчителя до вчительської семінарії. Канадський уряд мав тоді клопіт з нашими людьми. Школи для них побудовано, а вчителів не було. Англійських учителів наші люди не хотіли, бо їх не розуміли, а своїх не було. Тоді уряд взявся на спосіб: назбирано з-поміж наших фермерів щось більше як тридцять хлопців, що навіть декотрі з них мали по кілька гімназійних клас, і задано для них спеціальну школу, т.зв. “Teachers Training School”, щось на зразок вчительської семінарії. Учні діставали повне удержання й усе, що їм потрібне було до науки. Вчителем у тій школі був я й один англісець. І по трьох роках науки вийшов із тієї школи перший „банч” канадсько-українських тимчасових учителів. Це були гарні й здібні хлопці. Декотрі з них, що пішли потім до вищих шкіл, є тепер адвокатами, лікарями, інспекторами й т.д.

Ну й так потім забарився в Канаді довший час. Учив по різних школах, а найдовше перебував у місті Вінніпегу. Аж нарешті я затужив за Пенсильвенією, бо я в ній наче вродився. Та й вкінці й канадські морози вже зачали мені докучати, отже я забрався назад до Америки.

ЩЕ ОДНА МАНДРІВКА

Приїжджаю до Пенсильвенії, а вона вже не та, що давно була, та й люди вже не ті. Старі мої приятелі та знайомі вже минулись, а молоді мене не пізнали. І я тепер, як той „грінор”, що доперва з краю приїхав. Та й з жалем я забрався дальше на схід.

Тепер мешкаю над самим морем. Маємо тут досить гарний город, маленький садочок та ще й невеличкий курничок. Є, слава Богу, своя городовина, своє яблучко та й своє яєчко. І, як той москаль каже: „нічево ссєбє — живьом”.

Каже мені жінка курок пильнувати, а я сяду собі на березі та задивлюсь у широке море й полину думкою ген-ген далеко за море, аж у нашу любу Україну. Або знов зачитаюсь у „Свободі”, як то вона гарненько та вміло промовляє нашим людям до серця й розуму, а тим часом кури вже на городі, порпаються, аж любо. Жінка кричить та свариться: -- „Видиш, небоже, якби ти, каже, менше в газетах сидів, а більше роботи пильнував, то був би нині дещо мав і не бідував. Були би гроші в банку й ти не потребував би тепер за курми вганяти”. „Так воно, так, -- кажу, — але видиш, моя дороженька, банки побанкрутували, та може би й нам гроші пропали. А так не мав нічого, то й нічого не стратив, то хоч чоловікові не жаль”. „Але ти мені тут дуже не філософуй, — сварить жінка, — а там курей пантруй, щоб мені на грядки не йшли”. Та я вже нічого не кажу, бо відай Пан Біг на те і жінку сотворив, щоб на чоловіка сварила. Та й прутик у руки, курочки заганяю й собі співаю:

„Казали мі кури пасти,
На городі в маці;
Кури яйця потратили,
Я дістав”... і так далі, й так далі.

Та, відай, уже буде досить тієї мосі балаканини, бо боюся, щоб дуже шановних читачів не знудити. Що знав, то сказав, і як знав, так написав, а за решту — вибачайте.

Денис Пирч

(„Ювілейна книга УНС”, 1936)

(С П О Г А Д)

У цьому славному ювілейному році 200-річчя Американської Самостійності і Незалежності може навіть не на місці було б відмічати на сторінках цього Альманаху свій власний, з дозволу сказавши, ювілейчик, якийсь там 25-річчя; та, власне, я і на думці не маю цю скромну особисту річницю в якийнебудь спосіб відзначати чи вшановувати. Просто авторові цих рядків пригадалося, що 25 років тому він, тоді ще цілком зелений „грінор”, недавно прибулий на цю вільну землю, — зачав „ходити до роботи”...

Насправді, я почав працювати роком раніше, але — вдома: вистукував на клявішах свого „Ремінгтона” з ранку до вечора, писав час від часу фейлетони до „Свободи” і так звані „джовки” до сатирично-гумористич-

ного журналу „Лис”, що його перші числа саме тоді появлялися друком у видавництві колеги Славка Пастушенка в Нью Йорку.

Але такий кустарний спосіб праці не зустрівся з апробатою моїх незабутніх спонзорів, покійних уже сьогодні вуйків, Луки та Анни Демчишинів... Одного разу, пригадую, небіжчик вуйко Лучка, що з вигляду і з фігури цілком нагадував тоді ще тільки генерала Айзенгавера, поставив мені несподівано таке формальне питання:

— Ти, слухай, чому ти не йдеш до роботи?

— Вуйцю, — відповів я, — ви ж бачите, що я не сиджу даром, я працюю та й навіть дещо заробляю: вчора приніс мені поштар першого чека!

— Я це бачу і розумію, — підміхнувся вуйко Лучка, — тільки твоя рідна цюця не розуміє. Їй ніяк не може поміститися в голові, що хтось, нібито, працює, і — не ходить до роботи, сидить в хаті! Тут, в Америці, жінки взагалі не можуть цього

стерпіти, коли... „хлоп сидить в хаті"! Ти маєш рано встати, сховати сендвіча в торбинку і маршувати до шапи! Інакше, в її розумінні, ти не працюєш, а „бавишся паперами".

— Вуйцю, куди ж я помаршую, до котрої шапи? — питаю. — Колега Пастушенко ще не відкрив свого офісу і видає журнал на коліні, а їхати щодня до „Свободи", до Джерзі Ситі, то воно і задалеко і дорого коштує, та й немає потреби.

— Гм! — задумався вуйко Лучка. — А якби ти так попробував ходити щодня до... „Паблік Лайбрері"?.. Хіба тебе звідтам не викинуть, коли посидиш собі там кілька годин, напишеш, почитаєш чи подрімаєш?.. То ж від нас недалечко, всього пару блоків: за чверть години можна туди пішечком заманджати. Ти собі не уявляєш, яку присмність ти зробиш твоєї цюці, коли завтра встанеш, поснідаєш, поховась до течки свої па-

пери і скажеш: — „Бай-бай, цюцю, я йду до роботи". Ото ж то буде радість у хаті! Зараз всі телефони загудуть, що... „наш Івась вже робить"!

Отак я почав „ходити до роботи"... Так щасливо склалося, що керівником Слов'янського відділу Публічної Бібліотеки при 5-ій евеню і 42-ій вулиці був тоді мій добрий приятель і наш земляк, д-р Альфред Берльштайн, родом з Коломиї, теж уже покійний. Він зарезервував мені „стале" місце в читальні і відразу приносив купу газет та журналів, — зокрема київський „Перець" і варшавські „Шпількі", — і так, за тією фасадною чи барикадою, я робив свою роботу — писав „джовки" і „бавився паперами", — як говорила моя покійна тітка Анна, царство їй небесне!

І к е р.

СМІХ — ЦЕ ЗДОРОВ'Я.

Поручення.

— Як прийняв тебе лікар, коли ти йому сказав, що приходиш з мого поручення.

— Сказав собі заплатити згори.

— — — — —

Петро в гостях. Подають печену гуску. Тим часом господиня сідає до фортепіяну. Грає Вагнера, Шуберта, Шопена і т. д.

— Котрий кавалок вам найкраще подобається, пане Петре?

— Якщо маю буде щирий, то кавалок печеної гуски.

— — — — —

При картах.

— Хочете послухати доброї ради?

— Будь ласка.

— Не грайте більше в карти!

— Чому мені цього не сказали кілька годин скорше, як ще я не був стільки програний?

— Кілька годин тому я ще самий грав.

— — — — —

Товариші криміналу.

В'язничний дозорець до арештанта:

— Чому вас ніхто не відвідує?

Арештант-злодій:

— Та хто буде відвідувати, коли всі мої товариші та-кож сидять...

Леся Лисак

"Пан з ГАМЕРИКИ"...

У час, коли вся країна, а в ній і українські громади й організації готуються до врочистого відзначення 200-ліття Американської Революції та 100-річчя Українського Поселення в Америці, нагадується з дуже раннього дитинства перший контакт із цією прекрасною країною. Семирічною дівчинкою я забігала бавитися до моєї ровесниці, Романки Розсади, батько якої поїхав із села Білоголов у Зборівському повіті аж до самої Америки, чи як Романка вимовляла, „Гамерики“. Поїхав, очевидно, на заробітки, залишаючи в старій хаті, яку дослівно підпирали колонами, щоб не завалилася, молоду жінку й двоє дітей.

Що для семирічних Америка була справжньою країною з казки, промовисто свідчила „фортиграфія“, тобто знімка, яку прислав звіттіля батько Романки і яка висіла на почесному місці, зараз під святими образами. На цій знімці Дмитро Розсада

пишно сидів на „панському“ кріслі з фантастично різьбленим поруччям. Біля нього стояв не менш розкішний столик з букетом квітів. Батько Романки був вдягнений, як справжній пан: на ньому було вбрання, подібне до того, в якому директор школи йшов в неділю до церкви, а може навіть і краще! Краватка була „останнім криком моди“, а поруч букета лежала пара рукавичок. „В Гамериці всі пани, — заявляла авторитетно Романка, дивлячись з гордістю на батькову знімку. — Я тобі ще щось скажу в секреті, але ти нікому того не кажи: таго присилають мамі в листах дуляри! Мама складають їх на нову хату, а може ще навіть докуплять кілька моргів поля!“

Про цей „секрет“ знали цілі Білоголеси й тихо заздрили такому щастю. Через якийсь час сільські майстри заходилися біля нової хати. Семирічні дівчатка були дещо розчаровані, що хату поставили не з цегли,

так як школу, тільки з глиняних „вальків”, зате покрили її бляхою, яка здалека вилискувала. Ну й хата була простора та ще й з ганком.

Іншою причиною тихого розчарування було те, що такий „великий пан” не посилав постійно розмаїтих дарунків. Батько посилав тільки часами невеличкі яскраво гаптовані хусточки. Невідомо було, що з ними робити, бо хто б в тих часах на селі наважився витирати носа в таку панську ще й „гамериканську” хусточку? Тому Романчина мати складала їх у скриню, де переховувався одяг „про свято”. Романка воліла б, щоб тато прислав їй замість хусточок „сдвабні душки”, тобто шовкові суконки, яких чейже було в Гамериці хоч гать гати, але він чомусь того не робив. Хотіла навіть написати до нього в цій справі, але... ще не вміла добре писати. Затє Романчина мати твердила, що „доляри важніші за дурні душки.”

Одного літнього дня Романка прибігла до своєї подруги з небувалою новою: — „Мої тато приїжджають з Гамерики! Вже є на шифі!” і знову стало дітям неясно, з якої причини покидати таку прекрасну країну, в якій „всі є панями”, зокрема, коли нова хата була ще зовсім невикінчена! „Але затє тато привезуть цілу копицю доларів і такі подарунки, що Білоголови ще не бачили!” — потішала себе Романка.

Тато приїхав, але зовсім інший, як на знімці: у старому витертому вбранні й без краватки. „Сдвабних душок” теж не привіз. У дерев'яному куферку, тому самому, з яким виїхав до Америки, було кілька старих сорочок, подерті черевики і... оберемок газет у незрозумілій мові. Правда, у газетах були кольорові малюнки, які по-американськи називалися „камікс”, але й цього слова діти теж не розуміли. А вже зовсім не могли зрозуміти, чому тато, замість ходити по цілому селі і розказувати, що він бачив у казковій кра-

їні, зразу поклався до постелі і не хотів з неї вставати, хоч були якраз жнива, і Романчина мама мусила найняти женців... Лежав на постелі у невикінченій хаті жахливо мовчазний, страшенно худий, жовтий, як віск.

Одного соняшного дня, коли всі були в полі, він заснув і вже не пробудився. Його скромно поховали, навіть без голосних плачів, як тоді годилося, а в М'ясниці Романка вже мала вітчима, здоровезного дядю, який викінчив хату. Через рік Романка вже бавила мамину й вітчиму дитину і не мала часу бавитися зі мною. Вітчим зняв зі стіни фотографію „пана з Гамерики”, і вона опинилася на дні скрині поруч ніколи не вживаних хусточок.

Життя попливло своїм руслом. Мої батьки переїхали вчителювати в інше село, епізод забувся. Він пригадався щойно багато років пізніше, коли в п'ятдесятому році я опинилася в Америці. Я познайомилася з однією, як тоді казали, „старою емігранткою”, і вона розпитувала мене, з якого села я приїхала. Я вичислила кілька, в яких вчителювали батьки, та всі вони були жінці невідомі. Щойно коли я згадала Білоголови, жінка закликала: — „З того села був колись у мене на румі бортник! Я запам'ятала собі те село, бо мій чоловік не раз адресував листи до жінки того бортника. Він називався Дмитро, а назвиська вже не пам'ятаю, бо то було вже так давно. Не дивуйтеся, — додала, — ми мали багато тих бортників, ми винаймали два руми, а в румах було їх три, чотири, а часами й п'ять!”

Я глянула допитливо на невеличкі кімнати, в яких мешкали колись ті „бортники”. Жінка зрозуміла мій погляд: — „То були інші часи, як тепер. В румах стояли по три ліжка. Як пригиснула біда, то бортники погоджувалися спати вдвох на одному ліжку, щоб менше коштувало. Роботу не було легко знайти і заробляли

дуже мало. Працювали по десять і дванадцять годин денно, ще й мусіли давати форманові куку в руку (хабаря), щоб не звільнив з роботи. Ті, що мали більше центів, віктувалися в мене, а той Дмитро з Білоголов, був на власнім вікті. Все, що заробив, посилав жінці на нову хату. Так вже був змарнів, що страшно було на нього дивитися. То не раз я зварила борщу чи каші і занесла йому, мовляв, най з'їсть, бо то в мене змарнується. А потім прийшла депресія, роботи вже не було ніякої, хоч сядь і плач! До того він тяжко захорував. Мій чоловік порадив йому, щоб вернувся до Старого Краю, там може виздоровіє. Позичилисьмо йому ще двадцять доларів на шифкарту, обіцяв віддати, але, — махнула рукою, — звідки він мав би їх взяти? А ви, може, його знали?" — зацікавилася.

— Так, я приятелювала в дитинстві з його донькою. А віддати вам

цих грошей не міг, бо скоро по повероті з Америки помер.

— Хай з Богом спочиває, — пожилила голову жінка. — Ой, набідувалися вони, ті „гнінори" зі Старого Краю! Але, — вона глянула на мене тепло, — ви не журіться! Тепер вам, діпістам, вже так гірко не буде. Хоч в Америці треба напрацюватися, але часи тепер інакші.

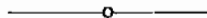
Місис Варварка з довголітнім життєвим досвідом не помилилася. Хоч відразу більшість „діпістів" працювала на важких фізичних роботах, проте ніхто не примирив голодом, як бідний Дмитро з Білоголов. Згодом більшість з них вибилася на становища, які можна б назвати „панськими". З цього можна зробити висновок, що у прекрасній, як казала Романка, Гамериці існують для багатьох щасливців великі можливості, хоч і, по-давньому, зелені долари не ростуть на деревах...

СМІХ — ЦЕ ЗДОРОВ'Я.

Краще пізно, як ніколи.

— Но, знаєш, з таким нареченим, що дає на себе ждати цілу годину, я негайно зірвала б.

— Вачиш, краще чекати на нареченого одну годину, як вичікувати ціле життя.

Діагноза.

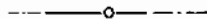
— Пане докторе, прошу мені порадити: від якогось часу дуже мене сверблять ноги.

— А чи ви часом не є касиром у банку?

Побідні.

— Якась бараняча голова заміняла мені капелюх і залишила старий.

— Це міг зробити тільки хтось, що має таку саму голову, як ви.

На партійних зборах промовляє старий комуніст:

— Товариші! Ми повинні стояти муром при нашій улюбленій Сталіні! А що ж ви робите??

— Стоїмо за муром!.. — вияснює хтось з юрби.

В дорогій крамниці (або: кожний свій пан!)

Купець: Цей матеріял не для вас, газдо, — це беруть лише великі пани на пальта...

Господар: Коли так, то відмірте мені два лікті на онучі до чобіт!..

Українські лікарі – науковці в ЗДА та Канаді

Др. Павло Джуль

Ми і не оглянулися, як минуло чверть століття від того часу, коли було засноване Українське Лікарське Товариство Північної Америки. Велике число українців-лікарів, які здобували освіту вже поза межами батьківщини, прибували в країни свого поселення. Переглядаючи перші числа „Лікарського Вісника“, можна цілком докладно відтворити часи і людей першої половини п'ятидесятих років, в яких доводилося сотням тисяч нових імігрантів ставити перші кроки на американській землі; серед них було велике число лікарів, які з великим ентузіазмом розпочали нове життя. Початки не були легкі, але вони такими ніколи й не бувають. Помалу, але вперто лікарі набували право на медичну практику та громадянські права, що закінчувало їхню довголітню мандрівку та давало надію на вільне і стійке життя.

З перспективи чверть століття треба сказати, що українські лікарі, як складова частина нашого суспільства у діаспорі, не завели сподівань нашої громади. Вони стали чільними громадянами, добродіями церковних та інших харитативних установ, меценатами українського мистецтва.

Завданням цієї статті є познайомити нашу громаду з лікарями, які, крім виконання щоденної відповідної лікарської практики, працюють також у медичних школах, вишколюють студентів-медиків та ведуть дослідчу роботу в медичних лабораторіях. Багато з них є професорами, доцентами чи інструкторами медичних шкіл. Ці становища, звичайно, не довелось їм легко здобувати. Результати їхніх праць оприлюднені у багатьох американських (в тому й канадських) журналах. Їх імена можна знайти в списках багатьох престижних медичних товариств, таких як Американська Колегія Хірургів, Американська Колегія Лікарів, Американська Академія Ортопедичних Хірургів, Американська Академія Оф-

тальмології і Лярингології, Американське Товариство Рентгенівського Променя та багато інших.

Зміст цієї статті в першу чергу оснований на Довіднику Американської Колегії Хірургів, книга 1974 року, і Довіднику Медичних Спеціалістів, які держать свідоцтво Американської Палати Спеціальностей. Книга у 15 виданні, В-ва „Маркіз” „Хто є хто?” 1972.

Хочемо вже на початку застерегти, що наш список може бути неповний внаслідок незнаної транскрипції українських прізвищ в англійській літературі та людської незаперечної прикмети робити помилки. Сподіваємося, що ця стаття може бути доповнена читачами, всі ж помилки будуть узглядені.

Згідно з нашими обчисленнями у медичних школах Північної Америки (ЗСА і Канада) працює 24 професори різних медичних дисциплін, деякі з них є керівниками окремих відділів, присвячують багато часу для покращання медичної опіки над хворими та вишколу медичного доступу. Вісімнадцять членів УЛТПА є керівниками відділів у лікарнях місцевостей, де вони виконують лікарську практику. Переглядаючи список поодиноких спеціальностей, начислюємо там 28 анестезіологів, 4 спеціалістів шкірних недуг, 10 індустріальних лікарів, 42 спеціалістів внутрішніх недуг, 12 лікарів спеціалістів очних недуг, 6 спеціалістів недуг вуха, горла і носа, паталогів — 12, спеціалістів дитячих недуг — 30, психіатрів — 22, радіологів — 18, фізикальна і реабілітаційна медицина — 6, загальна хірургія — 40, ортопедична хірургія — 25, урологів — 6.

З присмністю треба ствердити, що число українських лікарів нової спеціальности — т. зв. „родинної медицини” — зростає, не вдалося, на жаль, усталити певного числа. Наші обчислення виявляють приблизно 95 лікарів, які одержали свідоцтва Палати Родинної Медицини. Є велике число лікарів-спеціалістів серед молоді генерації, яка здобувала медичний вишкіл вже в Америці.

Важливо подати ще одні статистичні дані — це число студентів медицини в Америці (ЗСА, Канада, Мехіко) чи в Європі, яке сягає 90, з чого 40 є з самого Чикаго. (В цьому числі включені також студенти дентистики).

Таке велике число забезпечує дальший ріст УЛТПА та збільшення числа лікарів дослідників, які збагачають скарбницю світової та української медицини.

СМІХ — ЦЕ ЗДОРОВ'Я.

Точна діагноза

До лікаря прийшов хворий і каже:

— Ой лікарю! Я дуже погано почуваю себе. Щось мені в грудях тисне, голова ходором ходить, шлунок не в порядку, а з серцем уже давно щось діється. Крім цього, ревматизм мучить мене і вночі спати не дає.

— Досить, досить! — перебиває його лікар. — Якщо ви те все витримуєте, то ви маєте кінське здоров'я.

ДВА СРІБНИ ЮВІЛЕЇ

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЛІКАРСЬКОГО Т-ВА У ЛЬВОВІ

Написав д-р Михайло Лозаки

В днях 23-25 травня 1975 року Українське Товариство Північної Америки (УЛІТПА) відзначило 25-річчя свого існування в Нью Йорку. Рівно 40 років тому Українське Лікарське Товариство (УЛТ-во) у Львові разом із студентським Товариством „Медична Громада”, саме у місяці травні 1935 року, на 5-му Науковому З'їзді Лікарів і Природників у Львові святкувало свій срібний ювілей.

Як близькі, а рівночасно як далекі ці два ювілеї!

Близькі вони в першу чергу своїми ідеологічними основами організації українських лікарів там на рідній землі, хоч і під чужою окупацією, та тут на еміграції, під сприятливими умовами культурного розвитку в країнах нашого поселення; близькі ініціативою поодиноких наших лікарів, ентузіястів організованого жит-

тя, людей з великим почуттям громадської відповідальності, там — д-ра Олександра Козакевича, а тут д-ра Романа Осінчука.

Близькі своїми цілями, а саме: охорони здоров'я рідного населення, плекання і розвитку української медичної науки, активної участі у суспільно - громадському житті власних спільнот; близькі позитивною настановою українського лікаря до власної професійно - громадської організації та до її впливу на загальне організоване життя свого народу — і, врешті, близькі нечисленними вже тепер учасниками обох ювілеїв.

Але й далекі ці ювілеї! Далекі передусім віддаллю у часі і просторі, бо ділять їх чотири декади найновішої історії нашого народу та міжконтинентальні простори — далеко від Західної України, що для неї наші, у львівському УЛТ-ві зорганізо-

вані, лікарі віддавали свою професійну, громадську та політичну працю впродовж чверть століття, від заснування Товариства аж до його ліквідації новим окупантом — московськими комуністами; і врешті, далеко тим, що між учасниками ювілею нашого УЛТПА немає вже між живими ніодного із основників львівського УЛТ-ва.

**

Згадуючи про початки УЛТ-ва, мусимо тому послуговуватись тільки нашою національною пам'яттю, себто друкowanими, тепер нам мало доступними, матеріалами.

Уже в першому числі „Лікарського Вісника” УЛТПА в Америці в 1954 році сл. п. д-р Богдан Олесницький писав про УЛТ-во у Львові на підставі збережених ним чисел львівського „Лікарського Вісника” та 12-сторінкової Пропам'ятної Книги з нагоди 25-ліття того Т-ва.

Ці джерела подають, що з почину д-ра Олександра Козакевича із Коломиї створився 3-го лютого 1908 р. комітет основників Т-ва, що в його склад увійшли д-ри: Зиновій Левицький, директор шпиталю у Коломиї, Іван Ціпановський із Городенки, Осип Кос, полковий лікар із Коломиї, Володимир Янович зі Станиславова, Гриць Гарматій із Космача та Тит Бурачинський і Володимир Гущар із Чернівців на Буковині.

Цей Комітет одержав від Віденського Міністерства Внутрішніх Справ дозвіл на оснування Т-ва 25 червня 1910 р., і вже 1 жовтня 1910 р. відбулися перші оснoвуючі загальні збори УЛТ-ва у Львові із участю 63-ох лікарів — на всіх у тому часі зареєстрованих 150 українських лікарів у тодішній Австро - Угорщині.

Зборами проводив директор Народної Лічниці д-р Євген Озаркевич, і його обрано першим головою Т-ва. До першої Управи увійшли д-ри: Сельвестер Дрималик, Іван Бережницький, Мирон Вахнянин, Володимир Кобринський, Маріян Долинсь-

кий та Євген Тришневський. Збори обрали почесним головою Т-ва професора медичного факультету Празького Карлового Університету, д-ра Івана Горбачевського, який пізніше в 1917 році став міністром Уряду Здоров'я у Відні, до речі — першим таким самостійним міністром у тодішній Європі.

Діяльність і розвиток УЛТ-ва можна поділити на 4 етапи: Перший в рр. 1910-1918 під Австрією — це передусім організаційний період самого Т-ва та час популяризації охорони народного здоров'я серед народу. Вже з 1912 р. УЛТ-во видавало популярний журнал — місячник „Здоров'я”, до речі — перший медично - здоровний журнал українською мовою.

Ентузіясти охорони народного здоров'я у особах д-рів Е. Озаркевича, Б. Овчарського, С. Дрималика, І. Курівця і Т. Бурачинського, які від 1903 р. чергово очолювали Народну Лічницю, спопуляризували її своєю рідною медичною опікою до тієї міри, що її амбулаторії в останніх роках приймали коло 25 тисяч хворих річно не тільки коло Львова й околиць, але навіть і з найдалших закутин Галичини й Волині.

Крім цього в цьому періоді, головнo в часі Першої світової війни, наші лікарі займали визначні пости в адміністрації і військовості австрійсько-угорської імперії, як наприклад, д-ри: Іван Горбачевський (заки став першим міністром здоров'я), Фелікс Щасний-Сельський, Євген Озаркевич і Володимир Филипович, як члени найвищої Ради Здоров'я у Відні, Ярослав Окуневський, адмірал і начальник медично-санітарних частин австро-угорської флотії, та Михайло і Осип Коси, Орест Зарицький, Андрій Бурачинський, як армійські полкові лікарі й інші.

Другий етап у рр. 1918-1920 — це період українських визвольних змагань за державність, що в ньому Галицька волость історично датою 1-го листопада 1918 року виявила свою єдність із Київським державним Ак-

том 22-го Січня цього ж року. Українські лікарі в цьому періоді брали активну участь у цих змаганнях. Згадати б тільки, що в санітарних частинах УСС-ів займали чільні позиції д-ри: Володимир Білозор, Кость Воевідка, Іван Рихло, Володимир Щуровський, Володимир Свідерський та інші, а в УГА д-ри: Андрій Бурачинський, Кость Танячків, Ростислав Білас, Осип Маланюк та інші, а д-р Іван Куровець очолював Державну Раду Здоров'я при Секретаріаті Внутрішніх Справ Уряду ЗУНР.

В цьому періоді почав виходити журнал УЛТ-ва „Лікарський Вісник” під редакційною колегією д-рів: І. Бережницького, С. Дрималика, І. Куровця та М. Панчишина, початково теж коштами передусім двох меценатів - д-рів: Б. Овчарського і М. Панчишина.

Третій етап в рр. 1920-24 під Польщею - це період спротиву польській окупації та передусім боротьби за власне високе шкільництво, отже період Українського Тайного Університету, що в ньому наші лікарі брали активну участь і відіграли визначну роль. Професор д-р Маріян Панчишин очолював деякий час ректорат і рівночасно викладав анатомію. Викладавцями були теж д-ри: Максим Музика, Леонтій Максимонько, Олександр Барвінський та інші. Медичний факультет цього університету у двох підставових роках навчання приготував коло 200 студентів до дальших медичних студій в інших університетах. При кінці цього періоду відбувся I Науковий З'їзд українських лікарів Галичини.

Четвертий етап в рр. 1924-39, ще під Польщею, характеризувався посиленою організаційною працею наших лікарів та в її наслідку розвитком мережі клітин охорони народного здоров'я, а саме: заснуванням у 1929 році під проводом професора д-ра Маріяна Панчишина Українського Гігієнічного Т-ва, що мало 7 філій у більших містах Галичини та провадило амбулаторії та протитуберкульозні диспансери і протитуберку-

льозну санаторію в Гребеніві у Карпатах та видало свій журнал „Народне Здоров'я” під редакцією д-ра Р. Осінчука.

Для боротьби з алкоголізмом оснувалося у 1928 році Т-во „Відродження” під проводом професора Івана Раковського та д-р Софії Парфанович, яке теж мало свої філії по більших осередках та видавало часописи „Відродження” та „Ми Молоді”.

На периферіях засновувались селянські кооперативи „Здоров'я”, що вели лікувальні амбулаторії під проводом таких активних членів УЛТ-ва, як д-ри: Володимир Білозор, Володимир Ганьківський і Тома Воробець.

В терені зорганізувались теж дві філії УЛТ-ва, а саме: в Коломиї під проводом д-ра О. Козакевича і в Станиславові під проводом д-ра Костя Воевідки.

Для самопомоги потребуючим лікарям та вдовам і сиротам по лікарях засновано кооперативу „Лікарська Самопоміч”.

Разом із Лікарсько - Природничою Секцією НТШ УЛТ-во почало видавати журнал „Лікарський Вісник” та зорганізувало власну підручну медичну бібліотеку, що нараховувала вже 1312 томів медичної літератури. В цьому періоді відбулись 4 Наукові З'їзди в рр. 1927, 1931, 1933 і 1935.

Вершинним досягненням українських зорганізованих лікарів при жертвенній співпраці громадянства та передусім при меценатській опіці Митрополита Андрея Шептицького була побудова Українського Шпитала Його імені в 1937 році. Цей шпиталь став не тільки лікувальним осередком для широких кіл рідного населення під проводом наших лікарів-спеціалістів усіх ділянок медицини, разом із достатньою обладнаною лабораторією під керівництвом д-рів М. Музики і Ю. Кордюка, але теж навчальним центром клінічної медицини для наших молодих лікарів.

Як далеко пішов організаційний розвиток львівського УЛТ-ва в тому часі, свідчить список його членів у

календарі „Ватьківщина” з 1937 року, який виказує загальне число 289 лікарів, розміщених у містах і селах Галичини, Волині і Полісся, з них 66 у самому Львові. Аналіза цього списку членів УЛТ-ва, подана автором у 70-му числі „Лікарського Вісника” УЛТПА, вказує, що 116 (40 відс.) наших лікарів із цього списку виїхала на еміграцію в часі Другої світової війни перед остаточною окупацією Галичини большевиками.

УЛТ-во у Львові очолювали в різних каденціях наступні д-ри: Євген Озаркевич, Сильвестер Дрималик, Ів. Куровець, Іван Бережницький, Мирон Вахнянин, Максим Музика, Олександр Подолинський, Леонтій Максимонько і найчастіше Тит Бурачинський. Функції писаря часто виконували д-ри: Юліян Кордюк та Осип Філяс, а д-р Василь Кашубинський продовж років був неодмінним скарбником - „мошонником”.

Одну з управ Т-ва з 1935 року ілюструє долучена знімка з архіву

автора цих рядків. З цієї Управи з-перед 40 років ще тільки чотири колишніх членів УЛТ-ва залишилися у живих, а саме д-ри: Степан Коржинський в Україні, Осип Філяс в Австрії, та Стефанія Коренець і Михайло Логаза в ЗСА.

Але, як „немає переводу козацькому роду” у відношенні до всієї української нації, не зважаючи на тяжкі умовини під минулими і сучасною окупаціями, так немає переводу зорганізованому українському лікареві на чужині, чого доказом є теперішній стан УЛТПА із 700 дійсними членами у мережі 14-ох відділів у ЗСА і Канаді, зі своїм власним журналом-квартирником і своїм видавництвом інших книжкових видань, і з найновішою 400-сторінковою багатоілюстрованою „Пропам'ятною Книгою” з нагоди його 25-ліття включно, та, що найважливіше, з припливом до власної лікарської організації щораз то більшого числа молодих лікарів, що запевнює існування нашого УЛТПА принаймні до Золотого Ювілею.

Управа Українського Лікарського Т-ва у Львові у 1935 р. Сидять (зліва): д-р Ярема Малис, д-р Леонтій Максимонько, д-р Максим Музика, д-р Тит Бурачинський, д-р Олександр Подолинський, д-р Василь Кашубинський. Стоять (зліва): д-р Михайло Логаза, д-р Стефанія Коренець, д-р Степан Коржинський, д-р Володимир Щуровський, д-р Софія Панкевиз, д-р Осип Філяс.

МИХАЙЛО МОРОЗ

Написав І. Городський

ТВОРЦІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

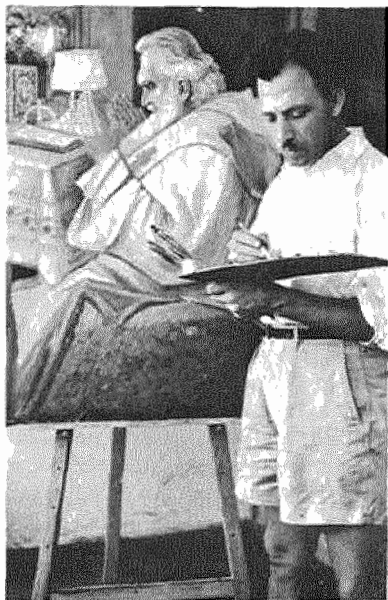
Серед творців і носіїв української культури поза межами України образотворчі мистці займають чи не перше місце. Хоч порівняльно з іншими професіями (науки, сценічного і вокального мистецтва, архітектури і т. п.) вони кількістю ледве переступають сотню осіб, але якістю своєї творчості вони ідуть в перших рядах. Немало з них здобули вже своєю працею світове визнання, а через те й Україні славу. Згадати б таких світочів як славний скульптор О. Архипенко († 1964, Нью Йорк), різномірний мистець В. Г. Кричевський († 1952, Венесуеля), визначний мистецтвознавець, архітект і графік та автор численних праць з мистецтва на різних мовах — В. Січинський († 1962, ЗСА), відомі скульп-

тори: С. Литвиненко († 1964, Нью Йорк) та Б. Мухин († 1962, Філадельфія), заслужений іконописець М. Осінчук († 1969, Нью Йорк), талановитий графік М. Бутович († 1961), визначний пейзажист О. Грищенко, що на 93-му році проживає в Парижі, заслужений маляр, графік і професор Академії Мистецтв у Кракові Л. Гец († 1971). Про життя і творчість майже кожного з них появились книги, що водночас є документами української культури.

На зміну повищій мистецькій еліті (їх число можна принаймні подвоїти) прийшли вже нові таланти і світочі українського мистецтва: скульптори і графіки — М. Черешньовський, Я. Гніздовський, П. Капшученко, всі три в ЗСА; Г. Крук в Німеччині; Л. Мол та М. Левицький у Канаді; Т. Венгринович в Кракові. Іконописці та творці монументально-

*Михайло Мороз — автопортрет,
1958 р.*

М. Мороз при праці (1948).

*М. Мороз: „Феніція” (1958), нагороджена срібною замістю на
виставці американських малярів в Нью Йорку.*

го мистецтва — С. Гординський, П. Холодний, М. Дмитренко — всі в ЗСА; О. Мазурик у Франції; мистець урбаністики Зоя Лісовська-Нижанківська у Швейцарії. Визначними мистцями „Живописної України” являється ЕКО (Едвард Козак зі синами) та П. Андрусів — художній літписець княжої слави. Найбільшу групу творять пейзажисти або портретисти, між якими найвизначніший є Михайло Мороз, віртуоз кольору в мистецтві. Тут діють представники не тільки всіх генерацій, але і різних мистецьких „ізмів”. Згадати б хоча тих, що займають особне місце своїми стилізованими композиціями в графіці та малярстві, як Галина Мазепа (Венесуеля), Л. Гуцалюк (Нью Йорк), або „непопулярних” між „консервативною українською громадою” абстракціоністів з Юрієм Соловієм та Аркадією Оленською-Петришин у проводі — за їхнє „сучасне” мистецтво зі супермодерністичним наснаженням.

Не бракує в українській діаспорі й добрих мистецьких критиків, як теж відповідних журналів, мистецьких творів та шкіл. У минулих десятиліттях світло сповняли це завдання В. Січинський, А. Малюца (+ 1970, Нью Йорк) та інші. Не менш успішно цю працю продовжують: С. Гординський, Л. Кузьма, Б. Певний, + В. Лавовський, Ю. Ссловій, М. Островерха, Б. Титла, всі з ЗСА, та Б. Стебельський в Канаді. Всі вони професійні мистці, тож не тільки знають, як і що писати, але не бояться, як треба, й гірко правду сказати, щоправда, буває і суб’єктивну.

ОМУА — Об’єднання Мистців Українців Америки — це професійна організація українських мистців за океаном. Завдяки цій організації в Америці діють вже 20 літ кілька мистецьких українських шкіл-студій та часті мистецькі виставки в Північній Америці. Аналами, які ресструють українську мистецьку творчість поза Україною, крім періодичної преси та в якійсь мірі каталогів щорічних ви-

ставок, були в Європі професійні журнали „Арка” й „Українське Мистецтво” (1946-1950 рр.). За океаном, крім щоденника „Свобода” та інших періодиків, від 1963 р. славно виконує це завдання офіціоз ОМУА журнал „Нотатки з Мистецтва”. Видається він у Філадельфії за редакцією мистців П. Мегики, М. Дмитренка, П. Андрусєва й ін. Досі появилoся за 1963-1975 рр. вже 15 чисел того розкішно видаваного мистецького журналу, якому можуть позаздрити і найкращі державні видавництва культурного світу.

Ось на такому полі праці для української культури „на чужій чужині” виступає визначна постать одного із найвидатніших сучасних українських мистців Михайла Мороза, що вже повних 50 років цілковито посвятився малярству, в цьому 30 років поза межами України, як неперевершений кольорист та динамічний архітект і різьбар пензля й фарби.

ЖИТТЄСПИС МИХАЙЛА МОРОЗА

Михайло Мороз — один із сеньйорів сучасних українських артистів-малярів (портретист і пейзажист) з 1949 року живе в Америці коло Нью Йорку. Народився він 7 липня 1904 року в селі Плїхів, Бережанського району, Тернопільської області в свідомій селянській родині Іллі та Параскевії з роду Мандів. По закінченні основних шкіл в рідному селі і по короткій активній участі у Визвольній боротьбі за українську державність в 1919 році в характері юнака-добровольця, М. Мороз закінчує середню освіту у Львові в 1920-23 роках і вступає в 1923 році восени в Мистецьку Школу Олекси Новаківського, що була четвертим факультетом Українського Таємного Університету у Львові (1921-1925). Школу цю кінчає Мороз в 1927 році відмінно. Одержавши стипендію від Митрополита Андрея Шептицького, Мороз виїхав у 1928 році для поглиблення своїх студій у Париж. Там в Академіях

Мистецтв: 1. Académie Julian та Conservatoire National des Arts et Métiers, les cours pratiques d'Art appliqué М. Мороз проходить повний курс теоретичних і практичних студій з монументального малярства при відділі фресок. В 1930 році Мороз повертається назад до Львова. В 1931 році він разом зі своїм професором О. Новаківським відбуває наукову подорож до Італії. Згодом, 1932 року Мороз працює вже постійно у Львові, як професійний мистець-маляр та асистент професора Новаківського. По смерті Новаківського (1935 р.) М. Мороз замешкує на Свято-Юрській горі, як маляр-портретист свого Великого Мецената — Митрополита А. Шептицького та інших духовних і світських достойників. Лише влітку виїжджає він на рідну Бережанщину або в гори Карпати — звичайно на Гуцульщину — і там студіює та змальовує особливо чарівні Космацькі гори, їх мешканців, гуцульську старовину та народні звичаї. Тут і захопила його Друга світова війна в 1939 році...

Тут, у Космачі, М. Мороз одружився зі своєю ученицею Іриною Гавришук у 1941 році. В 1943 році народився в них у Космачі син Ігор, тепер студент Мистецької Школи „Купер Юніон“ та різьбарської школи мистця Михайла Черешньовського в Нью Йорку.

МИСТЕЦЬКА ТВОРЧИСТЬ

За перший період своєї творчості в Європі (1925-1948 рр.) М. Мороз намалював приблизно тисячу образів і створив стільки ж студій. На превеликий жаль, воєнна хуртовина Другої світової війни не пощадила й Морозів. Довелось їм скитатись з країни в країну, щоб нарешті осісти в 1949 році в Нью Йорку, ЗСА. Під час тієї хуртовини і мандрівки Мороз втратив коло 800 цінних мистецьких праць з першого періоду його творчості і майже всі студії. У 1975 році, за 50 літ своєї мистецької пра-

ці Михайло Мороз склав у скарбницю української культури приблизно 3,000 (три тисячі!) мистецьких образів. Розкинені ці праці не тільки по всій Україні, але і в Росії, Польщі, Центральній і Західній Європі та в Північній Америці. Від 1925 року, аж по найновіші часи, Мороз постійно бере участь у важливіших мистецьких виставках, українських та інтернаціональних. Перше виставлення його образів відбулось у Львові, ще коли він був студентом Мистецької школи в 1925 році. Згодом бере він участь кожного року у виставленнях тієї школи або під фірмою ТІУМ або АНУМ. Під час Другої світової війни виставляються його твори в Києві, Харкові і Москві. На еміграції в Регенсбурзі, Мюнхені, Берхтесгадені, Парижі, Амстердамі тощо. За океаном у Нью Йорку, Маямі, Торонті, Детройті, Сиракюзах, Монреалі й інших американських та канадських містах. На чотирьох з них дістає відзначення: в Парижі 1929 і 1962 рр., у Львові 1943 року, в Нью Йорку 1958 року і в Сиракюзах, Н. Й. 1962 року (в Регенсбурзі в 1947 р. особливо вирізняється між всіма українськими мистцями, що тоді виставлялись).

У 1959-63 рр. М. Мороз дав п'ять своїх індивідуальних виставлень у галерії „Панорас“ у Нью Йорку. Згодом мав ще одне таке виставлення у 1964 р. у Торонті в українській галерії М. Колянківського „Ми і Світ“.

В біографії М. Мороза годиться відмітити т. зв. „Римський період“: у роки 1931, 1967, 1972, 1973-74 М. Мороз відвідав чотири рази Італію — Мекку всіх мистців світу. Там він не тільки студіював мистецькі архітвори соняшної Італії, але й творив свої. В 1967 р., крім Італії, він мав нагоду оглядати мистецькі скарбниці багатьох країн: Греції, Царгороду, Австрії, Швейцарії, Іспанії, Франції та інших країн Західної Європи. Найдовше тривала його четверта подорож: на особливе запрошення Іх Блаженства Патріярха Йосифа І

(Сліпого) М. Мороз провів 13 місяців у Римі й околиці в 1973-74 рр. Тоді то він створив чотири великі портрети і одну більших розмірів композицію (2.50 X 1.50) з Іх Блаженства Патріярха; один портрет Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького; один проєкт вітражу Св. Духа до храму Жировицької Матері Божої в Римі; студії двох проєктів мозаїки на фронті Собору Святої Софії УКЦеркви в Римі; 45 пейзажів з околиць Риму. Оцінюючи великий мистецький доробок Михайла Мороза, Блаженніший Патріярх визначив окрему кімнату в Українським Музею в Римі для його творів („Кімната М. Мороза”). В дні 1 вересня 1975 р. М. Мороз виїхав в'їзят до Риму, щоб там докінчити свої мистецькі праці в Українському Патріяршому Домі в Соборі; а теж знову намалювати кількадесят картин із Соляної Італії.

КРИТИКА ТВОРЧОСТИ

Не тільки українська, але й німецька, французька, американська і російська критика прийняла мистецьку творчість М. Мороза дуже прихильно. Німецькі і французькі критики називають творчість Мороза „мистецькою піснею Творцеві” та „чарівною поезією пензля”. Американські — рівняють М. Мороза з батьком сучасного малярства, славним Сезанном, а російські визнають Мороза „художником з Божої ласки”. Не могла промовчати його творчості і підсоветська Україна. На весні 1941 р., коли Мороз жив під советською владою, він був „особливо виділений” разом зі своїм учителем О. Новаківським на виставці в Москві (критик А. Аквілев) за космацькі картини між сотнями інших мистців різних національностей з Західної України.

У 7-томовій „Історії Українського Мистецтва” (Київ, Вид. АН УРСР, 1966-1970 рр.) побіч померлого Олекси Новаківського згадано теж і живого М. Мороза, як визначнішого уч-

ня попереднього (том 4, ч. 2 ст. 209-210). В загальному всі критики однозгідні, що М. Мороз великий мистець і один з найкращих кольористів. Він мережить свої твори з експресіоністичним динамізмом і водночас милою для ока і душі погідністю. „З кожного квадратного дециметра в образі М. Мороза можна створити новий кольоритний красвид, згідно композицію . . .” (А.М.). „В його творчості збережена цінна безпосередність первісного малярського об'явлення, відчутого і схопленого інстинктовс” (С. Г.). „Хоч другий період його художньої творчості відноситься до перебування на чужині, М. Мороз постійно в мистецько-душевному єднанні з Україною: малюючи красвиди Кетскільських гір у ЗСА, він вкладає в них душу Космацьких Карпат . . ., а в композиційні образи духа української культури” (І. Г., Б. II.). М. Мороз автор понад 250 композицій. Згадати б давніші: „Гуцульське весілля”, „Водохрещі”, „Колядники”; з новіших — „Різдво”, „Гантерська церква”, „Пеонії”, — всі видані великим накладом у кольорових картках. Досі вже десять Морозівських образів видано в кольорових картках — тиражем понад 50 (п'ятдесят) тисяч, в більшості видавництвом УКЦеркви в Гантері, Н.И., або Культурними Українськими Установами в Західній Європі та в Північній Америці.

Але Михайло Мороз це передусім портретист. Це мистець з натиском підкреслює, коли говорить про свою мистецьку творчість. І хоч історична заслуга М. Мороза в тому, що він (по словам арт. маляра Михайла Осінчука) вивів український кольоритно-симфонізований пейзаж на світову арену, однак він, по суті, портретист в першій мірі, і то швидкий майстер-психолог. Намалював він портретів приблизно 200, а важливіші з них такі: рідної мами Параскевії, Митрополита Андрея Шептицького, Ректора Богословської Академії Йосифа Сліпого (нинішнього Патріярха Йо-

сифа I), єпископів Коциловського і Ніяраді, отамана УСС Никифора Гіряка, президента УНР Степана Витвицького, своєї дружини Ірини і сина Ігоря та декілька автопортретів глибоко експресіоністичних. Крім того він ще створив портрети багатьох письменників, журналістів, своїх приятелів, сценічних акторів і співаків. Є в нього портрети дитячі („Сестрички”) чи й юнацькі (сина Ігоря та Мартусі Остапович) тощо. Із жіночих портретів найкращі: дружини Ірини (а їх кільканадцять), а теж пані Наталії Макаревич, письменниці Лесі Храпливої-Щур та єдиної живучої ще УСС-ки пані Ратич (Ганни Дмитерко) й інші. Немало праці присвятив Мороз теж портретам УСС-ів, УГА, УПА вояків. Доцінюючи великі заслуги М. Мороза на полі української культури в Америці, радіо „Голос Америки” у Вашингтоні передало в Україну в 1972 році розповідь про життя і творчість мистця (слово мистецтвознавця мгр Ади Кулик). Бо „мистецьке творення Мороза — це молитва для нього і священне служіння найвищим ідеалам. І хоч Карпати замінив він на Кетскільські гори, Космач на Гантер чи Фенікію, а Черемош — ріку на Езоп-рівер, то М. Мороз таки служить українському мистецтву вже півсторіччя”. Найновіше (12-ге) видання Американської Словникової Енциклопедії мистецтв “Who’s who in American Art” за 1976 р. подає біографічні дані М. Мороза разом з його мистецькою творчістю.

М. МОРОЗ ЯК ЛЮДИНА Й УКРАЇНЕЦЬ

Михайло Мороз не тільки визначний мистець та активний член свого професійного українського товариства Об’єднання Мистців Українців в Америці (ОМУА). Він теж відомий усім як співак-соліст найкращих наших хорів вже понад 50 років, а давніше був знаний як сценічний актор в головних ролях в оперетках „На-

галка Полтавка”, „Ой, не ходи Грицю” та інших. Студентом у Львові Михайло Мороз вивчав драму і спів в Українському Музичному Інституті, практикував на сцені і розвивав свій талант в Парижі: в театрі ім. Садовського та в хорі ім. Олександра Кошиця. На еміграції співав у хорах: „Сурма” в Німеччині і „Думка” в Нью Йорку. Він залюбки співає теж і в церковних хорах. Мороз тонкий гуморист із невичерним запасом жартів і пам’яттю. Він бистрий соціолог і тонкий психолог. Мороз жертвенний український громадянин-патріот, що ніколи не шкодував віддати навіть кращі свої твори на народні цілі — було це на Рідній землі, чи в критичні часи нашого скитання по Другій світовій війні в таборах ДіПі в 1944-1949 рр. в Європі. Тут, в Америці М. Мороз був завжди щедрим жертводавцем на цілі української культури, української Церкви чи виховання нашої молоді. За 50-річчя своєї творчості Мороз пожертвував понад сотню своїх образів на народні цілі.

Подібно як вояк (за словами славного американського генерала Мек-Артура) ніколи не вмирає, так і мистецтво (за словами Великого Митрополита Андрея Шептицького) є вічне — „це найвищий щабель, на який душа людини може піднятися до Бога”. Визнаючи непересічний талант мистця, Великий Меценат і опікун українського мистецтва, науки й культури — Митрополит Андрей Шептицький іменував в 1939 році М. Мороза професором аналогії мистецтв Української Богословської Академії у Львові. Однак Друга світова війна перешкодили прийняти працю.

„ЗАЛІЗНИЙ ФОНД” МИСТЕЦЬКОГО ДОРОБКУ

З мистецького доробку М. Мороза, що складає тепер понад 500 цінних картин і стільки ж студій, утворився „залізний фонд” — приватна збірка чи галерія в резиденції (власній хаті) мистця на Стетен Айленді,

Нью Йорк. Друга збірка, понад 50 картин, зберігається в Українському Музеї в Римі. Крім цих, образи Мороза є ще в музеях Львова, Києва, а навіть в Москві та в Софії. Але багато його творів (приблизно 1,500) прикрашають салони сотень родин і установ не лише українських, але й чужинних — від Кардинальської палати Блаженнішого Патріярха Йосифа у Ватикані починаючи, через сотні приватних збірок, в офісах Президента ЗСА у Білому Домі, Канцлера Баварії та Прем'єрміністра Канади в Оттаві, кінчаючи. Там вони дають духову насолоду власникам і приносять честь не тільки їх творцєві (М. Морозові) але голосять славу

його і нашої Батьківщині Україні постійно. Колись в античні часи римський поет Горацій з гордістю писав про себе до свого Мецената, що він своєю поезією вирізьбив собі пам'ятник триваліший від криці... Український мистець Михайло Мороз тисячами своїх мистецьких образів вирізьбив собі незнищений пам'ятник в серцях всього українського народу та в історії не тільки української, але й світової культури. На 72-му році свого життя мистець М. Мороз повністю творчий! Золотий ювілей його мистецької праці являється не кінцем, а бадьорим поновленням ще більшої творчої ери заслуженого артиста-малюра Михайла Мороза.

З нагоди виставки образів М. Мороза в Нью Йорку в галерії „Панорос” в січні 1962. На фото у першому ряді (зліва): Антін Малюоца, дружина мистця Ірина Мороз, Богдан Певний, Михайло Мороз, Михайло Черешньовський.

ЗА УКРАЇНУ,
ЗА ЇЇ ВОЛЮ

ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Саме той 1975-ий рік, в якому З'єднані Стейти Америки приготувалися до відзначення 200-річчя своєї волі-незалежності, а українці в Америці до 100-річчя свого поселення в цій країні, в поневоленій Україні продовжувався режимний терор і репресії, суди і засуди на довгі реченці ув'язнення в каторжних концентраційних таборах, у в'язницях та в закладах для божевільних, українців, зокрема українських інтелектуалістів з-поміж народженого і вихованого вже в каторжній совєтсько-окупаційній системі молодшого покоління. Багато матеріалів про цей новий похід комуно-московського окупанта проти українства та про його жертви продісталося різними шляхами на Захід і на підставі цих документів співпрацівник „Радіо Свобода” ред. Василь Шулькевич приготував серію передаваних щоденно в Україну радіомовлень про українських політичних в'язнів в Совєтському Союзі. Серія цих радіомовлень проходила під заголовком: „Дзвін Пам'яті”. Для пам'яті грядучих поколінь друкуємо на цьому місці тільки відоміших із довгого реєстру. Використані фотознімки в більшості одержано від „Смолоскипу”.

ДЗВІН ПАМ'ЯТИ

В'язні. Ув'язнені. За що? В чому полягає їхня провина? Які злочини інкримінуються їм? В'язні, список імен яких (при чому далеко неповний список) розповсюджується у Самвидаві, ці люди не вбивці й не гвалтівники, не злодії, не хулігани, не грабіжники і не розкрадачі соціалістичної власності, не халуги, не хабарники, не змовники. Серед них — талановиті поети і робітники, інженери і журналісти, філософи й вчителі, механіки і науковці, лікарі і перекладачі з іноземних мов, священники і мистці. Всіх їх об'єднує одне — вони в'язні.

Ув'язнені. Всі вони тяжко завинили. Завинили тим, що мають власні погляди, тверді принципи, недирективні переконання, не такі, як вимагає партія. Завинили тим, що виступали за національні права свого народу. Завинили тим, що мали сміливість відстоювати свої, конституцією гарантовані, права на свободу думки, слова, друку, зібрань. Завинили тим, що навіть під тиском слідчих КГБ не бажали зрікатися своїх переконань. Завинили тим, що вони українці. І цього вистачило, щоб рішеннями закритих судилищ жбурнути цих людей за ґрати, зробити їх на довгі і довгі роки ув'язненими. В'язнями. Політичними в'язнями.

Кожний знає, що таке, як то кажуть в народі, „сидіти за політику“, тобто за анекдот, за читання заборонених книжок, за недозволену пісню на магнітофонній стрічці, за розповсюдження „Самвидаву“. Кожний з нас знає, що сидіти „за політику“ колись і що сидять сьогодні.

Але в кримінальному кодексі жадної совєтської республіки марно шукати слова „політика“. Бо „політика“ там — кримінал. І якщо людина сидить „за політику“, то вона не політичний в'язень, а кримінальний злочинець. Підмінування понять — знайомий метод, і ним уже важко ввести в оману людей.

Політичний в'язень — це трагедія людини. Політичні в'язні — це трагедія народу. Політичні в'язні — це трагедія країни, яка проголошує себе „найдемократичнішою“ в світі. Політичні в'язні. Вони гідні пошани, гідні пам'яті. Список імен совєтських політичних в'язнів — далеко не повний список — складено дописувачами „Самвидаву“. Цей документ розповсюджується „Самвидавом і став також відомим на Заході. З нього і вибираємо прізвища совєтських політичних в'язнів з України.

У жіночій зоні мордовського концтабору число три сидять:

Гусак Дарія Юрївна. Їй 50 років. Заарештована 1950 року за участь в українському національному русі. Стаття 58-ма. Строк — 25 років.

В тому самому русі брала участь і Пальчак, Марія Іванівна. Рік народження — 1922, заарештована в 1960 році і засуджена до 15 років позбавлення волі.

Сеник, Ірина Михайлівна, поетеса Відбуває покарання вдруге. Відсиділа десять років під час сталінського терору. Знову заарештована в 1972 році. Обвинувачена за статтю 70-ою, тобто антисовєтська агітація і пропаганда (70-та стаття замінила собою горезвісну „58-му“). Вирок — 6 років таборів і 3 роки заслання.

Строката-Караванська, Ніна Антоївна. 1925 року народження, науковець-мікробіолог, колишній співробітник Одеського медичного інституту, автор наукових праць, публікованих у совєтських періодичних виданнях. Ніна Строката — дружина довгорічного політв'язня, українського письменника і журналіста, Святослава Караванського. За те, що вона відмовилася зректися свого чоловіка і сміливо його підтримувала, її було заарештовано наприкінці 1971 року і невдовзі засуджено до 4-ох років позбавлення волі у концентраційному таборі. Ніна Строката, уже будучи політичним в'язнем, стала першим науковцем з Совєтської України — членом Американського товариства мікробіології за свої наукові досягнення. Крім неї, лише троє совєтських учених є членами цього товариства.

Там же, у жіночій зоні Мордовського концтабору число три, відбуває покарання відома українська художниця **Шабатура, Стефанія Михайлівна**, 1937 року народження. Про її творчість згадується в „Історії українського мистецтва,” том шостий. Її було заарештовано в 1972 році, коли по Україні прокотилася хвиля масових арештів інакшесдумаючих. Весь т. зв. злочин Стефанії Шабатури полягав у тому, що вона в 1970 році намагалася бути присутньою на процесі Валентина Мороза. Стаття засуду — стандартна, 70-та, суд — як звичайно — закритий. Вирок — 5 років каторжних таборів і 2 роки заслання.

Стасів-Калинець, Ірина Онуфріївна. Поетеса. Її вірші для дітей та юнацтва публікувалися в обласній та республіканській пресі. Їй 34 роки. Дружина поета, тепер також політв'язня Ігоря Калинця. Подібно до Шабатури, підписала відкрите листа до Прокуратури УССР, вимагаючи допустити її з чоловіком на суд над істориком Валентином Морозом. Заарештована 1972 року, стаття обвинувачення сімдесята, вирок — шість років каторжних таборів і три роки заслання.

Світлична, Надія Олексіївна, 1936 року народження, журналістка. Сестра відомого літературного критика, нині політв'язня, Івана Світличного, і дружина політв'язня Данила Шумука. Заарештована в 1972 році. Звинувачена за статтею 70-ою кримінального кодексу Української ССР, тобто антисоветська агітація і пропаганда. Так звана „пропаганда” полягала в тому, що Надія Світлична зберігала в себе рукопис мемуарів свого чоловіка, Данила Шумука. „Сімдесята” — це найбільш, так би мовити, популярна стаття для засудження людей за власні переконання і погляди. Вирок Надії Світличної, матері малолітньої дитини, — 4 роки позбавлення волі в концентраційних таборах, з наступним засланням.

У тому ж мордовському концтаборі перебуває і **Галина Володимирівна, Савиловна**; 1937 року народження. Заарештовано її 1969 року і засуджено до 13-ти років позбавлення волі в таборах і до 5-ти років заслання.

Це самвидавний список жінок-політв'язнів з України, що перебувають у Мордовському концтаборі число три. Адреса концтабору:

Мордовська АССР, Теньгушевський район, станція Барашево, поштова скринька ЖХ-385/3-4.

Антонюк Зіновій. Рік народження — 1933, кандидат хемічних наук, колишній старший науковий співробітник Академії наук УРСР. За те, що читав самвидавну літературу, був заарештований у січні 1972 року. Засуджений за статтею 62-ою кримінального кодексу УРСР (ця стаття зазначена в складеному Самвидавам списку політв'язнів, як 70-та кримінального кодексу РСФСР).

Вирок українському вченому — 7 років таборів і 3 роки заслання. Зіновій Антонюк відбуває покарання у Пермському концтаборі число 35. В цьому таборі політв'язень брав участь у місячній голодівці протесту політв'язнів проти знущань адміністрації в травні-червні 1974. Як повідомляла самвидавна „Хроніка поточних подій” по-російському у 30-ім випуску, Зіновій Антонюк важко хворіє на гепатопанкреатит і на кісткову туберкульозу, але лікарі його не оглядають, він не отримує потрібного лікування.

Бабич Сергій, 1939 року народження. Сидить вдруге. Перший строк — 3 роки суворого режиму за політичною статтею відбував у Мордовських концтаборах і Владімірській тюрмі. Звільнився в квітні 1963 року. У вересні того ж року його було заарештовано вдруге за листівки з критикою Хрущова. 19-го лютого 1964 року Сергій Бабич був засуджений Ровенським судом. Вирок — 10 років таборів особливого режиму. Тричі намагався тікати. За ці спроби йому додали ще 6 років, і до 1968 року Сергій Бабич перебував у Владімірській тюрмі. Зараз — у Мордовському таборі суворого режиму число 19. У своєму відкритому листі до Брежнєва і до Президента З'єднаних Штатів Америки, написаному в червні 1974 року, академік Андрей Сахаров закликав сприяти визволенню політичних в'язнів. Серед прізвищ тих, кого видатний захисник прав людини в Союзі назвав „світлими і мужніми людьми”, Андрей Сахаров згадає також ім'я Сергія Бабича.

25-річний строк ув'язнення відбуває тепер у Пермському концтаборі число 36 **Григорій Бабишевич**. Народився 1930 року, а 1950, 20-річним юнаком, був засуджений за найтяжчою тоді статтею — 58-1. Не дивлячись на те, що зараз у Союзі максимальний строк ув'язнення — 15 років, т. зв. „двадцятип'ятиріччя”, серед яких є і Григорій Бабишевич, продовжують відбувати свої кабінальські, як назвав їх В. Чорновіл, строки.

В листопаді 1970 року на Тернопільщині КГБ заарештувало художника з Борщівського району **Івана Балана**. Відомо, що зараз він є політв'язнем, але крім стандартної статті обвинувачення — 70-ої, нічого з'ясувати не вдалося — ні віку, ні вироку, ні точного місця ув'язнення. Відомості про арешт Івана Балана подавав у IV випуску журнал Самвидаву „Український вісник”.

У Мордовському концтаборі число 19 відбуває багаторічний строк ув'язнення **Дмитро Басараб**. Колишній учасник Української Повстанської Армії, він був засуджений за статтею 64-ою, тобто зрада Батьківщини. На жаль, ні вік політв'язня, ні дата арешту, ні судовий вирок — невідомі.

Відбувши 3 роки концтаборів, зараз перебуває на заланні греко-католицький священик **о. Роман Данилович Бахталовський**. Його було заарештовано 1969 року в місті Коломия. Засуджено за статтею 70-ою. Газета „Прикарпатська правда” з 31-го жовтня 1969 року стверджувала, що своєю релігійною діяльністю він „діяв по інструкціях імперіялізму”. Щоправда, інструкцій са-

мих не наведено. Лекції теології та Богослуження, що їх давав 75-літній священик, Івано-Франківський обласний суд кваліфікував як „проповіді антирадянського змісту”. Як відомо, советська конституція проголошує свободу совісті, тобто свободу релігійних переконань.

У Пермському концтаборі число 35 відбуває нелюдський 25-річний строк **Іван Безуглий**. Його було засуджено ще за сталінською 58-ою статтею. Рік народження і дати арешту Івана Безуглого встановити не вдалося.

Аполоній Бернійчук. Рік народження — 1944. Був заарештований 1970 року, обвинувачений за статтею 64-ою. Вирок — 12 років концентраційних таборів. Місце перебування — Пермський табір число 35.

На засланні, після семирічного утримання в концтаборі, перебував зараз **Віра Іовна Божар**. Рік народження — 1924. Засуджена 1963 року за статтею 70-ою. Згідно з документами Самвидаву, так звана антисовєтська діяльність цієї жінки полагала в тому, що вона належала до релігійної секти „свідків Єгови”. Вирок був — 7 років таборів і 5 заслання.

Бондар Микола Васильович, 1939 року народження. Колишній викладач філософії в Ужгородському державному університеті. Був позбавлений посади за відстоювання власних поглядів на політику Советського уряду. 1969 року працював кочегаром у Черкасах. 7-го листопада 1970 року був заарештований під час демонстрації на Хрещатику в Києві, де розгорнув плакат з критикою дій керівництва КПСР. 12-го травня 1971 року за звичною 70-ою статтею був засуджений закритим судом до 7-ми років таборів суворого режиму. Винним себе на суді не визнав. Уже перебуваючи в концтаборах, Микола Бондар неодноразово брав участь у голодівках на знак протесту проти нелюдських умов утримання політ'язнів, проти незаконного позбавлення побачень з рідними. Самвидавська „Хроніка поточних подій” у випуску 24-му повідомляла, що, протестуючи проти свого вироку, наприкінці 1971 року Микола Бондар тримав голодівку протягом 34 днів. Тоді він перебував у Мордовії. Зараз Микола Бондар сидить у Пермському концтаборі число 35.

Василик Володимир. Рік народження невідомий. Був робітником у селі Тисмениці на Івано-Франківщині. Був одним з організаторів триденної оборони церкви, з якої намагалися познімати хрести та зруйнувати. За це на початку 1968 року засуджений за статтею 70-ою. Вирок — 7 років концтаборів і 5 років заслання. Зараз Володимир Василик перебуває у таборі суворого режиму число 3 у Мордовії.

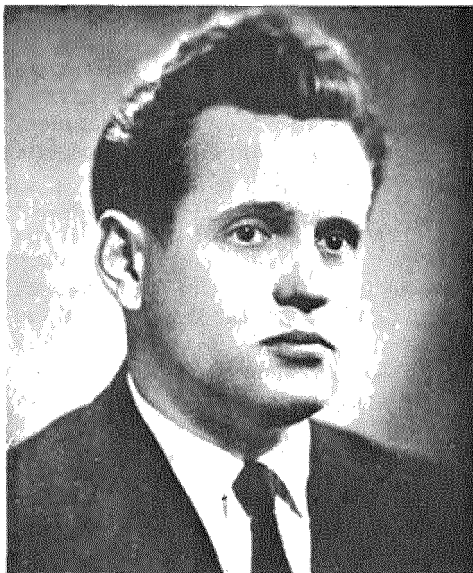
Михайло Вендиш, рік народження — 1947. Дата арешту невідома. Відбуває 15-річний строк у концтаборі суворого режиму число 19 у Мордовії. Звинувачення — за статтею 64-ою, тобто зрада батьківщини, можливо, за спробу перейти кордон, достеменно з'ясувати не вдалося.

Верхоляк Дмитро Кузьмич, 1928 року народження. Як повідомив IV випуск самвидавного журналу „Український вісник”, Дмитро Верхоляк був фельдшером в українському національному підпіллі під час війни. За це його 1948 року було заарештовано і засуджено до страти за статтею 58-1. Потім смертний вирок було замінено на 25 років концтаборів. Хоча цей строк закінчився ще минулого року, Дмитро Верхоляк залишається політ'язнем і перебуває зараз у Пермському концентраційному таборі число 35. Перед тим сидів у Мордовському таборі, де виступав на захист голодуючого політ'язня з Москви Александра Гінзбурга. Про цей виступ Дмитра Верхоляка писав самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” число 8.

Водишок О. В. Ім'я і по-батькові не встановлені. Відомі лише ініціали — О. В. Рік народження і місце ув'язнення також невідомі. Заарештовано Водишка 1961 року і звинувачено за сталінською статтею 58-1. Вирок 15 років позбавлення волі.

У Пермському концентраційному таборі число 35 перебуває зараз політв'язень на прізвище **Воробей Г. І.** Жадних подробиць про його арешт, засуд і вирок встановити не вдалося, як це і вказується в складеному Самвидавном списку політичних в'язнів.

Так само нічого детального невідомо про обставини арешту і засуду, а також про строк позбавлення волі іншого політв'язня з України. Відомо лише, що звать його **Гоцук Володимир Ілліч** і перебуває він у Пермському концтаборі число 35.

Гель Іван Андрійович, 1938 року народження. Політичним в'язнем став уже вдруге. Вперше його заарештували 1965 року за читання і розповсюдження самвидавних матеріалів. У той час Іван Гель був робітником Львівського електровакуумного заводу і студентом Львівського університету. Отримав 3 роки. Відбув їх в Мордовських концтаборах. Після звільнення працював техніком в місті Самборі на Львівщині. Протестував письмово проти закритих незаконних судилищ на Україні, проти внутрішніх і табірних судів, протестував проти жорстокого вироку, винесеного Валентині Морозові. Вдруге був заарештований у січні 1972 року під час загальноукраїнської хвилі арештів серед вільнодумців. У серпні того ж року Іван Гель був засуджений

за статтю 70-ою, частина друга, до 5-ти років таборів особливого режиму, до 5-ти років таборів суворого режиму і до 5-ти років заслання. Про це повідомляв самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” у кількох своїх випусках.

Перебуваючи в Мордовському концтаборі, Іван Гель у жовтні 1974 року тримав двотижневу голодівку на знак протесту проти жорстокостей табірної адміністрації, а також проти утримання політичних в'язнів разом з кримінальними злочинцями, що є звичайною практикою совєтської каторжної системи. Зараз Іван Гель сидить в мордовському концтаборі число 1 особливого режиму.

Із самвидавних джерел за кордон дістався повний текст останнього слова Івана Геля, що було виголошено ним на суді в серпні 1972 року. Підсудний винним себе не визнав. Зокрема, він сказав: „... Україну глибоко хвилює національне питання... воно нерозв'язане і далеке від розв'язання, тим більше об'єктивного. А численні репресивні заходи переконливо свідчать, що дедалі більша кількість людей почала активно відстоювати свої національні та громадянські права, не хоче жити по-старому! Доказом цього є сьогоднішній процес, наслідки якого я готовий прийняти як оцінку моїх якостей людини і громадянина. Та судити мене у вас немає права: ні юридичного, ні морального. Найвищим законом і судом для мене є Бог і Україна, моя незламна, незаплямована честь. Я син України, і в своєму серці понесу як найсвятіше долю мого народу, його біль, тривоги й муки... І все таки я твердо вірю, що марно сьогодні тут, що ні залізні ґрати, ні концтабори, навіть смерть не спроможна вбити цих ідей. Вони вічні, як вічний і незламний мій народ!”

Цими словами закінчив свій виступ на суді Іван Гель, нині політв'язень мордовських концентраційних таборів.

Георгієнко Василь. Його заарештували в Києві у січні 1972 року, одночасно з цілим рядом інших українських вільнодумців. Про цей факт сповістило самвидавне видання — журнал „Хроніка поточних подій”, випуск 24-ий. Жадних інших даних про політв'язня Василя Георгієнка встановити не вдалося. Ми не знаємо його віку, статті обвинувачення, вироку і сьогоднішнього місця перебування. Знаємо лише, що Василь Георгієнко — політичний в'язень.

Герчак Георгій Андрійович. Можлива помилка в написанні прізвища. У журналі Самвидаву „Хроніка поточних подій” випуск 28-ий, читається як Гірчик. Рік народження 1931. Георгій Герчак був заарештований 1952 року. Стаття обвинувачення — сталінська, 58-1. Вирок теж традиційно сталінський — 25 років позбавлення волі в концентраційних таборах. Зараз політв'язень перебуває в Пермському концтаборі число 36.

Глива Володимир. Це ім'я не згадується в жадному із самвидавних документів, крім як в анонімному „Списку політичних в'язнів СРСР”. Невідомий рік народження Володимира Гливи. Його заарештували 1951 року, звинуватили за стандартною статтею 58-1. Вирок 25 років концтаборів. Політв'язень Володимир Глива відбуває покарання в Пермському концтаборі число 36.

Гнот Володимир. Рік народження невідомий. Заарештовано його 1961 року, звинувачено за статтями 64-ою і 70-ою (новими післясталінськими статтями). І строк був теж післясталінський, „високогуманний” — 15 років позбавлення волі в каторжних концтаборах. Місце перебування Володимира Гнота — Пермський концентраційний табір число 36.

Гогусь Богдан. Не пощастило встановити ні віку, ні теперішнього місця перебування цього політв'язня. Богдана Гогуся було заарештовано 1962 року. Так само, як і Володимира Гнота, його засудили за статтями 64-ою і 70-ою. Аналогічним був і вирок — 15 років позбавлення волі.

У Пермському концентраційному таборі число 35 відбуває покарання молодий український поет **Микола Горбаль**. Точний рік народження невідомий. Миколу Горбала кагебісти заарештували в листопаді 1970 року на Тернопільщині. Про це повідомляв самвидавний журнал „Український вісник” у випуску IV. Поетові пред'явили обвинувачення за статтею 70-ою, тобто антисовєтська агітація і пропаганда. (Нагадаємо, що статті карного кодексу наведені в самвидавному списку політв'язнів у російському варіанті. Так, 70-та стаття кодексу РСФСР — це, відповідно, 62-га в Україні Але жорстокість вироку за цими статтями однакова по всіх республіках СРСР. Можливо, в цьому і полягає справжній зміст інтернаціоналізму).

Ім'я Миколи Горбала згадувалося і в іншому документі Самвидаву, — анонімному „Щоденнику місячної голодівки політв'язнів у Пермських концтаборах”. Це був організований протест політв'язнів проти жорстокості табірної адміністрації. У тій голодівці, проведеної у травні-червні 1974 року, брали участь в'язні багатьох національностей, в тому числі і Микола Горбаль.

Микола Гринь. Рік народження і дата арешту — невідомі. Звинувачення — за статтею 70-ою, політичною. Суд прирік Миколу Гриня до 6-ти років позбавлення волі в концентраційних таборах. Зараз Микола Гринь відбуває свій строк у Пермському концтаборі число 36.

Там же, у 36-му таборі Пермської сітки каторжних таборів, перебуває політв'язень на прізвище **Гриньків**. Жадних подробиць про цю людину встановити, на жаль, не вдалося.

Губка Іван Миколайович. 1930 року народження. Колишній інженер-економіст Львівського електролампового заводу. Як повідомляв самвидавний журнал „Український вісник” у випуску 1-му, Іван Губка — колишній політв'язень сталінських концтаборів — заарештований вдруге на початку 1967 року у Львові за те, що входив до складу групи українських інтелектуалістів під назвою „Український національний фронт”.

Група видавала засобами Самвидаву журнал „Воля і Батьківщина” і вступала проти русифікації українського народу. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій”, випуск 27-ий, оцінює т. зв. „справу Українського національного фронту” як найкрупнішу репресивну акцію советського КГБ на Україні в 1967 році. У листопаді того ж року справа групи українських інтелектуалістів розглядалася виїзною сесією Верховного суду УРСР в Івано-Франківську.

Інженер Іван Губка, як і його друзі, був звинувачений по двох статтях — 64-ій, тобто зрада батьківщини, та 70-ій, тобто антисоветська агітація і пропаганда. Це, відповідно, статті 56-та і 62-га українського кримінального кодексу. Вирок Іванові Губці був — 6 років концтаборів і 5 років заслання. Зараз Іван Губка, відбувши табірний строк, перебуває на засланні поза межами України. Точне місце перебування не встановлено. Як правило, місцями заслання бувають Казахстан, Забайкалля та інші віддалені райони.

Роман Гурний. 1939 року народження. Заарештований та засуджений у Львові 1961 року. Як повідомляв у II випуску самвидавний журнал „Український вісник”, Романові Гурному спочатку дали розстріл, а потім змінили на 15 років позбавлення волі за участь у т. зв. „Українському національному комітеті”. Програма Комітету невідома. Обвинувачення було пред'явлене за двома статтями — 64-ою та 70-ою. Теперішнє місце перебування політв'язня Романа Гурного невідоме.

Гуцало Юрій. Рік народження — 1930. Дати арешту не встановлено, але оскільки він був звинувачений за сталінською статтею 58-1, можна гадати, що Юрія Гуцала заарештовано до концтабору ще в 50-их роках. Строк ув'язнення — 25 років. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій”, випуск 28-ий, від грудня 1972 року, пише, що робітник Юрій Гуцало відбуває строк ув'язнення в Пермському концтаборі число 36.

У Пермському концентраційному таборі число 35 перебуває тепер політв'язень Давиденко, засуджений за статтею 70-ою. На жаль, це все, що вдалося встановити з фактичних даних про нього. Крім того, ім'я Давиденка тричі згадується в анонімному „Щоденнику місячної голодівки політв'язнів у Пермських концтаборах”. Давиденко тяжко хворів на виразку шлунку і страждав від шлункової кровотечі. Попри свою хворобу, він брав участь у масовій тривалій голодівці на знак протесту проти нелюдського звертання з в'язнями адміністрації табору. Голодівка ця відбулася в травні-червні 1974 року.

Демчишин. Ім'я, по-батькові та рік народження встановити не вдалося. 1969 року він був засуджений за те, що в роки війни брав участь в Українській Повстанській Армії. Стаття обвинувачення — 64, тобто „зрада батьківщини”. Вирок — 15 років позбавлення волі. Самвидавний журнал „Хроніка поточних подій”, випуск 27-ий від жовтня 1972 року, повідомляв, що політв'язень Демчишин сидить у Владімирській тюрмі, що відома своїм найжорстокішим режимом серед советських в'язниць.

Демчук Григорій. Рік народження — 1930. Заарештований 1958 року. Отримав 25 років каторжних таборів за статтею 58-1 кримінального кодексу РСФСР. Теперішнє місце перебування політв'язня Григорія Демчука встановити не вдалося.

Політв'язень **Дроп**. Рік народження невідомий. Ім'я та по-батькові — теж. Дроп заарештований 1962 року і звинувачений за двома політичними статтями — 64-ою та 70-ою. Вирок — максимальний слідом за смертною карою — 15 років позбавлення волі. Назви табору чи в'язниці, де тепер перебуває український політв'язень, в жадному із самвидавних джерел розшукати не пощастило.

Дяк Михайло Дмитрович. Рік народження — 1935. До арешту був ляйтенантом міліції, дільничним уповноваженим у Долинському районі Івано-Франківської області. Михайла Дяка судили за участь у групі т. зв. Українського Національного Фронту. Група випускала засобами Самвидаву журнал „Воля і Батьківщина”. Крім того Михайло Дяк підписував відкриті листи на адресу XXIII з'їзду КПСС та керівників компартії України.

Михайло Дяк був заарештований у березні 1967 року, а в листопаді того ж року його судила виїзна сесія Верховного суду. (Варто зауважити, що виїзна сесія влаштовується в тих випадках, коли власті хочуть зробити показовий процес, і максимальні вирoki підсудним заздалегідь передбачені.)

Про показові процеси, як правило, подаються пресові коментарі. Однак жадна газета не писала про процес, на якому судили Михайла Дяка і його товаришів). Про вирок Михайлові Дякові повідомляв самвидавний журнал „Український вісник”, випуск II. Детальний репортаж про судове засідання поданий в 17-му випуску іншого самвидавного журналу — „Хроніка поточних подій” — за грудень 1970 року.

Вирок Михайлові Дяку був: 5 років тюрми, 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Це майже максимум того, що передбачено статтями 64-ою („зрада батьківщини”) і 70-ою („антисоветська агітація і пропаганда”). Тепер Михайло Дяк перебуває в Пермському концентраційному таборі число 35, перед тим відбувши 5 років у страшній Владімірській тюрмі.

Жовтоболовський Василь. Рік народження і дата арешту — невідомі. Звинувачений за статтею 58-1, так званою сталінською статтею. Вирок — 20 років позбавлення волі. Зараз політв'язень Василь Жовтоболовський перебуває в концентраційному таборі особливого режиму число 1 у Мордовії.

Заборовський Роман. Рік народження невідомий. Заарештували Романа Заборовського 1951 року. Стаття обвинувачення — 58-1. Вирок — 25 років позбавлення волі в концтаборах. Теперішнє місце перебування Романа Заборовського — табір число 17, суворого режиму, в Мордовії.

ко. На жаль, про нього відомо дуже небагато, зокрема, те, що стаття його ко. На жаль, про нього відомо дуже небагато, зокрема, те, що стаття його обвинувачення — традиційно сучасна, 70 (відповідно - - 62-га стаття українського кримінального кодексу). Крім „Списку політв'язнів Советського Союзу”, єдиним документом Самвидаву, де згадується прізвище Захарченка, є „Щоденник місячної голодівки політв'язнів у Пермських концтаборах”. Захарченко, разом з багатьма в'язнями різних національностей, брав участь у масовій місячній голодівці протесту проти знущань адміністрації над політв'язнями. Внаслідок тривалої голодівки, Захарченко тяжко захворів і в критичному стані потрапив до табірної лікарні. Дальша його доля — невідома.

Підгородецький Василь. Рік народження 1925. Під час війни був розвідником в Українській Повстанській Армії, яка боролася на два фронти — проти Гітлера і проти Сталіна, за незалежність України. Василя Підгородецького було заарештовано 1951 року і звинувачено за статтею 58-1, так званою сталінською статтею. За часів Сталіна 58 стаття служила безвідмовним знаряддям для знищення мільйонів людей в каторжних таборах. Рідко коли за цією статтею давали менше 25-ти років. Цей максимальний термін давали майже

автоматично. Отримав свої 25 і Василь Підгородецький. Як свідчить останнє, 33 число самвидавного журналу „Хроніка поточних подій” за грудень минулого року, Василь Підгородецький був одним з організаторів і учасників повстання політв'язнів у Тайшетському концтаборі 1955 року. Інше самвидавне видання, „Український вісник”, у випуску IV уточнювало, що Тайшетське повстання було нічим іншим, як масовою голодівкою протесту політв'язнів проти нелюдських умов утримання. За участь в Тайшетських подіях Василя Підгородецького засудили додатково до 15-ти років каторги. Під час слідства попередній його вирок переглянули і зняли зі сталінського строку 10 років. Таким чином, лишилося йому сидіти 30 років. Зараз український політв'язень перебуває в концтаборі ч. 35 Пермської сітки каторжних таборів. Як заявила адміністрація табору, Василь Підгородецький, разом з іншими політв'язнями — Світличним і Антоном — „погано впливає на оточуючих. Як відомо із самвидавних джерел, Василь Підгородецький морально підтримував масову місячну голодівку політв'язнів свого табору, проведену влітку минулого року. За цю моральну підтримку своїх товаришів політв'язня Василя Підгородецького, інваліда 2-ої групи, офіційно визнали здоровим. За висловом кагебіста майора Котова, це було зроблено для того, щоб він, мовляв, „працював і не мав часу на роздум”. Кінець табірної строку Василя Підгородецького — 1981 рік.

Пилип'як Дмитро, (в написанні прізвища можлива помилка, тому, що в інших самвидавних джерелах подано його як Пилицяк). Рік народження і дата арешту невідомі. Дмитро Пилип'як за часів Другої світової війни брав участь в українському національно-визвольному русі, як про це свідчить самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” у випуску 33. Засуджений на підставі сталінської 58-ої статті до 25 років позбавлення волі. Зараз український політв'язень перебуває в Пермському таборі ч. 36.

Пірус Василь. Народився в Тернополі 1921 року. В роки війни служив в Українській Повстанській Армії. П'ятдесят першого року заарештований і засуджений на підставі статті 58-1. Вирок був стандартним, особливо, як для українських повстанців --- 25 років каторжних таборів. Про суд над Василем Пірусом згадує самвидавний журнал „Український Вісник” випуск 4 за січень 1971 року. Політв'язень Василь Пірус пройшов табори Колими, Тайшету, Мордовії. Нинішнє місце перебування -- концтабір ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Валентин Мороз

ІЗ ЗБІРКИ «ПРЕЛЮД»

У к р а ї н а

Сонячна червіль, важка чорнота —
твої барви

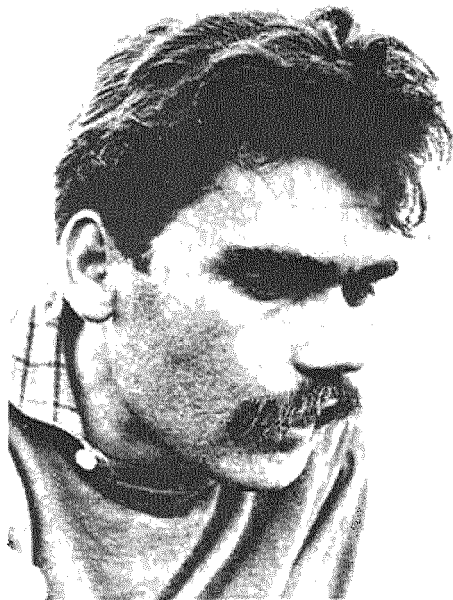
вигнуті вії летючих тополь —
твоя пісня

сплетені берла трирогих богів —
твої знаки

сивого степу нічне шепотіння —
молитва

сонячний присок на синьому небі —
знамено

Плахтонюк Микола Григорович. На жаль, є розходження в написанні прізвища. Всі російські самвидавні джерела подають прізвище, як Плахотнюк, а всі українські — як Плахтонюк. Народився на Київщині, в селі Тихий Хутір, 1936 року. З відзнакою закінчив медичний технікум, потім медичний інститут, за виняткові здібності його залишили працювати при Київському медінституті, але потім був звільнений за політичними мотивами. До арешту Микола Плахотнюк працював лікарем у санаторії під Києвом у Пущі-Водиці. Заарештований в січні 1972 року в Києві, коли Україною пройшла хвиля арештів серед вільнодумної інтелігенції. Про арешт Миколи Плахотнюка повідомляли українські та російські самвидавні журнали. Зокрема, „Хроніка поточних подій” у випуску 27 писала, що Миколу Плахотнюка возили до

московського інституту імені Сербського на психіатричну експертизу, де він оголосив голодівку протесту проти жорстокого поводження. Суд над київським лікарем відбувся в листопаді 1972 року. Миколу Плахотнюка звинувачували за російською статтею 70-ою у так званій „антирадянській агітації та пропаганді” (це, відповідно, 62 стаття українського кримінального кодексу).. Микола Плахотнюк нібито передав за кордон екземпляр самвидавного журналу „Український вісник”. Але обвинувачений навіть не мав змоги захищатися. Його на суді не було, тому Миколу Плахотнюка визнали божевільним, схізофреніком з манією переслідування. Суд постановив запроторити його до спецпсихолікарні. Адвокатаві Миколи Плахотнюка заборонили побачення з ним, оскільки, мовляв, у підзахисного „маячня і галюцинації”. Зараз український політ'язень перебуває в Дніпропетровській спецпсихолікарні, тобто в медичній тюрмі.

Покровський Іван Миколайович. Рік народження невідомий. Заарештований 1949 року за участь в українському національно-визвольному русі. Отримав 25 років згідно зі статтею 58-1 сталінського кримінального кодексу. Івана Покровського тримали до останнього часу в Пермському концтаборі ч. 36. Строк його ув'язнення офіційно мусів би скінчитися в грудні минулого року. Ми, на жаль, не знаємо, як склалася його дальша доля і чи дійсно його звільнили.

Пришляк Євген. Народився у Львові 1913 року. Під час війни брав участь в українському національно-визвольному русі, був вояком Української Повстанської Армії. Заарештований 1952 року. Це був перший арешт Євгена Пришляка: іще перед війною він сидів за патріотичну діяльність у польській тюрмі, під час фашистської окупації за ворожі дії — в німецькій. Загалом це становило шість років за ґратами. Советський суд пред'явив Євгенові Пришляку обвинувачення за статтею 58-1, тобто політичною статтею сталінського кодексу. Вирок був — 25 років каторги. Ці факти з біографії Євгена Пришляка наводить журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у своєму

останньому, 33 випуску за грудень минулого року. До 1962 року Євген Пришляк сидів по тюрмах, потім — у Мордовських таборах. Тепер він перебуває у концентраційному таборі ч. 35, у Пермі. Як свідчать самвидавні документальні джерела, Євген Пришляк і в каторжному таборі не припинив боротьби за справедливість. Він виступав за визнання табірною адміністрацією прав політв'язнів. Так 1974 року український політв'язень підписав разом з колегами звернення до Міжнародного Червоного Хреста. У цьому зверненні підкреслювалося, що Советський Червоний Хрест, демонстративно допомагаючи політв'язням за кордоном, ніколи не допомагав своїм, советським політв'язням. Советський Червоний Хрест, говорилося далі у зверненні, не знає і не хоче знати про їх положення, про те, що „умови утримання в таборі спеціально розраховані, щоб підірвати здоров'я ув'язненого". Відсутність нормальної медичної допомоги веде до захворювань і смерті. Звернення називає найстрашнішим і найпотворнішим використання психіатричних в'язниць для боротьби з вільнодумачими. Український політв'язень Євген Пришляк не лише підписав це колективне Звернення до Міжнародного Червоного Хреста, він також брав участь у другій масовій голодівці протесту, що відбулася у Пермському концтаборі у серпні минулого року.

У „Списку советських політв'язнів" немає прізвища Григорія Пришляка, можливо, брата Євгена Пришляка, теж колишнього учасника українського національно-визвольного руху. Григорій Пришляк теж отримав 25 років каторги і пройшов концтабори Казахстану, Тайшету, Мордовії. Його табірник строк закінчився 1971 року і він наразі вийшов з-за колючого дроту. Про Григорія Пришляка неодноразово писали самвидавні журнали.

Приндя Григорій. На жаль, не пощастило встановити року народження і дати арешту Григорія Принді. Але відомо, що засуджений він на підставі статті 58-1 і його вирок ні на йоту не відхилився від стандартного строку повоєнних сталінських судів — 25 років каторжних таборів. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій" у випуску 33, подаючи відомості про українського політв'язня, зазначає, що Григорій Приндя, правдоподібно, був учасником українського національно-визвольного руху під час Другої світової війни. Зараз Григорій Приндя перебуває у концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Прокопович Григорій. Рік народження — 1930. Колишній в'язень сталінських таборів. Закінчив два інститути. Як писав самвидавний журнал „Український вісник" у випуску I за січень 1970 року, Григорій Прокопович до арешту працював учителем англійської мови у селі Уров біля Дрогобича. Заарештований у Львові на початку 1967 року. Приводом для арешту послужило те, що Григорій Прокопович брав участь у виданні і розповсюдженні самвидавного журналу „Воля і батьківщина". Як повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій" у номері 17, українське КГБ створило навколо редакції журналу „Воля і батьківщина" найбільш велику справу 1967 року. Оскільки у складі редакційної колегії були і шахтар, і інженер, і поет, і хормайстер, і навіть міліціонер, то й обвинувачення було одним з найтяжчих — „створення організації". Тим більше, що й назва була — „Український національний фронт". Видавців „Волі і батьківщини" судили двома групами. Справу Григорія Прокоповича розглядав у вересні 1967 року Львівський облсуд. Учителя англійської мови звинуватили в так званій „антирадянській агітації та пропаганді" згідно зі статтею 62-ою українського кримінального кодексу. Григорія Прокоповича було засуджено до 6-ти років каторжних таборів плюс 5 років заслання. Каторжний строк Григорій

Прокопович відбував у Мордовських таборах. Зараз він перебуває на заслани.

Проців Михайло. Рік народження невідомий. Заарештований 1962 року. Як свідчить документ Самвидаву -- відкритий лист до Верховної ради УРСР від політв'язня Масютка, Михайла Процева та його товаришів судили „за зфабрикованою справою... обвинувативши їх у націоналізмі і терорі, хоч ні фактів, ні ґрунтовних доказів такої діяльності цих людей в матеріалах слідства не було”. Юридично справу Михайла Процева було оформлено як „зрада батьківщини” та „антирадянська агітація та пропаганда”. Це, відповідно, статті 56 і 62 українського кримінального кодексу. Вирок Михайлові Процеву був — 15 років каторжних таборів. Тепер український політв'язень перебуває у концтракційному таборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів. Строк його ув'язнення має закінчитися 1977 року.

Пронюк Євген. Точний рік народження невідомий, але, згідно із самвидавними публікаціями, Євгенові Пронюку приблизно 30 років. Колишній науковий співробітник інституту філософії Академії наук УРСР у Києві. Незадовго до арешту „за неблагонадійність” був переведений на посаду бібліотекаря. Заарештований просто на вулиці 8-го липня 1972 року. Як писав журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у випуску 30 за грудень 1973 року, під час арешту Євгена Пронюка у нього вилучили документ, який, власне, і послужив приводом для репресії. Це був відкритий лист-звернення до ЦК КПРС, а також до академіків, письменників, громадських діячів. Автори листа, серед яких був і Євген Пронюк, протестували проти хвилі незаконних закритих судових процесів, які йшли в той час на Україні. На цих процесах людей засуджували за політичними мотивами.

Євгена Пронюка і його товаришів, які теж підписали листа до ЦК, судили в листопаді 1973 року у Київському облсуді. Написання листа до ЦК КПРС було розцінено як антисоветську дію, „з метою підризу совєтської влади”. А це вже відповідало статті 62 українського кримінального кодексу, тобто кваліфікувалося як „антирадянська агітація і пропаганда”. Прокурор вимагав максимального вироку. Суд, як майже завжди у таких випадках, погодився. Євгенові Пронюкові дали 7 років каторжних таборів плюс 5 років заслання — все що пропонувала „гуманна” 62 стаття. Молодий науковець на суді поведив себе гідно, кається відмовився. За свідченнями тієї ж „Хроніки” своє останнє слово на суді Євген Пронюк закінчив крилатим латинським висловом: „Нехай гине світ, але торжествує Закон”. Зараз Євген Пронюк перебуває у концтаборі ч. 35 Пермської сітки каторжних таборів. У серпні минулого року Євген Пронюк брав участь у другій масовій голодівці протесту політв'язнів проти знущань адміністрації. Євген Пронюк хворів на відкриту форму туберкульозу. Його дружину, що має на руках двох малолітніх дітей, звільнено з роботи і таким чином позбавлено засобів до існування.

Ракецький Володимир. Рік народження — 1947. Його виключили з третього курсу Київського держуніверситету після того, як з'ясувалося, що Володимир Ракецький — син репресованого і приховував цей факт. Крім того його звинувачували в націоналістичних настроях. За повідомленням самвидавного журналу „Хроніка поточних подій” ч. 27 за жовтень 1972 року, Володимир Ракецький до арешту працював штатним кореспондентом київської газети „Молода гвардія”. Восени 1972 року Володимира Ракецького судили, інкримінувавши йому так звану „антирадянську агітацію і пропаганду”. До цієї пропаганди і агітації були причислені власні його вірші та оповідання, знайдені під час обшуку на квартирі молодого журналіста. Писання поетичних та прозових творів автором, який не дотримувався офі-

ційної доктрини соцреалізму, було кваліфіковано як особливо небезпечний державний злочин. Згідно зі статтею 62-ою українського кримінального кодексу Володимир Ракецький отримав 5 років концентраційних таборів суворого режиму. Нинішнього місця перебування українського політв'язня встановити, на жаль, не вдалося.

Резніков Олексій Сергійович. Рік народження невідомий. За фахом літератур. Заарештований 9-го листопада 1971 року в Одесі. Звинувачений за політичною 62-ю статтею українського кримінального кодексу, тобто т. звана „антирадянська агітація і пропаганда“. Олексієві Резнікову інкримінували читання і розповсюдження творів Самвидаву, у тому числі журналу „Український вісник“. Все обвинувачення будувалося на зізнаннях одного з учасників цієї групової справи. Жадних перевірених фактів, що свідчили б про порушення Резніковим радянських законів, суд не мав. Засідання відбулося у травні 1972 року, провадилося у закритому приміщенні, у напівпорожній залі. На запитання, чому міліція не пускає людей до залі судового засідання, яке офіційно закритим не оголошувалося, адміністратори відповіли, що частина місць заброньована для представників преси. Однак жадного рядка про цей судовий політичний процес не було надруковано в офіційних пресових органах. Єдине друковане видання, що докладно описало перебіг судової процедури, був журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій“. У ч. 25-му, що вийшов у світ у машинописному вигляді уже наступного дня після вироку в Одесі, 20-го травня 1972 року, кореспондент „Хроніки“ зазначав, що Олексій Резніков під час судового засідання відмовився від адвоката. Винним він себе не визнав. Так само поступила і Ніна Строката-Караванська, що проходила по тій самій справі. Вирок Олексієві Резнікову був — п'ять з половиною років таборів суворого режиму. Згідно з даними, опублікованими у „Списку радянських політв'язнів“, український політв'язень Олексій Резніков перебуває тепер у концентраційному таборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Романів Микола. Рік народження невідомий. Як свідчить самвидавнє документальне джерело — журнал „Український вісник“ у ч. IV за січень 1971 року, Микола Романів з походження селянин. Був у лавах комуністичної партії, в роки війни брав участь у національно-визвольному русі на Гуцульщині. Заарештований 1952 року і звинувачений за статтею 58-1, так званою сталінською статтею. Отримав 25 років каторжних таборів. Строк українського політв'язня Миколи Романова закінчується 1977 року. І якби було відоме місце його теперішнього ув'язнення, це значною мірою допомогло б простежити долю людини навіть і за колючим дротом. На жаль, нам не вдалося встановити адреси концтабору, де перебуває тепер Микола Романів. Але самвидавні документи зберігають його ім'я. Він не забутий.

Сверстюк Євген Олександрович.

Рік народження — 1940. Літературний критик і публіцист, колишній науковий співробітник Інституту психології академії наук України. Автор кількох літературознавчих праць як офіційно друкваних, так і поширюваних українським і російським Самвидавом. Серед них аналіз роману Олеса Гончара під назвою „Собор у риштованні”, есей „Іван Котляревський сміється” та інші праці. 1965 року його звільняють з роботи за активну громадську діяльність, яка виявлялася у виступах Євгена Сверстюка на захист української культури і національного буття. Його звільнили, не давши змоги захистити уже готову дисертацію. До 1972 року Євген Сверстюк працював відповідальним секретарем „Українського ботанічного журналу”, одночасно беручи участь у самвидавному журналі „Український

вісник”. Громадська мужність Євгена Сверстюка була неодноразово підтверджена його підписом під багатьма відкритими листами, автори яких протестували проти політичних репресій на Україні, проти відродження сталінізму. Зокрема, варто згадати, що Євген Сверстюк, разом з Іваном Дзюбою, Ліною Костенко, Михайлиною Коцюбинською і Віктором Некрасовим підписав відкритого листа до редакції газети „Літературна Україна”. В цьому листі, надрукованому в „Українському віснику”, випуск III за жовтень 1970 року, відомі київські літератори протестували проти гонінь і наклепів на журналіста Вячеслава Чорновола, проти атмосфери підозри і людоненавистництва, яку створювали газетні статті в „Літературній Україні”. Євген Сверстюк протестував проти „підсилювання шовіністичної кровожерності збивателя, який у кожному українцеві бачить «націоналіста» і «бандерівця». Автори листа вважали своїм обов'язком „хоч трохи розвіяти той людоїдський чад, атмосферу брехні і безкарности”. Відомо, як було покарано авторів цього сміливого листа: всі вони були позбавлені права друкуватися, на Івана Дзюбу і Євгена Сверстюка чекала тюрма КГБ, а Вікторові Некрасову пощастило минулого року вийхати за кордон (він бо не український, а російський письменник, а таким дозвіл на виїзд дається).

Євген Сверстюк був заарештований на початку нової хвилі гонінь, у січні 1972 року в Києві, потрапивши таким чином до першої групи репресованих представників української вільнодумачої інтелігенції. Про арешт молодого літератора повідомив журнал Самвидаву „Український вісник” у ч. IV за березень 1972 року. Про закритий політичний процес над Євгеном Сверстюком розповів читачам самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” у випуску 29-му за липень 1973 року. Суд відбувався у квітні. Євгенові Сверстюку інкримінували його самвидавні літературно-критичні статті, виступ перед учителями на Волині з критикою роботи шкіл. Все це було тавровано сумно-звичним штампом так званої „антисовєтської агітації та пропаганди”. Навіть розмови з друзями і знайомими прокурор назвав антисовєтськими. Це й була та сама „шовіністична кровожерність”, про яку йшлося у відкритому

листі київських літераторів. Це й був той „людоїдський чад”, яким так і тягне від 62-ої статті українського кримінального кодексу. У цій „атмосфері брехні і безкарності”, проти якої виступав Євген Сверстюк, він отримав 7 років каторжних таборів і 5 років заслання. На суді поводить себе витримано й гідно. У Самвидаві поширюється „Останнє слово на суді” Євгена Сверстюка.

Свою боротьбу за справедливість Євген Сверстюк не припинив і перебуваючи за колючим дротом концентраційного табору ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів. Так влітку 1974 року український політв'язень бере участь у місячному масовому страйку політв'язнів табору. Як повідомив самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” у випуску 33-му за грудень минулого року, страйк політв'язнів проводився на знак протесту проти нелюдського ставлення адміністрації, зокрема, проти побоїв. Того ж року Євген Сверстюк разом з групою інших політв'язнів звернувся з відкритим листом до Міжнародного Червоного Хреста. В цьому листі політв'язні привертати увагу міжнародної громадськості до жахливих умов, в яких перебувають, союветські політв'язні, лишаючись поза милосердям союветського Червоного Хреста. Єдиним засобом протесту лишаються голодівки. Згідно з інформаціями журналу „Хроніка поточних подій”, Євгена Сверстюка у вересні минулого року правдоподібно переведено до концтабору ч. 35, де теж, як і в 36-му таборі, караються здебільшого політичні в'язні.

Романюк Василь. Рік народження — 1922. Був священником Космацької церкви на Гуцульщині. Навчався в Московській духовній семінарії. Влітку 1970 року в хаті о. Василя Романюка працівники КГБ перевели обшук у зв'язку із так званою справою Валентина Мороза. Як відомо, одна з публіцистичних статей Валентина Мороза була присвячена життю і народним традиціям мешканців маленького гуцульського села Космач. Стаття називалася „Хроніка опору”. Священик Василь Романюк після жорстокого вироку Валентині Морозові надіслав до Верховного суду УРСР телеграму протесту проти незаконного закритого процесу. На початку травня 1972 року священник Василь Романюк був заарештований в Івано-Франківську, а в червні того ж року його судили. Проповіді священника Василя Романюка, у яких він закликав своїх прихожан зберігати народні традиції, звичаї, мову, культуру, — були кваліфіковані як антисоюветська агітація і пропаганда, і підведені під статтю 62 українського кримінального кодексу. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у випуску 25-му 1972 року повідомив про арешт Василя Романюка. Там також поміщено інформацію про те, що для косівського священника це був уже другий арешт. Вперше його заарештовано і суджено в Луцьку 1962 року.

Тому на другому процесі Василеві Романюку інкримінували повторний злочин і засудили його на 10 років позбавлення волі плюс 5 років заслання. Тепер український політв'язень священник Василь Романюк перебуває у концтаборі особливого режиму ч. 1. у Мордовії.

Світличний Іван Олексійович. Рік народження - 1930. Науковець, перекладач, літературний критик. Активний громадський діяч. За біографічними даними, наведеними у самвидавньому журналі „Український вісник”, випуск IV у 1971 році, Іван Світличний закінчив аспірантуру при Інституті літератури Академії наук України. Наприкінці 1950-их — на початку 1960-их років часто виступав як літературний критик. Репресивні заходи щодо нього застосовувалися ще на початку 60-их років. Так його було звільнено з праці в журналі „Дніпро”. 1964 року Івана Світличного звільнено з Інституту філософії Академії наук України за те, що він виступив на вечірї пам'яті поета Василя Симоненка в Київському медичному інституті. Там він, зокрема, сказав: „У багатьох із нас після з'їзду було багато наївного рожевощогого

оптимізу, телячого ентузіязму, багато ентузіязму, багато було ілюзій, побудованих на піску; багатьом здавалося, що всі проблеми народного життя вирішуються одним помахом... Тільки згодом ми побачили, ... що для справжнього діла потрібне величезне напруження сил, що наш шлях не тільки не встелений трояндами, але й самого шляху власне немає...” За цю промову Івана Світличного й вигнали з Інституту філософії. Недовго працював він і завідувачем редакції мов і словників у видавництві „Наукова думка”. Він мав сміливість виступити у пресі проти відомого русифікатора, академіка Білодіда. За прямою вказівкою цього вислужника Москви Івана Світличного звільняють. Відтоді він уже не міг підшукати собі місця за фахом. На початку вересня 1965 року Івана Світличного заарештовують і звинувачують у тому, що він, буцім то, передав закордон вірші Василя Симоненка. В наслідок активних протестів громадськості і за відсутністю доказів у квітні 1966 року його випускають з в'язниці КГБ. Кагебістам здавалося, що вони дали Іванові Світличному досить вагому лекцію і тепер він сидітиме мовчки. Але київський літератор продовжує свої виступи на захист української культури, проти закритих політичних процесів, таких, як суд над Валентином Морозом, Івана Світличного намагаються залякати, погрожують йому судом за так зване „тунейдство”. Але він активно працює як перекладач з французької. Так, 1970 року у видавництві „Дніпро” вийшли друком „Пісні” Беранже, майже повністю перекладені Іваном Світличним. І тоді КГБ знайшло зручний, надійний і перевірений вихід: якщо людину не вдається звинуватити, спираючись на внутрішні справи, то їй можна залюбки пришити ... „зв'язки з закордонсм”. Так і сталося.

У січні 1972 року Івана Світличного заарештовують разом з великою групою представників вільнодумної української інтелігенції. Цим самим органи безпеки розпочали широкую хвилю репресій, що охопила тих, чії погляди на становище ССРСР не збігалися з генеральною лінією партії. Про арешт Івана Світличного повідомили українські та російські самвидавні джерела. А в червні того ж 1972 року відбулася так звана „прес-конференція

бельгійського громадянина Ярослава Добоша", який, посидівши у в'язниці КГБ, розповів про мітичну „змову” націоналістів, назвавши серед інших ім'я Івана Світличного. Все це було шито білими нитками, за зразком московського процесу над Владіміром Буковським, де виступав голляндець Себрехтс. Підготувавши таким чином ґрунт, Івана Світличного судили. Справу розглядав Київський облсуд у квітні 1973 року. Громадська діяльність і літературна творчість Івана Світличного були кваліфіковані як „антирадянська агітація і пропаганда” на підставі статті 62-ої українського кримінального кодексу. Вирок — 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. Свідками обвинувачення були інженер Леонід Селезненко і поет Микола Холодний, які перед тим виступали в газетах з публічними каяттями.

Потрапивши до концентраційного табору ч. 35 Пермської сітки каторжних таборів і ставши політв'язнем, український літератор Іван Світличний виступає проти системи особливого насильства і беззаконня, яка існує за колючим дротом. У травні-червні минулого року він бере участь у масовій місячній голодівці політв'язнів Пермського табору. За це Івана Світличного разом з його другом київським психіатром Семеном Глузманом у серпні саджають на три місяці до табірної тюрми. Навіть і там вони продовжували голодівку. Адміністрація табору, звинувативши Івана Світличного у „негативному впливові на в'язнів”, позбавила його у вересні другої групи інвалідності. Наприкінці жовтня 1974 року Іван Світличний разом з групою друзів звернувся до академіка Сахарова. В листі, зокрема, говорилося: „Ось уже три місяці, як ми голодуємо. Вимагаємо визнання за нами статусу політичних в'язнів”, і прохалося, щоб їх справа стала розголошеною.

Наприкінці минулого року трапилася нечувана досі подія: група політв'язнів різних національностей з 35-го Пермського концтабору дала велике і змістовне письмове інтерв'ю, присвячене становищу в таборі і боротьбі за елементарні людські права ув'язнених. Цей потрясаючої сили документ розповсюджується Самвидавом. Є там відповіді і політв'язня Івана Світличного. На запитання, чи не шкодує він, що доля привела його до політичного табору, український літератор відповів:

„Багато років до арешту я не міг знайти роботи за фахом. Мої літературні твори, не маючи ніяких антисоветських скерувань, не могли бути надруковані... і до арешту я був по суті поза законом... Звичайно, це тяжко: роками не бачити дружини, матері, близьких друзів і родичів... Деяких своїх друзів, які не витримали суворох іспитів, я втратив. Зате дружба з іншими зміцнилася. До того ж, як літератор, тут у таборі я можу спостерігати стільки різноманітних характерів, знайомитися з такими незвичайними людськими долями, яких на свободі я не міг би зустріти за все своє життя. Через це мені важко судити: втратив я чи придбав; але у всякому випадкові я не нарікаю на свою долю і багатьом своїм друзям на свободі не заздрю”.

Лишається тільки додати, що після цього інтерв'ю Івана Світличного возили з табору на допити до Києва, сподіваючись примусити його чи то покаятись, чи то свідчити проти своїх друзів. Намагання КГБ виявилися марними. Іван Світличний, як сказав академік Сахаров, це світла і мужня людина, залишається в тюрмі чи на волі борцем за людські права.

Семанюк Іван. Рік народження невідомий. Взагалі, про цього політв'язня не дає інформації жадне самвидавне джерело, крім журналу „Хроніка поточних подій”. Там, у випуску 30-му за грудень 1973 року, повідомлялося про закритий політичний судовий процес над групою киян. Серед них був також Іван Семанюк. У листопаді 1973 року Київський облсуд розглядав справу науковців — Василя Лісового і Євгена Пролюка. Їх звинувачували в так званій „антирадянській агітації та пропаганді”. Цей „особливо небез-

печний державний злочин" полягав у тому, що київські науковці надіслали на адресу ЦК компартії України відкритого листа з протестом проти незаконних обшуків, арештів, допитів, проти репресій, єдиною метою яких було намагання КГБ придушити вільну думку в колах української інтелігенції. За написання цього листа і було заарештовано авторів — Лісового і Пронюка. Міркувалося просто: листа до ЦК написали? А це — „виготовлення антирадянських матеріалів наклепницького хаарктеру з метою підриву радянської влади". До поштової скриньки кинули? Це — розповсюдження. От і все: стаття 62 українського карного кодексу.

Довідавшись про арешт друзів, Іван Семанюк, який слухав курс лекцій кандидата філософії Василя Лісового, надіслав на адресу офіційних інстанцій протест, через це він зазнав обшуку і арешту. Так народилася „групова справа". На суді Іван Семанюк, не витримавши кагебівського тиску під час попереднього слідства, визнав себе винним. Але це не врятувало його від 4-ох років позбавлення волі в концтаборах суворого режиму. Нинішнє місце перебування українського політв'язня встановити не вдалося.

Семенюк Роман. Рік народження невідомий. В роки війни брав участь в українському національно-визвольному русі. Був заарештований 1950 року і засуджений до 25 років каторжних таборів на підставі політичної 58 статті. Ця так звана сталінська стаття допомогла знищити або запроторити до концтаборів мільйони людей. Саме виключна жорстокість судів того часу і дала привід назвати 58 статтю сталінською. Майже невідомі приклади, щоб за цією статтею давали менше ніж 25 років. Отримав цей людожерський строк і Роман Семенюк. 1965 року, відсидівши аж 15 з призначеного йому чвертьстолітнього строку, Роман Семенюк намагався втекти з табору. За цю відчайдушну спробу його побратим Антон Олійник, славний український патріот і герой, був розстріляний, а Романові Семенюку додали ще три роки. Таким чином політв'язневі лишалося сидіти іще 13 років. Восени 1969 року Романа Семенюка перевозять з Мордовських таборів, де він тоді перебував, до найжорстокішої в СРСР тюрми за своїм режимом — штрафної Владімірської тюрми. Як повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій", Романа Семенюка перевели туди, бо підозрівали, що він готував підкоп з метою втечі з табору. Перебуваючи у Владімірській тюрмі, Роман Семенюк бере участь у колективній голодівці, присвяченій Дню совєтської конституції і Міжнародному дню прав людини. Ця голодівка відбулася у грудні 1970 року. Про основні вимоги голодуючих політв'язнів, серед яких було багато українців, у тому числі і Роман Семенюк, інформувала читачів самвидавна періодична преса, зокрема, журнал „Хроніка поточних подій" у числі 18 за березень 1971 року. Ось вони, ці вимоги політв'язнів: поліпшити умови утримання жінок-в'язнів; покращити медичну допомогу (лікар звичайно приходив на 20-ий день після виклику); дозволити користуватися власними книжками; припинити знущання, пов'язані з харчуванням; припинити свавільне скорочення побачень. Голодівка, в якій брали участь 27 політв'язнів, тривала 5 днів. Вона свідчила, що політичні в'язні не припиняють боротьби за людські права, не зрікаються своїх поглядів. Не зрікає їх і Роман Семенюк. Тепер український політв'язень перебуває у каторжному таборі особливого режиму ч. 1 у Мордовії. Його 28-річний строк має закінчитися 1978 року.

Сергієнко Олександр Федорович. Рік народження — 1932. Працював учителем креслення в одній з київських шкіл. За письмові протести проти закритого суду над Валентинем Морозом був звільнений. Вміщуючи повідомлення про арешт Олександра Сергієнка в січні 1972 року, самвидавний

журнал „Український вісник” ч. VI подав деякі факти його біографії. Батько Олександра Сергієнка був репресованим і загинув у сталінських таборах, мати Мешко Оксана Яківна — відсиділа десять років за небажання зректись свого чоловіка. Сам Олександр Сергієнко був постійно переслідуваний за активну участь у громадському житті, часто був безробітний. До часу арешту працював художником-реставратором. Про слідство і суд над Олександром Сергієнком розпів самвидавський журнал „Хроніка поточних подій” у випуску 17-му. Іще у слідчій в'язниці КГБ від Олександра Сергієнка намагалось домогтись публічного покаяння. Марно. У червні 1972 року відбувся закритий процес. До залі суду не допустили навіть матір і дружину. Не маючи реальних доказів антисовєтської діяльності Олександра Сергієнка, йому інкримінували власноручні замітки, які він робив на деяких сторінках книги Івана Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” Це було кваліфіковано як редакторська правка, тобто співучасть у створенні книги. Олександра Сергієнка звинувачували також у веденні приватних розмов про право України на самовизначення. У цьому суд вбачав так звану „антирадянську агітацію і пропаганду”, стаття 62 українського кримінального кодексу. Вирок — 7 років таборів плюс 3 роки заслання. До січня 1973 року Олександр Сергієнко перебував у 36-му таборі Пермської сітки каторжних таборів. У грудні 1973 його, хворого на хронічну туберкульозу легенів, переводять до штрафної Владімірської тюрми, де він сидить і сьогодні.

Синьків. Про цього українського політв'язня існують неповні, скупі відомості, зокрема не вдалося встановити ані його імени, ані року і місця народження. Згідно з інформаціями, опублікованими у самвидавньому журналі „Хроніка поточних подій” ч. 33 за грудень минулого року, політв'язень Синьків був засуджений за розповсюдження самвидавньої літератури і за членство в якійсь молодіжній організації. Суд інкримінував йому так звану „антирадянську агітацію і пропаганду”. Термін виroku йому не вказується, але відомо, що **Степан Селезяк**, який проходив з ним по спільній справі, отримав 5 років таборів. Можливо, такий же вирок був і Синькову. Влітку 1974 року у Пермському концтаборі ч. 36, де перебуває і політв'язень Синьків, спалахнув колективний страйк на знак протесту проти знущань. Серед них знову був український політв'язень Синьків. За це його разом з товаришами посадили до штрафного ізолятора. На підтримку страйкуючих знову почалися колективні виступи політв'язнів і наприкінці серпня минулого року в 36-му таборі почалася масова голодівка. Вона тривала 10 днів. Як виходить з повідомлень „Хроніки поточних подій”, український політв'язень Синьків сидить за колючим дротом 36-го Пермського табору з кінця весни — початку літа 1974 року.

Скиба Ярослав. Єдине джерело, яке містить згадку про долю Ярослава Скиби, це самвидавний журнал „Український вісник”. У випуску IV за січень 1971 року „Вісник” повідомляв, що 1970 року в Тернополі заарештовано і засуджено за політичними обвинуваченнями групу осіб. Серед цієї групи був інженер з Тернопільського арматурного заводу Ярослав Скиба. За даними самвидавного „Списку совєтських політв'язнів”, Ярослава Скибу засудили на підставі 62-ої статті українського кримінального кодексу. Строк позбавлення волі та місце перебування політв'язня, на жаль, невідомі.

У концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів перебуває нині український політв'язень Смоляр Іван Вікторович. Місце ув'язнення та ім'я — це все, що відомо про Івана Смоляра. Але і цього вистачає, щоб пам'ятати про політв'язня.

Солодкий Іван Васильович. Рік народження 1930. В роки війни брав участь в українському національно-визвольному русі. Заарештований 1948 року і з тієї пори ще не був на волі. Тоді, 1948 року, Івана Солодкого судили на підставі 58-ої політичної статті, т. зв. сталінської, і він отримав свій перший строк — 25 років каторжних таборів. Про дальшу долю Івана Солодкого розповів самвидавний журнал „Український вісник” у ч. IV. Там пишеться, що в п'ятдесяті роки український політв'язень був одним з організаторів табірних рухів спору. Прикладом такого руху може послужити масова годівка в'язнів Тайшетських концтаборів, яка спалахнула 1956 року. Політв'язні, серед яких, за словами „Українського вісника”, Іван Солодкий був у числі керівників та ініціаторів, вимагали перегляду своїх справ і поліпшення побутових умов. Як відомо, Тайшетський табір у необмежених кількостях постачав каторжан, як робочу силу для будівництва залізниці Абакан-Тайшет. Назва „Тайшет” з того часу символізує собою рабський труд людей. Вже потім, немов би глузуючи над пам'яттю загиблих в'язнів, Абакан-Тайшет назвуть „ударною комсомольською будовою”. Але це буде пізніше. А 1956 року смерть на Тайшеті була таким же буденним явищем, як і каторжна праця. Тому-то понад 400 ув'язнених взяли участь у голодівці протесту. Після того Івана Солодкого знову судили, на цей раз табірним судом, і додали йому ще 25 років. Після вироку Іван Солодкий сидів у декількох тюрмах — в Одесі, Ізмаїлі, в Тобольську, перебував у Мордовських таборах. Його теперішня адреса — концтабір ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Соманюк Іван. Рік народження — 1912. Оскільки в жадному самвидавньому джерелі нам не пощастило розшукати подробиць про справу Івана Соманюка, ми змушені базуватися лише на даних, наведених у самвидавньому „Списку советських політв'язнів”. Іван Соманюк був заарештований 1960 року і засуджений на підставі статті 60-ої українського кримінального кодексу, тобто звинувачений у диверсії. Отримав 15 років концтаборів. Тепер перебуває у концтаборі суворого режиму ч. 17а у Мордовії. Строк ув'язнення Івана Соманюка має закінчитися цього року.

Сомляк Степан. Рік народження — 1950. Заарештований 1973 року. Степанові Сомляку інкримінували так звану „антирадянську агітацію і пропаганду” і засудили на підставі статті 62-ої українського кримінального кодексу. Вирок Степанові Сомляку був — 5 років позбавлення волі в концентраційних таборах. Тепер український політв'язень перебуває у Пермському концтаборі ч. 36.

Сорока Степан Климентійович. Рік народження — 1932. Заарештований 20-річним юнаком в 1952 році. У серпні того ж року засуджений на підставі 58-ої сталінської статті до 25 років позбавлення волі. Вся провина Степана Сороки полягала в тому, що він був членом в Організації Українських Націоналістів. Як повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій”, ч. 33 за грудень минулого року. Степан Сорока судив військовий трибунал Ровенської області. Нинішнє місце перебування українського політв'язня — Пермський концтабір ч. 35.

Старосольський Любомир. Рік народження — 1955. Заарештований 1973 року просто зі шкільної лави незадовго до випускних екзаменів на атестат зрілості. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у випуску 32 зазначає, що подробиці справи Любомира Старосольського покищо невідомі, так само як і строк його вироку. Відомо лише, що юнака звинуватили у так званій „антирадянській агітації та пропаганді” і судили на підставі статті 62-ої українського кримінального кодексу. Зараз Любомир Старосольський перебуває у концтаборі суворого режиму ч. 19 у Мордвії.

Строцинь Павло. Рік народження і дати арешту й засуду невідомі. Засуджений на підставі 58-ої сталінської політичної статті до 25-ти років позбавлення волі в концентраційних таборах. „Список советських політв'язнів” наводить ім'я Павла Строциня як політичного в'язня. Але треба зазначити, що інше самвидавне джерело — журнал „Хроніка поточних подій” у випуску 33 за грудень 1974 року, пише, що Павло Строцинь засуджений за військову колаборацію. Жадних подробиць немає. Нинішня адреса Павла Строциня — концтабір ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Стус Василь. Рік народження — 1938. Поет і літературний критик. Закінчив педінститут, служив у лавах советської армії, потім навчався в аспірантурі інституту літератури Академії наук України. Його твори публікувалися в багатьох республіканських періодичних виданнях. У вересні 1965 року Василь Стус разом з Іваном Дзюбою виступив перед глядачами в київському кінотеатрі „Україна”, закликаючи киян протестувати проти таємних арештів і закритих судів, які тоді розпочалися на Україні. Після того виступу Василя Стуса виключають з 2-го курсу аспірантури, надаючи змоги захистити вже підготовлену кандидатську дисертацію. З тематичного пляну видавництва „Радянський письменник” викинуто збірку поезій Василя Стуса. Через рік його звільняють з праці в Державному історичному архіві, де

він займав посаду старшого наукового співробітника. Тоді поет влаштовується робітником на будівництві метро. Василя Стуса звільняють і звідти, мовляв, працює не за фахом. Так поступово його позбавляли змоги заробляти на шматок хліба. Виникає питання — за що? Невже тільки за один той виступ? Ні. Василь Стус відкрито і послідовно виступав проти порушень законності, проти придушення вільного слова і вільної думки. За це його й цькували. У листі на захист Валентина Мороза, надісланому до ЦК КПУ і до КГБ незадовго до суду над істориком, Василь Стус, зокрема, писав: „Гірко відчувати, що забороняючи людині мати свою позицію в житті, наше суспільство бере на себе відповідальність за духовну чи фізичну смерть. Таке суспільство назвати гуманним не можна. Страшно, боляче і соромно думати про долю Валентина Мороза, — писав Василь Стус. — ...Це якраз той

приклад, коли людині відмовляють в існуванні. Бо що значить заборонити людині думати і висловлювати свої думки?"

Підпис Василя Стуса значився під багатьма документами громадського протесту, які розповсюджувалися Самвидавом, зокрема, журналом „Український вісник”. 1968-го року Василь Стус підписав широковідомого листа. Це було так зване „Звернення ста тридцяти дев'яти” діячів культури, науки, мистецтва, а також робітників Київської ГЕС. То був перший такого масштабу громадський протест проти відновлення на Україні сталінського духу свавілля і беззаконь.

Василя Стуса заарештували в січні 1972 року одночасно з великою групою представників української інтелігенції. Заарештували саме за відстоювання права думати і висловлювати свої думки. Суд над поетом відбувся у серпні того ж року в Київському обласному суді. Василеві Стусу інкримінували так звану „антирадянську агітацію і пропаганду” — стандартна формула 62-ої статті українського кримінального кодексу. Якраз про антиконституційний характер подібних переслідувань йшлося у Заяві про створення громадського комітету захисту Ніни Строкатої. Цей комітет був заснований за участю українського поета Василя Стуса. Його підпис під Заявою був поставлений за місяць до арешту. На суді Василя Стуса звинувачували в написанні критичної статті про творчість Павла Тичини, назвали „антирадянським” лист, надісланий на адресу керівних інстанцій. У тому листі Василь Стус писав про трагічне становище молодих українських письменників, які не мають змоги друкуватися в наслідок своїх незалежних поглядів. Окремим пунктом обвинувачення Василя Стуса було те, що збірка його віршів „Зелені дерева” вийшла друком у Бельгії, хоча це й було зроблено без відома і згоди автора. Про обставини судового процесу над українським поетом і критиком Василем Стусом докладно повідомив читачів самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” в ч. 27-му за жовтень 1972 року. „Хроніка” ж повідомляла і про те, як Василеві Стусу намагалися приписати божевілля. Покищо кагебістам не вдалося отримати відповідної експертизи від Київської психолікарні імені Павлова. Вирок суду був: 5 років концтаборів плюс 3 роки заслання. Нині український політв'язень поет Василь Стус перебуває в концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Сук Іван Степанович. Орієнтовно — 1925 року народження. Кандидат медичних наук, колишній викладач Донецького медінституту. Як повідомляв самвидавний журнал „Український вісник” у випуску II за жовтень 1970 року, Іван Сук був заарештований на початку червня і звинувачений у так званій „антирадянській агітації та пропаганді”. „Вісник” зазначав, що жадних доказів такої діяльності органи безпеки не мали. Очевидно весь „гріх” донецького лікаря-науковця полягав у його широких знайомствах з українськими письменниками, зокрема з Іваном Дзюбою і Борисом Антоненком Давидовичем, які значилися у списку „неблагонадійних”. Іван Сук згадується іще в одному повідомленні „Українського вісника”. Там говориться, що під час слідства, перебуваючи у кагебівській в'язниці, Іван Сук збожеволів. Дальша доля його, на жаль, невідома. Можливо його тримають у спецпсихолікарні.

Тереля Йосип (у написанні прізвища можлива помилка — в деяких матеріалах і документах самвидаву прізвище читається як Терелі). Рік народження — 1942, родом із Закарпаття. Про цього українського політв'язня повідомляв журнал Самвидаву „Український вісник” у випуску III за жовтень 1970 року. Йосип Тереля спочатку відбував покарання на Україні, неві-

домо за що саме. Втік з ув'язнення. Був схоплений 1968 року і повторно засуджений на підставі статті 64-ої кримінального кодексу РСФСР. Це так звана „зрада батьківщини“. Загальний строк Йосипа Терелі був, згідно з даними „Українського вісника“, 10 років позбавлення волі. До літа 1969 року Йосип Тереля сидів у мордовському Дубровлагу, звідки його разом з двома товаришами перевели до Владівірської тюрми за нібито організацію підкопу. Самвидавний „Список советських політ'язнів“ зазначає, що Йосип Тереля перебуває зараз у Сичовській спецпсихолікарні, тобто в медичній тюрмі.

Турик Андрій Маркович. Рік народження — 1927. У відомостях про Андрія Турика у самвидавних документальних матеріалах існують деякі розбіжності, зокрема щодо дати арешту і строку позбавлення волі. Про Андрія Турика згадував у своєму листі до Верховної ради УРСР політ'язень Михайло Масютко. Він писав, що Андрія Турика було засуджено в Дніпропетровську. „Список советських політ'язнів“ свідчить, що його позбавили волі 1950 року на підставі сталінської 58 політичної статті, і дали, як тоді практикувалося, 25 років каторжних таборів. Однак журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій“ ч. 33-му подає інший термін — 15 років. Нині український політ'язень Андрій Турик перебуває у концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Фельдман Олександр Дмитрович. Рік народження — 1947. Киянин. Служив у лавах советської армії, працював після демобілізації механіком. Активний учасник руху українських жидів за право виїзду до Ізраїлю. За участь у численних демонстраціях був неодноразово заарештований органами міліції та КГБ, його квартира двічі була обшукана кагебистами. 18-го жовтня 1973 року Олександра Фельдмана заарештували на вулиці, звинувативши у „злісному хуліганстві“. Обставини арешту і суду над Олександром Фельдманом докладно описано у самвидавному журналі „Хроніка поточних подій“ ч. 30 за грудень 1973 року. Обвинувачення будувалося на незграбно підготовленій провокації. Нібито вибив торта з рук дівчини і побив двох перехожих, що намагалися заступитися за неї. Чомусь ті двоє перехожих виявилися дружинниками, а дівчина — відомою особою легкої поведінки. Вся ця „справа“ була явно інспірована. Олександра Фельдмана судили у листопаді 1973 року в Дарницькому районі Києва, при чому суд влаштували у приміщенні клубу одного з заводів. Туди не пустили ні рідних, ні друзів Олександра Фельдмана. Не допустили до залі суду і письменника Віктора Некрасова. Все було вирішено заздалегідь ще до суду. Олександр Фельдман отримав три з половиною роки таборів посиленого режиму. Зараз він перебуває в одному з численних таборів на території України — у Білозерському районі, Херсонської області, біля села Дерівка. На знак протесту проти його утримання разом з кримінальниками Олександр Фельдман уже кілька разів проводив голодівки.

Федорчук Кирило. Рік народження — 1924. Про цього політ'язня відомо лише, що він був засуджений на підставі статті 62-ої українського кримінального кодексу, тобто за так звану „антирадянську агітацію і пропаганду“. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій“ у ч. 33-му повідомляв, що Кирило Федорчук раніше відбував покарання на підставі кримінальної статті і вже в таборі, можливо, був пересуджений. Його строк позбавлення волі — приблизно 5 років. Точної цифри встановити не вдалося. Зараз політ'язень Кирило Федорчук перебуває у концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Політв'язень Фенюк. Рік народження — невідомий. Заарештований 1950 року. Отримав тоді традиційний сталінський строк згідно з такою традиційною 58-ою статтею. Український політв'язень Фенюк, за даними самвидавного „Списку советських політв'язнів”, перебуває нині у концтаборі суворого режиму ч. 17а, у Мордовії.

Цемок Семен. Рік народження невідомий. Заарештований 1964 року. Семен Цемок був звинувачений у так званій „зраді батьківщини” (можливо, за спробу перейти кордон). На підставі статті 56-ої українського кримінального кодексу Семен Цемок був засуджений і отримав 15 років концтаборів. На жаль, нам не вдалося встановити, де саме перебуває нині український політв'язень Семен Цемок.

Чорномаз Богдан Данилович. Рік народження — 1949. Отримав освіту і спеціальність ґрунтознавця. Працював учителем у Тернопільській області. Подробіці справи Богдана Чорномаза невідомі. Журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у ч. 33-му писав, що суд над молодим учителем відбувався у листопаді 1972 року. Богданові Чорномазу інкримінували так звану „антирадянську агітацію і пропаганду” і засудили на підставі 62-ої статті українського кримінального кодексу. Вирок був — 4 роки концтаборів. Тепер Богдан Чорномаз перебуває у концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Політв'язень Чорний. Ми не знаємо ані імені, ані дати обставин арешту і засуду політв'язня Чорного. Рік його народження — 1949. Стаття обвинувачення — 62 українського кримінального кодексу, тобто знову ж — так звана „антирадянська агітація і пропаганда”. Строк вироку — 5 років позбавлення волі у концтаборах. Нині український політв'язень Чорний сидить у 36-му Пермському концтаборі.

Здоровець Борис. Рік народження — 1930. За релігійні переконання вперше був засуджений ще 1961 року, відсидів 7 років у концтаборах, потім 5 років перебував на засланні у Красноярському краї. Брав участь у голодівці політв'язнів у 1968 році. Про це повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у своєму першому випуску від квітня 1968 року.

Відтоді ім'я Бориса Здоровця досить часто згадується у різних самвидавних працях. Зокрема, та ж сама „Хроніка” у числі 29 за липень 1973 року повідомляла про те, що під Харковом було розігнано молитовні збори віруючих баптистів, при чому заарештували присутнього там Бориса Здоровця, який лише незадовго перед тим позернувся з місць ув'язнення.

В тому ж 1973 році відбувся суд над колишнім політв'язнем. Як повідомляв 30 випуск журналу „Хроніка поточних подій”, Бориса Здоровця звинуватили за статтею 190-ою, пункт 1-ий (це, відповідно, стаття 187-1 українського кримінального кодексу — тобто, наклепи на совєтську дійсність). За цим вигаданим звинуваченням Борис Здоровець отримав другий табірний строк — 3 роки, і перебуває сьогодні в одному з концтаборів Харківської області. Цей політв'язень — інвалід, без руки. Вдома лишилося троє дітей і дружина.

Здоровий Анатолій Кузьмич. 1939 року народження. Заарештований 1972 року і засуджений за статтею 70-ою кримінального кодексу РСФСР (відповідно — 62-га стаття в Україні). Ця стаття — 70-та, замінила собою сталінську 58 і продовжує лишатися „клясичним” засобом судової розправи з вільнодумцями. Саме за цією статтею Анатолій Здоровий отримав 7 років каторги і тепер перебуває у Пермському концтаборі число 36. До речі,

там, у Пермській області, створено цілу сітку каторжних таборів, де тримають багатьох політ'язнів.

Там же, в концтаборі число 36, сидить політ'язень на прізвище Іванів. На жаль, про нього відомо лише, що засуджений він за статтею 70-ою. В примітці до цього прізвища у самвидавному списку політ'язнів позначено, що Іванів сидить за релігійні переконання. Напрошується запитання — до чого ж тут 70-та політична стаття? Та треба пам'ятати, що мати не те що релігійні, але й взагалі будь-які переконання, крім офіційно дозволених, у СССР уважається державним злочином. І хоча свобода совісті, тобто релігійного віровизнання, проголошена конституцією, це не заважає давати за таку „свободу” табірні строки.

Ільчук Іван. Рік народження — 1924. Як подає видана засобом Самвидаву книга Вячеслава Чорновола „Лихо з розуму”, Іван Ільчук родом з Волині. Був заарештований 1949 року за участь в українському національно-визвольному русі. Він звинувачений за статтею 58-1 і засуджений до 25-ти років позбавлення волі. Теперішнє місце перебування Івана Ільчука — концтабір число 17а суворого режиму, в Мордовії.

Іовчик Мирослав. Рік народження невідомий. Заарештований 1961 року. Звинувачений за статтями 64-ою, тобто „зрада батьківщини” і 70-ою — тобто, знайома всім „антисовєтська агітація і пропаганда”. Вирок — 15 років позбавлення волі. Теперішнє місце перебування цього українського політ'язня, на жаль, встановити не вдалося.

Калинець Ігор. 1939 року народження. Український поет. У республіканському видавництві „Молодь” вийшла збірка його віршів „Вогонь Купала”. Заарештований 1972 року у Львові. Звинувачений за статтею 70-ою, політичною. Ігореві Калинцеві інкримінували те, що вірші його друкувалися за кордоном, хоча він згоди на це не давав. Але насправді поета судили за громадську мужність, за підписання відкритих листів з протестами проти закритих беззаконних судилищ над представниками вільнодумної української інтелігенції. Зокрема 1970 року Ігор Калинець вимагав від Прокуратури УССР та Івано-Франківського обласного суду допустити громадськість до слухання справи Валентина Мороза, якого судили за літературно-публіцистичну діяльність.

Ігор Калинець разом з дружиною, поетесою, Іриною Стасів-Калинець, був автором листа до Верховного суду УССР. У цьому листі Ігор Калинець протестував проти нелюдського вироку Валентині Морозові.

У листопаді 1972 року закритим судом у Львові поета Ігоря Калинця було засуджено до 6-ти років позбавлення волі в концентраційних таборах і до трьох років заслання. Про це повідомляв у кількох своїх випусках журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій”. Влітку минулого року академік Андрей Сахаров у своєму листі до керівників Советського Союзу і З'єднаних Стейтів Америки закликав їх докласти зусиль до звільнення політ'яз-

нів. У поданому списку імен советських політв'язнів академік Сахаров назвав серед інших ім'я поета Ігоря Калинця, підкресливши, що політв'язні — це жертви несправедливості.

Тепер політв'язень Ігор Калинець відбуває свій строк у Пермському концтаборі число 35.

Як повідомляв самвидавний документ — „Щоденник місячної голодівки політв'язнів у Пермських концтаборах”, серед учасників тієї масової акції протесту був і український поет Ігор Калинець. Голодуючі — в'язні різних національностей — вимагали від табірної адміністрації припинити знущання над політв'язнями. Це було в травні-червні минулого року.

Кандиба Іван Олексійович. Рік народження — 1930. Юрист зі Львова. Заарештований 1961 року за участь у групі львівських юристів, які хотіли створити Українську робітничо-селянську партію. Ця партія, стоячи на ґрунті марксизму (як це підкреслювалося підсудними), збиралася легальним шляхом, через Верховну раду, поставити питання про самовизначення України. Про це повідомляв журнал Самвидаву „Український вісник” у своєму першому випуску, за січень 1970 року.

Оскільки в Советському Союзі існує сувора однопартійна система, то навіть самої думки про якусь другу партію вистачило, аби вважати це найтяжчим державним злочином. Тому Івана Кандибу і його товаришів судили за двома статтями — 64-ою (так звана „зрада батьківщини”) та 70-ою (тобто, „антирадянська агітація і пропаганда”). Це відповідно — статті 56 і 62 українського кримінального кодексу. Числа статей ми подаємо так, як їх наводить першоджерело — самвидавний „Список політв'язнів Советського Союзу”, тобто за нумерацією кримінального кодексу РСФСР.

Вирок Іванові Кандибі був — 15 років ув'язнення в таборах суворого режиму. Однак, не дивлячись на цей вирок, 1967 року Івана Кандибу перевели з табору до Владівірської тюрми, де тримали 3 роки.

Як повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у випуску 23-му, за січень 1972 року, уже сидячи в Мордовських концтаборах, Іван Кандиба, разом з іншими політв'язнями, підписав звернення до Депутатів Верховної Ради і до Комісії захисту прав людини при Організації Об'єднаних Націй.

В цій заяві політв'язні детально описували беззаконня, яке чинилося над ними, їхніми сім'ями та над багатьма советськими громадянами, які стали політв'язнями. На честь Дня прав людини Іван Кандиба разом зі своїми колегами-політв'язнями оголосив голодівку протесту.

У своїй заяві політв'язні зокрема закликали визнати політичну 70-ту статтю антиконституційною, бо вона протирічить міжнародно-правовим зобов'язанням, які прийняв уряд Советського Союзу.

Тепер Іван Кандиба перебуває у каторжному таборі число 35 Пермської сітки концтаборів.

Караванський Святослав Йосипович. Народився 24-го грудня 1920 року в Одесі. Журналіст, філолог, поет. Справа Святослава Караванського — одна з найтрагічніших сторінок історії українських політичних в'язнів. Свій перший табірний строк Святослав Караванський отримав у лютому 1945 року за те, що в роки війни брав участь у підпільній українській молодіжній організації в окупованій тоді Одесі. Гаслом організації було „Геть кривавий терор Гітлера і Сталіна!” (Журнал „Хроніка поточних подій”, випуск 13 за квітень 1970 року).

Вже із цього гасла видно, що Караванський не міг бути шпигуном. Але його звинуватили саме у шпигунстві — мотив, знайомий ще з гучних процесів за часів сталінських чисток. Караванський отримав 25 років концтаборів. Відсидівши 16 років

і 5 місяців, Святослав Караванський був звільнений згідно з амністією 1955 року. Щоправда, звільнення дещо затрималося — політв'язень вийшов на волю лише у грудні 1960 року.

Повернувшись до рідного міста, Святослав Караванський починає плідно й інтенсивно працювати в галузі журналістики. Про цю його роботу докладно розповідає Вячеслав Чорновіл — колега, як журналіст і як політв'язень — у книзі „Лихо з розуму”, поширюваній засобами Самвидаву на Україні.

Караванський закінчує філологічну працю, розпочату ще в таборі — тисячосторінковий „Словник рим української мови” який, до речі, отримав схвальні відгуки видатних московських вчених-мовознавців, які зазначили, що російська поезія ще не має такої книги. Він підготував книжку „Біографії слів”, часто публікував у газетах і журналах мовні поради. Як зазначає Чорновіл, Святослав Караванський не лише писав для журналів „Україна”, „Знання та праця”, газети „Сільські вісті”, але й підготував для одеського видавництва „Маяк” збірку гуморесок та фейлетонів, а також на замовлення видавництва „Дніпро” перекладав з англійської роман Шарлотти Бронте „Джейн Ейр”.

1962 року Святослав Караванський поступив на заочний відділ філологічного факультету Одеського університету. Вчився добре.

1965 року, стурбований зростаючою русифікацією шкільництва та вищої освіти на Україні, українофобією та антисемітизмом, Караванський написав дві статті, ґрунтовні і аргументовані, і розіслав їх по офіційних інстанціях. Як наслідок цього — його квартиру обшукало КГБ. Караванський письмово запротестував проти незаконного обшуку. Його заарештували в листопаді 1965 року.

Судити Караванського було просто неможливо: не було ані фактів, ані формального приводу. Але, як то в ССРСР кажуть: „Була б людина, а стаття знайдеться!” — і статтю знайшли.

Генеральний прокурор ССРСР Руденко оскаржив дострокове звільнення Святослава Караванського 1960 року на підставі амністії. Без слідства

і суду, самим лише розчерком пера, Караванський був засуджений до 8-ми років і 7 місяців таборів суворого режиму — строк, що лишився йому до повних 25 років.

1969 року, коли минуло рівно 25 років з дня першого арешту, на Караванського, політв'язня, котрий тоді перебував у Владівірській тюрмі, заводять нову, т. зв. камерну справу, на цей раз за статтею 70-ою. Вирок — 5 років. З протестом проти нового закритого судилища виступили 16 колишніх політв'язнів, серед яких були Вячеслав Чорновіл і Валентин Мороз, котрим невдовзі судилося знову стати політв'язнями.

Отже, загальний вирок Святославі Караванському — тридцять років позбавлення волі. Нечуваний строк. Зараз Святослав Караванський перебуває в концтаборі особливого режиму число 1, в Мордовії.

Кампов Павло Федорович. Рік народження — невідомий. Заарештований 1970 року. Стаття обвинувачення — 70-та, політична. Варто зазначити, що діапазон позбавлення волі за цією статтею досить широкий — від 6-ти місяців до 7-ми років плюс заслання до 5-ти років. Суд має право також і просто обмежитися засланням на строк від 2-ох до 5-ти років без ув'язнення. Однак суди, за написаним правом, дають строки, як то кажуть, на всю катушку. Так само сталося й у випадку з Павлом Камповим. Він був засуджений до 6-ти років концтаборів і до 3-ох років заслання. Зараз політв'язень Павло Кампов перебуває в Пермському концентраційному таборі число 36 у каторжному таборі.

Квецько Дмитро Миколайович. Рік народження — 1935. Колишній в'язень сталінських концтаборів. Закінчив історичний факультет Львівського університету, працював шкільним учителем історії. Заарештований у березні 1967 року і обвинувачений за участь у так званому Українському національному фронті. Про це повідомляв журнал Самвидаву „Український вісник” у випуску першому за січень 1970 року. Інше самвидавне джерело — журнал „Хроніка поточних подій” число 17 за грудень 1970 року називає справу „Українського національного фронту” найбільшою справою КГБ в УССР 1967 року. Група вільнодумачих інтелігентів, до якої належав Дмитро Квецько, випускала засобами Самвидаву журнал „Воля і батьківщина”, в якому друкувалися публіцистичні статті, самвидавні документи. На закритому суді, який відбувся в листопаді 1967 року в Івано-Франківському, виїздна сесія Верховного суду УССР інкримінувала Дмитрові Квецьку та його товаришам писання відкритих листів на адресу керівників партії і уряду Української ССР та Советського Союзу.

Дмитро Квецько, як зазначалося, був провідним публіцистом і теоретиком журналу „Воля і батьківщина”. Статті обвинувачення — 64-та, тобто так звана „зрада батьківщини” та 72-га, тобто „створення організації”. Це, відповідно, статті 56 і 64 українського кримінального кодексу.

Характерно, що „створення організації” будь-якого напрямку за власною ініціативою, без дозволу влади, вважається особливо небезпечним державним злочином. Вирок Дмитрові Квецьку був: 5 років тюрми плюс 10 років концтаборів суворого режиму, плюс 5 років заслання.

Як зазначав самвидавний журнал „Український вісник”, Дмитро Квецько тримався мужньо, на слідстві та на суді відмовлявся давати будь-які покази, про пом'якшення карі не просив. Після суду був запроторений до Владівірської турми, найжорстокішої за режимом серед усіх в'язниць Советського Союзу.

За повідомленням журналу „Хроніка поточних подій” випуск 18 за березень 1971 року, Дмитра Квецька не зламало й тюремне ув'язнення: в грудні 1970 року він брав участь у масовій голодівці політв'язнів на честь

Дня конституції. Зараз Дмитро Квецько перебуває в каторжному таборі число 17 особливого режиму, в Мордовії.

Кіфак Семен Ананійович. Рік народження — 1941. Заарештований 1971 року. Стаття звинувачення — 70 (відповідно — 62 українського кримінального кодексу). Семена Кіфяка було засуджено до 5-ти років позбавлення волі в концентраційних таборах. Зараз український політв'язень перебуває в Пермському каторжному таборі число 36. На жаль, ім'я Семена Кіфяка не згадується більше в жадному із самвидавних документів, лише скупий перелік цифр у „Списку советських політв'язнів” — народився... заарештований... стаття кодексу... номер концтабору. І за цими цифрами — трагедія людини — і велич її духу.

Климкович Йосип. Рік народження — невідомий. Заарештований 1949 року. Звинувачений за статтею 58-1, так званою сталінською, політичною статтею. Вирок Йосипові Климковичу був стандартний за тих часів — 25 років каторжних таборів. Теперішнього місця перебування політв'язня Йосипа Климковича встановити не вдалося.

Климчак Павло. Рік народження — невідомий. Заарештований 1961 року. Був звинувачений за двома статтями — 64-ою (так звана „зрада батьківщини”) і 70-ою, тобто „антисовєтська агітація і пропаганда”. Засуджений до 15 років позбавлення волі в концентраційних таборах. Числа або адреси табору, де перебуває зараз політв'язень Павло Климчак, встановити не пощастило.

Коваленко Микола Єрмилович. Рік народження — 1919. Учитель англійської мови з Боярки, Києво-Святошинського району. Про його арешт взимку 1972 року повідомляв журнал Самвидаву „Український вісник”. Про закритий судовий процес над Миколою Коваленком у липні 1972 року в Києві інформував самвидавний журнал „Хроніка поточних подій”, число 27.

Старому вчителєві інкримінували те, що під час обшуку в нього вилучили публіцистичні праці Івана Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?”, Вячеслава Чорновола „Лихо з розуму”, статті Валентина Мороза. Крім того, шкільні колеги донесли, що одного разу в учительській Микола Коваленко висловлював невдоволення вторгненням советських військ в Чехословаччину. Цього вистачило, щоб засудити педагога за статтею 70-ою до 5-ти років каторжних таборів. Донедавна Микола Коваленко перебував у концтаборі число 35 у Пермі.

Але за останнім повідомленням самвидавного журналу „Український вісник”, числа 7-ий та 8-ий, зараз політв'язня перевели до спецпсихолікарні. Адреси цієї медичної тюрми не встановлено.

У каторжному таборі число 36 Пермської сітки концтаборів перебуває зараз політв'язень з України на прізвище **Климюк**. Про нього відомо лише, що сидить він за релігійні переконання, а звинувачений на підставі 70-ої статті.

Кончаківський Микола. Єдине, що вдалося встановити про цього українського політв'язня — це те, що перебуває він тепер у каторжному таборі особливого режиму число 1, у Мордовії.

Політв'язень **Копцюх**. Ім'я та по-батькові — невідомі, рік народження — також. Копцюх був звинувачений за статтею 64-ою (так звана „зрада батьківщини”). Вирок — 12 років позбавлення волі в концентраційних таборах. Сьогоднішнє місце перебування — концтабір число 36 у Пермі.

Корабель Андрій. Рік народження — 1930, родом з міста Василькова на Київщині. Про його арешт 1969 року повідомляли журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” та „Український вісник”. Це був другий арешт. Вперше Андрій Коробань був засуджений ще 1950 року, будучи студентом

Київського педінституту, за написання антисталінської марксистської статті. Після XX з'їзду партії був достроково звільнений. Вчителював у Дрогобицькому районі, потім переїхав до Києва, працював у науково-дослідному інституті, одночасно навчаючись на заочному відділі інституту іноземних мов. У травні 1970 року Андрія Коробаня судив Київський облсуд. Звинувачення було за статтею 70-ою, політичною. На суді фігурували твори Андрія Коробаня, зокрема велика стаття „Основи марксизму і суть більшовизму”, а також стаття „Пропаганда і агітація в системі більшовизму”.

Не важко здогадатися, що вже самі назви цих творів вважаються кримінальними хоча б за постановку питання. Але головною причиною арешту і засуду Андрія Коробаня був складений ним проєкт програми соціальних реформ і розв'язання національної проблеми. Не дивлячись на те, що автор стояв на цілком марксистських позиціях, він був засуджений. Вирок — 6 років позбавлення волі в концтаборах суворого режиму. Теперішнього місця перебування політв'язня встановити не вдалося.

Коц Микола Георгійович. Рік народження 1931. До арешту 1967 року працював викладачем у технікумі під Тернополем. Головним у звинуваченні Миколи Коца було те, що він переробив вірш Василя Симоненка „Курдському братові”, підставивши скрізь замість слова „курди” слово „українці”. Вірш розповідав про національне гноблення курдського народу.

Микола Коц відмовився визнати себе винним у розповсюдженні т. зв. „антирадянської агітації та пропаганди”, які були йому інкриміновані за статтею 70-ою (Це, відповідно, стаття 62-га українського кримінального кодексу. Нумерацію статей ми подаємо за російським оригіналом. „Список советських політв'язнів” подає числа статей, орієнтуючись на карний кодекс РСФСР. Практично, різниці немає, тому що карні кодекси „братніх республік” майже дослівно копіюють карний кодекс „старшого брата”).

Вирок Миколі Коцу був: 7 років таборів суворого режиму плюс 5 років заслання. Зараз політв'язень перебуває в концтаборі число 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Красівський Зіновій Михайлович. Рік народження — 1930, мешкав у місті Моршин, на Львівщині. 1947 року сім'я Красівського в числі багатьох інших українських родин була депортована до Казахстану. По дорозі на заслання Красівський втік, повернувся на Україну, був заарештований, провів 5 років у сталінських концтаборах.

Після таборів був знову засланий до Казахстану, де працював на вугільних шахтах і, наслідком аварій на виробництві, став інвалідом другої групи. Повернувшись додому, Зіновій Красівський закінчив філологічний факультет Львівського університету, опублікував декілька бібліографічних праць. Написав історичний роман „Байда” про заснування Запорізької Січі. Цей роман під редакцією Михайла Стельмаха уже був підготований до друку, але не вийшов у зв'язку з арештом автора.

Зіновія Красівського заарештували на початку 1967 року. Йому інкримінували участь у створенні самвидавного журналу „Воля і батьківщина” та організації так званого „Українського національного фронту”. Про суд над Зіновієм Красівським та його товаришами докладно повідомляли журнали Самвидаву „Хроніка поточних подій” та „Український вісник” у випусках 1970 року. Зокрема, „Хроніка” число 17 розповіла про закриті засідання виїзної сесії Верховного суду в Івано-Франківському у листопаді 1967 року.

Статті обвинувачення Зіновія Красівського були: 56-та (тобто, так звана „зрада батьківщини”) і 64-та („створення організації”). Зіновія Красів-

ського засудили до 5-ти років тюрми, 7-ми років таборів та до 5-ти років заслання.

Уже перебуваючи у Владімірській тюрмі, український політв'язень бере участь у декількох масових галодівках протесту проти нелюдського режиму, створеного адміністрацією для політв'язнів. Про ці голодівки, — вони відбувалися у грудні 1970 і в листопаді 1971 року, — повідомив самвидавний журнал „Хроніка поточних подій”. Він же повідомив про т. зв. „камерну справу”, заведену на Зіновія Красівського після листопадової голодівки. Йому інкримінували писання віршів націоналістичного змісту, зокрема поеми „Апокаліпсис”.

За це поета оголосили божевільним. Нині Зіновій Красівський перебуває у Сичовській спецпсихолікарні. Дружина політв'язня з двома дітьми живе в Моршині. Її зарплата вчителя музики в школі — єдине джерело існування сім'ї. Згідно з радянським законодавством, Зіновій Красівський не може отримувати своєї інвалідної пенсії, щоб допомогти сім'ї. В'язні позбавлені навіть цього елементарного права.

Кузик Гнат. Рік народження — 1933. Заарештований у Львові 1961 року в груповій справі так званого Українського національного комітету. За цією справою п'ятеро учасників отримали найсуворіші вироки, а двох розстріляно. Програма Комітету невідома. Гнатові Кузику дали 15 років позбавлення волі в концтаборах, звинувативши за двома статтями сукупно. Ці статті — 64-та (тобто, так звана „зрада батьківщини”) і 70-та (так звана „антирадянська агітація і пропаганда”). Як повідомляв у травні 1970 року II-ий випуск самвидавного журналу „Український вісник”, всі засуджені за участь в Українському національному фронті перебувають у Мордовських концтаборах, але сьогоднішньої точної адреси Гната Кузика встановити не вдалося.

Курчик Микола Якович. Рік народження і дата арешту невідомі. Звинувачений за статтю 58-1, політичною, всеохоплюючою статтю сталінських часів. Під цю статтю підводили все що завгодно — від збирання окремих колосків, що лишилися на колгоспному полі, до анекдота. Після смерті Сталіна горезвісну 58-му соромливо замінили кількома іншими статтями.

Зараз її еквівалентом вважається 70-та стаття в кримінальному кодексі РСФСР і 62-го — в УССР. Миколу Курчика засудили ще під час Сталіна до 25-ти років позбавлення волі в каторжних таборах. Але вже за колючим дротом на політв'язня завели нову, так звану „камерну справу”, і дали ще 8 років. Таким чином, загальний строк Миколи Курчика досяг страшної цифри — 33 роки каторги — тобто ціле життя. Зараз український політв'язень перебуває в концтаборі особливого режиму число 1 у Мордовії.

Лісовий Василь. Кандидат філософських наук, колишній науковий співробітник Інституту філософії Академії наук УССР. Заарештований влітку 1972 року в Києві під час хвилі репресій, скерованих проти української вільнодумної інтелігенції. Василя Лісового разом з товаришами судили в Києві у листопаді 1973 року. Йому інкримінували співавторство відкритого листа до ЦК компартії України.

В цьому листі приверталася увага партійних керівників до цілого ряду судових процесів на Україні, проведених всупереч законам з політичних мотивів. Співавторство в написанні листа до ЦК розглядалося на суді як групова справа і було підведено під 70-ту статтю (відповідно, 62-га стаття українського кримінального кодексу, тобто, та ж сама стереотипна „антирадянська агітація і пропаганда”. Абсурдність звинувачення очевидна: таке враження, ніби український ЦК — орган ворожої держави).

Прокурор заявив, що Василь Лісовий написав цього листа „з метою підриву советської влади”. Про закритий суд над Василем Лісовим і про деякі подробиці процесу розповів журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у випуску 30 за грудень 1973 року.

Василь Лісовий, як і його товариш Євген Пронюк, винним себе не визнав. Вирок: 7 років таборів суворого режиму плюс 3 роки заслання. Сім'я Василя Лісового — дружина і двоє дітей — лишилася без засобів до існування, оскільки після арешту чоловіка, його дружину, тоді вагітну, одразу звільнили з роботи. Тепер український політв'язень Василь Лісовий перебуває в концтаборі суворого режиму число 3 Мордовської сітки каторжних таборів.

Лукашевич Денис. Рік народження невідомий. Засуджений у Львові 1940 року на підставі сталінської статті 58-1 до 25 років позбавлення волі в каторжних таборях. Ім'я Дениса Лукашевича, як учасника українського національно-визвольного руху в роки війни, згадується в одному з самвидавних документів — у листі, переданому на волю з Мордовського каторжного табору число 17 - „А”, де він перебував і по сьогодні.

Лук'яненко Лев Григорович. Рік народження - 1927. Походить із селянської родини. Закінчив Московський університет. За фахом — юрист. Був членом партії, працював штатним пропагандистом райкомів партії в Радехівському та Глинянському районах на Львівщині. Заарештований разом з товаришами 1961 року за намір (лише за намір) створити Українську робітничо-селянську спілку. Був звинувачений в складенні програми цієї так і незаснованої партії. Програма ця, принципово ґрунтуючись на марксистсько-ленінських позиціях в національній палітиці, передбачала майбутнє самовизначення України.

Як це підкреслювалося в документі, автором якого був Лев Лук'яненко, писання про самовизначення мало бути поставлене легально, на законних конституційних підставах через Верховну раду. В програмі Української робітничо-селянської партії, зокрема, говорилося: „Ми боремося за таку самостійну Україну, яка... розвивалася б у напрямку до комунізму... в якій би всі громадяни дійсно користувалися політичними свободами і визначали напрямок економічного і політичного розвитку України”.

Все це були тільки розмови кількох юристів у дружньому колі. Але воїстину неосяжні горизонти карного кодексу! Дві його статті, як гумовий мішок, вмістили й думки й наміри. Мрія Лева Лук'яненка про незалежну комуністичну Україну була кваліфікована статтею 64-ою як „зрада батьківщини” і статтею 70-ою як „антирадянська агітація і пропаганда”. (Це, відповідно, статті 56-та і 64-та українського карного кодексу. Номери статей ми подаємо за оригіналом — самвидавним списком політв'язнів Советського Союзу. Укладачі цього списку наводять числа статей з кодексу РСФСР). Лева Лук'яненка засудили до вищої міри кари -- розстрілу, але потім Верховний суд „милоливо” замінив цей людожерський вирок на „соціалістично гуманний” — 15 років каторжних таборів суворого режиму. Зараз Лев Лук'яненко перебуває у Владімірській в'язниці, куди був переведений з табору за писання скарг і за те, що не бажав зрікатися своїх переконань.

Про справу Лева Лук'яненка, як про клясичний зразок беззаконного судилиця, писали журнали Самвидаву „Хроніка поточних подій” та „Український вісник” в кількох своїх випусках.

Луц Костянтин. Рік народження — 1912. Під час війни брав участь в українському національно-визвольному русі. Був членом Української Повстанської Армії, яка діяла під гаслом „Проти Сталіна і проти Гітлера, за не-

залежну Україну". 1968 року Костянтина Луца заарештували, звинувативши за статтею 64-ою у так званій „зраді батьківщини". Вирок суду був: 15 років позбавлення волі в каторжних таборах. Як повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій" у випуску 27 за грудень 1972 року, К. Луца тримали у Владимирській тюрмі, очевидно за якусь табірну „провину". Лише на початку 1972 року українського політ'язня перевели до концентраційного табору. Теперішнього місця перебування Костянтина Луца встановити не вдалося.

Політ'язень **Личак**. Про нього відомо лише, що він сидить в концентраційному таборі число 35 Пермської сітки каторжних таборів. Прізвище українського політ'язня Личака неодноразово згадується в документі Самвидаву — „Щоденнику місячної голодівки політ'язнів у Пермських концтаборах". Ця масова голодівка політ'язнів різних національностей проводилася на знак протесту проти знущань адміністрації та беззаконь, що чинилися в таборі. Здається, в сучасній історії советських концтаборів важко знайти ще один подібний випадок. 25 політ'язнів у травні-червні минулого, 1974 року провели місячну голодівку. Серед її учасників був і Личак. Як можна гадати, виходячи з тексту „Щоденника", Личак до арешту жив у Києві. Але й це — лише припущення.

Лупиніс Анатолій Іванович. Поет. Рік народження — 1937. Політ'язень-повторник. Вперше був заарештований ще 1956 року і був засуджений Верховним Судом УРСР на 6 років концтаборів суворого режиму за стандартним звинуваченням — так звана „антирадянська агітація і пропаганда". Уже перебуваючи в Мордовських таборах, Анатолій Лупиніс отримав додаткових 4 роки. Як стверджував самвидавний журнал „Український вісник" у випуску VI за березень 1972 року, Лупиноса в таборі переслідували за його протести проти знущань начальників над політ'язнями. Відомо також, що Анатолій Лупиніс, домагаючись перегляду своєї справи (і демократизації життя в Советському Союзі), оголосив голодівку, яка тривала майже 2 роки. Більше цього часу політ'язня тримали в табірній лікарні на штучному годуванні. Внаслідок цієї безприкладної голодівки Анатолій Лупиніс став інвалідом, пережив тимчасовий параліч ніг. Голодував аж до кінця строку ув'язнення. Він повернувся з табору 1967 року, у важкому стані, у супроводі табірнього лікаря. Так закінчилися його перші десять років за колючим дротом. З 30 років життя — десять провів у неволі. Після звільнення Анатолій Лупиніс працював адміністратором Київського обласного відділення Українського хорового товариства. Неодноразово намагався поступити до вищих навчальних закладів, добре складав іспити, але кожного разу йому відмовляли у прийомі, (як вважас „Український вісник" — за прямими вказівками КГБ).

Вдруге Анатолія Лупиноса заарештували наприкінці травня 1971 року, після його виступу із читанням власних віршів біля пам'ятника Тарасові Шевченкові в Києві, у парку напроти університету. Кожного року, 22-го травня, молодь, переважно студентська, збиралася біля пам'ятника, вшановуючи річницю перенесення тіла Кобзаря з Петербурга на Україну. Ці незаплановані партією урочистості довго бентежили начальство, аж поки не знайшовся зручний вихід: свята стали влаштовувати офіційно, з усіма звичними атрибутами, включаючи трибуну, мікрофони, штатних промовців і, відповідно, посилені наряди КГБ і міліції. І от саме на цьому мітингу, обурений відверто антисемітським виступом чергового офіційного оратора, до трибуни дістався А. Лупиніс — поет, колишній політ'язень. Він прочитав свої вірші, скеровані проти шовіністичної отрути, проти психології людоджерства, якими б вона кольорами не маскувалася. Анатолія Лупиноса заарештували, звинувативши знову в так званій „антирадянській агітації та пропаганді" (стаття 70-та

карного кодексу РСФСР. В карному кодексі України ця стаття відповідно значиться під ч. 62. Числа різні, суть — однакова). Під час обшуку кагебисти знайшли в Анатолія Лупиноса лише його власні вірші. Не було жадних доказів його протизаконної діяльності. Тоді його відправили до Москви на судово-психіатричну експертизу. Тим часом про те, що невдовзі відбудеться процес над поетом, повідомив журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у листопадовому випуску 1971 року. 28-го грудня, в день судового засідання, біля будинку Київського обласного суду на Володимирській вулиці ч. 15, зібралось чимало людей. Був там і київський російський письменник Віктор Некрасов, і академік Андрій Сахаров з дружиною, який спеціально прилетів з Москви. Вони вимагали відкрити двері суду, не ховати судочинства від людей. Нікого не пустили, а натомість перенесли засідання до одного з районних судів Кисва. Не дозволили бути присутнім навіть батькові Анатолія Лупиноса — старому робітникові залізничників. Суд оголосив поета божевільним, спираючись на висновок інституту Сербського в Москві. З діагнозом „схізофренія” нормальну, розумну і мужню людину жбурнули за ґрати спецпсихолікарні, тобто медичної тюрми, на безстрокове ув'язнення. Там, у Дніпропетровську, (за свідченнями багатьох, в найстрашнішій спецпсихолікарні Советського Союзу) і сьогодні сидить український політв'язень Анатолій Лупиніс, поет, засуджений за поетичну творчість.

Марченко Олексій. Рік народження — 1942. Заарештований 1970 року. Звинувачений за двома статтями сукупно — 64 та 70 російського карного кодексу (відповідно — 56 і 62 статті українського кодексу — так звані „зрада батьківщини” і „антирадянська агітація і пропаганда”). Вирок Олексієві Марченку був — 14 років позбавлення волі в концентраційних таборах. Тепер український політв'язень перебуває в концтаборі ч. 35 Пермської сітки каторжних таборів. Ім'я Олексія Марченка неодноразово згадується в документі Самвидаву — Щоденнику місячної голодівки політв'язнів, проведеної у травні-червні минулого року. Марченко брав участь у цій масовій голодівці політв'язнів різних національностей. Вони оголосили голодівку на знак протесту проти свавілля і беззаконь, що їх чинила адміністрація табору стосовно політв'язнів. Варто нагадати, що органи совєтської юстиції відмовляються визнати статус політв'язнів. Мовляв, не визнаємо, бо їх у нас немає. Є тільки кримінальні злочинці. Велика кількість голодівок, заяв протесту та інших дій політв'язнів скеровані на те, щоб привернути увагу громадськості до цієї ненормальної ситуації. Зокрема, в одній із заяв політв'язнів Пермських концтаборів, яка поширювалася Самвидавом минулого року, говориться: „З усіх трибун радянські представники заявляють про боротьбу за права людини, підписують пакти і декларації про дотримання їх, і, ані трохи не вагаючись, саджають до в'язниць людей, які наслідилися висловити свої переконання, вголос засумніватися у святості існуючих догматів... Закони, за якими нас тримають у таборах, написані наглядачами для наглядачів... Тисячі людей сидять по тюрмах і домах для божевільних за свої переконання... держава, що хизується своєю могутністю і внутрішнім єднанням, за піввікову історію не провела жадної амнії для політв'язнів”.

Політв'язень **Марчук.** Рік народження, ім'я та по-батькові, а також дата арешту невідомі. Засуджений за сумно знаменною сталінською 58-ою статтею до 25 років каторжних таборів. Оскільки 58 була заступлена кількома іншими статтями 1961 року, то з цього можна зробити висновок, що український політв'язень Марчук перебуває в неволі уже не менше як 14 років. Теперішнє місце його ув'язнення — концтабір ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Мелех Микола (по-батькові — можливо, Григорович). Рік народження — 1930. За професією — учитель. Заарештований у Львові 1961 року. Брав участь в українському національно-визвольному русі в роки війни. Був зашуджений за двома статтями сукупно 64-ою та 70-ою карного кодексу РСФСР. В українському карному кодексі цим статтям відповідають послідовно — 56 („зрада батьківщини”) та 70 („антирадянська агітація і пропаганда”). Ці дві статті, в основному, і заступили сталінську 58. Вирок Миколі Мелеху був: 15 років позбавлення волі в концтаборах. Ім'я українського політв'язня згадується в одному з документів Самвидаву — в листі з Мордовського каторжного табору ч. 17. В цьому листі описувалися жакливі умови утримання політв'язнів. В'язні страждають від холоду, голоду, фактичної відсутності медичної допомоги, знущань адміністрації. (Цей лист політв'язнів був наведений у книзі Вячеслава Чорновола „Лихо з розуму”. Книга розповсюджувалася Самвидавом на Україні. Сам автор — журналіст, Вячеслав Чорновіл -- потрапив за написання книги до концтабору.)

Таким чином, як виходить з листа політв'язнів, Микола Мелех і за ключим дротом не зрікся своїх переконань. Змінилося лише місце його перебування. Тепер Микола Мелех сидить у концтаборі ч. 35 Пермської сітки каторжних таборів. Журнал Самвидаву „Український вісник” у випуску II за травень 1970 року повідомляв, що Микола Мелех був причетний до групової справи т. зв. Українського національного фронту. Той же вісник стверджує, що Миколі Мелеху спочатку дали розстріл, а потім замінили на 15 років каторги. На жаль, у самвидавному документі нема подробиць про справу групи, до якої належав Микола Мелех, немає відомостей і про програму Українського національного фронту.

Мельничук Тарас Юрійович. Рік народження — 1943. Поет. До арешту жив у селі Уторопи Косівського району Івано-Франківської області. Взимку 1972 року, коли Україною покотилася широка хвиля арештів серед представників вільнодумної інтелігенції, серед інших був заарештований і Тарас Мельничук. Про цю подію повідомляв самвидавний журнал „Український вісник” у випуску VI за березень 1972 року. Більшості заарештованих в той період на Україні було пред'явлене стандартне формальне обвинувачення за статтею 70-ою (відповідно — 62 стаття українського карного кодексу), тобто так звана „антирадянська агітація і пропаганда”. Слідчі КГБ, які ведуть подібні справи, не дуже утруднюють себе пошуками доказів. Адже все одно — здається ще не було випадку, щоб за статтею 70-ою (або 62-ою на Україні) кого-небудь виправдали. Цю статтю можна сміливо віднести до антиконституційних, бо вона заперечує свободу слова і переконань. Вона передбачає позбавлення волі на строк від 6-ти місяців до 7-ми років, а також заслання. Але де той щасливий, який відбувся б мінімальним строком,

І майже нікому невідомий молодий поет із села Уторопи отримує „гумани і” вирок (очевидно, враховуючи якісь „пом'якшуючі” обставини): три роки концентраційних таборів. Тепер Тарас Мельничук перебуває в Пермському концтаборі ч. 35.

Микитка Яромир (у списку політв'язнів, очевидно, помилка, бо там його прізвище зазначено як Микитко). Рік народження — невідомий. Як подає самвидавний журнал „Український вісник” у випусках 7-8, Яромир Микитка був студентом Львівського лісотехнічного інституту. Заарештований 1973 року, звинувачений за статтею 70-ою карного кодексу РСФСР (відповідно — стаття 62 українського кодексу). Ім'я Яромира Микитки згадується також у 32 випуску самвидавної „Хроніки поточних подій” за липень минулого року у зв'язку зі справою іншого львівського студента, Зоряна Попадюка. Згідно з останніми інформаціями, Яромир Микитка отримав за роз-

повсюдження Самвидаву 7 років концтаборів і 3 роки заслання. Для порівняння жорстокости вироків нагадаємо, що за друкування своїх творів за кордоном, письменник Юлій Даніель 1966 року, на московському процесі, що став відомим всьому світові, отримав 5 років концтаборів. А нині незнаний львівський юнак Яромир Микитка засуджений в цілому до 10-ти років позбавлення волі. Як видно, семимильними кроками просувається новий етап „соціалістичного гуманізму”, співпадаючи з новими табірними етапами. І це теж показник, що українців за менші провини, тяжче карається, ніж інших за більші. Нинішнє місце перебування українського політв'язня, на жаль, невідоме.

Мирон Іван Васильович. Рік народження не встановлений. Заарештований 1951 року і звинувачений за статтею 58-1, так званою сталінською статтею. Строк позбавлення волі за цією статтею визначався майже автоматично — 25 років каторжних таборів. Цей строк отримав і український політв'язень Іван Мирон. Ми не знаємо достеменно, за що саме і в якому концтаборі сидить зараз Іван Мирон. Можемо лише сподіватися, що наступного року, коли мине чверть століття перебування за колючим дротом, відпущене цій людині совєтським „правосуддям”, політв'язень, якщо він ще не загинув, буде, нарешті, звільнений.

Мороз Андрій. Список совєтських політв'язнів не наводить майже ніяких даних про Андрія Мороза. Не пощастило також відшукати згадки про нього у документах Самвидаву. Відомо лише, що засуджено Андрія Мороза на підставі статті 64-ої (відповідно — 56 стаття українського кримінального кодексу — так звана „зрада батьківщини”). Вирок — 15 років позбавлення волі в концтаборів. Здебільшого під цю статтю останніми роками підводили спробу перейти кордон. Хоча „Загальна декларація прав людини”, прийнята Об'єднаними Націями, передбачає право кожного вільно залишати будь-яку країну і повертатися до неї, в Совєтському Союзі здійснення такого права кваліфікується як „зрада батьківщини”.

Мороз Валентин Якович. Рік народження — 1936. Походить із селянської родини. 1958 року закінчив історичний факультет Львівського університету. Працював учителем історії та географії в школі робітничої молоді, завучем середньої школи в рідному Горохівському районі на Волині. З 1964 року викладав нову історію послідовно в Луцькому та Івано-Франківському педагогічних інститутах. Під час роботи на селі підготував кандидатську дисертацію. Арешт не дав змоги захистити її. У вересні 1965 року молодого науковця заарештовують за звинуваченням у так званій „антирадянській агітації та пропаганді”. Стаття 70-та, відповідно 62-га українського кримінального кодексу. За що саме? Самвидав тоді робив ще перші непевні кроки. Правда, є такий гнучкий термін — „усна агітація...” То може — за анекдот? Є також відомості, що

на суді йому закидали „буржуазний націоналізм”. Людина — советська, а націоналізм чомусь — буржуазний. На якій підставі звинувачення? Невідомо. Але точно відомо, що на тому суді Валентин Мороз отримав чотири роки і відсидів у зоні, за ключим дротом, як то кажуть, від дзвінка до дзвінка, у Мордовських концтаборах. Він вийшов на волю, або, за табірним висловом, пішов до Великої зони, 1-го вересня 1969 р. Рівно 4 місяців виношувало КГБ нову справу Валентина Мороза. 1-го червня 1970 року в Івано-Франківську Валентина Мороза заарештовують вдруге. На суді фігурують чотири літературні твори Валентина Мороза: перший — „Репортаж із заповідника імені Берії”, де йшлося про жахливі умови утримання політв'язнів у концтаборах Мордовії. Три інші публіцистичні статті — „Мойсей і Датан”, „Серед снігів” та „Хроніка опору”. У цих творах Валентин Мороз писав про необхідність збереження української культури, про посилену русифікацію і про те, чим вона загрожує народу — втратою власного обличчя, занепадом національної гідності, комплексом неповноцінності. Дарма, що „Репортаж із заповідника імені Берії” автор надіслав депутатам Верховної Ради УРСР. Дарма, що інші статті Валентина Мороза були пристрасним словом публіциста, стурбованого майбутнім свого народу. Дарма, що проти ганебного закритого суду протестували кращі представники української інтелігенції, такі як Вячеслав Чорновіл, Іван Дзюба, Борис Антоненко-Давидович та інші. Валентина Мороза було суджено. Вирок: 6 років тюрми, 3 роки каторжних таборів і 5 років заслання. Разом — 14 років позбавлення волі. Валентин Мороз на суді поведив себе гідно і винним себе не визнав.

Запроторений до Владівірської тюрми, яка славиться найжорстокішим серед советських в'язниць режимом, український політв'язень зазнав нелюдського поводження з боку адміністрації, був поранений кримінальними злочинцями, яких до його камери навмисне посаджено. В липні 1974 Валентин Мороз оголосив безстрокову голодівку протесту проти свавілля і беззаконь, що їх чинять владівірські тюремні наглядачі. Ця голодівка тривала 5 місяців. Вона викликала численні демонстрації та голодівки солідарності за кордоном. Цей рух на захист Валентина Мороза, на захист всіх советських політв'язнів триває і сьогодні. Намагаючись дискредитувати цей громадський рух, офіційні советські джерела старанно перекручують його суть і зміст у всіх газетних публікаціях, де про це згадується. І в одній такій статті, надрукованій в газеті „Літературна Україна” в листопаді минулого року, автор — Зіновія Франко, сама того, налевно, не бажаючи, визнала, що Валентина Мороза засудили не за дії, а за його „надто крайні переконання”. Це, мабуть, вперше советські офіційні органи привселюдно визнали, що в СССР людей судять за переконання, тим самим визнаючи існування політичних в'язнів. Нинішнє місце перебування Валентина Мороза — Владівірська тюрма.

Нездійминога Володимир. Рік народження — 1939. Да часу арешту жив у Севастополі. Про суд над Володимиром Нездійминогою повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” у випуску 22 за листопад 1971 року. Посилаючись на повідомлення в газеті „Кримська правда”, „Хроніка” робить висновок, що приводом для арешту Володимира Нездійминоги були листи з критикою негативних явищ советської дійсності, тобто так звана „антирядянська агітація і пропаганда”. Того ж 1971 року йому пред'явили звинувачення за статтею 70-ою (відповідно — 62 стаття українського кримінального кодексу). Вирок був: 4 роки позбавлення волі в концентраційних таборах суворого режиму плюс 3 роки заслання після відбуття вироку. Зараз Володимир Нездійминога перебуває в каторжному таборі ч. 36 у Пермі.

Овсієнко. Рік народження — 1949. Працював учителем літератури в одній з київських шкіл. Заарештований 1973 року і звинувачений за статтею 70-ою, тобто знову ж таки — за т. зв. „антирадянську агітацію і пропаганду”. Вся „пропаганда” учителя Овсієнка полягала в тому, що він підписував листи до керівників партії та уряду з протестами проти беззаконних репресій, що їх чинило КГБ стосовно представників вільнодумної української інтелігенції. Овсієнка судили в Києві наприкінці листопада 1973 року, майже одночасно з процесом над науковцями Василем Лісовим та Євгеном Пронюком. Самвидавний журнал „Хроніка поточних подій” у випуску 32 за липень 1974 року подавав, що київський учитель Овсієнко отримав 4 роки каторжних таборів і став політв'язнем. Він був запрошений до мордовського концтабору суворого режиму ч. 19, де перебуває і нині.

Олійник Володимир. Самвидавний „Список советських політв'язнів” подає дуже мало відомостей про політв'язня Володимира Олійника. Знаємо лише, що стаття звинувачення — найтяжча, 67 кримінального кодексу РСФСР, так звана „зрада батьківщини”. Це, відповідно, 56 стаття українського кримінального кодексу. За цією статтею Володимирові Олійнику дали 15 років позбавлення волі в каторжних таборах. На жаль, в жадному самвидавному документі нам не пощастило знайти відомостей про нинішнє місце перебування українського політв'язня.

Осадчий Михайло Григорович. Народився в сім'ї колгоспника на Сумщині 1936 року. Закінчив факультет журналістики Львівського університету, з 1960 року викладав там же, в університеті, на кафедрі журналістики. Працював також редактором Львівської студії телебачення. Був членом партії та членом Спілки журналістів. Близьку захистив кандидатську дисертацію про творчість Остапа Вишні. Крім того, протягом одного року Михайло Осадчий працював інструктором по пресі Львівського обкому партії. Він поет і письменник. Мав численні публікації, підготував книжку поезій „Місячне поле” у видавництві „Каменярь”. Здавалося б — зразкова біографія, успішне просування по службових щаблях, забезпечене майбутнє науковця, журналіста, комуніста. Але — кандидатська дисертація лишилася незатвер-

дженою в Москві, тираж поетичної збірки було пушено під друкарський ніж, а сам автор був вигнаний з партії і опинився у в'язниці КГБ. Це сталося у серпні 1965 року. А на весні наступного, 1966, Михайла Осадчого засудили до двох років таборів за читання самвидавської літератури. (Навіть читання таких книжок кваліфікується як „антирадянська агітація і пропаганда” згідно зі статтею 70-ою).

Але треба відзначити, що строк позбавлення волі був порівняно короткий. Мабуть КГБ сподівалося, що Михайло Осадчий, отримавши, так би мовити, лекцію життя за колючим дротом, перевиховається і стане зразковим

„гвинтиком”, хай не таким успішним як до арешту, але, принаймні, безслесно. Дійсність виявилася іншою. Вийшовши з табору, Михайло Осадчий, за повідомленням самвидавного журналу „Хроніка поточних подій” у випуску 7, довгий час не міг отримати ані прописки, ані праці. Нарешті він влаштувався робітником у Львівський комбінат глухонімих, прописавшись у Львівській області. Крім того Михайло Осадчий по-своєму сприйняв „соціальне лікування” за допомогою концтабору. Він приймає активну участь у демократичному легальному русі за громадянські права. Зокрема 1969 року разом з колишніми політв'язнями, такими як Вячеслав Чорновіл, Іван Гель, Валентин Мороз та іншими, пише відкритого листа до Президії Верховної Ради УРСР з протестом проти так званих „камерних справ”, тобто закритих табірних судилищ. 1970 року Михайло Осадчий відкрито протестує проти незаконного суду над Валентином Морозом. Набувають поширення в Самвидаві вірші Михайла Осадчого, написані за колючим дротом, а також повість „Більмо” — автобіографічна розповідь про життя, про слідство і засуд, про концтабір.

Хвиля масових арештів 1972 року, що прокотилася серед представників української вільнодумної інтелігенції, не обминула і Михайла Осадчого. Про його арешт в січні 1972 року повідомляв журнал Самвидаву „Український вісник” у випуску VI.

Панченко Микола. Рік народження невідомий. Заарештований 1968 року. Звинувачений за статтю 64 кримінального кодексу РСФСР (так звана „зрада батьківщини”). На жаль, ми маємо дуже скупи відомості про Миколу Панченка, але можна припустити, виходячи з багатьох прецедентів, що його вирок був 15 років каторжних таборів. Якщо людину підводять під статтю „зрада”, їй майже завжди дають максимальний строк. А стати так званим „зрадником” дуже легко: скажімо, шестеро юристів часто збиралися і ділилися думками про необхідність дотримання конституції у цій „конституційній” країні. Це вже кваліфікується як „зрада батьківщини”. Так сталося 1961 року з кількома львівськими юристами, що проходили по так званій „справі Лук'яненка”. Або інший, найбільш поширений приклад: спроба перейти кордон. Український кримінальний кодекс відверто проголошує „зрадою батьківщини” випадки, коли радянський громадянин „переходить на територію іноземної держави, як правило, з метою постійного там проживання”. І це в той час, як стаття 13, пункт 2 Загальної декларації прав людини, затвердженої Об'єднаними Націями, визнає, що, „кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну”. Але, як влучно сказав один охоронець в Мордовському таборі, „Декларація прав — це для негрів”. Коментарі, як то кажуть, зайві. Могло статися й так, що Миколу Панченка зробили політв'язнем за те, що він сприйняв Загальну декларацію прав людини як правовий документ. За даними „Списку радянських політв'язнів” Микола Панченко, український політв'язень, сидить зараз у Владімірській тюрмі.

Попадюк Зорян. Рік народження — 1953. Студент. До арешту навчався на філологічному факультеті Львівського університету. Як повідомляв самвидавний журнал „Український вісник” у числах 7-8, Зорян Попадюк заарештували 1973 року і звинуватили у редагуванні студентського самвидавного журналу „Поступ”. Двадцятирічного юнака судили на підставі статті 62-ої українського кримінального кодексу, інкримінувавши йому так звану „антирадянську агітацію і пропаганду”. За вільне непідцензурне слово Зорян Попадюк отримав все, що пропонувало радянське „гуманне” законодавство: 7 років каторжних таборів плюс 3 роки заслання. Як повідомляло закордонне

видання „Хроніка оборони прав у ССРСР” у випуску 20-му за минулий рік, український політв'язень Зорян Попадюк і в концтаборі не зрієся своїх принципів. Нещодавно, разом з групою політв'язнів різних національностей, він підписав звернення до Міжнародної федерації демократичних жінок. У відкритому листі політв'язні-чоловіки закликали міжнародну громадськість сприяти звільненню 30 жінок-політв'язнів, які перебувають у тяжких умовах у Мордовському таборі. Сам Зорян Попадюк сидить у Мордовському концтаборі суворого режиму ч. 19.

Плющ Леонід Іванович. Народився 1939 року в місті Нарин Тянь-Шаньської області в родині службовця. Батько пропав без вісті на фронті в десантних військах 1941 року. Мати працює прибиральницею в одеському санаторії. 1956 року Леонід Плющ закінчує середню школу із срібною медаллю, хоча він протягом чотирьох років був прикутий до ліжка через туберкульоз кісток. 1962 року Леонід Плющ отримав диплом інженера-математика у Київському держуніверситеті, розпочав працю науковця-дослідника в Інституті кібернетики Академії наук УССР. Молодий учений опублікував декілька статей в галузі математичного моделювання та біоніки. На нього звертають увагу, як на талановитого і надійного науковця. Але одночасно на Леоніда Плюща звертає увагу і КГБ — установа, як відомо, до жадної науки непричетна.

Приводом послужив лист українського математика до редакції газети „Комсомольская правда”. В цьому листі Леонід Плющ протестував проти закритого судового процесу над Гінзбургом і Галансковим у Москві. Він характеризував такі незаконні процеси над вільнодумцями, як зловісний рецидив сталінського терору. Совість людини, сумління громадянина кличуть його на захист конституційних прав і свобод, офіційно гарантованих совєтським законом і повсякчас порушуваних владою. В липні 1968 року Леоніда Плюща звільняють з Інституту кібернетики. Науковець, який ще вчора керував філософським семінаром у своєму інституті, ледве влаштується (через рік після звільнення) брошурувальником. Його звільняють і звідти за те, що Леонід Плющ підписав листа до Організації Об'єднаних Націй. Леонід Плющ протестує проти переслідування людей за переконання, і за це його самого переслідують, позбавляючи засобів до існування. Коли в січні 1972 року на Україні починається хвиля репресій, скерована проти вільнодумної інтелігенції, першою її жертвою стає Леонід Плющ. 15-го січня після тривалого обшуку київського математика заарештовують. Рік триває слідство. Доказів проти Леоніда Плюща КГБ не має — і тому його визнають... божевільним. Спеціаліста в галузі психології та теорії ігор запрошують до найжахливішої в Совєтському Союзі Дніпропетровської спецпсихолікарні. Дружина молодого науковця Татьяна Жигнікова-Плющ виступає на захист беззаконно ув'язненого чоловіка. За це її теж позбавляють праці, відбирають шматок хліба у двох дітей Леоніда Плюща. Татьяні погро-

жують позбавленням материнських прав. Міжнародна демократична і наукова громадськість, математики, психологи, кібернетики виступають на захист талановитого ученого, кинутого до медичної тюрми за благородство і громадянську мужність. Питання про його долю розглядає Комісія прав людини Організації Об'єднаних Націй. І тоді влада намагається довести, що Леонід Плющ і справді божевільний. З цією метою лікарі спецпсихолікарні дають Плющеві медичні препарати — галоперідол, трифтазин та інші — в таких дозах, що поволі руйнують психіку людини.

Під натиском світової opinіо Леонід Плющ в січні 1976 р. був звільнений з „психушки” в Дніпропетровську і разом з дружиною Татяною та синами Дмитриком і Лесиком переїхав і тимчасово поселився біля Парижа у Франції. Його перша міжнародна пресова конференція в Парижі 3-го лютого 1976 із гострим засудом совєтської системи та з виразним постулятом незалежності для України мала найширший відгомів у цілому світі.

Чорновіл Вячеслав Максимович. Народився 1938 року на Черкащині. З відзнакою закінчив Київський університет, був там секретарем комсомольської організації. Протягом 1960-63 років працював редактором Львівської студії телебачення. Потім переїздить до Києва, де працює редактором радіогазети на будівництві Київської ГЕС і секретарем комітету комсомолу на тій будові. З вересня 1964 по вересень 1965 року Вячеслав Чорновіл — кореспондент і завідуючий відділом молодіжної київської газети „Молода гвардія”. Веде активну журналістську діяльність, друкує рецензії, літературознавчі статті в республіканській пресі. Але з осені 1965 року висхідна лінія творчості молодого журналіста знеацька обривається. Не зважаючи на блискуче складені кандидатський мінімум і вступні іспити, його відмовляються

зарахувати до аспірантури Київського педінституту. З газети „Молода гвардія” Вячеслава Чорновола примушують звільнитися. Він влаштується на роботу в газеті „Друг читача”, але навесні 1966 р. Чорновола звільняють і звідти... У чому ж справа? Чим не догодив недавній активний комсомольський секретар і талановитий журналіст Вячеслав Чорновіл? Відповіддю на це запитання може послужити його відкритий лист до ЦК комсомолу і до ЦК компартії України з 15-го вересня 1965 року, — року перших гонінь на Вячеслава Чорновола. У цьому листі журналіст пише: „Мене, як багатьох інших, глибоко стурбували обшуки, затримання та арешти серед української інтелігенції в ряді міст республіки. Із деким із заарештованих я знайомий особисто і глибоко переконаний, що жодної вини перед своїм народом і перед законом вони не мають. Цим і викликане те, що 4-го вересня в кінотеатрі „Україна” я підтримав заклик Івана Дзюби протестувати проти арештів і обшуків...” Після цього листа настає черга і Вячеслава Чорновола. Але така вже людина — Чорновіл! У нього проводять обшук на квартирі — а він відповідає письмовим протестом на адресу голови республікан-

ського КГБ. Закритим судом у Львові судять його друзів — Чорновіл викликаний як свідок. Але в даному випадку, мабуть, краще надати слово самому Чорноволові, точніше — стенограмі, ним складеній. Цитуємо за збіркою документів „Українська інтелігенція під судом КГБ”: „Суддя Рудик запитав: „Чи знайоми вам підсудні?” Я відповів дослівно так: „Оскільки суд закритий, а отже незаконний, відмовляюся давати на такому суді будь-які свідчення”. „Як, ви відмовляєтеся давати покази? — запитав суддя Рудик. Я відповів: „Так, бо я не хочу бути учасником грубого порушення соціалістичної законности”. (Зазначимо мимохідь, що суддя Рудик, як знавець і охоронець соціалістичної законности, після тих закритих судів став заступником міністра юстиції УРСР). За відмову свідчити на закритому політичному процесі Вячеслав Чорновіл отримав перше і досить відчутне попередження Теміди: його судять. Але вирок виносять чисто символічний — 3 місяці вправних робіт без позбавлення волі. Видно, дуже сподівалися владі імущі, що Вячеслав Чорновіл отямиться, зрозуміє, що бути на боці тих, хто б'є, значно вигідніше, ніж захищати тих, кого б'ють. Натомість, молодий журналіст пише серію документальних нарисів про долю двадцятих тьомно засуджених українських інтелігентів — письменників, поетів, художників. Всі ці матеріали Чорновіл надсилав до ЦК КПУ, до Прокуратури і Верховного суду, до КГБ. Але жадна з високих інстанцій не відповіла на заклик розібратися і покласти край ганебним судилищам. Тоді, 1966 року, збірка нарисів Чорновола, об'єднана під назвою „Лихо з розуму”, починає розходитися у машинописних копіях і стає чи не родоначальником самвидавної літератури на Україні. Книга Чорновола потрапляє також і закордон. Тим часом Вячеслав Чорновіл продовжує писати відкриті листи і звернення до громадськості, звертаючи увагу суспільства на поступовий, але неухильний поворот до сталінських методів переслідування людей за незалежні переконання. За всі ці легальні, законні писання Вячеслав Чорновіл і сам потрапляє у жорна карального млина. У серпні 1967 року Вячеслава Чорновола заарештовують у Львові. З Товариства охорони природи, де він працював на той час, Чорновіл потрапляє до іншого „товариства” — там уже охороняють його самого. У листопаді того ж року відбувся суд. Журналістові інкримінували ніби спеціально для Чорновола незадовго до суду затверджену нову статтю українського кримінального кодексу — статтю 187-му, п. 1. Боротьбу Вячеслава Чорновола за дотримання соціалістичної законности кваліфікують як „розповсюдження наклепів на радянський державний і суспільний лад”. У своєму останньому слові на суді Чорновіл заявив:

„Я вважаю, що суд наді мною — далеко не рядовий суд, а навіть якоюсь мірою етапний. Бо тут судять не тільки мене як особу, тут судять думку... Я кажу, що суд наді мною — не рядовий суд, і може мати гучний резонанс ще й тому, що не пригадую випадку за останні роки, щоб людину так відверто судили за переконання”.

Вячеслав Чорновіл не помилився: суд над ним дійсно мав гучний резонанс. Засудження молодого журналіста до 3 років концтаборів прогресивна громадськість України розцінила як прояв свавільного і кричущого беззаконня, як рецидив сталінщини. На захист Чорновола виступили визначні представники української літератури, науки, культури, студенти, педагоги, художники, група робітників Київської ГЕС, де він свого часу працював. Широкого розголосу набув навесні 1968 року відкритий лист на ім'я Брежнєва, Косигіна та Підгорного. Серед 139-ти підписів під цим листом стояли прізвища композитора Яценка та історика Брайчевського, кінорежисера Параджанова, майстра спорту Абакарова і бухгалтера Безпалька. Своє обурення за-

судом Вячеслава Чорновола висловили 30 докторів і кандидатів наук, професори, член-кореспонденти Академії наук, велика група письменників, серед яких були такі знамениті імена, як Віктор Некрасов, Іван Дзюба, Ліна Костенко, Іван Драч, Борис Антоненко-Давидович і Григорій Кочур та багато інших. В тому відкритому листі, зокрема, говорилося:

„Вячеслава Чорновола судили тільки за те, що (він) представив у офіційні органи матеріяли, що розкривали протизаконний і юридично неграмотний характер політичних процесів на Україні... Обвинувачення не спромоглося висунути проти Чорновола нічого..., жадного свідцького показу... Такі процеси стають формою придушення інакодумців, формою придушення громадянської активності і спеціальної критики, абсолютно необхідної для здоров'я кожного суспільства...”

Після виходу з концтабору Вячеслав Чорновіл продовжує активну громадську діяльність. На шматок хліба заробляє як робітник-залізничник.

У березні 1970 року він пише памфлет на захист Івана Дзюби, пише у своєму звичному стилі — гостро і суворо документально. Вячеслав Чорновіл не зрікся своїх переконань, він залишився борцем за права людини, пристрасним і нескореним публіцистом. І саме тому нова хвиля арештів і закритих судів на Україні 1972 року захопила і Вячеслава Чорновола. Все відбувалося за розкладом КГБ. Чорновіл дістав 7 років концтаборів плюс 5 років заслання. Зараз український політв'язень Вячеслав Чорновіл перебуває у концтаборі суворого режиму ч. 17а у Мордовії.

Чміль Іван Павлович. „Список советських політв'язнів” не наводить, на жаль, жадних біографічних даних про Івана Чмеля. Немає згадки про нього і в самвидавних періодичних виданнях. Знаємо лише, що Іван Чміль український політв'язень і перебуває нині в концтаборі ч. 36 Пермської сітки каторжних таборів.

Чугай Олександр. Рік народження — 1926. В роки війни брав участь в українському національно-визвольному русі. Згідно з інформаціями, поданими у самвидавному журналі „Український вісник”, випуск IV за січень 1971 року, Олександр Чугай був заарештований 1949 року і засуджений на підставі сталінської 58-ої статті. Отримав 25 років каторги. Перші роки свого ув'язнення перебував у Тайшеті на горезвісній будові залізниці Абакан-Тайшет. Праця там коштувала життя десяткам тисяч в'язнів сталінських концтаборів. Після Тайшету український політв'язень Олександр Чугай опинився у Мордовських таборах. Двадцятип'ятирічний строк Олександра Чугая мав закінчитися минулого року, але невідомо, як склалася його доля, чи випустили його. Занотовано чимало випадків, коли в'язням 25-річникам під усякими приводами „накручували” нові, т. зв. „камерні справи” і додавали новий строк. Саме проти таких закритих камерних справ у січні 1970 року виступила група колишніх політв'язнів. Багатьом з тих, хто тоді підписав заяву протесту, невдовзі судилося самим знову стати політв'язнями — Валентиніві Морозові, Вячеславові Чорноволу, Ірині Сенік, Іванові Гелю, Оксані Попович. Заява під назвою „Знову” камерні справи”?” Появилася у самвидавній пресі. Колишні політв'язні писали: „...Ми знову стаємо свідками так званих „табірних” (чи „камерних”) судових справ, огидного породження культивської „законности”, яке прирікало раз засуджену людину, незалежно від першого терміну, до довічного ув'язнення. Із власного досвіду ми знаємо, що засудити за усну чи письмову „агітацію” в тюрмі або таборі можна практично кожного в'язня. Ми знаємо також, чого варті з огляду на законність такі таємні суди, на яких свідками виступають тюремні наглядачі й табірні донощики, або й взагалі обходяться без свідків і доказів”.

Не виключено, що український політв'язень Олександр Чугай міг стати жертвою такої „камерної справи”.

Чучнан Павло Захарович. Рік народження невідомий. Заарештований 1969 року. Його судили на підставі статті 56 українського кримінального кодексу, тобто за так звану „зраду батьківщини”. Згідно з даними самвидавного „Списку советських політв'язнів”, Павлові Чучнану дали 15 років каторжних таборів. Нинішнього місця ув'язнення українського політв'язня Павла Чучнана встановити не вдалося. Жадних відомостей про нього не містять самвидавні джерела.

Чучнан Степан. Рік народження невідомий. Заарештований як і Павло Чучнан 1969 року. Взагалі навіть всі ті неповні дані, що стосуються Степана Чучнана, до останньої цифри збігаються з даними про арешт, суд і вирок Павла Чучнана. Та ж сама 56 стаття українського кримінального кодексу, ті ж 15 років каторги. Цей збіг обставин нашоєму на думку, що це два брати, а такий строк дають за спробу залишити країну. Передбачене Загальною декларацією прав людини Об'єднаних Націй право кожного будь-коли вільно залишити свою країну і повертатися до неї в Радянському Союзі кваліфікується як „рада батьківщини” і вважається одним з найтяжчих, особливо небезпечних державних злочинів.

На жаль, ми не знаємо, в якому саме концтаборі сидить зараз український політв'язень Степан Чучнан.

Шевченко Іван. Рік народження — 1905. Засуджений 1959 року вдруге після короткочасного перебування на волі. Як повідомляв журнал Самвидаву „Український вісник” у списку IV за січень 1971 року, Іван Шевченко був багаторічним в'язнем сталінських післявоєнних таборів. Брав активну участь у всіх табірних рухах 1940-50 років. Після відбуття першого строку Івана Шевченка заарештували знову і звинуватили у так званій „антирадянській агітації та пропаганді”, а також у „зраді батьківщини”. І хоча це відбувалося уже під час хрущовської „відлиги”, Іван Шевченко отримав усі 15 каторжних років, що їх передбачало „гуманне” післясталінське законодавство. До останніх років Іван Шевченко перебував у Мордовії, його концтабірний строк мав закінчитися ще минулого року. Ми не маємо достовірних відомостей про дальшу долю українського політв'язня-повторника Івана Шевченка.

Шинкарук Трохим. Про цього українського політв'язня відомо лише, що він сидить у концтаборі особливого режиму ч. 1 у Мордовії. Жадних інших подробиць про Трохима Шинкарука встановити не вдалося.

Школьник Іцхок. Рік народження — 1937. Слюсар вінницького заводу засобів автоматизації. Заарештований на початку липня 1972 року за те, що хотів емігрувати до Ізраїлю. Спочатку Іцхока Школьника звинувачували у т. зв. „розповсюдженні наклепів”. Але невдовзі скромний вінницький слюсар в очач КГБ зненацька „виріс” до розмірів просто гіпертрофічних. Уже немає „наклепу”, є — шпiонаж на користь іноземної держави. Як звичайно, КГБ не обтяжувало себе пошуками доказів. Згідно з першою слідчою версією, Іцхок Школьник виявився не більше не менше як резидентом англійської розвідки, потім — ізраїльської. І все це виглядало як поганий анекдот аж до березня 1973 року, коли Іцхока Школьника за єдине бажання виїхати до Ізраїлю судив вінницький військовий трибунал. Не зважаючи на повну відсутність доказів, Іцхока Школьника засудили. Вирок був — 10 років концтаборів. Потім військова колегія Верховного суду зменшила строк до 7 років позбавлення волі. Про це повідомляв журнал Самвидаву „Хроніка поточних подій” ч. 33. Зараз жидівський політв'язень з України Іцхок Школьник перебуває у концтаборі ч. 35 Пермської сітки каторжних таборів.

Шумук Данило Лаврентійович. Народився на Волині 1914 року. Юнаком вступає до лав комуністичної партії Західної України. У 19-річному віці Данило Шумук потрапляє за це до польської тюрми і отримує свій перший строк — 8 років позбавлення волі. „Я був комуніст у повному розумінні цього слова, — пише Данило Шумук у своїх спогадах. — Я з надзвичайною активністю діяв у комуністичному підпіллі на Волині. Польський суд у 1935 році засудив мене... Я йшов на всі ті страждання з високо піднятою головою. Для мене тоді навіть і муки за комуністичні ідеї були солодкими”. Данило Шумук виходить з польської тюрми 1939 року після советсько-німецького розподілу Польщі. Коли почалася війна, Данило Шумук іде на фронт. Він згадує: „Як солдат Радянської армії, будучи на фронті в Житомирській та Київ-

ській областях у 1941 році, я зустрівся з нечуваними злиднями селян-колгоспників. В Чернігівській та Полтавській областях селяни оповідали мені про страхіття штучно створеного голоду 1933 року та про репресії 1937 року. Я був противником примусової колективізації та репресій... Оце все відвернуло мене від комуністичної партії Радянського Союзу”.

Шумук потрапляє з фронту до гітлерівського концтабору для військовополонених. Виходить звідти. Не бажаючи лишатися осторонь боротьби, організовує на окупованій німцями Волині партизанський загін. Пізніше цей загін входить до складу Української Повстанської Армії, яка билася і проти Гітлера і проти Сталіна, під гаслом незалежності України. В наслідок принципових розходжень з керівниками УПА, Шумук до кінця війни не бере активної участі у воєнних діях, а викладає економічну географію на військових курсах УПА. 1945 року Данило Шумук потрапляє до рук каральних загонів НКВД. Його засуджують до розстрілу, який змінюють на 20 років каторжних таборів.

І тут вічний бунтар і вічний шукач істини, Данило Шумук не заспокоюється. Коли 1953 року спалахнуло повстання в'язнів Норильських концтаборів, Данило Шумук став одним з організаторів. Вдруге його засуджують до смертної кари, але допомогла хрущовська хвиля десталінізації. 1956 року Данило Шумук завдяки амністії виходить на волю і повертається в Україну. Він починає писати спогади про пережите й передумане. 1957 року Данила Шумука знову заарештовують. Знову 58 т. зв. сталінська політична стаття (знову сталінська, хоча Сталін вже помер) за те, що Данило Шумук взяв до рук перо, щоб описати свої 15 років ув'язнення. Йому дають ще 10 років суворого режиму. У 1967 році, відбувши повний 10-річний строк, Данило Шумук виходить на волю.

Він одружується з Надією Світличною, сестрою видатного українського літературознавця й критика Івана Світличного. У Шумука народжується син Ярема. Нарешті він закінчує працю над книжкою і видає її до єдиного в ССРСР видавництва, яке не має над собою цензурної опіки. Це — Самвидав.

У січні 1972 року Україною покотилася широка хвиля нових арештів серед прогресивної інтелігенції. І Данила Шумука судили в липні того ж року на закритому засіданні Київського облсуду. Стаття обвинувачення — 62. Книга спогадів Данила Шумука була кваліфікована як „антирадянська агітація і пропаганда”. За свою літературну творчість Данило Шумук отримав максимальний строк: 10 років концтаборів плюс 5 років заслання. Мемуари Шумука під назвою „За східним обрієм” видано і закордоном.

Данило Шумук тепер перебуває в концтаборі особливого режиму ч. 1 у Мордовії. Упродовж свого останнього ув'язнення він тричі звертався до Президії Верховної Ради СРСР із заявою про відмову від советського громадянства, подаючи у своїй останній заяві, датованій 10-го грудня 1974 року, три причини чому: „по-перше, тому, що репресивні органи, всупереч Конституції СРСР і статті 19 Деклярації прав людини, за найменший прояв особистих переконань кидають людей на довгі роки до тюрем і таборів; по-друге, тому що я ніколи не зможу примиритися із свавільною інтерпретацією репресивними органами проявів інакшесудумання, як навмисного підризу і послаблення „радянського ладу”; по-третьє, позбавлений свободи і батьківщини (України), я не потребую громадянства, бо без волі і батьківщини воно мені непотрібне. Я не бажаю далі навіть формально вважатися громадянином СРСР і нести моральну відповідальність за всі кричущі беззаконня... Звільніть мене від цього „почесного звання” громадянина Радянського Союзу”.

Шухевич - Березинський Юрій Романович. Рік народження — 1933. Юрій Шухевич — син генерала Тараса Чупринки — Романа Шухевича. В роки війни Роман Шухевич був головою українського національно-визвольного руху і гол. командиром Української Повстанської Армії, гаслом боротьби якої було: „Проти Гітлера і проти Сталіна, за незалежну Україну”. 1947 року Юрій Шухевич, тоді 14-річний підліток, був заарештований органами МГБ. Єдиною „првиною”, єдиним „злочином” Юрія Шухевича було те, що він був дитиною генерала Української Повстанської Армії. Підлітка не судили, все було оформлено значно простіше. Йому, як тоді казали, „сунули червінець” за постановою ОСО, тобто дали 10 років концтаборів рішенням „особливої наради”. Хлопчиків ще „поталанило”, бо згідно зі сталінським карним ко-

дексом, навіть і дітей можна було судити за всією суворістю советських законів, включно зі смертною карою. За півтора року до закінчення строку, на хвилі десталінізації Юрія Шухевича звільняють, бо не лише рішення, але й саме існування ОСО було визнане незаконним. Але генеральний прокурор Руденко без будь-яких підстав опротестував звільнення. Шухевич потрапляє до Владімірської в'язниці досиджувати півтора року. Останній день 10-річного строку Юрія Шухевича став першим днем його нової „десятки”.

У листі до голови президії Верховної ради УССР, в заяві, яка потім потрапила до Самвидаву, Юрій Шухевич писав:

„21-го серпня 1958 року, в день, коли я повинен був звільнитися (...) після десятирічного ув'язнення, — цього дня мені вручили в тюрмі новий ордер на арешт, мотивований абсолютно фальшивим звинуваченням в антирадянській агітації серед ув'язнених Владімірської тюрми. Звинувачення ґрунтувалося на брехливих свідченнях двох агентів КГБ... Мене було звинувачено... (таксж) в тому, що я цікавився подробицями смерті мого батька Романа Шухевича...”.

Від Юрія Шухевича вимагали письмово засудити діяльність його батька, засудити у принципі будь-який прояв національної діяльності. Політв'язень Юрій Шухевич відмовився. Як наслідок — ще 10 років каторги. Але страждання не зламали Юрія Шухевича. У першому випуску самвидавного журналу „Хроніка поточних подій” за квітень 1968 року було опубліковано повідомлення про групову голодівку протесту політв'язнів мордовського концтабору ч. 17а. Голодівка тривала 10 днів, адміністрація табору була змушена виконати частину вимог політв'язнів. У числі голодуючих був і Юрій Шухевич.

У серпні 1968 року, відбувши 20 років з усіх 35-ти років його життя за ґратами й колючим дротом, Юрій Шухевич виходить на волю. Воля в цьому випадку — поняття відносне, фактично це заслання, бо колишній політв'язень позбавлений права жити на батьківщині, на Україні. Юрій Шухевич оселяється в місті Нальчик на Північному Кавказі. Одружується, працює електромонтером. 1970 року у нього народжується син Роман, ще через два роки — дочка Ірина. Але вістки про переслідування на Україні долинули і до Нальчика. 1970 року Юрій Шухевич ставить свій підпис під колективним листом на захист Валентина Мороза, повторно заарештованого в Івано-Франківську. В листі, зокрема, говорилося, що в СРСР „не повинно бути політичних в'язнів серед громадян, оскільки свобода слова гарантована Конституцією УССР і СССР”.

Юрій Шухевич пише книгу спогадів про своє 20-річне ув'язнення. Вона ще не закінчена, навіть у Самвидаві ходять лише чутки про неї... Але й цього виявилось досить для КГБ. У той самий час, коли в Україні проходили масові арешти серед представників вільнодумної інтелігенції, кагебісти арештовують Юрія Шухевича в Нальчику. Це сталося у березні 1972 року, про що негайно повідомив самвидавний журнал „Хроніка поточних подій”.

За написання спогадів про пережите за двадцять років каторги, Юрія Шухевича оголосили особливо небезпечним державним злочинцем. Вирок — 5 років тюрми, плюс 5 років концтаборів особливого режиму, плюс 5 років заслання. Юрій Шухевич знову повернувся до Владімірської тюрми, де перебуває й нині.

Юрків Володимир. Народився в Тернополі — 1928 року. Під час війни брав участь в українському національно-визвольному русі. Заарештований 1947 року і засуджений до 25 років каторги на підставі статті 58 сталінського кримінального кодексу. Потім, 1952 року, Володимира Юркова засуджують до смертної кари, яку замінили тими ж 25-ма роками. Разом з уже відсидженими п'ятьма, Володимир Юрків був приречений на 30 років каторжних таборів. Цей нелюдський вирок має закінчитися 1977 року. Нині Володимир Юрків перебуває у Мордовії, в концтаборі суворого режиму ч. 17а.

Янкевич Степан. Рік народження — 1922. Учасник національно-визвольного руху на Україні в роки війни. Заарештований у Львові 1954 року. Засуджений на підставі статті 58-ої, політичної. Як і більшість українських

підпільників тієї пори, Степан Янкевич отримав 25 років концентраційних таборів. Нині він перебуває у концтаборі суворого режиму ч. 3 у Мордовії.

Глузман Семен Фішелевич. Народився в Києві 1946 року в сім'ї професора медицини, Батько і мати Семена Глузмана — учасники громадянської війни, ветерани вітчизняної війни, лікарі, — нині — сімдесятирічні пенсіонери. Семен Глузман з відзнакою закінчив Київський медичний інститут, отримавши диплом лікаря-психіатра. Протягом двох років працює як лікар-психіатр у поліклініках та лікарнях Житомира і Коростеня. Семенові Глузману не давали змоги влаштуватися на роботу в Києві, щоб підтримувати старих батьків. Причиною був неприхований офіційний антисемітизм. Глузманові запропонували посаду психіатра у Дніпропетровській спецпсихолікарні. Знаючи, що значить працювати в медичній тюрмі, та ще й за всіма свідченнями найжорстокіший за режимом, молодий лікар відмовляється. Після багатьох спроб Семен Глузман наприкінці 1971 року влаштовується психіатром на станції „Швидкої допомоги” в Києві.

В часи, коли психіатрія стала зряддям в руках КГБ, засобом придушення вільної думки, молодий психіатр Семен Глузман не міг холодно спостерігати, стоячи осторонь. Він пише ґрунтовну наукову працю, яку пізніше сам оцінить як свою кандидатську дисертацію. Це була „Заочна психіатрична експертиза Петра Григоренка”, генерала-інакодумця, якого запроторили до спецпсихолікарні за виступи проти відродження сталінізму в СРСР.

Свою працю, яка потрапила до Самвидаву, талановитий лікар довів, що Петро Григоренко не має ніяких психічних вад, і єдиною причиною його примусового злчинного „лікування” була чесність поглядів і висловлювань. „Заочна експертиза Петра Григоренка” стала приводом до арешту Семена Глузмана. Його заарештували на весні 1972 року в Києві. В той час на Україні органи КГБ проводили велику чистку серед вільнодумачої української інтелігенції, і якщо не розмахом, то методами ця „операція” нагадувала страшні сталінські чистки попередніх років.

Суд над лікарем-психіатром Семеном Глузманом відбувся у жовтні 1972 року. Це був закритий політичний процес. Семен Глузман був звинувачений у читанні і розповсюдженні творів Самвидаву, що вважається „антирадянською агітацією та пропагандою”. Жадних доказів не було. Суд використовував заздалегідь підготовлених свідків обвинувачення. На підставі статті 62-ої українського кримінального кодексу молодий лікар отримав 7 років концтаборів суворого режиму плюс 3 роки заслання. Здається чи не вперше в історії медицини і юриспруденції лікаря засудили за об'єктивне медичне дослідження, чим була „Заочна експертиза Петра Григоренка”. Семен Глузман на суді не каявся, про пом'якшення вироку не просив і винним себе не визнавав. Молодий лікар перед лицем войовничого беззаконня поведив себе з високою гідністю справжнього борця за право і закон. Вирок Семенові Глузманові міг би бути значно пом'якшений. Про це він сам розповів у відкритому листі до батьків, написаному в Пермському концтаборі:

„Ще до закриття слідчої справи я знав строк. Його назвав мені начальник слідчого відділу підполковник Боровін. . . Тоді в нас мав місце і такий діалог: „Боровін: — „У вас ще лишається час. Зречіться, подайте відомості, що нас цікавлять, і не дістанете десять років”. Я: - „Невже ви думаєте, що з самого факту арешту і слідства міняються переконання?”

Семен Глузман не зрікся свої переконань і в концентраційному таборі. Йому, як лікареві, пропонують посаду фельдшера в зоні. Глузман відмовляється, розуміючи, що на такому „тепльському місці” доведеться поступатися власною совістю і принципами, виписувати хворих в'язнів на роботу. І психіатр стає коচেгаром. У відкритому листі до батьків Семен Глузман пише:

„Щоденно і щогодинно в мені вбивають особистість і людську істоту. Собака, що стереже мене за огорожею, дістає калорійне, якісніше харчування, його не нагодуєш гнилою капустаю і смердючою рибою. Нині я одягнений у тонку бавовняну куртку горезвісного сталінського крою з биркою на грудях; я догола обстрижений, завжди голодний, замерзаю на цементі штрафних камер... Я — раб, кожен садист має право і владу змусити мене до першої-ліпшої принизливої праці, я — засуджений Глузман С. Ф. Особливо небезпечний державний злочинець... А чи знаєте ви, що крок убік чи зупинка під час нашого етапування вважається втечею (і це мій власний досвід), що при п'ятдесяти градусах морозу вночі мене клали на сніг „на всякий випадок“, а наді мною рвалася на повідку собака-вівчарка. Усе це — мої цінності. І нема їм рівних. Тому не буде і компромісу...”

Компромісу немає — молодий київський лікар-психіатр Семен Глузман продовжує боротьбу за права людини, за права політичного в'язня. Влітку минулого року в 35-му Пермському концтаборі на знак протесту проти жорстокостей адміністрації спалахнула масова місячна голодівка політв'язнів. Серед її учасників був і Семен Глузман. Разом із земляками-киянами: літератором Іваном Світличним та кандидатом наук Зиновієм Антоном, Семен Глузман голодував довше за всіх — три місяці. Лікарський талант Семена Глузмана знайшов застосування і в таборі: у співавторстві з російським політв'язнем, літератором Володимиром Буковським він складає „Посібник з психіатрії для інакодумців“. Ця праця була присвячена жертві злочинного використання психіатрії, в'язневі Дніпропетровської спецпсихолікарні Леонідові Плющеві. Звертаючись до батьків у відкритому листі, що оминув цензуру, Семен Глузман говорить:

„Я не можу „переоцінювати“ свого переконання лікаря-психіатра і близького друга в абсолютному психічному здоров'ї Леоніда Плюща. Ви знаєте, що у вересні 1973 року до мене приїздив співробітник центрального КГБ Дягас Георгій Трохимович. ...Потайки мене вивезли до будинку побачень ІТК-36, де протягом трьох днів, без свідків (я) зазнавав обробки. Домовлення не відбулося, я відмовився. А з усього було видно, дуже хотілося комусь моєї допомоги: а що, як Глузман погодиться спростувати „вигадки“ Заходу про приміщення здорових людей у совєтські психолікарні“, і ціну пропонували чималу. Невже Ви схвалили б таке зречення? Ви — свідомі і чесні люди, лікарі? Ні, не схвалили б. Бо ж саме тоді я став би злочинцем типу Ельзи Кох і Данила Лунца. Я не настільки сильний, щоб переступити власне сумління. І не настільки слабкий. Тут, у концтаборі, я живу повноцінним духовним життям. Шасливий, не зважаючи на все те, що доводиться витримувати. І хай оголошення голодівки — єдина можливість висловити свою гідність перед усією гидотою, що оточує мене і моїх товаришів... І хай відмова від будови табірної тюрми одна з небагатьох можливостей довести моральність своїх переконань і громадянської позиції“.

Така життєва і громадянська позиція Семена Глузмана, позиція незламного борця за справедливість, позиція гуманіста і політичного в'язня. Семен Глузман дав справжню лекцію гідності старшому поколінню. У листі батькам він пише:

„Вам важко зрозуміти таке. Ваше покоління контужене 37-им роком і наступними роками. Страх, страх, страх... Якийсь трансцендентний страх, кафкіанський. І хіба не щастя, що я вільний від нього, що сумління моє чисте? Хіба цього мало?“

Каторжний строк київського лікаря-психіатра Семена Глузмана має закінчитися 12-го травня 1979-го року, в сьому річницю його арешту.

написав др. Мирон Іваницький

I. КУРАСАО

„Бон біні!“ — вітайте!

Такими словами — мовою папіяменто — вітає вас урядовець на левовищі в Курасао. Курасао — це острів сонця, окружений блакитним морем зі струнками пальмами, що ростуть над водою. Мешканці Курасао чваняться перед туристами, що у них є 365 соняшних днів у році, а температура вагається цілий рік між 80°-90° Фаренгайта вдень, а 70°-80° Фаренгайта вночі. Приємний вітрець віє з Караїбського моря і холодить спеку. Цей чудовий острів ніколи не зазнав землетрусів, як рівнож лежить поза межею гураганів. Дощі падають дуже рідко і то тільки зимовою порою, не довше як півгодини денно.

Це острів парадоксів. Не зважаючи на те, що тут немає мінералів (крім малої кількості фосфатів, що їх експлуатує англійська фірма штучних добрив), і хоч земля є така суха, що

майже нічого не родить (деяку кількість ярини вирощують португальські поселенці при допомозі артезіанських криниць), життєва стопа є тут найвищою серед караїбських островів. Злочинність майже не існує. Причина добробуту лежить в нафті, яку спроваджують з недалекої Венесуелі. Після Першої світової війни голляндці, які до 1956 року володіли Курасао як своєю колонією, збудували величезні рафінерії і тим самим принесли добробут. До того часу Курасао було відоме тільки лікером цієї самої назви, що його виробляють тут з лущипинки гіркої помаранчі.

Населення цього острова виносить 150.000 на території коло 180 кв. миль. Цікавий той факт, що на цілу західну півкулю тільки тут витворилася в колоніяльних часах нова мова — папіяменто, що постала зі змішання португальської, голляндської, еспанської, американсько-індійської та африканських мов.

Тією мовою друкуються вже газети, книжки, грають у театрі, радіо і телевізії. Чимала кількість новел, оповідань, поезій написана тією мовою, а їхні поети перекладаються на чужі мови. Також чужі письменники (між ними Шекспір, Мольєр та інші) перекладені на мову папіяменто. Мешканці із-за цього дуже горді, мовляв, вони єдина правдива нація в західній гемісфері, бо мають свою власну мову, в той час, як північні американці, аргентинці чи бразилійці послуговуються мовами матірних європейських країн, тобто англійською, еспанською та португальською. Цією мовою говорять також мешканці на сусідніх островах — Аруба та Бонер, — які разом із Курасао, що є найбільшим з-поміж них, творять федерацію Антилів, яка сподівається самостійності в 1978 році. В короткому часі папіяменто заступить голландську мову в урядах та школі.

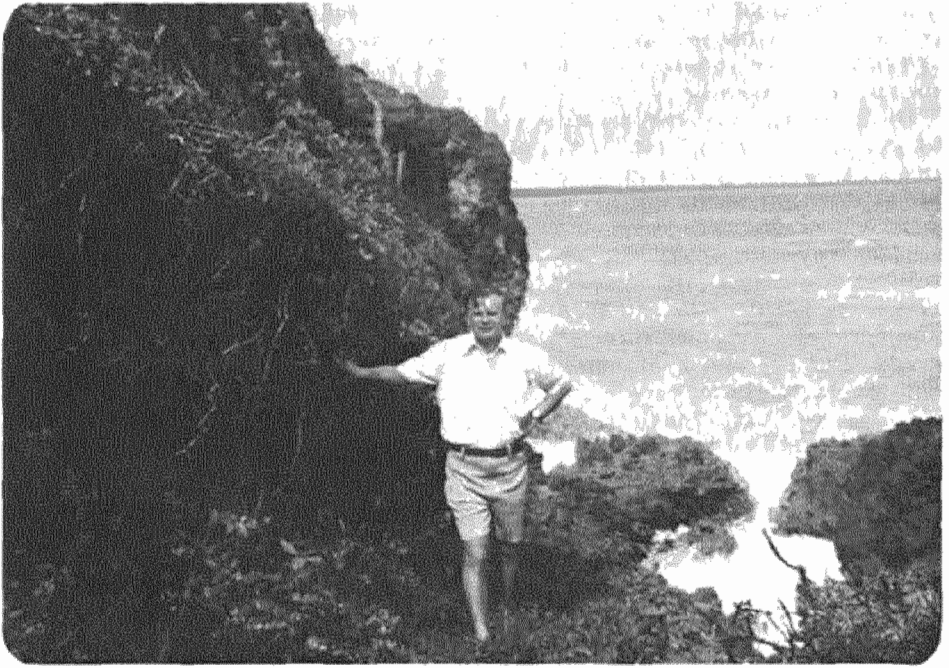
З 1956 року Антилі, Сурінам (бувша голландська Гваяна в Південній Америці) та Голляндія творять тричленну королівську федерацію. В листопаді цього року Сурінам стане цілком незалежною державою, В Сурінамі є в стадії творення друга нова мова, що постала зі змішання англійської, голландської, португальської, французької та інших мов, та якою друкуються вже книжки і газети.

Для антрополога ця країна дуже цікава, бо як їхня мова, так і раса мешканців Антилів є дуже різноманітні. На Курасао переважають африканці, хоч чистокровних не більше як третина. Більшість населення виказує меншу чи більшу домішку білої крові від колишніх плянаторів та піратів. Декотрі зовсім білі з легко кучерявим волоссям, а інші, хоч і чорні, мають чисто європейські риси. На сусідньому острові Арубі індіани з племені Аравак із сильною домішкою еспанської крові з тих часів, коли ці острови належали до Іспанії, поки їх перебрала Голляндія. Є тут також деяка кількість португальсь-

ких та китайських поселенців, менше арабів і пара тисяч жидів-сафардійців, які поселилися тут у XVII столітті, втікаючи від переслідувань у Португалії та Іспанії. Вони принесли сюди португальську мову та збудували першу божницю у західній гемісфері. Ця божниця дуже гарна і вживається ще й сьогодні. Ці жиди тепер дуже багаті, займаються торгівлею, переважно біжутерією.

Не треба забувати, що Курасао — це вільний порт, і тут можна купити по дуже низькій ціні всякі вироби з цілого світу, як французькі парфуми, швейцарські годинники, японські фотоапарати і т. п. Є тут також наші східноєвропейські жиди (ашкенази), які говорять мовою „їдїш“, але вони тримаються окремо від еспансько-португальських жидів (сафардів) та користаються іншою божницею ашкеназькою.

Столиця острова Курасао — це чарівне місто Вілемстад, що є теж столицею цілої федерації Антилів. Більшість населення острова Курасао живе у столиці та її передмістях, працюючи переважно для „Шел Ойл Компані“ Вілемстад виглядає, як місто, вийняте із казки Ганса Христіяна Андерсена. Найбільший у світі понтоновий міст Пунда і Отра Бонда відчиняється 30 разів денно, пропускаючи кораблі до порту. Саме місто збудоване в голляндському колоніальному стилі XVII і XVIII століть. Вулички вузьенькі, будинки помальовані на жовто, біло і кремово і т. п. з бальконами та колонадами. Незвичайно чисто. В городах пальми та різнокольорові тропічні квіти та дерева. Горді королівські та кокосові пальми ростуть вздовж вулиць та у скверах. Старі форти вчасно відреставровані та замінені на ресторани. Старі гармати на валах залишено, що нагадує давні колоніальні війни та напади піратів. Головна вулиця Бредестрат гарно відреставрована у старому стилі, але всередині будинки модернізовані, з центральним охолодженням. Багато вуличок замкнено

Острів Тобаго. Автор при вхіді до пещери Робінзона Крузо.

Красвид острова Тринідад. Плянтації бананів і какао.

для автомобільного руху. Вони переповнені туристами, що ходять від крамниці до крамниці, які заповнені товарами з цілого світу.

Цілий острів Кюрасао є завдовжки 34 милі, а 2-7 завширшки. Пляжі розташовані за містом, але не є такі гарні ані численні, як на сусідньому острові Аруба. Кращий острова дикий, напівпустелький. Грунт — з коралового каміння, порослий кущами, кактусами та акацією. Всюди багато напівдиких кіз, які пасуться листям кущів. Десь-не-десь видно ферму, на якій вирощується ярина. Біля неї — вітряк, що pompує воду з артезіанського колодязя. Довідаюся від мого провідника - мурина, що цими фермами управляють португальські та китайські поселенці. На питання, чому місцеві чорні не займаються рільництвом, він мені відповів, що вони є залізниці.

Притаманною прикметою кращиву Кюрасао, як також Аруби, є дерева „діві - діві”, що ростуть похило на 45 до 80 ступенів у південнозахідному напрямі, а це тому, що в тому напрямі віють вітри-монсуни (як у нас кажуть: „туди — куди вітер віє”). Північний берег острова є скелистий і має багато печер, де на стінах є малюнки передісторичних індіан. Ці печери вижолобило море, що його хвилі раз-у-раз вдаряють у скелю та з кожним припливом вдираються зі шумом і піною в глибину печер.

На острові живе приблизно 20.000 голляндців, але більшість з них, мабуть, виде, коли ця країна проголосить самостійність. У розмові з одним голляндським бизнесменом він сказав, що голляндці будуть раді, як Антілі усамостійняться, бо тоді вони будуть платити менші податки, а також ці кольорові люди не будуть мати можливості легко переїжджати до Голляндії та жити там на безробітті. (Зовсім аналогічна справа, як між ЗСА і Порто-Ріко). Цей добродій подорожував по всьому світі і був між іншим у Києві. Він здивувався, коли почув від мене, що ми, українці, ма-

ємо власну історію та мову, хоч, перебуваючи там, сам завважив різницю між характером українців та росіян. Йому подобався Київ, тоді як Москва здавалася йому монотонною.

Концерти в Кюрасао

Двічі в тиждні на головній площі столиці Кюрасао Вілемстаду відбувається фолкльорний концерт вечірньою порою, коли пріємний вітер віє від океану, а ціле небо усіяне зірками. Цілий зоряний фірмамент у тропіках видається дуже низьким. Музиканти і танцюристи, одягнені як за колоніальних часів: мужчини у білих полотняних штанах та сорочках, взуті в сандалі, а на головах капелюхи зі широкими крисами на подобу мекіканського сомбреро. Жінки одягнені в кольорові сукні з хустинками на голові. Музичні інструменти переважно екзотичні, як марока, довгі бубни та гітари. Пісні співають в папіяменто. Ритм африканський, але мелодії схожі на еспанські. Заповідач оголошує трьома мовами: папіяменто, англійською та еспанською. Голляндську мову, що ще покищо є урядовою, ігноровано.

І так прийшлося мені попрощатися з островом Кюрасао. Літак піднявся щораз вище, залишаючи на обрії соняшний острів, голублений синіми хвилями океану, зі золотими пляжами, гордими пальмами, що пнялися до синього неба. Мєви літали над водою, жалісно поскиглюючи, начебто жалкували за нами: „Айю” (прощайте).

II. ТРІНІДАД

Трінідад — острів св. Тройці, так назвав його Колумб, що відкрив його під час своєї третьої подорожі до Америки. Довший час цей острів еспанці не колонізували, бо він був у тому часі заселений жорстоким індіанським племенем людодів - карібів. Вони прийшли з Південної Америки, недовго перед її відкриттям білими,

та провадили нищівну боротьбу із за- мешкальми на середньоамерикансь- ких островах спокійними індіанцями- араваками.

В часі відкриття Америки білими, каріби завоювали майже цілий Трі- нідад, як також всі острови Малих Антилів, включно з Порто-Ріко, та загрожували Кубі. Вони вбивали мужчин-араваків та з'їдали їх, а їх- ніх жінок брали собі за дружин. То- му плем'я Карібів говорило двома мовами: жінки і діти — мовою ара- вакською, а мужчини — карібською. Дуже пізно вдалося еспанцям завою- вати Трінідад. Більшість індіан скоро вимерла, бо була невідпорна на єв- ропейські недуги, а решта засимільо- валася муринами, яких білі спрова- дили до праць, як невільників з Аф- рики. Сьогодні ще лише кілька де- сятків чистокровних карібів живе на острові, де мають свого кацика-коро- ля, чи точніше — королеву. Вони, однак, говорять тільки по-англійсь- ки та є римо-католиками.

Англія завоювала Трінідад у 1795 році і володіла ним аж до 1962 року, коли Трінідад та сусідній острів То- баго проголосили самостійність під назвою Трінідад - Тобаго. Англійці розбудували великі плянтації цукро- вої тростини, кокосових пальм, кави, ананасів та какао, але коли знесено невільництво, тоді мурина покинули плянтації та перенеслися до міст, створюючи пролетаріат. Щоб ряту- вати економіку, Англія спровадила велике число робітників з Індії та менше — з Китаю і Португалії. Сьо- годні індуси становлять поверх 33 відсотки всього населення і багато з них добре розбагатіло. Більшість з-поміж них відкупила землю від плянтаторів та вирощує на своїх по- лях цукрову тростину, риж і т. п. Ри- жові поля оброблялись завезеними з Індії буйволами. Багато з індусів ма- ють свої крамниці, а деякі з них ста- ли вже мільйонерами. Хоч перші при- булі з Індії робітники були анальфа- бетами, більшість їхніх нащадків по- закінчувала коледжі завдяки тяжкій

праці батьків. Це викликає ненависть чорних, які називають індусів скупар- ями. Два роки тому чорні створили організацію „Чорна сила“, яка роз- почала розрухи, щоб знищити інду- сів. Уряд Трінідаду, що складається переважно з чорних, побачив в тому економічну загрозу та здушив ті за- ворухення.

Держава Трінідад — Тобаго зай- має поверхню біля 2.000 кв. миль та має 1 мільйон населення (з цього 40 відс. чорних, 15 відс. мулятів, 33 відс. індусів). Майже половина на- селення — це католики, більшість ін- дусів є релігії „гінду“, 60.000 му- сультман, деяке число християн. Май- же в кожному селі є мошея або гін- дуська святиня, деколи — церква. . .

Культурних та товариських зв'яз- ків між індусами та муринами немає. Обидві групи живуть своїм окремим життям. Тим більше майже немає мішаних подруж. Це, мабуть, тому, що в індусів подружжя та родина — це свята річ. Розводів немає. Діти дуже поважають своїх батьків, які працюють дуже тяжко, щоб створи- ти краще завтра для своїх дітей. Їх- ньою мрією є, щоб кожна дитина діс- тала вищу освіту. Зате у чорних у Трінідаді, подібно, зрештою, як на ін- ших Караїбських островах, подруж- ні зв'язки є дуже нетривкі. Лише не- велике число з-поміж населення бе- ре шлюб. Натомість більшість живе „на віру“, а часто навіть не живуть в одному мешканні. Тут панує уст- рій матріархальний. Мати переваж- но сама виховує дітей, які часто є від різних батьків.

Столиця краю — Порт оф Спейн — має 150.000 населення, з яких 80 відс. чорних. Місто архітектурно неціка- ве. Деякі будівлі, збудовані у вікто- ріанському стилі (наприклад, бу- динок парламенту), досить гарні. Де- яка кількість модерних будівель, але багато „сламс“. У місті кілька му- сультманських мошей та гіндуських святинь, збудованих в індусько-персь- кому стилі. Відвідуючи одну із індусь- ких святинь, ми мусіли скидати взут-

тя. На долівці -- дорогі килими, а поплід стінами статуї бога Вішну в різних інкарнаціях.

Острів досить багатий. Крім тропічних рільничих продуктів, він має поклади нафти на півдні острова, та на дні моря вздовж західнього берега. На півдні острова (на південь від міста Сан Фернандо) є також відоме асфальтове озеро, якого немає, мабуть, дна. Його вже експлуатують десятиліття, а асфальт все і все, замість вичерпуватися, прибуває.

Красвид острова чудовий. Під цю пору, що є дощовою та триває від травня до грудня, острів є неймовірно зелений. Дощ падає десять разів денно та холодить спеку. Злива 10-15 хвилин, а відтак знову сміється сонце. Східня і північна частина острова мають чудові пляжі, а вздовж них тягнуться милями плянтації кокосових пальм. Між пальмами пасуться індуські горбаті корови-зебу. Цілий простір робить враження якогось колосального тропічного парку — прямо рай на землі.

На півночі острова гори, зарослі пралісом, з мавпами, папугами та всякими іншими птахами і звірятами. Тепер — це заповідник. Центр острова горбкуватий, зайнятий переважно під управу кави та какао. Маленькі села заселені здебільшого індусами. Хатки чепуренькі, для кращої вентиляції збудовані на стовпах, деякі покриті стріхою з пальмового листа. При дорозі часто лавочки з тропічальними овочами, що їх продають індуські жінки або діти. На полі видно чоловіків, які орють наводнені грядки та садять риж.

Чудовий красвид, чисте повітря, насичене запахами квітів, та кришталево чисті води творять справжню ідилію та мимохіть викликають бажання ще раз колись повернутись у ці сторони.

III. ТОБАГО --- ОСТРІВ РОБІНЗОНА КРУЗО

Острів Тобаго, що політично належить до Тринідаду, лежить 50 миль

на північ від нього. Тобаго має всього 116 кв. миль (26 миль завдовжки і 6-7 миль завширшки) з населенням 40.000, переважно чорним. Тутешні мурина дуже чорні з типовим негроїдним обличчям. Дуже мало мулятив і тільки дві родини чистокровних індіан-карібів. Більшість білих плянаторів покинула острів.

Середина острова гірська, поросла джунглями. Лише у долинах гір де-не-де муринські села переважно з убогими хатками і клаптиками городів біля хат. Колишні плянтації цукрової тростини поросли хащами. Тубільці не люблять працювати на ріллі і вдовольняються малими присадибними городчиками, які задоволюють тільки їхні найконечніші потреби. Вздовж берегів — розкішні пляжі з невідкличними кокосовими пальмами. Тут же, недалеко від столиці острова Скарборо, знаходиться печера, де мав жити моряк Олександр Сілкірк, що його Даніель Дефо увіковічнив у книжці „Робінзон Крузо”.

Щоправда, мешканці островів Хуан Фернандез, що лежать на Пацифіку і належать до Чіле, твердять, що на одному із їхніх островів жив моряк Сілкірк, але це малоправдоподібне, бо ці острови до часу їхньої європейської колонізації були незаселеними, як також були задалеко від американського континенту, чи островів Полінезії, щоб їх відвідували люди, як про це пишеться в книжці. Врятування індіянця П'ятниці Робінзоном могло статися тоді, коли Каріби і Авараки боролися між собою за острів Тринідад.

До печери Робінзона Крузо треба йти довгий час через гущавину, а потім спинатися по скелі над берегом моря. Сама печера — величини великої кімнати. В одному кінці печери є отвір догори, начебо для диму із ватри, а з другого боку — отвір, гейби вікно. В одному куті скеля творить підвищення, немов на ліжку. Щоб дістатися до печери, треба знайти собі провідника, а таких небагато,

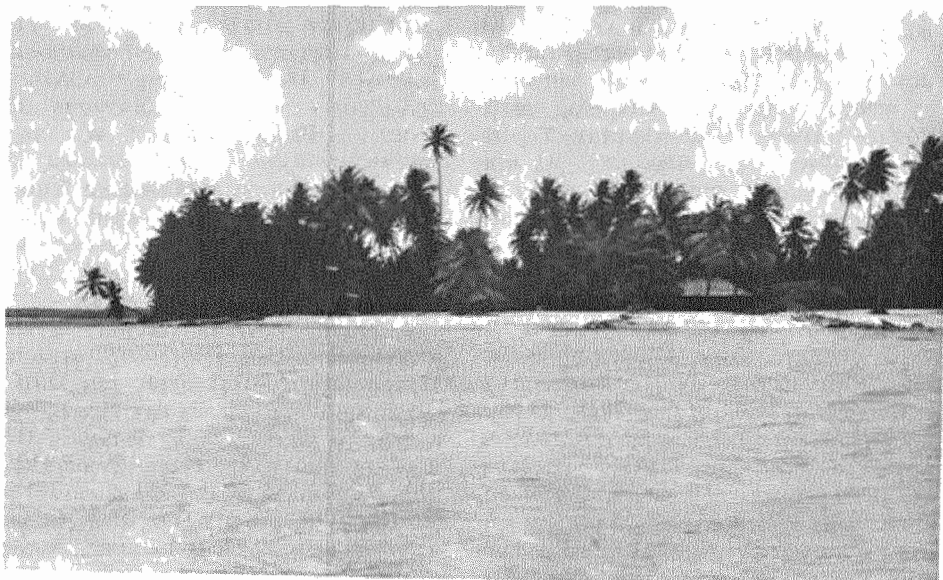
бо мало є туристів, які мають охоту дряпатися по скелі.

Найбільша атракція острова — це коральовий риф, що лежить кілька миль від острова. До нього ідегся човном зі скляним дном, кріз яке видно кораль, губки та різнокольорові риби. В одному місці море є дуже плитке, дещо вище пояса, і там туристи сходять з човна та з допомогою апаратів до нуркування подивляють підводний світ.

Історія острова Тобаго дуже цікава. Сама назва Тобаго в мові Карібів значить тютюн, якого було багато на острові. (З цього англійська назва tobacco). За цей острів билися еспанці, англійці, французи та голляндці. Тобаго на протязі 200 літ переходив 31 раз з рук до рук. На початку XVIII століття острів дістався під владу Курляндії (сьогоднішня Західня Латвія), пануючою верствою якої були німецькі колоністи. Це вони збудували столицю над затокою, що ще і сьогодні називається Курляндською. Тільки курляндським та англійським купцям, як також

купцям Данцігу (Гданська), вільно було торгувати з островом. Пізніше курляндців прогнали карібські індіани-людоїди, які також за короткий час втратили цей острів на користь араваків. Опісля повернулися курляндці, але при кінці XVIII століття заволоділи островом англійці, приєднавши його до Трнідаду, та спровадили з Африки більше муринів до праці на плантаціях.

Ніч тут западає о 7-й год вечора. Нагло на фірмаменті засвічуються тисячі зір, які, як всюди в тропіках, видаються дуже низько і світять багато ясніше, ніж в інших частинах нашої планети. Місяць мрійливо ховається за пальми, а хвилі безупинно б'ють об берег, співаючи свою віковічну пісню. Нараз, як на наказ, чути з усіх усюдів неначе спів-свиса птахів. Ми, одначе, довідуємося, що це концерт малих зелених жаб, які живуть на деревах, і своїм свистом-співом вітають приємний холодний вечір, що прийшов на зміну денній спеці.

Острів Тобаго, на якому мав жити Олександр Сілкірк — Робінзон Крузо.

Мустафа був здібним князем, був улюбленцем народу та армії. Одночасно він знав, що Роксоляна є його смертельним ворогом. Аби дискредитувати його перед султаном та народом, Роксоляна зфабрикувала листа, писаного нібито рукою Мустафи до перського шаха, щоб той подав йому допомогу з метою усунути з трону його батька Сулеймана. Але лист був нібито перехоплений і дістався до рук султана, який на диво всіх повірив у правдивість змісту того зфабрикованого листа. Розпочалася битва (1553 р.) між батьком і сином, непотрібна битва не на життя, а на смерть. Битва фактично Роксоляни, яка знала, що коли виграє Мустафа, тоді настане кінець і їй, і її чотирьом синам. Але і на цей раз вона виграла. Подібно до Ібрагіма, Мустафа також був задушений, але не під час сну, а серед білого дня за кількома наметами, коли неозброєний він був пішов до батька на переговори. Оповідають, що батько плакав кривавими слізьми, що наказав забити сина, але закон є законом: вчинок Мустафи був вчинком зрадника і тому зрадник мав бути відповідно покараний. Дивувалися, як Сулейман, якого крім „Чудесний” звали ще „єдиним і незамінним”, міг стати жертвою такого страшного обману?

І Роксоляна знову тріумфувала. Хоч не в повній мірі, але її мрія здійснилася: її третій син Селім, який був прозваний в історії Селімом-П'яницею, дістався на султанський трон 1566 року, на якому він просидів вісім років. Роксоляна знала, що Селім ніколи не заб'є своїх братів, як також знала про те, що він пив багато алкоголю то, щоб не думати про свою власну смерть. Щодо її першого сина Магомета, то він помер „натуральною смертю”, другий син — Ціганжір, хоч і мав „ніжне серце та блискучий розум”, проте був калікою та епілептиком, і, на решті, четвертий син Байазит, був людиною „твердою та жорстокою” характеру.

Розпрощавшись з цим світом 1558 року, Роксоляна, на її щастя, вже не була свідком ворожнечі між її синами Селімом та Байазитом. Щоб уникнути смерті з братової руки, Байазит змушений був тікати до Персії під опіку та захист перського шаха.

І ось ми в Істамбулі, біля славної мечеті Сулейманія, названої в пошану султана Сулеймана — чоловіка (хоч і не шлюбного, бо тоді, здається, в Туреччині ще не знали шлюбів) Роксоляни, в яку той султан був так безмежно закоханий. Тут в одному з кутів подвір'я мечеті стоїть висока, вимурована з чорного каміння, альтана, в якій спочивають тлінні останки Роксоляни — рогагинської попівни, яка викарбувала в історії Туреччини такий глибокий і незабутній слід. Поруч стоїть домовина султана Сулеймана. Двері до альтанки замкнені міцними замками і тому лише крізь вікна можна оглядати покриті густим порохом накриття домовини. На жаль, жадних написів не було видно, і ми тільки завдяки туристичній провідниці та сторожам мечеті змогли довідатися про цю одну з найцікавіших та найважливіших (принаймні, з погляду українців) будову в Істамбулі.

Варто зазначити, що Роксоляна й досі є досить популярною в Туреччині. Незалежно від того, з якого боку оцінюють її турки, на багатьох картках чи брошурах з описами Істамбулу видно її кольорові портрети, майже кожен турок, не виключаючи також молодих турчанят, знають щось про Роксоляну. Як пише Дурukan, „то правда, що її панування було криваве. Але, якщо врахувати, що вона все те робила здебільшого для добра своїх дітей, то може ми знайдемо в своїх серцях щось таке, що виправдає її за ті вчинки”.

Чи вона щось зробила доброго для „української справи” — зокрема, щодо визволення козаків з турецької неволі — на це питання можуть дати достовірну відповідь хіба тільки історики.

Англійська Королева Єлисавета II-нащадок Князя Володимиря

1. ВСТУП

Королева Англії Єлисавета II належить до 30-го покоління великого київського князя Володимира Мономаха.

Таке ствердили англійські генеалоги й історики та за відомом королеви проголосили в 164-му томі „багряно-золотої книги” Дебретта¹, що є авторитетним джерелом інформацій про роди англійських королів. За Дебреттом цю вістку повторили міжнародні пресові агенції і часописи²), в тому й українські³). Тому, що повідомлення було дуже ляконічне, хочемо його тут доповнити. Робимо це ще й тому, що у нас покутує неоправдане переконання, неначе наше минуле таке вбоге, що його не можна порівнювати з минулим інших народів, в тому й англійського. Тим часом факти говорять зовсім що інше.

Якщо ідеться про Англію, то вже самі початки нашої історії збігаються з початками англійської.

Коли на початку V століття по Хр. з Британії відійшли окупаційні римські легіони, край бритійців завоювали англосакси, племена германського походження, які прийшли з нинішньої Данії й північно-західної Німеччини. Тоді римська фортеця „Лондоніум Августа” стала англосакським Лондоном. В тому часі над середнім Дніпром жили наші поляни. Нині вже немає найменшого сумніву, що легендарний Кий це історична постать, володар-князь полян. Він жив у другій половині VI та першій VII сторіч по Хр. і побудував свій город - - Київ. (Чий город? Київ город, як Петрів чи Іванів). Кий був такий могутній володар, що його з почестями приймав у Царгороді гордий візантійський імператор. Як бачимо, часо́во початки наших полян і бритій-

ців дуже близькі, тільки пізніше доля для Руси-України не була ласкава.

2. ВІЙНА ЗА АНГЛІЙСЬКИЙ ПРЕСТІЛ 1066 РОКУ

Коли назривав англосаксько-нормандський конфлікт 1066 року, на княжому престолі в Києві сидів княжив великий київський князь, тобто перший між руськими князями, Ярослав Мудрий (1019-1054), одна з найвизначніших постатей нашої історії. В Англії 1066 року по смерті бездітного короля Едварда Святого-Конфесора (1003-1066) рада баронів, графів і вищих духовників покликала на престіл графа Гарольда (1022-1066), який 6 січня 1066 року був коронований англійським королем Гарольдом II. Але до англійського престолу мали претенсії розварені члени королівської родини.

І так претендентами були: 1 — король Норвегії Гаральд III Сміливий-Гардрада (1015-1066), який був одружений з київською княжною Єлисаветою Ярославною (?-1076), донькою кн. Ярослава Мудрого; 2 — король Данії Свен II Естрідсен (1020-1074). Він по смерті норвезького короля Гаральда III 1067 року одружився з королевою-вдовою Єлисаветою Ярославною; 3 — король Угорщини Андрій I (?-1060), одружений з другою донькою Ярослава Мудрого, Анастасією Ярославною (?-?) і 4 — найгрізніший суперник, граф Нормандії (Північна Франція) Вільгельм Бастард (1028-1087). Це був дуже амбітний васаль французького короля Генріха I (1008-1060), що був одружений з третьою донькою Ярослава Мудрого, Анною Ярославною (1024-1074?), яка по Генріхові була тіткою Вільгельма.

Свен II данський і Андрій I угорський у війні 1066 р. участі не брали.

Перший пішов походом проти Гарольда II англійсько-норвезький Гарольд III. Він був такий певний перемоги, що в похід взяв королеву

Єлисавету Ярославну й дві їх доньки, Марію й Інгігерду. Королева з доньками залишилися на північно-шотландському острові Оркні, а король з військом на 300 кораблях поплив на південь, причалив до берегів графства Йоркшир і в бою під Йорком побив англійців. На вістку про програну битву Гарольд II англійський пішов скорим походом з Лондону на північ і несподіваним наскоком в бою під Стемфорд Бриджем 25 вересня 1066 року розбив норвезців. В бою згнули сам король Гаральд III Сміливий, багато норвезьких графів та англійський Тостіг, брат-зрадник Гарольда II англійського.

Королева-вдова з доньками повернулася з норвезькими недобитками до Норвегії і, як було сказано, 1067 року одружилася з королем Данії Свенном. Гарольд II ще не встиг похоронити вбитих, як прийшла друга вістка, що на південнім побережжі, в Певенсі Бей причалив на 800 кораблях граф Вільгельм Бастард нормандський і нищив край.

Тож Гарольд англійський поспішним маршем повернувся на південь. Там на місці сучасної Бетл Ебі за дев'ять миль на північ від Гейстінгс, вранці 14 жовтня 1066 р. Вільгельм почав наступ на виснажене походами і боями військо Гарольда, яке саме відпочивало.

В шестигодинному бою він зовсім розбив англійців. В бою згнули король Гарольд II, два його брати та багато англійських графів і князів. Пораненого Гарольда доби́ли-порубали чотири нормандські графи, а Вільгельм приказав його похоронити за поганським звичасм, а не згідно з християнським обрядом, та на гробі покласти каміння.

Тільки пізніше короля потайки похоронили у Валтгем Ебі, де Гарольд побудував монастир. Там і тепер зберігається його гробниця.

Ї Величність Королєва з Рюриковицїв Слєсавєта II.

3. ПІСЛЯ БОЮ ПІД ГЕЙСТІНГС 1066 РОКУ

Вільгельм нормандський, підкоривши Англію дня 25 грудня 1066 р., коронувався королем Англії Вільгельмом I Завойовником. Згадаємо, що в книгах Дебретта список англійських королів починається власне Вільгельмом I Завойовником, хоча від 828 до 1066 року в Англії володіли 22 королі.

Бій під Гейстінгс, так в історії називають битву на місці Бетл Ебі, став переломовою подією в історії Англії. На цьому кінчається англосакська доба, а починається англо-нормандська. Нові господарі, нормандці, спричинили велетенські зміни в житті-історії Англії. Вони винищили англосакську провідну верству, під їх впливом змінилася англійська мова, література, понорманджилися особові імена, а навіть змінилася англійська ментальність, англійське світосприймання. Між іншим, нинішня англійська мова -- це мова новоанглійська з нормандськими впливами, дуже мало подібна до староанглійської.

4. НАЩАДКИ КОРОЛЯ ГАРОЛЬДА II АНГЛІЙСЬКОГО

Убитий король Гарольд II англійський мав трьох синів і дві доньки. Вони з матір'ю короля і його сестрою ще три роки жили в південній Англії. В тому часі сини безуспішно намагалися відвоювати батьківський престіл. Вкінці 1069 року мусіли втікати до Ірляндії. Англійські дослідники не можуть відшукати їхніх нащадків.

Всі чотири жінки теж втекли з Англії на європейський суходіл. Мати й сестра короля та старша донька жили у північній Франції і Бельгії, а молодша -- Гіта (1057--) переїхала на двір свого дядька, данського короля Свена II. Він в постійних війнах хотів з'єднати собі далеку, але могутню та впливову Русь-Україну

і тому видав Гіту за князя Володимира Мономаха.

Англійські дослідники зовсім правильно роблять висновок, що Гіту з Мономахом посватала королева Єлисавета Ярославна, сестра київського князя Всеволода Ярославича (1030-1093), батька Володимира Мономаха. Вона ж була тіткою Мономаха.

Так, отже, Єлисавета Ярославна, спершу норвезька королева, чоловік якої Гарольд III Сміливий згинув у бою під Гейстінгс з Гарольдом II англійським, опісля як данська королева посватала свого племінника Володомира Мономаха з Гітою, донькою Гарольда II англійського, який згинув у бою з батьком Гіти. Тим подружжям вона, Єлисавета, династично пов'язала Рюриковичів і рід англійських королів.

Але, як бачимо, Гарольдові II не судилося радіти подружжям доньки Гіти з великим київським князем Володимиром Мономахом, який після Володимира Великого й Ярослава Мудрого був наймогутнішим володарем Східньої Європи.

5. У КИЄВІ НА ВЕЛИКОКНЯЖОМУ ДВОРІ

Як ми вже згадали, всі чотири претенденти до англійського королівського престола були споріднені з династією Рюриковичів, точніше, з князем Ярославом Мудрим.

а) ЄЛИСАВЕТА ЯРОСЛАВНА. Найбільш романтичним було одруження норвезького короля Гаральда III Сміливого -- Гардрада з Єлисаветою Ярославною, яку норвежці називали -- королева Елісіф. Він ще як норвезький принц, по смерті короля Оляфа II Святого, убитого 1030 року в династичній боротьбі за королівський престіл, мусів втікати з Норвегії, і з жменею варягів-вікінгів знайшов захист на далекій Русі-Україні в золотoverxім Києві, на дворі князя Ярослава Мудрого.

Качів (Св. Оляф теж два роки жив Князь гостинно прийняв нових вті-

на вигнанні у Ярослава), а високий і пристійний Гаральд, перебуваючи довше на княжому дворі, закохався у вродливу княжну Єлисавету. Але, як втікач, без батьківщини, подався до Царгороду, де за десять років на службі в імператора вславився надзвичайною хоробрістю. В славі й багатстві повернувся до Києва й 1044 року одружився з Єлисаветою.

Два роки пізніше норвежці покликали його на королівський престіл, де він був коронований як король Норвегії Гаральд III Сміливий-Гардрада. В скандинавських сагах-народних піснях збереглася пісня на честь Єлисавети Ярославни, що її уложив Гаральд. Кожна її строфа, а є їх шістнадцять, закінчується: „... а руська дівчина (тобто княжна. -- С. Г.) в золотій гривні нехтує мною”.

У війні за англійський престіл 1066 року Гаральд III був убитий, а королева-вдова з доньками, які були теж в поході на Англію, повернулися до Норвегії. Єлисавета одружилася 1067 року з королем Свеном II і стала королевою Данії. Єлисавета тут, на данському королівському дворі, для добра рідної батьківщини Руси та для прибраної Данії посватала свого племінника, князя Володимира Мономаха з небогою Свена Гітою. Данські історики кажуть, що Єлисавета померла 1076 року.

б) АНАСТАСІЯ ЯРОСЛАВНА. Могутня Русь була притулком не тільки норвежських втікачів.

Хроніки записали, що по смерті короля Угорщини Стефана I Святого 1038 року його свояки, три брати — Андрій, Левента й Беля, у вирі боротьби за угорський престіл теж втекли до Києва, до князя Ярослава Мудрого. Там вони жили п'ятнадцять років (1031-1046) і в тому часі Андрій одружився з другою донькою князя, Анастасією Ярославною.

Небавом його теж покликали на угорський престіл, і він коронувався як король Угорщини Андрій I. Королева Анастасія (її угорці називали королева Агмунда) — теж пам'ятала

про свій рід. За панування Андрія й Анастасії в Угорщині віджив в Церкві східний обряд, який був перед тим переслідуваний; на королівським дворі запанувала руська мова, а високі державні становища займали земляки королеви з Руси.

в) АННА ЯРОСЛАВНА. Найбільше відомостей маємо про третю доньку князя Ярослава Мудрого, Анну Ярославну, королеву Франції, що її французи називали — королева Агнеса. Французький король Генріх I навесні 1048 або 1049 року вислав до князя Ярослава Мудрого велике посольство — сватів, в якому були навіть два або три єпископи. Князь погодився віддати Анну за Генріха, і незабаром вона з великим почетом та зі ще більшим приданим-віном виїхала до Франції, де в місті Реймс ждав на княжну король. Тут, в Реймсі, відбулося королівське вінчання і коронація Анни-Агнеси на королеву Франції.

Королева брала активну участь у державних справах так за володіння чоловіка, як теж за сина Філіппа. Коли Філіпп був ще неповнолітній, Анна була регенткою Франції. Збереглося сімнадцять королівських грамот з того часу. На деяких побіч підпису короля є теж її підпис. Є грамоти, на яких королева підписалася по-староукраїнському — „Анна — королева”.

Як бачимо, й Анна достойно репрезентувала Русь і її династію Рюриковичів. Є переказ, що під час коронації вона присягала на євангелію, писану кирилицею, тобто в староукраїнській мові. Правда, на це немає безпосередніх доказів, але в кожній легенді-переказі є якась частина правди. За часів Анни Ярославни-Агнеси на французьким королівським дворі, здається, був її руський духовник, капелян королеви з Києва.

Англійські вчені, які вивчали події, зв'язані з битвою під Гейстінгс, звернули увагу, що король Англії Вільгельм I Завойовник був сином сестри Генріха I, і таким чином ко-

ролева Анна була його тіткою. Вільгельм, ще як граф Нормандії, бував на королівському дворі Генріха й напевно від королеви та її рідного оточення мав точні інформації про Русь-Україну. Генріх помер 1060 року.

Королева-вдова переїхала жити в королівський замок в Сенлі, де давніше побудувала монастир. Останки монастирської церкви зберігаються в стінах пізнішої будови. При вході до храму стоїть статуя королеви Анни-Агнеси, а на підєстелі є французький напис: „Анна — руська княжна, королева Франції — фундаторка храму — 1060". Цю нашу історичну пам'ятку відвідують українці з цілого світу. Два роки по смерті Генріха Анна одружилася з графом Валюа-Крепі. Він помер 1074 року, а незабаром і Анна. Французькі дослідники все ще не устійнили ні точної дати смерті їх королеви, ні місця її похорону.

Тут ми розповіли династичні зв'язки тільки трьох доньок князя Ярослава Мудрого. Але й цих прикладів вистачає, щоб уявити собі, якою повагою і пошаною втішались Рюриковичі в тодішнім політичному світі Європи.

6. ГІТА — КНЯГИНЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Так, отже, бачимо, до якого роду „пристала" англійська принцеса Гіта. Але тепер спитаймо, що вона дала династії Рюриковичів? Повторюємо: Гіта була донькою англійського короля Гарольда II, який згинув 1066 року в бою під Гейстінге, в обороні англійського престолу від пізнішого короля Вільгельма I Завойовника.

Три роки після смерті батька вона переїхала на королівський двір дядька Свена III Естрідсена, й там королева Єлисавета посватала її, племінницю короля, і Володимира Мономаха — племінника королеви. Гіта в роках між 1073 і 1075 виїхала з великим данським посольством на Русь.

Там її зустрів у Новгороді Великому Володимир Мономах. Після короткого відпочинку весільний похід вирушив до города Турова, над Прип'яттю, який в тому часі належав до удільного князівства Мономаха. В Турові відбулися княже вінчання й весілля.

Князь Володимир Мономах майже сорок років був лише удільним князем, але в тому часі часто виручав у походах свого батька, великого київського князя Всеволода Ярославича. Щойно 1113 року Володимир став великим київським князем, тобто першим між руськими князями, а Гіта — київською княгинєю. Маючи великий досвід князя і воїна, він одразу заблиз славою талановитого володаря. Його одруження з англійською принцесою позначилося живими зв'язками Русі-України з Англією.

Є здогади, що Володимир Мономах своє „Поучення дітям..." написав під впливом „Батьківських порад..." англійського єпископа Леофріка, але, як кажуть англійські вчені, „Батьківські поради..." далеко не дорівнюють Мономаховому „Поученню дітям". За часів Володимира Мономаха на Русі бачимо відділи англійських воїнів-наємників.

Володимир й Гіта мали вісім синів і три доньки. Найстарший, Мстислав Федір Гаральд (1076-1132) був одружений зі шведською принцесою Христіною, донькою короля Инге. Він був спершу удільним князем Новгорода Великого, а 1125 року став великим київським князем і гідним наслідником батька Мономаха. Мстислав I і Христіна мали теж п'ять синів і шість доньок.

Рюриковичі, точніше їх вітка — Мономаховичі, були династично споріднені з англійськими, скандинавськими, чесько-моравськими, угорськими, польськими та іншими королівськими родами. У висліді цього теперішня королева Англії Єлисавета II Віндзор належить до 31-го покоління Гаральда II і є нащадком 30-го

покоління великого київського князя Володимира Мономаха і княгині Гіти.

ЗАКІНЧЕННЯ

Одна англійська дослідниця-історик у відповідь на питання, чому тодішні пануючі роди Європи так охоче входили в династичні зв'язки з Рюриковичами, веде нас на Київські гори й каже:

„... А тепер ходім на Схід, на Стару Русь, до Києва, до Золотоверхого Києва! Це найславніше місто по Царгороді, столиці імператорів. Київ розкинувся на трьох горбах, над широкоплесним Дніпром. Його культура й цивілізація були такі високі, що більшість народів Заходу про неї тільки мріяли. Він був багатий, квітучий, постуловий і глибоко віруючий. Його культура постала на основах Візантійської і з нею був він у постійних і дуже корисних взаєминах...” А про княгиню Гіту каже, що вона „знайшла захист і святий спокій, подружжя й щастя княгині Руси”. Треба додати, що англійці, які мають особливий сантимент до англосакської доби їхньої історії, з особливою полегшею прийняли вістку про династичне споріднення короля Гарольда II, його доньки Гіти, князя Володимира Мономаха й сучасної англійської королеви Єлисавети II.

Справа в тому, що генеалогіи зна-

ли, що Єлисавета II є нащадком короля Вільгельма I Завойовника, першого володаря англо-норманської доби, але не знали, що вона через Мономаховичів є споріднена теж з останнім королем англосакської доби Гарольдом II. Дуже багато говорить факт, що повідомлення про це споріднення проголосили у випуску Дебретта саме в 900-ту річницю бою під Гейстінге 1066 року. (В Англії цю річницю святкують що 100 років), в якому згинув Гарольд II, а Англію завоював Вільгельм I Завойовник.

1) King Harold and his family. by P. W. M. — S. Debrett's Peerage, Baronage, Knightage & Companions, London, England 1966, vol. 164, pp. 15-17.

2) The Norman Conquest of England: Its Connections With Old Ukraine and Queen Elizabeth II, by Elizabeth Anne Harvey.

Ukrainian Canadian Review, Winnipeg, Men. Canada, Spring 1967, Vol. 1, No. 2. pp. 14-18.

Royal Revelations; Time; May 20, 1965, p. 38.

Equally Unhappy; Newsweek; May 23, 1966, p. 60. і інші.

3) Британська королева Єлисавета включає у свій родовід Володимира Мономаха, „Свобода”, ч. 88, 13-го травня 1966;

Queen Elizabeth's Ancestry Traced to Volodymyr Monomakh. Svoboda, The Ukrainian Weekly Section, May 14, 1966.

Проф. Володимир Шаян: Княжа Україна і Західня Європа. „Гомін України”, Торонто, ч. 14: 1-го квітня 1967 і інші.

ENGLISH SUMMARY

THE AMERICAN MIRACLE: COMPROMISE WITH A MYTH

By ULAS SAMCHUK

"It is easier to spot America on the map than to express it," is the lead of this literary survey by one of the foremost Ukrainian contemporary writers. Mr. Samchuk, author of several major works in Ukrainian, captures the spirit of America in this articulate and highly readable travelogue across the country, in which he delves into the very fabric of America. From the Empire State Building to the Golden Gate of San Francisco, Mr. Samchuk enlightens the reader on the miraculous progress of America from a budding nation to the vast spiritual, intellectual, and pioneering sterength of the nation's populace, made up, in no small measure, of European immigrants.

WOMAN OF THE CENTURY

By IVANNA SAVYCKY

The Statue of Liberty, herself a "French Immigrant" known as the "Mother of Refugees", provides the lead for the article which draws attention to the fact that the Museum of Immigration, opened at the foot of the famed Statue in 1972, is almost totally devoid of Ukrainian artifacts. The author recounts her visit with Mrs. Viola Scott Thomas, Administrator of the Museum, and quotes from a letter she received from her to the effect that the Museum will be happy to place any item on exhibit, which an organization or an individual person is willing to donate. This should be one of our community's tasks in conjunction with the centennial of Ukrainian settlement in the U.S.

AMERICA 145 YEARS AGO

By W. LOTOTSKY

O. Lototsky narrates French historian Alexis de Tocqueville's visit to the United States 145 years ago. De Tocqueville described life in the wilderness, the American terrain, the pioneers' hopes, and the dangers they encountered in every day life. The urban life of early Americans is also highlighted in the translated work.

A NATION ON WHEELS

By F. LUKIANOWYCZ

The author traces the history of the automobile from its natal steam engine stage to the large family cars today, saying that no other invention

revolutionized life styles as much as the automobile. The author begins with the simple steam driven cars and describes each subsequent innovation which brought the car into a new era. He also cites the different approaches employed by the early automobile developers such as Ford, Olds, Buick, Chevrolet, and others. The article also mentions the contribution of foreign car makers such as Bentley, Rolls, Royce, etc. The author highlights the recent court battles waged by consumer protection advocate, Ralph Nader, for safer automobiles. Bringing the reader up to date, the article also indicates what to expect from today's cars in the areas of performance, style and economy.

AMERICA, RUSSIA AND UKRAINE

By JOHN SWEET

The revealing account dates back to the 18th century, when the American nation was formulating its basic precepts of democracy. By comparison, the author cites the implementation of the Russian imperial regime's Russification policy after the pattern of Paul I. Pestel, a Russian ideologue who grasped on the ideas of the French and American Revolutions. The subsequent repercussions in the Ukrainian press in Ukraine and abroad, notably in the "Alaska Herald" published by the Rev. Agapius Honcharenko and in the Ukrainian daily "Svoboda", are recounted by the author who calls for a more systematic and thorough study of the available source material on the preservation of Ukrainian identity in both native and foreign sources.

FIRST STEPS REMINISCENCES OF EARLY SETTLERS

A series of vignettes about the life of the first Ukrainian settlers in American told by such early community leaders as Rev. M. Pidhorodetsky, Dmytro Kapitula, Denys Perch and Teodosiy Talpash. The four recount, frequently in a humorous manner, how the early Ukrainians arrived here, where they settled, their jobs and first pay. The early pioneer leaders highlighted the importance of church and schools for the first Ukrainian Americans, and the need to establish newspapers, fraternal societies and other community organizations.

UKRAINIAN DOCTORS-SPECIALISTS IN THE U.S. AND CANADA

By Dr. PAUL DZUL

In line with the Bicentennial theme of citing individual persons and organizations which have contributed to the progress of America, this brief article is a statistical depiction of the Ukrainian medical profession on the North American continent. It traces the presence and achievements of Ukrainian medicos, and cites the varied contributions made by them in the realm of American medical science. Although confined to this particular profession, the article reflects similar contributions made by Ukrainian professionals in other, equally, worthwhile, areas of pursuit.

MYKHAYLO MOROZ

By I. HORODETSKY

The life and works of Mykhaylo Moroz, reknowned Ukrainian portraitist, is described in an article about him on the occasion of his 50th birthday. The author of the sketch cites a brief biography of the artist and then writes about his artistic creativity, critiques, his character as a person and a Ukrainian, and the galleries housing his works.

THE SUNNY ISLANDS

By Dr. MYRON IWANYCKY

This colorfully written travelogue describes the beauty and enchantment of the islands of Curacao and Arruba, two of the most popular vacation spots in the Caribbean, increasingly frequented by North Americans, including Ukrainians. Described in vivid terms, the article transcends the story of a personal experience by providing interesting information on the historical background of these exotic islands. The tradition-laden areas are depicted as not only meccas for North American tourists, but as enriching experiences conducive to knowledge and enjoyment.

ELIZABETH II — DESCENDANT OF VOLODYMYR MONOMAKH

By STEPHEN GELA

This article is actually a genealogical treatise which traces the ancestry of Elizabeth II, the current Queen of England, to Volodymyr Monomakh, Grand Prince of Rus'-Ukraine, who ruled in Kiev from 1113 to 1125. Citing Debrett's "Peerage, Baronage, Knightage and Companionage," published in London in 1966 on the occasion of the 900th anniversary of the Battle of Hastings (1066), the author establishes the fact that Queen Elizabeth II is the 30th generation descendant of Volodymyr Monomakh who married Gita, daughter of King Herald II. Instrumental in the marriage was Volodymyr Monomakh's aunt Elizabeth, daughter of Yaroslav the Wise and wife of King Herald III of Norway. The wedding took place in Turiv, where Volodymyr Monomakh ruled until he ascended to the Kiev throne in 1113. The couple had eight sons and three daughters. Because of the marriage, relations between Rus'-Ukraine and England improved substantially.

TO SUNNY CALIFORNIA

By IRENE WANCHYCKY

This travelogue takes the reader on a cross-country jaunt from Philadelphia to Los Angeles across Pennsylvania, Ohio, Indiana, Illinois, Iowa, Nebraska, Wyoming, Utah, Nevada and, finally California. While offering brief vignettes of places of interest on this 72-hour trip aboard a Greyhound bus, the author dwells at length on the Ukrainian community in Los Angeles, where her son studies drama, her meetings with Ukrainians there, especially with Mike Mazurki, the famous Ukrainian actor. The author then takes the reader back with her to Chicago and then to Philadelphia.

Свень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Боніфатія, мч.	НАЙМ. ХРИСТА. ВАС. В.
2 20 П	Ігнатія, сщм.	Сильвестра, папи рим.
3 21 С	Юліянії, мч.	Малахії пр., Гордія, мч.
4 22 Н	ПЕРЕД РІЗДВОМ. Анастасії	ПЕРЕД ПРОСВІЧЕННЯМ
5 23 П	10 Мучеників у Крети	Навечір'я Богоявлення
6 24 В	Навечір'я Різдва, Євгенії	БОГОЯВЛ. НА ЙОРДАНІ
7 25 С	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Івана Хрестителя
8 26 Ч	СОБОР ПРЕСВ. БОГОР.	Юрія, Омеляна, Домніки
9 27 П	Степана, Перомученика	Полієвкта, мч.
10 28 С	Мучеників у Нікомидії	Григорія з Нісси, Домет.
11 29 Н	НЕДІЛЯ по РІЗДВІ. Маркелла	НЕДІЛЯ ПО БОГОЯВЛ.
12 30 П	Анісії, мч., Зотіка, пр.	Тетяти, мч.
13 31 В	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоника, мч.
14 1 С	НАЙМЕН. ХР., ВАСИЛІЯ В.	Отців із Синаю і Раїфи
15 2 Ч	Сильвестра, папи рим.	Павла й Івана, пр.
16 3 П	Малахії, прор., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 С	Собор 70 Апостолів	† Антонія Великого, пр.
18 5 Н	П. ПРОСВІЧЕННЯМ, Навеч.	30 Н. п. ЗШЕСТЯ. Атанасія
19 6 П	БОГОЯВЛЕННЯ НА ЙОРД.	Макарія з Єгипту, пр.
20 7 В	Собор Івана Хрестителя	† Свтимія Великого, пр.
21 8 С	Юрія, Омеляна, Домніки пр.	Максима, ісп., Неофіта
22 9 Ч	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап., Анастасія
23 10 П	Григорія з Нісси, Дометіяна	Климента, свщм., Агатанг.
24 11 С	† Теодосія Вел., пр.	Ксені Римлянки, пр.
25 12 Н	ПО БОГОЯВЛЕННЮ	31 Н. п. ЗШЕСТЯ. † Григ.
26 13 П	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 В	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни	† Перен. мощів Івана Зол.
28 15 С	Павла й Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29 16 Ч	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. мощів Ігнатія Бог.
30 17 П	† Антонія Великого	ТРЬОХ СВЯТИТЕЛІВ
31 18 С	Атанасія і Кирила Олекс.	Кира й Івана чуд.

Лютий - February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	31 п. ЗШЕСТЯ. Макарія Єг.	32 Н. п. ЗШЕСТЯ. Трифона
2 20 П	† Євтимія Вел., пр.	СТРИТЕННЯ ГОСПОДНЄ
3 21 Б	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 С	Тимотея, ап., Анастасія, мч.	Ісидора, пр.
5 23 Ч	Климентя, свщ., Агатангела	Агафії, мч.
6 24 П	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, прп.
7 25 С	† Григорія Богослова, свт.	Партенія, прп.
8 26 Н	32 п. ЗШЕСТЯ. Ксенофонта	Н. про МИТАРЯ і ФАРИС.
9 27 П	† Перен. мощів Івана Золот.	Никифора, мч.
10 28 В	Єфрема із Сирії, прп.	Харалампія, мч.
11 29 С	Перен. мощів Ігнатія Бог.	Власія, свщ.
12 30 Ч	ТРЬОХ СВЯТИТЕЛІВ	Мелетія з Антіохії, свт.
13 31 П	Кира й Івана, чд.	Мартиніяна, прп.
14 1 С	Трифона, мч.	† Кирила, ап. Словян
15 2 Н	Про МИТАРЯ і ФАРИСЕЯ	Н. про БЛУДНОГО СИНА
16 3 П	Симеона й Анни, прп.	Памфила і Порфїрія, мч.
17 4 В	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18 5 С	Агафії, мч.	Льва, папи Рим.
19 6 Ч	Вукола, прп.	Архіпа, ап.
20 7 П	Партенія, пр.	Льва Катанського, пр.
21 8 С	Теодора Тирона, вмч.	Тимотея, пр., Євстатія, св.
22 9 Н	Про БЛУДНОГО СИНА	Неділя МЯСОПУСНА
23 10 П	Харалампія, мч.	Полікарпа із Смирни, свщ.
24 11 В	Власія, свщ.	† 1 і 2 Найд. Гол. Ів. Хр.
25 12 С	Мелетія з Антіохії, свщ.	Тарасія, свт.
26 13 Ч	Мартиніяна, пр.	Порфїрія з Гази, свт.
27 14 П	† Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполїта, ісп.
28 15 С	Онисима, ап.	Василія, пр.
29 16 Н	Нед. МЯСОПУСНА, Памф.	Неділя СИРОПУСНА

Перезень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 17 П	Теодора Тирона, вч.	Євдокії, прпч.
2 18 В	Льва, папи Рим.	Теодота, свц.
3 19 С	Архипа, ап.	Євтропія, Клеоніка і Вас.
4 20 Ч	Льва Катанського, свт.	Герасима, пр.
5 21 П	Тимотея, пр., Євстатія, свт.	Конона, мч.
6 22 С	Мучеників Євгенійських	42 Мучеників з Аморії
7 23 Н	Нед. СИРОПУСНА. Полік.	Нед. ПЕРША В. ПОСТУ
8 24 П	† 1 і 2 Найд. Гологи Ів. Хр.	Теофилакта, ісп.
9 25 В	Тарасія, свт.	† 40 Мучеників із Севасті
10 26 С	Порфирія з Гази, свт.	Кодрата й інших муч.
11 27 Ч	Прокопія Декаполіта, ісп.	Софонія з Єрусалиму, св.
12 28 П	Василія, пр.	Григорія Двоєслова, папи
13 29 С	Касіяна, пр.	Перен. мощів Никифора
14 1 Н	Нед. ПЕРША В. ПОСТУ	Нед. ДРУГА В. ПОСТУ
15 2 П	Теодота, свц.	Агапія й інших муч.
16 3 В	Євтропія, Клеоніка, мч.	Савина і Папи, муч.
17 4 С	Герасима, преп.	Олексія, пр.
18 5 Ч	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19 6 П	42 Мучеників з Аморії	Хризанга і Дарії, мч.
20 7 С	Мучеників Херсонских	Отців, вбитих у м. Савви
21 8 Н	Неділя ДРУГА ВЕЛ. ПОСТУ	Нед. ХРЕСТОПОКЛІННА
22 9 П	† 40 Мучеників із Севасті	Василія, свц.
23 10 В	Кодрата й ін. мучеників	Никона, прпч. і його учн.
24 11 С	Софронія з Єрусалиму, свт.	Захарії, пр., Артемона, св.
25 12 Ч	Григорія Двоєслова, папи р.	БЛАГОВ. ПРЕСВ. БОГОР.
26 13 П	Перен. мощів Никифора, св.	Собор арх. Гавріїла
27 14 С	Венедикта, пр.	Матрони з Солуня, пр.
28 15 Н	Нед. ХРЕСТОПОКЛІННА	Нед. ЧЕТВЕРТА В. ПОСТУ
29 16 П	Савина і Папи, муч.	Марка, пр., Кирила, мч.
30 17 В	Олексія, пр.	Івана Лівствичника, пр.
31 18 С	Кирила з Єрусалиму, свт.	Іпатія пр. (ПОКЛОНИ)

Квітень - April

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Хризанта і Дарії, мч.	Марії Єгиптянки, пр.
2 20 П	Отців вбитих у мон. св. Сави	Тита, чуд.
3 21 С	Якова, ісп.	Никити, ісп.
4 22 Н	Нед. ЧЕТВЕРТА В. ПОСТУ	Нед. П'ЯТА В. ПОСТУ
5 23 П	Никона, пр., учнів його	Теодула й Агатопода, мч.
6 24 В	Захарії, пр., Артемона, свт.	Євтихія, свт. † Методія
7 25 С	БЛАГОВІЩ. Пр. БОГОРОД.	Георгія, еп.
8 26 Ч	Собор арх. Гавриїла	Іродіона, Агава й ін. ап.
9 27 П	Матрони з Солуня, пр.	Євсихія, мч.
10 28 С	Іларіона, пр., Стефана, чуд.	Терентія й ін. мучеників
11 29 Н	Нед. П'ЯТА ВЕЛ. ПОСТУ	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ
12 30 П	Івана Листвичника, пр.	Василія, ісп.
13 31 В	Іпатія, пр.	Артемона, свц.
14 1 С	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи р., ісп.
15 2 Ч	Тита, чуд.	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Стр.)
16 3 П	Никити, ісп.	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
17 4 С	Йосифа і Георгія, пр.	ВЕЛИКА СУБОТА
18 5 Н	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
19 6 П	Євтихія, пр. † Методія, ап.	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК
20 7 В	Георгія, еп.	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
21 8 С	Іродіона, Агава й ін. апост.	Януарія, свц.
22 9 Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)	Теодора Сикеота, пр.
23 10 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ , Терентія	† Юрія, великомученика
24 11 С	ВЕЛИКА СУБОТА . Антипи	Сави Стратилата, мч.
25 12 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Н. ТОМИНА . † Марка, ап.
26 13 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	Василія Амасійського
27 14 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	Симеона, свояка Христа
28 15 С	Арстарха, Пуда, Трофима	Язона і Сосипатра, ап.
29 16 Ч	Агапії й Ірини, муч.	9 мучеників з Кизики
30 17 П	Симеона, пр., Акакія, еп.	† Якова, ап., брата Ів. Бог.

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Івана, преп.	Єремії, прор.
2 19 Н	НЕДІЛЯ ТОМИНА, Івана, пр.	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ
3 20 П	Теодора Трихини, пр.	† Теодосія Печ., пр.
4 21 В	Януарія, свц.	Пелагії, мч.
5 22 С	Теодора Сикеота, пр.	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 Ч	† Юрія Великомученика	Іоан Многострадального
7 24 П	Савви Стратилата, мч.	Поява Чесного Хреста
8 25 С	† Марка, ап. і еванг.	† Івана Богослова, ап.
9 26 Н	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ	НЕДІЛЯ про РОЗСЛАВЛ.
10 27 П	Симеона, свояка Христа	† Симона Зилста, ап.
11 28 В	Язона і Сосипатра, ап.	† Кирила і Methodія, ап. С.
12 29 С	9 Мучеників з Кизики	Єпіфанія і Германа, свт.
13 30 Ч	† Якова, ап., брата Івана Б.	Глікерії, мч.
14 1 П	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15 2 С	Атанасія Великого, свт.	Пахомія Великого, пр.
16 3 Н	НЕДІЛЯ про РОЗСЛАВЛЕН.	НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ
17 4 П	Пелагії, мч., Славомира	Андроніка й ін. апостолів
18 5 Р	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра і Деніса
19 6 С	Іова Многострадального	Патрикія, еп. й інш. муч.
20 7 Ч	Поява Чес. Хреста, Акакія	Талалея, мч.
21 8 П	† Івана Богослова, ап. Арсен.	† Константина і Олени
22 9 С	† Перен. мощів св. Миколая	Басиліска, мч.
23 10 Н	НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ	НЕДІЛЯ про СЛІПОНАР.
24 11 П	† Кирила і Methodія, ап. Сп.	Симеона Дивногорця, пр.
25 12 В	Єпіфанія і Германа, свт.	† Найд. Голови Ів. Хрест.
26 13 С	Глікерії, мч.	Карпа, ап.
27 14 Ч	Ісидора, мч.	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
28 15 П	Пахомія Великого, пр.	Никити, пр.
29 16 С	Теодора Освященного, пр.	Теодосії, препмч.
30 17 Н	НЕДІЛЯ про СЛІПОРОДЖ.	НЕДІЛЯ ОТЦІВ. Ісаакія, пр.
31 18 П	Теодота, Петра, Деніса, мч.	Ярмія, ап., Єрмея, мч.

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 В	Патрикія. сп. й ін. мучеників	Юстина Философа, мч.
2 20 С	Талалея, мч.	Никифора, ісп.
3 21 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Лукиліяна й ін. мучеників
4 22 П	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5 23 С	Михаїла, ісп., Ефросинії П.	Доротей, свц.
6 24 Н	НЕДІЛЯ ОТЦІВ. Симона Див.	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА
7 25 П	† з Найд. голови Івана Хр.	ПРЕСВЯТОЇ ТРОЙЦІ
8 26 В	Карпа, ап.	Теодора Тирона, вмч.
9 27 С	Терапонта, свц.	Кирила Олександрійськ.
10 28 Ч	Никити, пр.	Тимотея, свц.
11 29 П	Теодосії, прпм.	† Вартоломея і Варнави
12 30 С	Ісаакія, преп.	Онұфрія, пр., Петра Атон.
13 31 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ
14 1 П	ПРЕСВЯТОЇ ТРОЙЦІ	Єлисея, прор., Методія св.
15 2 В	Никифора, ісп.	Амоса, прор., Єроніма, пр.
16 3 С	Лукиліяна й ін. мучеників	Тихона з Амагуні, свт.
17 4 Ч	Митрофана, патр.	ПРЕСВЯТА ЄВХАРИСТІЯ
18 5 П	Доротей, свц.	Леонтія, мч.
19 6 С	Висаріона, чуд., Іларіона, іс.	† Юди Тадея, ап.
20 7 Н	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ	2-га після ЗШЕСТЯ
21 8 П	Теодора Тирона, вмч.	Юліяна з Тарсу, мч.
22 9 В	Кирила Олександрівського	Євсевія, свц.
23 10 С	Тимотея, свц.	Агрипини, мч.
24 11 Ч	ПРЕСВЯТА ЄВХАРИСТІЯ	РІЗДВО ІВАНА ХРЕСТИТ.
25 12 П	Онұфрія і Петра Атонськ.	ХРИСТА ЧОЛОВІКОМ.
26 13 С	Акилини. мч.	Сострадання Богородиці
27 14 Н	2-га після ЗШЕСТЯ. Єлисея	3-тя після ЗШЕСТЯ
28 15 П	Амоса. прор., Єроніма, пр.	Перен. моцїв Кира й Ів.
29 16 В	Тихона з Амагуні, свт.	ПЕТРА І ПАВЛА, В. Ап.
30 17 С	Мануїла й ін. мучеників	† Собор 12 Апостолів

Листопад - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Ч	Леонтія, мч.	Косми і Дам'яна, чуд.
2 19 П	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ	† Полож. Ризи Пр. Богор.
3 20 С	СОСТРАДАННЯ Пр. Богор.	Якинта, мч.
4 21 Н	3-тя після ЗШЕСТЯ . Юліана	4-та після ЗШЕСТЯ
5 22 П	Євсевія, свщ.	† Атанасія Атонського, пр.
6 23 В	Агрипини, мч.	Сісоя Великого, пр.
7 24 С	РІЗДВО ІВАНА ХРЕСТИТ.	Томи й Акакія, пр.
8 25 Ч	Февронії, прмч.	Прокопія, вмч.
9 26 П	Давида, пр.	Панкратія, свщ.
10 27 С	Самсона, пр.	† Антонія Печерського
11 28 Н	4-та п. ЗШЕСТЯ . Кира й Ів.	5-та після ЗШЕСТЯ . Ольги
12 29 П	ПЕТРА І ПАВЛА , Верх. Ап.	Прокла й Іларія, мч. Мих.
13 30 В	† Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	Аннли, ап.
15 2 Ч	† Полож. Ризи Пр. Богород.	† Володимира Вел., кн.
16 3 П	Якинта, мч.	Атиногена, свщ.
17 4 С	Андрея з Крети, свт.	Марини, вмч., Богдана
18 5 Н	5-та після ЗШЕСТЯ . Атанасія	6-та після ЗШЕСТЯ
19 6 П	Сісоя Великого, пр.	Макрини, пр., Дія, чуд.
20 7 В	Томи й Акакія, пр.	† Іллі Пророка
21 8 С	Прокопія, вмч.	Симеона й Івана, пр.
22 9 Ч	Панкратія, свщ.	Марії Магдалини, мирон.
23 10 П	† Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіла й ін мч.
24 11 С	Ольги, княгині, Євфимії, мч.	† Бориса і Гліба, кн.
25 12 Н	6-та п. ЗШЕСТЯ . Прокла, мч.	7-ма після ЗШЕСТЯ
26 13 П	Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая, свщ., Параскевії
27 14 В	Акили, ап.	† Пантелеймона, влмч.
28 15 С	† Володимира В., кн. Укр.	Прохора, Никанора й ін.
29 16 Ч	Атиногена, свщ. і його 10 уч.	Калінніка, мч.
30 17 П	Марини, мч., Богдана	Сили, Силуана й ін. ап.
31 18 С	Якинта і Омеляна, мч.	Євдокима, прав.

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	7-ма п. ШЕСТИЯ . Макрини	8-ма після ШЕСТИЯ
2 20 П	† Іллі Пророка	Перен. мощів Стефана
3 21 В	Симеона й Івана, пр. Єзек.	Ісаака, Далмата і Фавста
4 22 С	Марії Магдалини, Фоки. св.	7 молодців з Ефесу, мч.
5 23 Ч	Трофима, Теофіла й ін. мч.	Євсигнія, мч.
6 24 П	† Бориса і Гліба. Христини	ПРЕОБРАЖ. ХРИСТОВЕ
7 25 С	† Анни, матери Пресв. Бог.	Дометія, прпмч.
8 26 Н	8-ма після ШЕСТИЯ . Ермолая	9-та після ШЕСТИЯ
9 27 П	† Пантелеймона, влмч.	† Матія, апост.
10 28 В	Прохора й інших апостолів	Лаврентія, архид. і мч.
11 29 С	Калініка, мч.	Євпла, мч.
12 30 Ч	Сили, Силуана й ін. апост.	Фотія й Аникити, мч.
13 31 П	Євдокима, прав.	Максима ісповідника
14 1 С	7 Макавейских Мучеників	Міхея, прор.
15 2 Н	9-та після ШЕСТИЯ . Стефана	10-та після ШЕСТИЯ
16 3 П	Ісаака, Далмата, Фавста, пр.	Діомида, мч.
17 4 В	7 молодців з Ефезу, Євдокії	Мирона, мч.
18 5 С	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 Ч	ПРЕОБРАЖ. ХРИСТОВЕ	Андрія Страг. й інш. мч.
20 7 П	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21 8 С	Омеяна. ісп.	Таддея, ап., Васси, мч.
22 9 Н	10-та п. ШЕСТИЯ . † Матія, ап.	11-та після ШЕСТИЯ
23 10 П	Лаврентія, рхид. і мч.	Луппа, мч., Іриней, свщ.
24 11 В	Євпла, мч.	Євтиха, свщ.
25 12 С	Фотія й Аникити, мч.	Вартоломея і Тита, апост.
26 13 Ч	Максима ісповідника	Адріяна і Наталії, мч.
27 14 П	Міхея, прор.	Пімена, пр.
28 15 С	УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ	Мойсея, пр., Августина
29 16 Н	11-та п. ШЕСТИЯ . Діомира	12 п. ШЕСТИЯ . УС. ІВ. Х.
30 17 П	Мирона, мч.	Олександра, Івана і Павла
31 18 В	Флора і Лавра. мч.	† Полож. Пояса Богород.

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

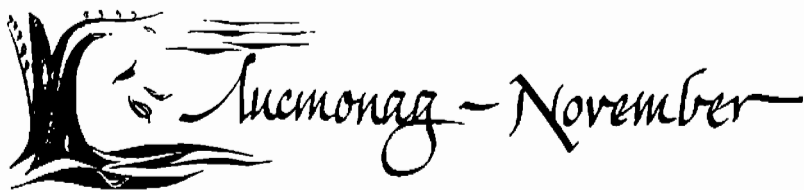
н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Андрія Стат. й інш. з ними	† Початок церк. року
2 20 Ч	Самуїла, прор.	Маманта, мч. Івана Пост.
3 21 П	Таддея, ап., Васси, муч.	Антима, свщ., Теоктиста
4 22 С	Агатоніка, мч.	Васили, свщ., Мойсея пр.
5 23 Н	12-та після ЗШЕСТЯ. Іриней	13-та після ЗШЕСТЯ
6 24 П	Євтиха, свщ.	Чудо арх. Михаїла
7 25 В	Вартоломея і Тита, апостолів	Созонта, муч.
8 26 С	Адріяна і Наталії, мч.	РІЗДВО ПРЕСВ. БОГОР.
9 27 Ч	Пімена, пр.	Якими й Анни, прав.
10 28 П	Мойсея, пр., Августина, свт.	Минодори, Митродори
11 29 С	† УСІКНОВЕННЯ ІВ. ХРЕСТ.	Теодори, пр.
12 30 Н	13-та після ЗШЕСТЯ	14-та після ЗШЕСТЯ
13 31 П	† Полож. Пояса Богородиці	Корнилія, свщ.
14 1 В	† Початок церк. року.	ВОЗДВИЖ. ЧЕСН. ХРЕСТА
15 2 С	Маманта, мч., Івана Постн.	Никити, влмч.
16 3 Ч	Антима, свщ., Теоктиста, пр.	Євфимії, влмч.
17 4 П	Васили, свщ., Мойсея, прор.	Софії, Віри Надії і Люб.
18 5 С	Захарії, батька Івана Хр.	Євменія, еп. і чуд.
19 6 Н	14-та п. ЗШЕСТЯ. Євдоксія	15-та після ЗШЕСТЯ
20 7 П	Созонта, мч.	Євстатія, вмч. й ін. з ним
21 8 В	РІЗДВО БОГОРОДИЦІ	Кодрата, ап.
22 9 С	Якими й Анни, Севиріяна	Фоки, свщ., Йони, прор.
23 10 Ч	Минодори, Митродори, Нім.	Зачаття Івана Хрестителя
24 11 П	Теодори, пр.	Теклі, первомучениці
25 12 С	Автонома, свщ.	Євфрозини, пр.
26 13 Н	15-та п. ЗШЕСТЯ. Корнилія	16-та після ЗШЕСТЯ
27 14 П	ВОЗДВИЖ. ЧЕСН. ХРЕСТА	Каллістрата і дружини
28 15 В	Никити, влмч.	† Харитона, пр.
29 16 С	Євфимії, влмч.	Кіріяка, пр.
30 17 Ч	Софії, Віри, Надії й Любови	Григорія, еп. Вірменії

Жовтень — October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П	Євменія, сп. і чуд.	ПОКРОВ ПРЕСВ. БОГОР.
2 19 С	Трофима й ін. мучеників	Кипріяна, свщ., Юстини
3 20 Н	16-та п. ЗШЕСТЯ. Євстатія	17-та після ЗШЕСТЯ
4 21 П	Кодрата, ап.	Єротея, свщ., Франциска
5 22 В	Фоки, свщ., Йони, прор.	Харитини, мч.
6 23 С	Зачаття Івана Хрестителя	† Томи, Апостола
7 24 Ч	Теклі Первомучениці	Сергія і Вакха, мч.
8 25 П	Євфрозини, пр.	Пелагії, пр.
9 26 С	† Івана Богослова	† Якова Алфея, ап.
10 27 Н	17-та п. ЗШЕСТЯ. Ніла, пр.	18-та після ЗШЕСТЯ
11 28 П	† Харитона, пр.	Филипа, діяк. Теофана
12 29 В	Кіріяка, пр.	Прова й ін. муч., Косми
13 30 С	Григорія, сп. Вірменії, свщ.	Карла й ін. мучеників
14 1 Ч	ПОКРОВ ПРЕСВ. БОГОРОД.	Параскеві з Тернова, пр.
15 2 П	Кипріяна, свщ., Юстини, мч.	Євтимія, пр., Лукіяна пр.
16 3 С	Діонісія Ареоп., свщ.	Лонгина сотника, мч.
17 4 Н	18-та п. ЗШЕСТЯ. Єротея	19-та після ЗШЕСТЯ
18 5 П	Харитини, мч.	† Луки, ап. і сванг.
19 6 В	† Томи Апостола	Йоїла, прор., Івана Рильс.
20 7 С	Сергія і Вакха, мч.	Артемія, влмч.
21 8 Ч	Пелагії, пр.	Іларіона Великого, пр.
22 9 П	† Якова Алфея, ап.	Аверкія, чуд., Прибислава
23 10 С	Євлампія і Євлампії, мч.	Якова, свояка Христового
24 11 Н	19-та п. ЗШЕСТЯ. Филипа	20-та після ЗШЕСТЯ
25 12 П	Прова й ін. мч., Косми, пр.	Маркіяна і Мартирія, мч.
26 13 Р	Карла й ін. муч.	† ДИМИТРІЯ МИРОТОЧ.
27 14 С	Параскеві з Тернова, пр.	Нестора, мч.
28 15 Ч	Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.	Параскеві, муч.
29 16 П	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 С	Осії, прор., Андрія, прмч.	Зеновія і Зенозії, мч.
31 18 Н	20-та п. ЗШЕСТЯ. Луки, св.	21-ша після ЗШЕСТЯ

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Йоїла, прор., Івана Рильськ.	Косми і Дамяна, чуд.
2 20 В	Артемія, влмч.	Акиндина й ін. муч.
3 21 С	Іларіона Вел., пр.	Акемпсима, Іосифа й Айт.
4 22 Ч	Аверкія, чуд., Прибислава	Йоаннікія Вел., пр.
5 23 П	Якова, свояка Христ., ап.	Галактіона й Єпістими
6 24 С	Арети, муч.	Павла, свт. і ісп.
7 25 Н	21-ша п. ЗШЕСТЯ. Маркіяна	22-га після ЗШЕСТЯ
8 26 П	† ДИМИТРІЯ МИРОТОЧЦЯ	† СОБОР МИХАІЛА АРХ.
9 27 В	Нестора, муч.	Матрони, пр.
10 28 С	Параскевії, мч.	Ераста, Олімпа, Родіона
11 29 Ч	Анастасії, прмч., Артемія	Теодора Студ., Віктора
12 30 П	Зеновія і Зиновії, мч.	† ЙОСАФАТА свщм., Ніля
13 31 С	Єпімаха, мч. Стахія й ін. ап.	† Івана Золотоустого, свт.
14 1 Н	22-га п. ЗШЕСТЯ. Косми і Д.	23-тя після ЗШЕСТЯ
15 2 П	Акиндина й ін. муч.	Гурія, Самона й Авіва
16 3 В	Акемпсина й ін. мч.	† Матея, ап. і сванг.
17 4 С	Йоаннікія Вел., пр.	Григорія Неокес, чуд.
18 5 Ч	Галактіона й Єпістимії, мч.	Платона і Романа, мч.
19 6 П	Павла, сзт. і ісп.	Авдія, прор., Варлаама
20 7 С	Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 Н	23-я п. ЗШЕСТЯ. МИХАІЛА	24-та після ЗШЕСТЯ
22 9 П	Матрони, пр.	Филимона й ін. апостолів
23 10 В	Ераста, Олімпа, Родіона, ап.	Амфілохія і Григорія,
24 11 С	Віктора, мч., Теодора Студ.	Катерини, влмч., Меркур.
25 12 Ч	† ЙОСАФАТА свщм. Ніля	Климентя, папи і свщ.
26 13 П	† Івана Золотоустого, свт.	Аліпія Стовпника, пр.
27 14 С	† Филипа Апост.	Якова, м., Палладія, пр.
28 15 Н	24-та після ЗШЕСТЯ. Гурія	25-та після ЗШЕСТЯ
29 16 П	† Матея, ап.	Парамона, мч.
30 17 В	Григорія Неокес. чуд.	† Андрія, ап.

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

к. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 Ч	Авдія, прор., Варлаама, мч.	Авакума, прор.
3 20 П	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 С	ВЗЕД. В ХРАМ БОГОРОД.	Барвари влчм., Івана Д.
5 22 Н	25-та п. ЗШЕСТЯ. Филимона	26-та після ЗШЕСТЯ
6 23 П	Амфілохія і Григорія, епп.	МИКОЛАЯ Чудотворця
7 24 В	Катерини, влмч., Меркурія	Амвросія, свт.
8 25 С	Климентя, папи, Петра, сп.	Патапія, пр.
9 26 Ч	Алипія стовпника, пр.	НЕПОР. ЗАЧАТТЯ БОГОР.
10 27 П	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини й ін. мучеників
11 28 С	Стефана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12 29 Н	26-та п. ЗШЕСТЯ. Парамона	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ
13 30 П	† Андрія, ап.	† Ореста, Євгена й ін. мч.
14 1 В	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. муч.
15 2 С	Авакума, прор.	Єлвтерія, свц., Павла, пр.
16 3 Ч	Софонії, прор.	Аггея, прор.
17 4 П	Барвари, влмч., Івана Дам.	Даниїла, прор.
18 5 С	† Савви Освященного, пр.	Севастіяна мч. й інших
19 6 Н	27-ма п. ЗШЕСТЯ. МИКОЛ.	Н. ОЦІВ, перед РІЗДВОМ
20 7 П	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свт.
21 8 В	Патапія, пр.	Юліанії, мч.
22 9 С	† НЕПОРОЧНЕ ЗАЧ. БОГОР.	Анастасії, влмч.
23 10 Ч	Мини й ін. мучеників	10 Мучеників у Крети
24 11 П	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. РІЗДВА, Євгенії
25 12 С	Спиридона, пр.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ. Ореста	НЕДІЛЯ ПО РІЗДВІ
27 14 П	Тирса, Левкія й ін. муч.	СТЕПАНА Первомученика
28 15 В	Єлвтерія, свц., Павла, пр.	Мучеників у Нікомидії
29 16 С	Аггея, прор.	Дітей у Вифлеємі вбитих
30 17 Ч	Даниїла, прор.	Анісії, мч., Зотіка, пр.
31 18 П	Севастіяна, мч. й інших.	Меланії Римлянки, пр.

Енциклопедія — НЕОБХІДНА КНИЖКА
ДОМА І В ШКОЛІ!

- Подбайте, щоби в кожній публічній бібліотеці була повна і стисла двотомова

Енциклопедія України

В АНГЛІСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE: A CONCISE ENCYCLOPAEDIA

Том 1-ий \$45.00 ← «ЦІНА» → Том 2-ий \$60.00

Хто замовить ОБА ТОМИ платить \$94.50

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М.О.) слати:

**To: UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07303**

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ

**З НАГОДИ 200-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЗСА
І 100-РІЧЧЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ УКРАЇНИ**

ВІТАЄ

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

**НАЙСТАРШУ БРАТСЬКУ ОРГАНІЗАЦІЮ
АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ, ЙОГО
ГОЛОВНИЙ УРЯД ТА ВСЕ ЙОГО
ЧЛЕНСТВО.**

•

**РІВНОЧАСНО СКЛАДАЄ ПОДЯКУ ЗА ВСЕБІЧНУ МО-
РАЛЬНУ І МАТЕРІАЛЬНУ ПІДДЕРЖКУ ЯК ЦЕНТ-
РАЛІ, ТАК І ВІДДІЛАМ УНСОЮЗУ ТА ПРЕСОВИМ
ОРГАНАМ УНСОЮЗУ: ЩОДЕННИКОВІ „СВОБОДИ”
Й “UKRAINIAN WEEKLY”**

•

**UKRAINIAN CONGRESS COMMITTEE
OF AMERICA**

302 West 13th Street   New York, N.Y. 10014

Tel.: WA 4-5617

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

ПЕРША УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

ВІДЗНАЧИЛА В 1973 РОЦІ

СТОЛІТТЯ СВОЄЇ ПРАЦІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НЕЗАЛЕЖНОЇ НАУКИ І НАЦІЇ

Управа Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗСА повідомляє, що з нагоди сторіччя НТШ видано історію НТШ п. н. „Сто років праці для науки й нації” українською та англійською мовами, англійською історію української державності 1917-19 рр. п. н. „Україна та європейський заколот” в 2 томах, вибрані твори Івана Франка англійською мовою п. н. „Мойсей і інші поеми” з ілюстраціями і ін. У підготовці с видання Записок НТШ, Просідінгс Секцій та видання Української Літературної Бібліотеки та Українського Архіву.

На протязі століття НТШ плекало перш-за-все студії української мови, літератури, історії, етнографії і українознавства взагалі. У висліді цієї столітньої праці досягнуто НТШ величезний науковий дорібок, а саме понад 750 томів наукових і літературних праць. Тепер приступило НТШ до видання 10-томової Історії України-Руси М. Грушевського англійською мовою, щоб зазнайомити англомовний світ з нашою історією і нашим минулим — у правдивому нефальшованому світлі.

При цій нагоді просимо про Вашу моральну і матеріальну піддержку нашої праці, пересилаючи пожертви на адресу:

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

302-304 West 13th Street

New York, N.Y. 10014

Звернення Фундації Українського Вільного Університету

Фундація Українського Вільного Університету, зачартерсвана в стейті Нью Джерзі, закликає українське громадянство, розсіяне у вільному світі, головню в ЗСА і Канаді, ставати членами Фундації Українського Вільного Університету, закликає ставати членами-творцями фінансової бази, на якій Український Вільний Університет міг би сперти свою діяльність для розвитку вільної, несфальшованої науки про Україну.

54 роки існування УВУ, це роки творчої праці і великого вкладу в скарбницю вільної української науки. Це роки, коли Український Вільний Університет був сумлінням української еміграції і доказом, що український народ не скорився перед ворогом і доцінює свою вільну науку і готовий навіть на великі жертви для її збереження.

Одиною фінансовою базою, на якій УВУ може розвивати свою плідну діяльність, це жертвенність українського громадянства у вільних країнах світу. Є порозумінні з Ректоратом УВУ, Управа Фундації рішила створити постійну фінансову базу, у висоті одного мільйона доларів і тим способом дати Українській Високій Школі можливість розвивати так корисну вільну українську науку.

Коли чужі наукові і політичні чинники доцінюють Український Вільний Університет, коли на американських університетах знаходимо велике число професорів і викладачів, які здобули докторати на Українському Вільному Університеті, коли на наших очах і на очах вільного світу відвічний ворог України -- Москва, палить українські бібліотки, нищить українську культуру і її носіїв, ми не сміємо стояти осторонь тих великих завдань, які накладає на нас жорстока дійсність. Ми не сміємо допустити до цього, щоби носій української вільної науки поза межами України -- Український Вільний Університет, через фінансові труднощі не міг розвивати своєї діяльності.

Тому до Вас, Українська Вельмишановна Громадо, наше прохання. Поможіть своїому Українському ВІЛЬНОМУ Університетові щедрою жертвою. Виповніть поміщену в низу ЧЛЕНСЬКУ ЗАЯВУ, після Ваших спроможностей і перешліть на адресу Фундації Українського Вільного Університету.

Ukrainian Free University Foundation

240 Hope Avenue, Passaic, N.J. 07055

ЧЛЕНСЬКА ЗАЯВА

Я нижче підписаний -----

заявляю своє бажання -- бажання організації, яку заступаю -- стати

- звичайним членом
- членом-добродієм
- членом-меценатом
- членом-фундатором

ФУНДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ і зобов'язуюся виплатити одноразову членську вкладку у висоті:

- 100.00 дол. для звичайних членів
- 500.00 дол. для членів-добродіїв
- 1,000.00 дол. для членів-меценатів
- 10,000.00 дол. для членів-фундаторів

Зголошену суму зобов'язуюся заплатити до -----

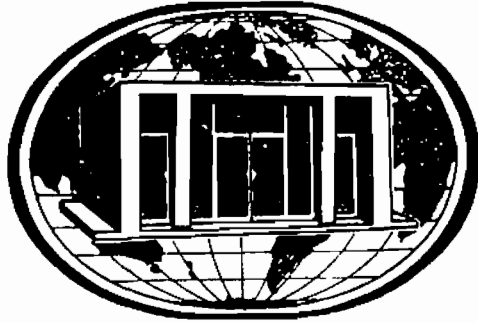
Ім'я і прізвище

або назва організації -----

Адреса -----

Дата

Підпис апліканта

„САМОПОМІЧ“

Федеральна Кредитова Кооператива

2351 W. Chicago Avenue, Chicago, Ill. 60622

Tel. NU 9-0520

ВІДДІЛИ:

5000 North Cumberland Road, Chicago, Ill. 60656

Tel. 625-9830

1923 West 51st Street, Chicago, Ill. 60609

Tel. 476-9435

УСЛУГИ ЧЛЕНАМ:

- Платимо 5½% на всіх ощадностевих контах.
- Обезпечення щадничих конт до висоти 40 тисяч доларів.
- Безплатне життєве забезпечення на щадничих контах до висоти 2-ох тисяч доларів (до 70-го року життя).
- Позички на всі Ваші потреби на низький процент.
- Відкритий кредит до суми 2,500 доларів на один Ваш підпис.
- Безплатне асекурація всіх консумційних позичок на випадок постійної непрацездатности, або смерти.
- Позички для студентів, за які проценти платить держава.
- Пенсійні Фонди ІРА і КЮ.
- Одержування чеків Соціального Забезпечення та інших чеків Федеральної Допомоги.
- Дитячі щадничі конта.
- Приймання оплат за воду, електрику, газ і телефон.
- Грошові перекази та подорожні чеки.
- Вогнестривалі скриньки для переховування вартісних речей.
- Нічна Депозитова Скринька в стіні Каси, з якої можна користати в кожній порі дня й ночі.
- Безплатні поради в усіх фінансових справах.

ОБ'ЄДНАНІ В КООПЕРАЦІЇ — НАЗУСТРІЧ МАЙБУТНЬОМУ!!

НАУКОВО-ДОСЛІДЧЕ ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

RESEARCH SOCIETY FOR UKRAINIAN TERMINOLOGY, INC.

Науково-Дослідче Товариство Української Термінології (НДТУТ) це — наймолодша українська наукова установа в США, заснована в 1971 р., що ставить своїм завданням:

1) досліджувати, вивчати і доповнювати українську термінологію згідно з вимогами часу; 2) складати і видавати термінологічні словники: англо-українські та українсько-англійські; 3) видавати наукові праці, що стосуються української мови і термінології; 4) підтримувати працю і нав'язувати співпрацю з іншими науковцями й установами; 5) ширити зацікавлення українською мовою і термінологією між чужинцями; 6) удержувати відповідну бібліотеку й архів з ділянки української термінології та словникарства.

Науково-Дослідче Товариство Української Термінології продовжує традицію і працю Інституту Української Наукової Мови при Українській Академії Наук у Києві, що в 30-их р.р. був розв'язаний, його співпрацівники заарештовані, а увесь науковий дорібок знищений.

НДТУТ в США об'єднує українських професіоналів з усіх ділянок науки і техніки та українських учених-мовознавців, зацікавлених студіями української мови та термінології.

Завдяки безкоштовному користуванню приміщенням адв. Миколи Гаврилка, 34 East 7th Street, N.Y., N.Y., завдяки вільному користуванню приміщенням Українського Інституту Америки, НДТУТ розпочав свої перші кроки для здійснення наміченої мети.

В 1971 р. НДТУТ видало англійською мовою 200 тисяч ювілейних ковертів Лесі Українки. В 1972 р. — 200 тисяч ювілейних ковертів Григорія Сковороди. В 1973 р. НДТУТ перевидало з передмовою проф. П. Ковалева „Словник слів, у літературній мові не вживаних” проф. д-ра Івана Огієнка, 162 сторінки, тверда оправа, ціна \$5.00.

Редакційна Колегія в складі пок. письменника В. Волкова, проф. д-ра Наталії Пазуняк, д-ра К. Т. Церкевича, проф. д-ра Д. В. Чопика і проф. Н. Щербини зревідувала „Короткий словник синонімів української мови” П. М. Деркача, виправила його правопис, усунула всі русизми і достосувала його мову до української нормативної мови. Цей словник вийшов у кінці 1975 р. в новій формі та в твердій оправі на 225 сторінок друку в ціні \$7.50.

Група лексикографів, інженерів і мовознавців працює над складанням „Англо-українського економічного словника” на 40 тисяч термінів з метою видати його друком в 1976 році. Крім того, готується до друку „Англо-український електротехнічний словник” інж. М. Савчука. Нарешті, НДТУТ неперіодично видає вісник „Слово і діло” для інформування громадянства про свою біжучу діяльність.

Всі дотеперішні видання НДТУТ одержали позитивні оцінки українських мовознавців.

Видавання вищезгаданих праць НДТУТ може здійснюватись тільки за допомогою нашого громадянства, що своїми закупамі друківаних праць і пожертвами допомагатиме йому успішно розвиватись. НДТУТ має “Status of Incorporation” and “Tax Exempt Granted by U.S. Treasury Dept.”.

Ми дякуємо всім нашим співпрацівникам і жертводавцям, що своїми жертвами і моральною підтримкою уможливили дотеперішню працю Т-ва. Особливо треба згадати прізвище нашого першого члена-фундатора п. Романа Іваницького, власника фірми “Delto Sportswear Co., Import & Wholesale”, N.Y., що своєю щедрою жертвою допоміг видати „Короткий словник синонімів української мови”.

Замовлення на словники, пожертви і запити просимо слати на адресу:

Research Society for Ukrainian Terminology
c/o N. Hawrylko, Attorney at Law
34 East 7th Street, New York, N.Y. 10003, U.S.A.

ЗА УПРАВУ НДТУТ:

ЛЮБОВ КОВАЛЬ, секретар

КОСТЬ ЦЕРКЕВИЧ, голова

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS
і ОКОЛИЦЯХ

КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ

Phone OR 4-2568

Established 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

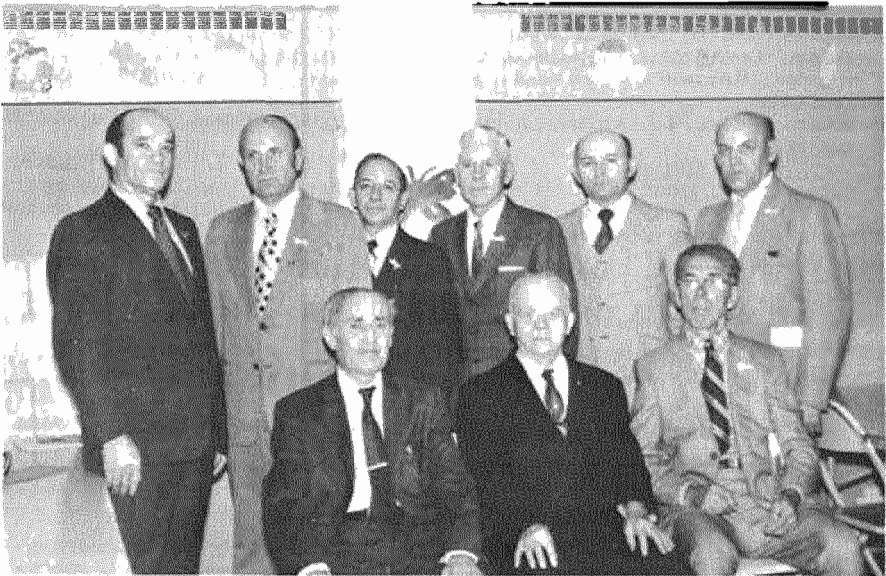
AIR CONDITIONED CHAPELS

CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

**УКРАЇНСЬКИЙ
ПОСТУПОВИЙ КЛЮБ
70-ий Відділ УНС в Джерзі Ситі**

Управа і старші члени цього Товариства. В першому ряді від ліва: Іван Патуляк — довголітній президент, Іван Сеньковський колишній голова Контрольної Комісії, П. Тхір — член Відділу. В другому ряді від ліва: Михайло Жук — секретар і касир, Константин Северин — голова Контрольної Комісії, Стефан Білік — заступник президента, Олександр Кедринський — член Відділу, Іван Янко — Член Відділу і Микола Шеремета — президент Відділу.

Український Поступовий Клуб, 70-ий Відділ УНСоюзу в Джерзі Ситі буде відзначати у 1977-му році діамантовий ювілей 75 років існування БЕНКЕТОМ і ЗАБАВОЮ.

НЕМА ТО ЯК НА ФЛОРИДІ!

- Де сонце гріє весь рік, де в день шересічна температура 86°, а в ночі падає до 70'. де гарна природа, сухе чисте повітря, де життя спокійніше і дешевше, де ще можна набути хату, землю чи інвестицію в доступних цінах, де у великій більшості християнське поселення приймає нас українців з повагою і щирістю, де за три хвилини можна заїхати до джебельної чистої води та купатися у ній або за менш години до моря.
- В околиці столиці розваг і атракцій, в околиці помаранчевих садів, горбів та озер, в серці містечка, в сусідстві гімназії та нищої школи, шпиталю та склепів (15 хвилинним доїздом до Орланда), над берегом озера „Лейк Мек Кой” --

ТУТ УКРАЇНСЬКА ФІРМА

„ЛЕНД ДЕВЕЛОПМЕНТ” LAKE McCOY OAKS, INC.

опрацювала та скінчила велику площу землі для поділу та почала продавати площі під одно-родинні хати, на більше родинні доми, кооперативні доми „Кондмініум” та площі під доми емеритів і площі під будову підприємств.

- Початок будову хат, спільні доми будемо будувати тільки на замовлення покупців.
- Тому, щоби створити тут, у нашій околиці УКРАЇНСЬКУ ТВЕРДИНЮ, наше село та дати можливість нашим громадянам, що бажали б поселитись у нашій околиці зі своїми людьми на постійно чи зимою, нагоду першого купна, ми присвячуємо це оголошення.

МАЄМО ДРУГІ ПРОДАЖІ:

ФАРМИ — САДИ — ПЛОЩІ — ДОМИ — ІНВЕСТИЦІЇ

Sunnyland Realty

855 N. Park Avenue — Апопка, Florida 32703

Office: (305) 886-3060, after hours: (305) 886-5935

STEPHEN KOWALCHUK — Realtor

Member of: National Association of Real Estate Boards — Florida Association of Realtors — Orlando-Winter Park Board of Realtors — National Institute of Farm and Land Brokers — Apopka Area Chamber of Commerce — Ukrainian National Association.

Товариство ім. Т. Шевченка Відділ 380 УНСоюзу

Зорганізовано в Апапка-Орlando, Флорида, перші збори відбулися 5-го травня 1975 р. в офісі С. Ковальчука. Вибрано слідуочу Управу: Давид Вруліцкий - голова, Степан Ковальчук — секретар, Анна М. Білецкий — скарбник, інж. Морі Гонтер, Розалія Ковальчук і Арлін Вруліцкий, — Контрольна Комісія.

Всіх Українців, що живуть в Центральній Флориді щиро просимо стати членами Українського Народного Союзу. Пишіть на адресу секретаря С. Ковальчука.

СВІЙ ДО СВОГО!

В ЄДНОСТІ СИЛА!

ДЛЯ КРАЩОГО ЗАВТРА — ЩАДІТЬ ВЖЕ СЬОГОДНІ!

**Українська Щадничо-Позичкова
Спілка**

**„ПЕВНІСТЬ”
у Чикаго, Ілл.**

- приймає ощадності особисто та поштою і виплачує квартально найвищу дивіденду в річному відношенні, а саме:
- 5¼ % від звичайних щадничих конт,
- 6¼ %, 6½ %, 6¾ %, 7 %, 7½ % та 7¾ % від сертифікатів відповідно до суми ощадностей і часу, на який вкладається. Особи, котрі передчасно ліквідують сертифікат, мусять понести визначену законом втрату!
- Кожне ЩАДНИЧЕ КОНТО є обезпечене ФЕДЕРАЛЬНОЮ УРЯДОВОЮ АГЕНЦІЄЮ — ФСЛК — до суми 40,000.00 доларів.
- Спілка уділяє на догідних услівях позики на купно домів (моргеджі), видає чеки, грошові перекази (моней ордерс), подорожні чеки (травел чекс) та приймає рахунки за газ, електрику, телефон і воду.
- Вартісні документи та дорогоцінності зберігайте у ВОГНЕТРИВАЛІЙ ДЕПОЗИТОВІЙ СКРИНЦІ, яку можна винаймати у Спілці за низькою оплатою.
- Спілка оплачує кошта поштової пересилки, тому — ЩАДІТЬ ЧАС! — КОРИСТАЙТЕ З ПОШТОВИХ УСЛУГ!
- ОБОРотовий Капітал Спілки перейшов суму 24,000,000.00 ДОЛ.

УРЯДОВІ ГОДИНИ:

Понеділок: 9-3
Вівторок: 9-3 та 6-8 веч.
Середа: закрито

Четвер: 9-3
П'ятниця: 11-8 веч.
Субота: 9-1 вполудне

Адреса Спілки:

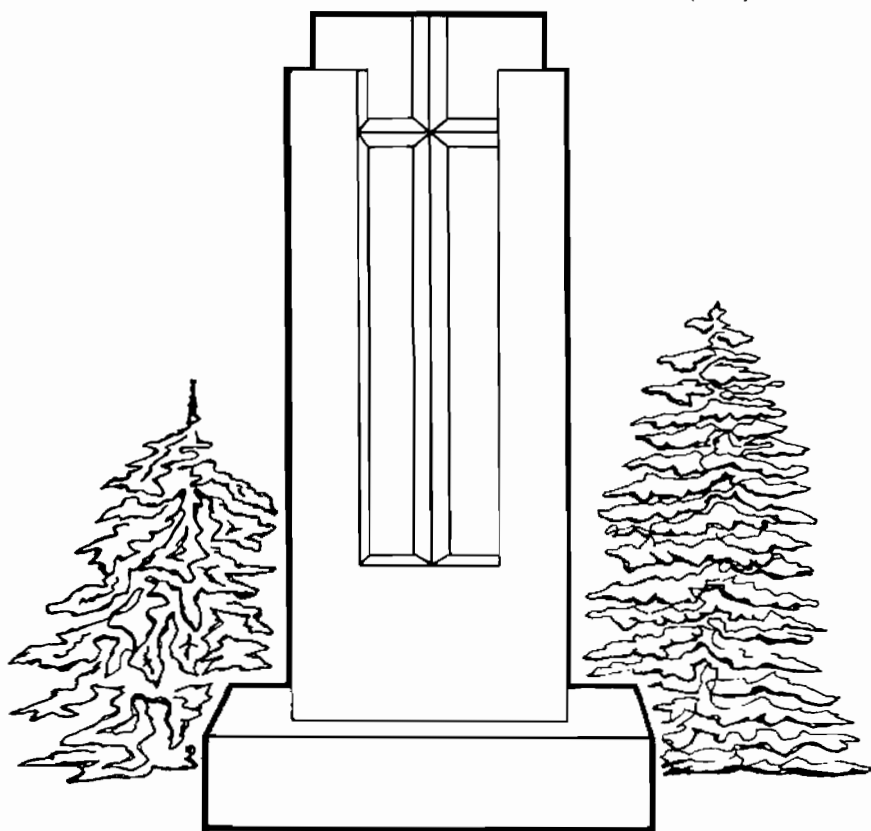
Security Savings and Loan Association

932-936 N. Western Avenue — Chicago, Ill. 60622

Telephone: 772-4500

Tel.: (201) 246-0549

Tel.: (201) 469-6288

SOUTH BOUND BROOK MONUMENT CO.

Власник Ю. БЕЗСОНІВ

- Авторизовані репрезентанти виконавців гранітних робіт пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні.
- Приймаємо замовлення й ставимо гранітні й мармурові пам'ятники мавзолеї, статуї, рівнож у бронзі, огорожі й лави на всіх цвинтарях.

Office and Residence:

Box 445 A, Cedar Grove Rd., Somerset, N.J. 08873

(напроти „Українського Села“, у віддалі 3-ох хвилин від Церкви-Пам'ятника)

Mailing Address:

P.O. Box 316, So. Bound Brook, N.J. 08880

Displays:

127 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

ВІТАЄМО!

**Українська Федеральна Кредитова
Кооператива**

„САМОПОМІЧ”

в Дітройті

ТРИ БЮРА ДЛЯ ВАШИХ ПОСЛУГ

**7346 Michigan Avenue, Detroit, Michigan 48210
Telephone: 841-2390**

•

**11838 Jos. Campau Avenue, Detroit, Michigan 48212
Telephone: 891-4100**

•

**28792 Ryan Road, Warren, Michigan 48092
Telephone: 573-7074**

Щадіть — Позизайте — Убезпезуйтєся!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО

THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 5.00 ДОЛ. РІЧНО.

Адреса :

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”

• • •

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за умірковані ціни всякі
друкарські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ,
КНИЖКИ, ВІДОЗВИ, АФШІ, ЛЕТЮЧКИ,
КАНЦЕЛЯРІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИ-
ТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ
У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: 535-6483

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

„САМОПОМІЧ” в Ньюарку, Н. Дж.

ЩИРО ВІТАЄ

Всечеснішу Ієрархію Українських Церков, Українські Установи і Організації та все Українське Громадянство з нагоди двох великих Ювілеїв: 200-річчя проголошення Американської Незалежності і 100-річчя Українського Поселення в тій країні.

- **ЩАДІТЬ СЬОГОДНІ ДЛЯ КРАЩОГО ЗАВТРА!**
- **ОЩАДЖУВАТИ і ПОЗИЧАТИ** є найкорисніше, найдогідніше і найбезпечніше у власній **УКРАЇНСЬКІЙ ФЕДЕРАЛЬНІЙ КРЕДИТОВІЙ КООПЕРАТИВІ „САМОПОМІЧ”** в Ньюарку, Н. Дж.
- Ощадності кожного члена до висоти 40,000.00 дол. є забезпечені Державною Агенцією N.C.U.A.
- **КРЕДИТИВКА**, крім повищого забезпечення, оплачує з власних фондів:
  - 1) забезпечення вкладчиків на життя — залежно від віку — до висоти перших 2,000.00 дол. - зложених ощадностей.
  - 2) забезпечення позичок до висоти 10,000.00 дол. на випадок смерті довжника до 70-го року життя, або сталої нездібности до праці до 60-го року життя.
- Кредитівка уділяє своїм членам позички на всі їх потреби, скоро, на догідних умовах сплати і за низькими відсотками.
- Кредитівка платить дивіденди у висоті 6% від звичайних, нев'язаних ощадностей.

SELF RELIANCE (NEWARK, N.J.) FEDERAL CREDIT UNION

734 Sanford Ave., Newark, N.J. 07106

Tel.: 373-7839 or 373-4494

ОДИНОКА ФЕДЕРАЛЬНА

УКРАЇНСЬКА ЩАДНИЦЯ UKRAINIAN SAVINGS & LOAN ASSOCIATION

УРЯДОВІ ГОДИНИ:

Від понеділка до четверга від год. 9-ої рано до 3-ої по пол.

В п'ятниці від год. 9-ої рано до 7-ої вечора.

OUR SERVICES:

Insured Savings Accounts — Home Mortgage Loans — FHA Insured Loans — Savings Passbook Loans — Money Orders — Travelers Checks — U.S. Saving Bonds — Financial Advice.

UKRAINIAN SAVINGS & LOAN ASSOCIATION

1321-1323 W. Lindley Avenue

Philadelphia, Pa. 19141

Phone DA 9-7080 — 81 — 82

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТІВКА

304 Іст 9-та вулиця, Нью Йорк, Н. Й. 10003

Тел.: (212) 533-2980

УРЯДОВІ ГОДИНИ:

Щоденно — крім понеділка і свят — від год.: 10-ої перед пол. до 3-ої по полудні. Крім того у вівторок і п'ятницю від 6 до 8-ої веч.

- Приймає ощадности, які крім 2.000.00 дол. життєвого безкоштовного забезпечення є гарантоване державою до висоти 40,000.00 доларів.
- Дивіденду платимо квартално 6% річно.
- Даємо різного роду позички усім членам Кредитівки.
- Позички до 10,000.00 дол. безкоштовно забезпечені.

УПРАВА У.П.Ф.К.

56-ЛІТНЯ ОБСЛУГА

56 YEARS OF SERVICE

NOW PROVIDING TWO LOCATIONS FOR BETTER SERVING
THE NEEDS OF FAMILIES THROUGHOUT THE
DELAWARE VALLEY.

NASEVICH FUNERAL HOME

CONSCIENTIOUS SERVICE

CENTER CITY

**Franklin and Brown Streets
Philadelphia, Penna. 19123
MA 7-1320**

NORTH PHILADELPHIA

**109 E. Tabor Road
(5400 N. Front Street)
Philadelphia, Pa. 19120
DA 9-1844**

MICHAEL and ANNE NASEVICH

SZONK-RUSYCH MUSEUM OF ENAMEL ART AND NORM ENAMEL ART GALLERY

13 East 7th Street New York, N.Y. 10003
(bet. 2 & 3 Aves.) Phone: 982-1600

Це лише скромний початок такого роду МУЗЕЮ ЕМАЛІЦІ, який буде поступово збагачуватися як новотворами та репродукцією із старої емалі.

У виконанні: **К. ШОНК-РУСИЧЕМ**

- Кияка Емаль (Перегородиста емаль)
- Живописна емаль
- Емаль в конструкції
- Емаль в скульптурі

У виконанні: **ОЛЬГА ШОНК**

- Прикладне мистецтво в емалі

- Багатющий вибір для подарунків, а також і для прикрас Ваших домів.
- ОРГАНІЗАЦІЯМ, які влаштовують виставки, фестивалі, базари — мистецького порядку, ми радо випозичуємо, даємо в коміс вже готові емальові твори.

KAPPA FUNERAL HOME

Українське Похоронне Заведення

2321 West Chicago Avenue ■ Chicago, Ill.

Tel.: AR 6-4575 or 276-4576

**PETER KAPPA
DIRECTOR**

**СУМЛІННА І ЧЕСНА ОБСЛУГА
КАПЛИЦІ В ЧИКАГО Й НА ПЕРЕДМІСТЯХ**

CHAPEL FACILITIES THROUGHOUT CHICAGO AND SUBURBS.

SP 7-9637

HOLIDAY LOUNGE

BAR

75 ST. MARK'S PLACE
(8th Street)

JAROSLAVA — STEVE LUTAK

NEW YORK CITY

ДОБРЕ ВІДОМА ФІРМА

COSMOS PARCELS EXPRESS CORPORATION

(ЛІЦЕНЗІЯ В/О „ВНЕШПОСИЛТОРТ“)

ПРОТЯГОМ БАГАТЬОХ ЛІТ СКОРО І АКУРАТНО
ОБСЛУГОВУЄ СВОЇХ КЛІЄНТІВ ПРИ ОФОРМ-
ЛЕННІ ПОСИЛОК-ПОДАРУНКІВ В УСІ ЧАСТИНИ
СССР, А ТАКОЖ ПРИЙМАЄ ЗАМОВЛЕННЯ НА
ТОВАРИ І ВИРОБИ СОВЕТСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.

ЗА ДОКЛАДНІШИМИ ІНФОРМАЦІЯМИ ЗВЕРТАЙТЕСЬ
ДО ГОЛОВНОЇ КОНТОРИ

488 Madison Ave., New York, N.Y. 10022

Tel.: 758-1150/51

АБО ДО ВСІХ НАШИХ ВІДДІЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ США.

ОДИНОКЕ УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ФОРДА
НА СХОДІ АМЕРИКИ

QUAKERTOWN FORD-MERCURY

BIG SELECTION OF NEW & USED CARS
SALES • SERVICE • BODY & FENDER WORK
LONG TERM LEASING • DAILY RENTALS

Route 309, Quakertown, Pa. 18951

Phone: (215) 536-8600

ЯРОСЛАВ ПАЛАТАЙКО — власник

HASYN FUNERAL HOME

ІВАН ГАСИН

**НАЙСТАРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК
У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, Па. й ОКОЛИЦЯХ**

4244-48 Old York Road, Philadelphia, Pa. 19140

(215) 455-1400

AIR CONDITIONED

(212) 254-8779

Established 1920

KOBASNIUK TRAVEL INC.

157 SECOND AVENUE, NEW YORK, N.Y. 10003

**WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN and DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS
IMMIGRATION and VISITOR DOCUMENTATION**

Authorized parcel & foreign remittances agents for:
PEKAO, TUZEX, AMERICAN EXPRESS,
INTERNATIONAL REMITTANCES, Inc.

Send for our 1976 Ukraine Group Tour Brochures

Notary Public
Vera Kowbasniuk Shumeyko

General Insurance
Anthony Shumeyko

STEFANIA & TEODORE LESHKO

ВЛАСНИКИ УКРАЇНСЬКОГО РЕСТОРАНУ

- КАВА
- ДОМАШНЯ КУХНЯ
- РІЗНОГО РОДУ — ПИРОГИ, ГОЛУБЦІ

ВИДАЄМО ЗАМОВЛЕННЯ ДОМІВ • ЩОДЕННА ОБСЛУГА

111 Avenue "A" (Corner 7th Street)

NEW YORK, N.Y. 10009

Тел.: GR 3-9208

Phone CA 8-5590

Julian Baczynsky
EAST VILLAGE MEAT MARKET & DELICATESSEN

Bet. 8th & 9th Sts.

139 — 2nd Avenue
New York City

GRamercy 5-5052
(Area Code 212)

BRODY MEAT PRODUCTS, INC.

**CHOICE MEATS, POULTRY AND PROVISIONS
HOME MADE BOLOGNAS AND SAUSAGES**

96 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

Tel. ORegon 7-1210

B & C MEAT MARKET

**"WE SPECIALIZE IN ALL TYPES OF HOME MADE KOLBASSY"
PRIME MEATS AND ALL KINDS OF COLD CUTS**

111 First Avenue (Bet. 6 & 7th Sts.)

New York, N.Y. 10003

GROUP OR INDIVIDUAL TRAVELS BY PLANES to Poland, West Europe, Russia and to any other country. Tours — Hotels — Visas.

AIR TICKETS TO VARIOUS CITIES IN AMERICA AND CANADA. Short trips by motorcoach in United States.

STEAMSHIP TICKETS TO ANY PORT OF THE WORLD. Cruises. Documents for immigrants or visitors from Poland, Ukraine, Latvia, Russia.

PEKAO PARCELS TO POLAND. Food, medicines, many other merchandises, cars, co-apartments. Money Orders.

YOU MAY SEND YOUR ORDER BY MAIL ADDRESSING

Twardowski Travel Agency Inc.

18 Saint Marks Place, New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 475-5588

(East 8th Street)

Please write for the price list and travel folders.

Найстарше українське погребове заведення в Чикаго і околиці

МУЗИКА і СИН

— Засноване в 1915-му році —

Muzyka & Son

2151-57 W. Chicago Avenue — Chicago, Ill.

Phone's: CA 7-1222 — BR 8-7767

ОБСЛУГОВУЄМО ЧЕСНО Й СОВІСНО ВЖЕ ТРЕТЮ
ГЕНЕРАЦІЮ 61 ЛІТ.

ВЕСЕЛКА

ЖУРНАЛ ДЛЯ ДІТЕЙ

THE RAINBOW — A Children's Magazine

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ. П'ЯВЛЯЄТЬСЯ КОЖНОГО МІСЯЦЯ.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ.

Річна передплата у ЗСА і Канаді \$5.00

Для членів Українського Народного Союзу 4.00

(У інших країнах рівновартість тієї суми)

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ.

Адреса: VESELKA — THE RAINBOW, P.O. Box 346, Jersey City, N.J. 07303

Українська Федеральна Кредитова Кооператива „САМОПОМІЧ” у Філадельфії, Па.

4814 N. Broad Street, Philadelphia, Pa.

Phone: GL 5-8770

● ОЩАДНОСТІ

● ПОЗИЧКИ

● ПЕНСИЙНИЙ ФОНД

● ГРОШЕВІ ПЕРЕКАЗИ

● ПОДОРОЖНІ ЧЕКИ

ЧЕСНА ІНФОРМАЦІЯ

ЧЕСНА ОБСЛУГА

EUGENE S. RONACH ASSOCIATES

FIRE ■ CASUALTY ■ LIFE INSURANCE

■ REAL ESTATE & MORTGAGES ■

1325 W. Lindley Avenue
Philadelphia, Pa. 19141

Tel.: GL 7-2654

527 W. Butler Avenue (Rte 202)
Chalfont, Penna. 18914

Tel.: 822-1967

НАЙСТАРШЕ УКРАЇНСЬКЕ ВИСИЛКОВЕ БЮРО В НЬЮ ЙОРКУ

ROMAN PARCELS SERVICE

141 Second Avenue — New York, N.Y. 10003 — Tel.: 475-7430

(Між 8-ою і 9-ою вулицями)

Відчинене щоденно від 8:30 рано до 6:00 вечором; в суботу — 8:30 до 5:00,
а в неділі від 10:00 рано до 2:00 по полудні.

- Посилки опаковуємо і висиласмо прямо з нашого бюро.
  - Приймаємо замовлення на машини до прання, телевізії, ровери і машини до шиття виробу ССРСР, авта і мотоциклі.
  - Рівнож приймаємо поштові замовлення з-поза Нью Йорку та інших стейтів.
- Просимо заглянути до нас, а ми обслужимо Вас скоро і солідно.

Властители висилкового бюро: К. Секрета, Е. Жорчицька.

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE EXCAVATING
- TOP SOIL - DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.

LANDSCAPING AND GRADING

8-01 LAKE STREET
FAIR LAWN, N. J. 07410

201 - 796-5134

Tel.: ALgonquin 4-8675

LENA PROO

HAIR STYLIST AND COSMETOLOGIST
SPECIALIZING IN THE INDIVIDUALIZED
PERMANENT WAVING, TINTING,
BLEACHING

95 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

НАЙКРАЩА ДОПОМОГА РІДНИМ В КРАЮ
ЦЕ ПОСИЛКА ВІД:

MERCURY GIFT SHOP, INC.

У НАШІ КРАМНИЦІ МАЄМО ТАКОЖ ПРОДУКТИ
И РУЧНІ ВИРОБИ З УКРАЇНИ.

101 First Avenue, New York, N.Y. 10003

Tel.: 674-3930

Hafford Hotel

(on Highway # 40)

HAFFORD, Sask., Canada

"When low in spirits, come and see us"
VISIT OUR WAGON WHEEL ROOM.

Phone: (306) 549-9292

Prop. Edward Kroll

EARN THE HIGHEST DIVIDENDS ON REGULAR SAVINGS.

5¼% per yr. Will earn an Annual Yield of ----- 5.47%
SAVINGS CERTIFICATES EARN MORE (depending on term and amount).
THE UKRAINIAN LANGUAGE SPOKEN HERE.

See **ADRIAN HAWRYLIW** at 208 N. Broad Street.

Liberty Federal Savings & Loan Association

**202 N. Broad
Stenton & Duval
1625 Wadsworth**

**128 W. Chelton
7928 Bustleton
Peg Lane, Dresher**

KOWBEL'S SHOP-RITE

Hafford, Sask., Canada

"Shop Right at the Shop-Rite"

Phone: (306) 549-2222

Prop. ALBERT & ANNE KOWBEL

NU-WAY STORE

Hafford, Sask., Canada

"Clothes for the whole family"

Prop. JOHN H. HERMAN

RYBRYNA HARDWARE

Hafford, Sask., Canada

Complete hardware, gift electronic
& appliance Centre.

Prop. W. J. DAVIDUK

Phone: DA 4-0464. State Inspection

UNIVERSAL

Foreign car service. We service
domestic cars. Complete service.

VINCE ROSPUTKO & SONS

**4340 N. Marshall Street
(Between 6th & 7th)
Philadelphia, Pa. 19140**

DElaware 3-8973

L. MIGDOLL CO.
ELECTRICAL CONTRACTOR
RETAIL STORE

License No. & Business
Permitt No. 2637

219 Monticello Avenue
Cor. Fairview Avenue

JERSEY CITY, N.J. 07304

Привіт від

EUROPA

Meat & Provision

527 Jersey Avenue

JERSEY CITY, N.J. 07302

HE 5-2221

SING YAT, Manager of KINSLEY

92 HOLLYWOOD BAR, INC.

FINE CHINESE FOOD

92 Second Avenue
(Bet. 5th and 6th Sts)
New York, N.Y. 10003

(212) 777-9879

575-0667

Res. GR 5-2804

BLUE & GOLD TAVERN

— BAR and GRILL —

M. Roscishewsky — C. Liszczyński
79 East 7th Street
New York, N.Y. 10003

Business:
OR 7-2850

Residence:
(516) 627-3653

HLADUN FAMILY

Catering For All Occasions
Home Cooked Foods
Pirogi - Stuffed Cabbage - Salads
JOHN HORBETH, Prop.

130 First Avenue
(Bet. 7th & St. Marks Place)
New York, N.Y. 10009

З нагоди 200-річчя ЗСА
і 100-річчя Поселення Українців
в Америці
вітає

25-ий Відділ

Т-во „СВОБОДА”

Джерзі Ситі, Н. Дж.

GL 7-0300

GL 7-0300

KARBINYK REAL ESTATE

153 W. Wyoming Avenue
Philadelphia, Pa. 19140

TU 6-0612
CE 6-5260

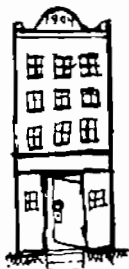
TU 6-0611
CE 6-4262

ПРИВІТ ВІД

BENSON FUEL OIL CO.

IMMEDIATE DELIVERY
SERVICE

Bros. Bincarovsky
530 Mt. Carmel Avenue
Glenside, Pa.

475-1851

JOHN HALAWAJ

Licensed Real
Estate Broker

Real Estate Sales

- Income houses
  - Family homes
  - Commercials
  - Apt. rentals
- 324 East 9th Street
New York, N.Y. 10003

Tel.: GR 7-9939

ORCHIDIA RESTAURANT
COCKTAIL LOUNGE

145 Second Avenue
NEW YORK, N.Y. 10003

M. PIDHORODECKY

"GLORIA"

- Finest Incense
- Supreme Quality
- Special Blend

Famed for its composition and outstanding in its field. It is the incense which serves its purpose best.

"GLORIA" makes good scents...

G. BOZYK MFG., CO.
126 St. Marks Place
New York, N.Y. 10009

S. Bardygula

S. Bodnar

NIKOLAS

CAFETERIA and BAR, Inc.

Хай живе „Свобода” і її
працівники.

Tel. 29 Cooper Square
GR 3-7180 New York, N.Y. 10003

WE WERE HERE BEFORE
YOU WERE BORN

**McSORLEY'S OLD ALE
HOUSE**

"A Landmark of Old New York"

15 East 7th Street
Just East of Third Ave.
New York, N.Y. 10003

A. & S. PHARMACY, INC.

116 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

Tel. 473-3318

NEW 1st AVE. BAKERY, INC.

Specializing in
ITALIAN & FRENCH
BREAD and ROLLS

121 First Avenue
Bet. St. Marks Pl. & 7th St.
New York, N.Y. 10003

Call OR 4-5699 for prompt delivery

575-7540

Air Conditioned

SING WU RESTAURANT

FOR THE FINEST CHINESE
FOODS IN THE TRUE
SHANGHAI MANNER

Orders for Parties 123 2nd Ave.
Orders to Bet. 7-8 Sts
Take Out New York, N.Y. 10003

DELTO SPORTSWEAR CO.

136 First Ave. (bet. 8th & 9th Sts)
New York, N.Y. 10009 228-2266

має на складі різного рода товари до висилки на **УКРАЇНУ**. Також в нас є великий вибір: кераміки, друкованих обрусів і серветок.

Власник: **Роман Іваницький**

Pizzas • Bagels • Blintzes

FRESKEETO FROZEN FOODS, INC.

Route 209, Ellenville, N.Y. 12428
A Complete Line of Frozen Foods,
Groceries, Syrups, Coffee, etc. Delivered in Our Own Zero Temperature Trucks
Telephone Ellenville 914-647-5111
Fruit • Syrups • Provisions
Kraft Cheese • Pies & Cakes

TAZAB & CO, LTD

найбільша висилкова фірма поручас на висилку в Україну і до інших країв —

ОДЕЖУ • МАТЕРІЯЛИ
ОБУВЯ • ХАРЧІ

І РІЗНОГО РОДУ ТОВАРИ

Велика поміч — малий кошт.

Пишіть або телефонуйте до

TAZAB & CO, LTD
16 Stuyvesant Street
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 254-4161

3 нагоди 200-ліття Америки
і 100-ліття Поселення Українців
в Америці

ВІТАЄ

354-ий ВІДДІЛ
Т-ва „ЗГОДА”
с Омага, Небраска

MACO OFFICE SUPPLIES

1000 Kennedy Blvd.
Union City, N.J. 07087

J. & Z. MEAT MARKET

Власники

ІВАН і ЗЕНЯ БУНДЗЯК

39 Palisade Avenue
Yonkers, N.Y. 10701

Тел.: (914) 476-0300

ДО ДОБРА і КРАСИ Українсько-Американське Кооперативне Товариство САМОДОПОМОГА

2200-2208 Вест Чикаго вулиця
Чикаго, Ілл.

одинокі у цілому світі того роду українська кооператива, що вже понад чверть століття веде відпочинково-розвагову осялю у Равид Лейку, та споживчу крамницю у Чикаго, бажас українській громаді якнайкращих успіхів у вільній державі ЗСА.

DAN-EL ELECTRIC COMPANY

Електричний контрактор

Licence # 585
2175 Church Street
Rahway, N.J. 07065
Tel.: (201) 381-7027

Власник —
БОГДАН КУРИЛЯК

З М І С Т

I. АМЕРИКАНСЬКА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Американський гімн	6
Державні гімни	7
Деклярація Незалежності	10
Д-р Юрій Старосольський: Американська Революція	15
Арнольд Марголін: Державний устрій ЗСА	20
Конституція З'єднаних Штатів Америки	35
Абрагам Лінкольн: Геттисбургська промова	56
Василь Тершаковець: Президенти ЗСА	57
Улас Самчук: Диво над Гудзоном	87
Іванна Савицька: Столітня Пані (Статуя Свободи)	108
В. Лотоцький: Слідами індіан	111
Ф. Лукіянович: Нація на колесах	123
Іван Світ: Росія й Україна	130
Григорій Чупринка: Рідний край (вірш)	139

II. ПОЧАТКИ АМЕРИКАНСЬКОЇ УКРАЇНИ

В. Щурат: Гімн американських українців	142
Д-р Лука Мишуга: У світ за очі	143
А. Драган: Початки Американської України	147
Степан Мусійчук: Пісня про УНСоюз	156
Перші кроки: спогади піонерів	157
Ікер: Як я ходив до роботи	187
Леся Лисак: Пан з Гамерики	189
Д-р Павло Джуль: Українські лікарі	192
Д-р Михайло Логача: Два ювілеї	194
І. Городецький: Михайло Мороз	198

III. ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ

Українські дисиденти	207
----------------------------	-----

IV. РІЗНЕ

Д-р Мирон Іваницький: Сонячні острови	257
Грени Вангицька: До соняшної Каліфорнії	264
Д-р Юліян Мовган: Там, де похована Роксоляна	269
Степан Гела: Королева Єлисавета — нащадок кн. Володимира Зміст англійською мовою	272 279
Календар	282
Оголошення	294
Зміст	320

Керівник друкарні: Анатоль Домарацький

Складачі: Євген Гарасимчук, Януш Мазуркевіч, Ярослав Сидоряк, Степан Чума

Наклад: 20,000 прим.

Друковано в друкарні „Свобода”

81-83 Гренд вул., Джерзі Сіті, Н. Дж. 1976 р.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

крім важливої забезпеченої праці, вже понад 82 роки служить своїй громаді, активно підтримуючи і скріплюючи національне, громадське і культурне життя української спільноти в ЗСА.

- УНСоюз видає найбільший у вільному світі український щоденник „Свободу”, яка є найважливішим лучником поміж українською еміграцією, розкиненою по цілому світі. Також видає англomовний тижневик “The Ukrainian Weekly” та дитячий журнал „Веселку”, яка стала підставовим посібником українознавчих шкіл та засобом національного виховання нашої молоді.
- УНСоюз допомагає матеріально в розбудові українських церков та громадських, наукових і культурних осередків, як теж допомагає студіюючій молоді, приділяючи більшу кількість стипендій.
- ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ УНСОЮЗУ!
- Це одинока наша найстарша і найбільша українська забезпечена установа, яка об’єднує понад 90,000 членів та має понад 40 мільйонів доларів майна.
- УНСоюз має всі роди модерного забезпечення на життя, студійні грамоти для молоді, забезпечення від випадків та короткотермінове забезпечення до висоти 50,000 дол.

Ukrainian National Association

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07303
Tel.: (201) 451-2200, N.Y. Line (212) 227-5250